

Univerzita Karlova v Praze

Pedagogická fakulta

Výtvarná výchova v Japonsku
Školně-etnografická studie

Doktorand: Mgr. Barbara Karpetová

Školitel: doc. PaedDr. Jan Slavík

Obor: výtvarná výchova

Praha, duben, 2006

Prohlášení

Prohlašuji, že doktorskou práci na téma Výtvarná výchova v Japonsku jsem vypracovala samostatně. Použitou literaturu a podkladové materiály uvádím v příloženém seznamu literatury.

V Praze dne 28. dubna 2006

Tato práce vznikla v průběhu mého studia na Pedagogické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci. V průběhu svého studia jsem získal mnoho cenných rad a zkušeností od svých učitelů a kolegů. Zvláště bych chtěl poděkovat doc. PaedDr. Janu Slavíkovi za odborné vedení, cenné rady a neskonalou trpělivost. Jeho přístup ke studiu a k životu mi velmi pomohl a budu si ho vždy připomínat. Děkuji také všem ostatním učitelům a kolegům, kteří mi během svého studia poskytli pomoc a podporu. Za poskytnutí materiálů a informací děkuji také všem, kteří mi v průběhu svého studia pomohli. Na závěr bych chtěl poděkovat své rodině za podporu a lásku, která mi vždy byla a bude. Tato práce je věnována mému rodiči a přátelům, kteří mi v průběhu svého života pomohli a podporovali. Děkuji vám všem za všechno, co jste pro mě udělali a udělají. S láskou a vděkem Jan Slavík

Poděkování

Děkuji za odborné vedení, cenné rady a neskonalou trpělivost svému školiteli doc. PaedDr. Janu Slavíkovi.

Abstrakt

Tato práce zkoumá japonskou výtvarnou výchovu jako vyučovací předmět. Reflektuje jak po stránce formální, tak obsahové japonský vzdělávací systém a rovněž umožňuje vhled do různých vrstev japonské kultury. Výzkum byl veden kombinací metod pedagogicko-etnografických a kulturně-antropologických. Informace čerpal především z terénního výzkumu prováděného v Japonské škole v Praze a v některých školách v Japonsku v Ósace v letech 1986–2006.

Kromě podrobné analýzy osnov, učebnic, náplně práce učitele a historie vývoje výtvarné výchovy se tato práce věnuje odlišnému chápání tvořivosti, která je v Japonsku vnímána především jako kolektivní kontinuální proces, jemuž mohou být nápomocni všichni členové společnosti. Iniciaci tvořivých „mechanismů“ napomáhají mimo jiné i metody výuky, které se nezasvěcenému pozorovateli jeví jako netvořivé kopírování. Právě v tomto bodě dochází nejčastěji k nedorozumění a konfrontaci se západním pojetím. Jedním z cílů této práce je tento problém osvětlit, a obohatit tak naše znalosti geneze tvořivých procesů.

S postupující globalizací a asimilací kultur vyvstává potřeba „mezinárodní výchovy“. Nutnost hledání základních postupů vedoucích k poznání a pochopení jiných kultur. Výchova k empatii vůči příslušníkům jiných národů a jejich specifickým projevům. I v tomto směru tato práce nastiňuje možná východiska a řešení dané problematiky, a tak přispívá k obohacení pohledu laické i odborné veřejnosti na všeobecné vzdělávání a jeho nynější a budoucí obsah.

Seznam klíčových slov

Výtvarná výchova

Učebnice výtvarné výchovy

Učitel

Žák

Japonsko

Japonská škola v Praze

Tvořivost

Multikulturní výchova

Obsah

1. Úvod	
1. 1. Vymezení problematiky	8
1. 2. Metoda práce a prameny	8
1. 3. Metodologie	9
1. 4. Cíl	16
2. Japonský vzdělávací systém a jeho účastníci	
2. 1. Japonský vzdělávací systém	16
2. 2. Paspartizace Japonské školy v Praze	19
2. 3. Učitel	25
2. 4. Učitel výtvarné výchovy	32
2. 5. Žák	44
2. 6. Vztah učitel – žák	60
3. Vývoj japonské výtvarné výchovy, její forma, obsah a metody	
3. 1. Stručný nástin historie japonské Vv	65
3. 2. Osnovy	67
3. 3. Učebnice a metodické příručky	68
3. 4. Materiály	75
3. 5. Techniky	77
3. 6. Ukázky z učebnic	79
3.7. Jak se jeví japonská výtvarná výchova na první pohled	81
3. 8. Západní pedagogické ideje	82
3. 9. Klasické východní metody výuky	85
4. Kořeny japonské výtvarné výchovy	
4. 1. Reflexe zen-buddhismu v japonské výtvarné výchově	89
4. 2. Reflexe japonských estetických norem	96
4. 3. Reflexe šintó	99
4. 4. Reflexe rituálů a tradic	109
4. 5. Japonská hybridní kultura	112

5. Japonské pojetí tvořivosti	117
6. Sbližování – kulturně-antropologický vhled	
6. 1. Krize hodnot v japonské společnosti a její reflexe ve vzdělávacím systému	127
6. 2. Globalizace a multikulturní výchova v Japonsku	133
6. 3. Od „cizince“ k „člověku“	142
7. Závěr	145
8. Přehled literatury a použitých zdrojů	146
9. Seznam příloh	149

1. Úvod

1. 1. Vymezení problému

Ačkoli japonští žáci a studenti dosahují v mezinárodních srovnávacích soutěžích výborných výsledků, je japonský vzdělávací systém podrobován stále větší kritice pro svůj sklon ke konformitě, potlačování individuálních schopností a neschopnosti používat nabyté informace tvořivě. Rovněž tak japonská výtvarná výchova a výtvarné práce japonských dětí vyvolávají na první ohled obdiv, avšak při hlubší analýze systému japonské výtvarné výchovy docházejí odborníci často k názoru, že je tento systém založený na kopírování učebnicových vzorů a nevede k tvořivosti. Zajímavost prací je připisována vlivu japonského kulturního prostředí, které podle některých odborníků působí podnětněji než samotná výuka výtvarné výchovy na školách. Japonský systém výuky bývá označován za specifický do té míry, že je v jiném než japonském prostředí považován za nepoužitelný.

1. 2. Metoda práce a prameny

Základním a rozhodujícím pramenem se staly údaje shromážděné opakovanými terénními výzkumy uskutečněnými v letech 1986–2006 v Japonské škole v Praze (paspartizace této školy je uvedena v kapitole 2. 1.) a dokreslené údaji z měsíčního terénního výzkumu ze škol v Ósace v Japonsku. Terénní výzkum byl proveden metodou zúčastněného pozorování a přímého řízeného rozhovoru. Výběr informátorů byl volen tak, aby pokryl co nejširší úhel pohledu na danou tematiku, tj. šlo o japonské učitele různých věkových skupin, kteří znali výuku výtvarné výchovy na různých stupních vyučovacího procesu. Údaje informátorů korigovalo vlastní přímé pozorování a rovněž má účast na vyučovacím procesu v pozici učitelky výtvarné výchovy na Japonské škole v Praze. Práce se rovněž opírá o data poskytnutá japonským Ministerstvem školství, údaje a evidenční materiály Japonské školy v Praze a řada dat je také čerpána z dostupné literatury.

Prameny lze zhruba rozdělit takto:

- japonské vzdělávací plány, osnovy, učebnice a metodické příručky,
- články v odborných časopisech o školství a výtvarné výchově,
- odborná a populárně naučná literatura,
- obrazový materiál,
- dětské výtvarné práce.

V průběhu výzkumu jsem nenašla disertační či jinou odbornou práci, která by se problematikou výtvarné výchovy v Japonsku zabývala.

Na Pedagogické fakultě UK se v rámci srovnávacích studií věnuje obecné problematice a systému japonského školství katedra pedagogiky, na katedře japanistiky Filozofické fakulty UK jsem našla bakalářské práce pojednávající o mateřských školkách v Japonsku a vývoji japonského školství v době Meidži (1868–1912). Na katedře sociologie Fakulty sociálních věd UK jsem nenašla žádnou práci, která by se zabývala životem japonské komunity v České republice. Rovněž katedra etnografie a kulturologie FF UK nedisponuje žádnou prací, která by se týkala problematiky japonské kultury.

1. 3. Metodologie

Vzhledem ke specifičnosti předmětu mého zájmu, tj. vzhledem k místům, kde se japonská výtvarná výchova dá zkoumat a která jsou spojena výhradně s japonskými mluvčími, a tudíž je nutné počítat s hlubokými kulturními odlišnostmi, jsem volila kombinaci metod pedagogických a kulturně antropologických. Podobnou metodologii používá také pedagogická etnografie, dosud však – pokud je mi známo – probíhaly výzkumy českých školních etnografů pouze v prostředí českých škol.

Metodologie školní etnografie bývá v literatuře zpracována různým způsobem. Hammersley a Atkinson (1983) po diskusi otázek základní metodologické orientace v první kapitole (vlastně v termínech zúčastněného pozorování, jak si ještě řekneme později) postupují tak, že probírají jednotlivé fáze a body výzkumu v tomto pořadí: design výzkumu, přístup do terénu, vztahy v terénu, zprávy z terénu, dokumenty, registrace a organizace dat, proces analýzy a psaní etnografie. Jejich Ethnography – Principles in practice je výborným

úvodem, který má tu výhodu, že je psán jako metodologie etnografie vůbec, ale přitom autory, kteří jsou specialisti na školní etnografii, zejména britskou.

(Kučera 1992, s. 20)

Design výzkumu

S předmětem svého výzkumu, tj. s japonskou výtvarnou výchovou, jsem se poprvé dostala do kontaktu v roce 1986. Zcela spontánně a dalo by se říci z čiré zvědavosti. Mým cílem bylo především popsat systém výuky výtvarné výchovy, který se velmi lišil od systému používaného v tehdejší ČSSR. Později mě zaujala zejména problematika odlišného japonského pojetí tvořivosti a jistý všelidský, kulturně antropologický rozměr této tematiky, s konkrétním (podle Malinowského a klasického hlediska „tušeným problémem“) zájmem o možnosti předcházení xenofobii cestou smyslové výchovy (včetně výtvarné).

Vstup do terénu

Vzhledem k politické situaci v roce 1986 nemohla být o terénním výzkumu v pravém slova smyslu vlastně řeč. Avšak díky skutečnosti, že již tehdy existovala při japonském velvyslanectví Japonská škola, mohl výzkum začít. Zásluhou pracovníků této školy, tj. japonských učitelů, jsem měla možnost pozorovat hodiny japonské výtvarné výchovy v „terénu“. Jak jsem si později při dalším výzkumu přímo v Japonsku ověřila, byla tato škola skutečně zdrojem plnohodnotných informací.

Vztahy v terénu

V procesu zúčastněného pozorování jsem byla jak v pozici pozorovatele (v Japonské škole v Praze a japonských školách v Japonsku), tak později v pozici účastníka (učitelka výtvarné výchovy v Japonské škole v Praze).

Zprávy z terénu

Rozhovory s informátory jsem vedla od počátku výzkumu. Šlo především o japonské učitele výtvarné výchovy, ale i o učitele jiných předmětů, japonské žáky a jejich rodiče. Dále jsem vedla rozhovory s českými odborníky, především s japanology. Rozhovory probíhaly jednak řízenou formou (dotazník), ale

formou nondirektivních otázek, případně formou společenské konverzace. Jako zprávy z terénu se rovněž osvědčily dětské výtvarné práce, fotografie a videozáznamy.

Analýza dat

Při validizaci výsledků jsem se nemohla opírat o výsledky jiných účastníků výzkumu, protože jsem nenašla nikoho, kdo by se tématem výtvarná výchova v Japonsku přímo zabýval. Jistou formu triangulace jsem použila uváděním citací z děl autorů, kteří se věnovali různým oblastem japonské kultury a v Japonsku po určitou dobu žili.

Psaní etnografie

Terénní poznámky jsem zapisovala průběžně, reflexivní deník jsem vedla především během svého výzkumu v Japonsku. Text práce je zčásti psán narativní formou, která vyhovuje záměru učinit podivné familiárním a přiblížit čtenáři, který – byť je odborníkem v oboru výtvarné výchovy – nemusí znát např. japanologická specifika. Literární forma byla rovněž použita pro již zmíněnou učebnici projektového vyučování *Nenuda – Jak si hrají v Japonsku*, která zpracovává tematiku japonské výtvarné výchovy formou vhodnou pro žáky a studenty základních a středních škol. Tato učebnice rovněž zachycuje ve fotodokumentaci školní život japonských dětí a jejich výtvarné práce.

Školní etnografie se jako součást pedagogického výzkumu vymezuje jako přístup:

- *naturalistický (prováděný v terénních podmínkách a svými metodami jim přizpůsobený),*
- *holistický (zachycující co největší širí okolností a podmínek jevů či událostí a celostně, kontextově je interpretujících),*
- *kvalitativní (ani ne tak odmítající spočitatelná data, jako spíš zdůrazňující deskripci kvalitativně různých koncepcí prostředí jeho členy),*
- *interakčně – interpretativně zaměřený (interpretace školní reality*

k této realitě patří: svými vzájemnými akcemi, jimiž členové vyjadřují a prosazují své interpretace, tuto realitu společně konstruují),

- reflexivní (výjimku z předchozího bodu nepředstavuje ani badatel, jenž k prostředí přistupuje se svou specifickou výzkumnou perspektivou, kulturní výbavou a osobní subjektivitou, kterých si musí být vědom a jejichž projevy na prostředí působí, podílejí se na jeho konstrukci),*
- relační a kooperační (vztah a interakce mezi badatelem a členy prostředí tak vstupují přímo do výzkumných zjištění, aktéři jsou – v různé míře – spoluautory výzkumu i výzkumné zprávy či konkrétní etnografie),*
- textově a literárně zaměřený (výsledky musí něco říkat aktérům uvnitř a veřejnosti vně školy či školství a esteticky na ně působit).*

(Kučera 1992, s. 25–6)

Jsem přesvědčena, že byla všechna tato kritéria během výzkumu zohledněna, jak však již bylo řečeno, vzhledem ke specifičnosti prostředí, ve kterém výzkum probíhal, tj. prostředí s jiným, v tomto případě japonským kulturním zázemím, jsem musela v přístupu k výzkumu zohlednit i specifická hlediska kulturně antropologická. Pro lepší ilustraci uvádím stručné citace z knihy Roberta F. Murphyho: Úvod do kulturní a sociální antropologie.

Příprava na terénní výzkum

Dvě nejsložitější otázky, které je třeba zodpovědět před zahájením etnografického terénního výzkumu, jsou proč a kde? Tyto dvě otázky jsou spolu samozřejmě propojeny, ale otázka proč představuje širší problém. Antropolog se vydává do terénu proto, aby zodpověděl nějaký teoretický problém nebo hypotézu. ... At' už je však teoretické zaměření jakékoliv, terénní výzkum musí představovat přínos pro celou disciplínu a neměl by být prováděn pouze z popisných důvodů.

(Murphy 1998, s. 214)

Terénní výzkum v Japonské škole v Praze i ve školách v Japonsku přinesl kromě podrobného popisu japonské výtvarné výchovy také zajímavý teoretický

problém: Podněcuje vůbec japonská výtvarná výchova k tvořivosti? Neprodukují žáci a studenti jen kopie učebnicových vzorů? Vede japonský vzdělávací systém včetně výtvarné výchovy ke konformitě? Pro objasnění tohoto problému bylo třeba použít hlubší analýzu, a to jak struktury, tak historie japonského vzdělávacího systému, filozofie vzdělávání, kulturních a náboženských tradic včetně mytologie. V neposlední řadě je jako přínos disciplíně pojat praktický výstup terénního výzkumu, tzn. zpracování dat formou učebnice výtvarné výchovy pro základní a střední školy.

Každý antropolog provádějící terénní výzkum v radikálně odlišné kultuře říká, že první dny nebo dokonce týdny terénního výzkumu jej přivedly do psychického stavu známého jako „kulturní šok“. Hlavním symptomem kulturního šoku jsou deprese, stažení se do sebe a anomie, což je Durkheimův výraz pro stav bez vlastních norem a odcizení od norem, kulturních hodnot a významů uznávaných okolní kulturou.

(Murphy 1998, s. 215)

Přijet do stamilionového ekonomicky vyspělého Japonska v roce 1989 byl pro mě opravdu šok. Psala jsem si podrobný deník a paradoxně mi pomáhal fakt, že můj čas a prostředky byly velmi omezené. Strávila jsem v Japonsku měsíc a navštívila dvě základní a střední školy: školu pro budoucí učitelky mateřských škol a collage s výtvarným zaměřením. Pozorování hodin výtvarné výchovy na těchto školách nebyl zdaleka takový problém jako měsíční soužití s japonskou rodinou. Mnohá nedorozumění se ukázala být později cenným obohacením výzkumu, ilustrují však velmi výstižně stav popisovaný Murphym jako kulturní šok.

Cituji ze svého deníku:

13. 7. 1989 ... Pak jsme jeli do Kóbe za Jošiho kamarádem. Stál tam opřený o sloup, vypadal jak paragraf a počínal si tuze zmateně. Zašli jsme do evropské restaurace, byli tam úplně sami a bavili se o emancipaci. Nic moc na to neříkali. Jošiho kamarád už byl stejně strašně nesvůj z toho, že jsem se smála. Cestou

zpátky mi Joši tlumočil některé významy, např.: Když se někdo směje, působí šíleně. Před samurajským obdobím se prý Japonci taky rádi smáli, ale vojáci smích neuznávali, a tak si Japonci nasadili vážné masky. Můžu se usmívat, ale smát ne!

15. 7. 1989 ... Ráno jsme utíkaly s Kjóko do školy. Měla tam kamarádku učitelku a ta nás vzala nejdřív do učebny výtvarky. Nadšený pan učitel mi všechno ukázal a bylo vidět, jak ho ta práce opravdu baví. Profesí je designér, ale má rád děti, a tak učí na základce. Je to prý prestižnější! Ukázal mi dvě obří alba plná fotek z výtvarného festivalu jejich školy, kam přišlo celé okolí, a zároveň mi všechno promítal na videu. Učebna byla perfektně vybavená: keramická pec, satinýrky, pilky, dlátka, kladívka atd. Děti platí každý rok asi 500 jenů na materiál (to jsou tři kafe!), jinak platí všechno stát. Prohlédla jsem si celou školu. Působí opravdu pracovně, někdy až moc, až moc chaosu. Všude jsou ale výtvarné práce dětí. Žádná politika, žádný císař, žádné vlajky. V každé třídě jsou vystavené práce všech, nejen těch nejlepších. Rodiče se chodí jednou za měsíc dívat na vyučování a učitelé zase chodí navštěvovat děti domů.

Zvládnutí jazyka

Naučit se jazyku lidí je nezbytné pro pořizování interview.

V počátečních fázích výzkumu bude výzkumník asi potřebovat tlumočnicka, ten mu ostatně může přijít vhod i později. Ale jak uvidíme dále, člověk se hodně naučí obyčejnou každodenní interakcí a pozorováním, a zde je schopnost konverzace, i když ne plynulé, nezbytná. Kromě jednoduché komunikace je znalost jazyka klíčem k celému světu kategorií i významů, které jsou tak důležitou součástí kultury.

(Murphy 1998, s. 219)

Japonsky jsem se začala učit v roce 1986. Většina učitelů na Japonské škole v Praze sice hovořila anglicky, ale to ani zdaleka neplatilo pro učitele v Japonsku, a hlavně pro japonské děti. Moje – byť základní – znalost japonštiny mi byla velmi prospěšná. Zpočátku k „prolomení ledů“, později jsem vylepšující

se znalost jazyka využívala hlavně k rozhovorům, překládání studijních materiálů, analýze japonských učebnic výtvarné výchovy a v neposlední řadě k pochopení mnoha specifických výrazů ze světa japonské kultury i každodenního života. Odborné nebo náročné texty jsem konzultovala se svou profesorkou japonštiny. Mnoho odborných materiálů je však k dispozici i v angličtině nebo ruštině.

Zúčastněné pozorování

Tento poněkud těžkopádný termín označuje to, že výzkumník žije mezi lidmi, které studuje, účastní se jejich společenského života, pozoruje, co se děje, a táže se, když něčemu nerozumí. ... Během tohoto počátečního období může etnograf získat cenné informace, neboť na všechny tyto události pohlíží očima neznalýma jakýchkoliv předcházejících významů, trochu jako malý chlapec, který plakal proto, že císař neměl žádné šaty. Největší přínos však přichází po prvních šesti měsících zvládnutí jazyka, a proto je za minimální dobu potřebnou k provedení efektivního výzkumu považován jeden rok.

(Murphy 1998, s. 220)

Měsíční studijní cesta do Japonska v roce 1989 – byť byl její přínos pro mou práci důležitý – nemohla zajistit hlubší objasnění role japonské výtvarné výchovy v systému japonského školství ani vzbudit širší zájem odborné veřejnosti o toto téma. Jedním z nejdůležitějších zjištění byl fakt, že japonský vzdělávací systém je do té míry centralizovaný a unifikovaný, že je jeho věrným odrazem i malá Japonská škola v Praze, a může tudíž sloužit výzkumu stejně dobře jako jakákoli jiná škola v Japonsku. Listopadové události roku 1989 přinesly podstatnou změnu do vývoje výzkumu, a to ze dvou důvodů. Za prvé mi byla nabídnuta možnost pracovat v Japonské škole v Praze, a stát se tak z pozorovatele účastníkem procesu. Za druhé se začal měnit vzdělávací systém v naší zemi. Měla jsem tudíž možnost zůstat v terénu dalších patnáct let a zprostředkovat výsledky tohoto výzkumu širší veřejnosti.

Interpretace

V roce 1970 vydal Alvin Gouldner knihu *The coming Crisis in Western Sociology (Nadcházející krize západní sociologie)*, která představovala silný útok na funkcionalismus jako takový, a zejména na objektivitu sociologie. Gouldner považoval obojí za politické ideologie. Funkcionalismus, napsal, je teorie, která oslavuje status quo, a objektivita je způsob, jak sdělit, že sklenice je poloplná místo poloprázdná. Přibližně ve stejnou dobu jsem vydal knihu nazvanou *The Dialectics of Social Life (Dialektika sociálního života, 1971)*, v níž uvádím, že nestranná objektivita antropologie je mýtus a že pronikání subjektivních prvků jak do výkladu, tak do pozorování je vlastní každému výzkumu, ať je prováděn v naší vlastní společnosti, nebo u primitivních národů. (Murphy 1998, s. 223)

Pocházím z dvojjazyčného prostředí a od dětství jsem byla konfrontována se srovnáním: „my a oni“, které se měnilo z různých perspektiv – osobních, politických a ideologických. My Češi, oni Angličané, my na Východě, oni na Západě, my Češi, oni Japonci, my na Západě, oni na Východě atd. Byla mi tedy dána do vínku snaha o pochopení, porozumění a vzájemnou toleranci mezi různými kulturami a mám za to, že toto subjektivní zaujetí do určité míry ovlivňuje směr mého výzkumu a posouvá mě od popisu „těch druhých“ ke snaze o dialog s nimi. V antropologickém výzkumu vidím rovněž velkou příležitost k sebepoznání, kterou Murphy vyjadřuje takto: *Do nejvzdálenějších míst zeměkoule cestujeme jenom proto, abychom našli smysl našeho vlastního života.*

1. 4. Cíl

Tato práce si klade za cíl seznámit čtenáře s japonskou výtvarnou výchovou, a to jak v užším slova smyslu, tj. jako s vyučovacím předmětem, tak v širším slova smyslu, tj. jako se součástí japonské výtvarné kultury. Přináší podrobnou analýzu formální i obsahové stránky japonské výtvarné výchovy a soustředí se na problém odlišného pojetí tvořivosti z tzv. východního a západního světonázorového úhlu pohledu. Pro komplexnější pohled přináší kulturně-

antropologický vhled do celé problematiky. Jako výstup určený pro pedagogickou praxi vznikla zpracováním některých dat rovněž učebnice projektového vyučování ve výtvarné výchově pro základní a střední školy *Nenuda – Jak si hrají v Japonsku*.

2. Japonský vzdělávací systém a jeho účastníci

2. 1. Vzdělávací systém v Japonsku

Povinná školní docházka je v Japonsku devítiletá a začíná v šesti letech. Základní školu tvoří šest tříd, na které navazují tři ročníky nižší střední školy. Další tři třídy vyšší střední školy již povinné nejsou, ale navštěvuje je přes 95 procent absolventů nižších středních škol. Ve vysokoškolském studiu pak pokračuje asi třetina studentů. Tento systém nazývaný 6-3-3-4 byl přijat školním zákonem v březnu r. 1947, stejně jako společná školní docházka chlapců a dívek na všech stupních vzdělávacího procesu.

V Japonsku existují tři druhy elementárních škol: školy státní, školy ve veřejné správě a školy soukromé. Školy státní spadají pod soudní pravomoc centrální vlády, školy ve veřejné správě jsou kontrolovány místními úřady. Školy soukromé, často přičleněné k soukromým univerzitám, nepodléhají přímé státní správě, ale musí v nich být vyučovány ministerstvem dané učební osnovy. Zatímco na stupni povinné školní docházky je převážná část škol státních, mezi vyššími středními školami je plná čtvrtina soukromých ústavů. Soukromé školy navštěvují hlavně děti z majetnějších rodin, které tak mají s velkou pravděpodobností zajištěno přijetí na soukromou vysokou školu, k níž je tato střední škola přidružena.

Školní rok začíná 1. dubna a končí 31. března následujícího roku. Na základních školách se dělí na tři školní období: 1. 4.-15. 7., 1. 9.-15. 12. a 1. 1.-15. 3. Podobný systém mají i střední školy, některé však dodržují dělení na dvě pololetí. Prvních šest let základní školy chodí většina dětí do nejbližší školy v okolí. I když téměř všechny japonské děti navštěvují nějaký druh předškolního zařízení, je vstup do školních bran vnímán celou společností jako důležitý bod v životě dítěte. Je to i proto, že je japonský vzdělávací systém zároveň systémem výchovným a učí, jak správně koexistovat ve společnosti druhých,

což je v místních poměrech nejdůležitější znalost pro dosažení společenského úspěchu. Základní škola děti formuje, dělá z nich, jak sami Japonci říkají, Japonce. Nižší střední škola začíná zvyšovat nároky, které se stupňují před blížícími se vstupními pohovory. V průběhu školního roku žáci projdou sérií pěti zkouškových období. Zkouší se formou písemných testů hodnocených stupnicí 0–100 bodů. Od 6. třídy začíná přibližně pětina japonských školáků trávit čas mezi pátou a devátou hodinou večerní v doučovacích školách *džuku*. Tato zařízení mají žákům napomoci, aby se dostali na co nejlepší vyšší střední školu, tj. takovou, která má nejvyšší počet absolventů přijatých na vysokou školu, přesněji řečeno na Tokijskou univerzitu. Školu *džuku* najdete v každém japonském městě. Žáci se zde neučí pouze předměty, ze kterých budou skládat zkoušky, ale i kaligrafii, cizí jazyk apod.

Přijetím na vyšší střední školu začíná nejintenzivnější studijní období života japonského školáka. Je provázeno mnoha testy, v studentské mluvě nazývanými „zkouškové peklo“. Přijímací zkoušky na vysokou školu jsou v Japonsku určujícím bodem pro další vývoj profesního života, pro určení pozice mladého člověka ve společnosti. Jeho budoucí funkční zařazení je totiž přímo závislé na tom, z jaké vysoké školy přijde. Překvapivé však je, že čas strávený na vysoké škole je pro většinu studentů příjemným oddechem mezi tvrdou disciplínou střední školy a pracovním procesem. Říká se, že japonský středoškolák má znalosti absolventa americké collage, ale o čtyři roky později jsou na tom stejně. Je to možná také proto, že japonské firmy, které si z absolventů vybírají zaměstnance, přihlížejí k výsledkům čtyři roky starých vstupních pohovorů a upřednostňují všeobecné zaměření, aby si vychovaly pracovníka podle svého. V Japonsku bývalo zvykem používat při přijímání do firmy termín „adopce“. Naznačovalo se tím, že se firma stane pro pracovníka novou rodinou. Bude pro ni pracovat, jak nejlépe umí, a ona se o něj po zbytek života postará. I když se tato sociální jistota v posledních deseti letech otřásá, vzdělání, hraje stále stěžejní roli a rodiny do něj kromě bezmezného osobního nasazení investují zhruba třetinu příjmů. Předpokládá se, že má každý potenciál učit se, záleží jenom na něm, jak se snaží. Panuje přesvědčení, že tvrdá práce (tzn. i studium) vede k úspěchu. Další krok k úspěchu je schopnost

přízpůsobit se, splynout s potřebami společnosti. Ti, kteří „vyčuhují“ a narušují harmonii, představují pro společnost nebezpečí. Škola jako vzdělávací a výchovná instituce proto musí připravit mládež na úspěšný start do života také v tomto bodě. Z širšího hlediska je však stále – v souladu s východní tradicí – vnímáno vzdělávání jako celoživotní proces a japonští učitelé odmítají pohlížet na školu jen jako na prostředek dosažení úspěchu.

Organizace výuky je v podstatě stejná jako u nás, život na japonských školách je však charakteristický svým skupinovým duchem. Žáci absolvují mnoho tělovýchovných a kulturních akcí, které probíhají po celý rok. Na jaře vycházky s vyhlídkou na kvetoucí *sakury*, v létě výlety do hor nebo k mořskému pobřeží, na podzim procházky k červenolistým javorům *momidži*, v zimě do zasněžených hor. Japonci jsou pyšní na to, že mohou prožívat čtyři roční období, a obdivu k tomuto daru učí i škola. Sporty a turistika posilují tělesné a duševní schopnosti a napomáhají vytváření dobrých přátelských vztahů mezi spolužáky. Stejnou úlohu mají divadelní představení, koncerty a výstavy pořádané pro rodiče a přátele škol. Jednotlivé školy mají svůj znak, školní uniformu, hymnu a vydávají školní časopisy.

2. 2. Paspartzace školy

Japonská škola v Praze je soukromá škola při Japonském velvyslanectví, jejíž chod řídí a zajišťuje několik subjektů:

1. Ministerstvo školství a vědy *Mombu kagakušó* (zkráceně *Monkašó*, dříve známé pod názvem *Mombušó*), které vybírá a posílá do Prahy učitele státních škol.
2. Odbor pro zahraniční japonské školy při ministerstvu školství a vědy, který zajišťuje učební pomůcky.
3. Ministerstvo zahraničí *Gaimušó*, které zajišťuje diplomatický statut japonských učitelů v zahraničí a jejich platy.
4. Nadace Japonské společnosti, která zajišťuje školní budovu.
5. Rodiče žáků a studentů, kteří platí školné.

Japonské školy v zahraničí spolupracují rovněž s vybranou vysokou pedagogickou školou v Japonsku. Informuje je o nových trendech v pedagogice

a zároveň shromažďuje pedagogické poznatky a zkušenosti japonských učitelů působících zahraničí (např. formou výzkumných zpráv typu: Jak se učí v České republice prvouka).

Škola není akreditovaná Ministerstvem školství České republiky. České děti, které do ní chodí, musí proto každý měsíc skládat rozdílové zkoušky na vybrané české škole. Škola má 1. stupeň (1. až 6. třída) zvaný *šógakkó* a 2. stupeň (1. až 3. třída) zvaný *čúgakkó*. V současné době je ve škole cca 130 dětí a 17 učitelů, ředitel pro mezinárodní styky a administrativní pracovníce. Všichni žáci jsou Japonci. Jejich rodiče byli z velké části do České republiky vysláni služebně. Momentálně u nás žije přibližně 1100 Japonců. Nejčetnější jsou rodiny managerů a diplomatů (včetně japonských učitelů), dále studenti (většinou hudebních oborů) a tzv. volná zaměstnání. Jejich společenský život je vesměs spjat s činností tzv. Japonské společnosti (600 členů). Členem se může stát Japonec nebo Japoncem doporučený cizinec. Ten však nemá právo volit. Členové platí příspěvek 1500 Kč ročně. Do roku 2004 byla společnost rozdělena na 4 sekce:

1. Sekce pro rekreaci a volný čas.
2. Sekce pro kulturu.
3. Sekce pro život.
4. Sekce pro informace.

Sekce pro rekreaci a volný čas

Tato sekce organizovala např. japonský sportovní festival *undókai*, pikniky, vánoční party, baseballové a golfové turnaje.

Sekce pro kulturu

Tato sekce se zabývala kulturní činností v česko-japonském kontextu, pořádala např. pro české studenty soutěž v japonštině, koncerty japonských studentů hudebních oborů, kurzy kaligrafie pro české zájemce, procházky Prahou pro japonské zájemce, promítání japonských filmů, recitály japonské hudby.

Sekce pro život.

Sekce dříve nazývaná dámský klub se věnovala především činnosti japonských žen, které přijely do České republiky se svými manžely, ale nemohly zde

pracovat. Pořádala různé výlety (např. do známých českých porcelánek a skláren), ranní setkání u kávy, návštěvy kulturních památek, vánoční dílny, přednášky o životě v České republice.

Sekce pro informace

Tato sekce vydala brožuru o důležitých místech (nemocnice, školy, obchody s japonským jídlem) a také vynaložila velké úsilí při organizování charitativních akcí, zvláště pro vesničky SOS. Dále vydávala časopis zaměřený na pobyt Japonců v České republice (informace o předpisech a pravidlech pobytu Japonců v ČR, aktuální informace o koncertech, restauracích apod.).

V současné době počet Japonců v České republice stoupá (v souvislosti s japonskými investicemi u nás). Proto bylo na poslední schůzi v lednu 2004 rozhodnuto, že bude struktura Japonské společnosti změněna.

Sekce, které pracovaly na principu soukromé dobrovolné iniciativy, budou zrušeny a všechny důležité události organizovány a zajišťovány profesionály z velkých japonských firem. Prezidentem Japonské společnosti se stal ředitel pobočky Toyoty v ČR, čestným předsedou zůstává velvyslanec.

Myslím, že z popisu činnosti Japonské společnosti, jejímiž členy jsou téměř všichni rodiče žáků Japonské školy v Praze, je jasné, z jakého sociálního prostředí žáci této školy pocházejí. Mnoho z nich cestuje se svými rodiči „za prací“ od útlého věku. Právě pro tuto sociální skupinu jsou po celém světě zakládány japonské školy, které mají takto „znevýhodněným“ studentům dát možnost navázat později bez větších problémů na školní docházku v Japonsku. Obsah učiva se od japonského standardu liší minimálně. Největší rozdíl je ve výuce angličtiny, která se v Japonsku vyučuje až od nižší střední školy, tj. od 7. třídy, zatímco v Japonské škole v Praze od 1. třídy. V rozvrhu jsou rovněž hodiny češtiny a hodiny mezinárodního porozumění. Jejich náplní je seznamování s českým prostředím a navazování přátelských vztahů s českými učiteli a dětmi. I při zvyšujícím se počtu žáků je oproti Japonsku největším specifikem malý počet dětí ve třídách a jistý rodinný charakter školy. S měnící se strukturou japonské společnosti však také přibývá rodičů, kteří děti posílají

do mezinárodní, respektive americké školy v Praze 6 Nebušicích. Tyto děti pak musí zvládnout dvojí učivo. Jak americké, tak japonské. Dostávají se tak paradoxně do stejné situace jako japonské děti v Praze před třiceti lety, pro které se škola zakládala.

Historie Japonské školy v Praze

V únoru roku 1972 zahájila svou činnost ambasádní „škola“ *hoššúgakkó* (doučovací škola), která jedenkrát až dvakrát týdně (od 15.00 do 17.00) zajišťovala hodiny japonštiny pro japonské děti, které přes den navštěvovaly americkou mezinárodní školu. V sobotu dopoledne se vyučovaly jiné předměty, a to včetně výtvarné výchovy. Učitelé byli dobrovolníci z řad Japonců žijících v České republice. Od dubna 1974 byla této škole přidělena v prostorách ambasády vlastní místnost. V červnu 1975 bylo zahájeno sobotní vyučování pro všechny japonské děti v Praze. Žáci 1.–3. třídy se učili dvakrát týdně čtyři hodiny odpoledne, 4.–6. třídy třikrát týdně šest hodin odpoledne. Výuka v odpoledních a večerních hodinách děti vyčerpávala a ani prázdniny nebyly zdrojem potřebného oddechu. Žáci si i ve dnech „volna“ doplňovali učivo – buď z amerického, nebo z japonského vzdělávacího systému. V roce 1978 zaslala *Komise pro přípravu celodenní školy* do Japonska žádost o možnost zřízení této instituce. V prosinci roku 1979 jí bylo vyhověno. Komise našla vhodnou budovu v Suchdole a 28. dubna roku 1980 byla zahájena výuka prvních 18 žáků. Na škole působili 3 učitelé z Japonska a 5 externistů. Program byl velmi nabitý (přes 30 vyučovacích hodin týdně na učitele), s chodem školy pomáhali dokonce rodiče. Vládla pozitivní, dalo by se říci budovatelská nálada. V srpnu 1985 se škola přestěhovala do větší budovy v Praze 4 Krči. V únoru 1996 bylo opět nutno řešit problém nedostatku prostoru, a tak škola přesídlila na Ořechovku v Praze 6. Od srpna 2003 strávila škola jeden rok v pronajatých prostorách základní školy v Praze 6 na Petřinách. Od srpna 2004 má k dispozici zrekonstruovanou budovu v Praze 6 Řepích.

Následující tabulka uvádí počty hodin konkrétních vyučovacích předmětů v průběhu školního roku, jak jsou stanoveny osnovami (v prvním řádku) a jak

byly odučeny vzhledem ke specifickému programu v Japonské škole v Praze (v druhém řádku).

	1. tř.	2. tř.	3. tř.	4. tř.	5. tř.	6. tř.	7. tř.	8. tř.	9. tř.
Japonština	272	280	245	245	175	175	175	140	140
	291	295	247	247	175	172	176	142	141
Prvouka	102	105	70	70	88	105	105	105	105
	105	110	67	63	92	117	104	112	108
Matematika	136	175	150	150	157	157	105	140	140
	144	178	143	150	177	153	113	140	139
Přírodověda			70	70	88	88	105	105	105
			71	68	86	88	102	107	106
Hudební výchova	68	70	60	60	70	70	35	35	35
	69	73	66	65	70	78	51	50	50
Výtvarná výchova	68	70	70	70	35	35	35	35	35
	78	73	76	72	43	40	42	42	42
Tělesná výchova	102	102	105	105	105	105	105	105	105
	98	117	118	120	118	115	114	114	114
Morální výchova					35	35			
					35	35			
Angličtina							105	105	105
							108	103	110
Mravní výchova	34	35	35	32	35	35	35	35	35
	37	38	35	36	33	35	27	27	27
Zvláštní aktivity	34	35	35	35	15	15	35	35	35
	35	35	38	37	21	22	39	39	39
Anglická konverzace	68	70	70	70	70	70	105	105	105
	68	70	68	69	70	70	97	97	97
Čeština	34	35	35	35	35	35	35	35	35
	35	35	38	36	37	34	34	34	34
Počítače	34	35	35	35	35	35	35	35	35
	39	36	38	37	34	34	33	33	33
Projektové vyučování			105	105	105	105	105	105	105
			106	113	109	97	97	97	97
Pracovní vyučování	77	77	87	87	88	88	92	92	92

Toto je rozvrh hodin pro 1. až 9. třídu.

	hodina	1. tř.	2. tř.	3. tř.	4. tř.	5. tř.	6. tř.	7. tř.	8. tř.	9. tř.
Pondělí	1.	M	M	J	M	D+Z	Mr.v.	A	J	Př.
	2.	Tv	J	J	D+Z	PC	J	J	M	J
	3.	J	Hv	Př	Mr.v.	M	M	J	D+Z	M
	4.	Hv	Tv	D+Z	Př	Ak	Ak	D+Z	Př	A
	5.	Ak		M	J	Př	Vv	Př	A	J
	6.			Proj.v.	J	J	Pc	Ak	Ak	Ak
	7.						Zvl.a.	Zvl.a.	Zvl.a.	
Uterý	1.	M	Hv	Př	M	J	J	M	J	M
	2.	Čj	J	Proj.v.	Proj.v.	Př	D+Z	Vv	Vv	Vv
	3.	Mr.v.	J	Proj.v.	Mor.v.	Mor.v.	J	M	Př.	
	4.	J	Č	Tv	Tv	Vv	Př.	PC	PC	PC
	5.	J	M	J	J	Ak	Ak	Proj.v.	Proj.v.	Proj.v.
	6.			Ak	Ak	M	C	Tv	Tv	Tv
	7.							Ak	Ak	Ak
Středa	1.	J	J	J	Vv	Mr.v.	M	D+Z	M	J
	2.	M	J	Hv	Vv	J	J	J	A	M
	3.	Vv	M	J	Proj.v.	Hv	Pr	M	J	Př.
	4.	Vv	Pc	Mr.v.	Hv	M	D+Z	C	Č	Č
	5.	Prv	Prv	M	Př.	Proj.v.	Proj.v.	Proj.v.	Proj.v.	Proj.v.
	6.	Prv	Prv	D+Z	J	Proj.v.	Proj.v.	Proj.v.	Proj.v.	Proj.v.
Čtvrtek	1.	J	Vv	J	Hv	J	M	Př.	A	D+Z
	2.	Hv	Vv	M	M	M	Př	D+Z	J	J
	3.	Prv	Prv	Vv	Č	Př	J	J	M	M
	4.	Ak	Ak	Vv	J	C	Hv	M	Př	A
	5.	J	J	M	Př	Proj.v.	Proj.v.	Ak	Ak	Ak
	6.		M	Ak		Tv		A	D+Z	Př
Pátek	1.	M	M	M	M	D+Z	Hv	A	Př	D+Z
	2.	J	J	J	PC	J	J	Mr. v.	Mr. v.	Mr. v.
	3.	PC	Mr.v.	C	J	Hv	M	M	D+Z	A
	4.	J	J	PC	J	M	D+Z	Hv	Hv	Hv
	5.	Tv	Tv	Tv	Tv	Tv	Tv	Tv	Tv	Tv
	6.	Tv	Tv	Tv	Tv	Tv	Tv	Tv	Tv	Tv

Vysvětlivky zkratek:

- A - angličtina
- Ak - anglická konverzace
- Č - čeština
- D+Z - dějepis a zeměpis (ang. Social studies)
- Hv - hudební výchova
- J - japonština
- M - matematika
- Mor.v. - morální výchova
- Pc - počítače
- Proj.v. - projektové vyučování
- Prv - prvouka
- Př - přírodověda (ang. Science)
- Pv - pracovní výchova
- Tv - tělesná výchova
- Vv - výtvarná výchova
- Zvl.a. - zvláštní aktivity

Pro tuto práci bylo velmi důležité zjistit, nakolik může Japonská škola v Praze posloužit jako relevantní vzorek vhodný k výzkumu japonské výtvarné výchovy. Po třech letech působení na této škole jsem proto v roce 1989 navštívila různé školy přímo v Japonsku a mapovala shody odlišnosti. Zjistila jsem, že je japonský vzdělávací systém natolik unifikovaný, že jsou japonské školy v zahraničí takřka shodným odrazem škol na domácí půdě. Hodiny výtvarné výchovy, učebny, osnovy, učebnice, pomůcky apod. se prakticky neliší. (Na rozdíl od USA, kde jsem obdobné faktory porovnávala při pozdější studijní cestě.)

2. 3. Učitel

Práce japonských učitelů se mi v roce 1985 jevila mnohem zábavnější a v mnoha ohledech příjemnější než práce českých učitelů. V té době jsem doposud studovala a navštěvovala Japonskou školu v Praze v rámci příprav na

diplomovou práci. Současně jsem však na poloviční úvazek pracovala jako učitelka na základní škole (experiment, kterým tehdy řešilo Ministerstvo školství nedostatek aprobovaných sil na ZŠ). Měla jsem proto možnost přímého srovnání obou prostředí. Zatímco učitelé Japonské školy v Praze byli téměř všichni muži, působili klidným dojmem, zajímali se o české školství a přestávky trávili „ověšení“ žáky, se kterými si hráli, povídali a jedli, na ZŠ v Praze 1 učily takřka výhradně ženy, často si stěžovaly a o přestávkách prchaly do sborovny, aby unikly hluku tříd a chodeb. Pokusila jsem se o navázání určitého kontaktu mezi oběma učitelskými komunitami a zorganizovala výstavu výtvarných prací: *Co si české děti myslí o Japonsku*. Japonští kolegové požádali své žáky, aby se k obrázkům českých vrstevníků vyjádřili formou krátkých esejí. Japonští žáci byli přinejmenším znepokojeni. Udivovaly je především výjevy typu: samuraj na motorce Honda s hodinkami Seiko na ruce projíždí pagodovým Tokiem. Učitelé i děti navrhli české škole vzájemnou návštěvu. Pro vedení české školy to nebyla jednoduchá záležitost, ale nakonec byla povolena. Naši učitelé byli fascinováni technickými a finančními možnostmi svých japonských protějšků. Japonci uspořádali v české škole videoprojekci, na vše se vyptávali a zúčastnili se vyučovacích hodin. Vypadali potěšené a děkovali za ochotu a věnovaný čas. Fotografovali a chválili. Mé české kolegyně si toto chování vysvětlily jako pouhou slušnost a já jsem na tom byla obdobně. Když jsem se ale později stala svědkem loučení učitelů vracejících se do Japonska, kdy i dospělí muži plakali v letištní hale, začalo mně být jasné, že zde existují věci „pod povrchem.“ Začala jsem si více všimnout. Při náhodných nočních cestách kolem budovy Japonské školy mne například zarazila rozsvícená okna. A signály, že práce japonských učitelů není tak úplně pohodová, jak na první pohled vypadá, stále přibývaly.

V roce 1989 jsem navštívila v Japonsku několik škol. Učitelé byli milí, přátelští a působili klidným dojmem. Třídy přitom čítaly přibližně čtyřicet dětí! Kolega mi ukázal fotografie z nedávného školního festivalu. Objem práce, instalace, počet dětských prací, plakáty, označení každé práce, vše bylo ohromující. Ještě více mne však šokovala skutečnost, že všechny tyto práce včetně organizace festivalu každoročně zajišťoval jeden člověk. Škola byla vyzdobena nespočtem

do interiéru ústrojně začleněných dětských výtvarných prací, a přitom – jak jsem později zjistila – nebyla ani výtvarně zaměřena, ani považována za výjimečnou. Obdobnou situaci jsem zaznamenala také v jiných školách.

Některé učitele jsem navštívila doma. Žili v podmínkách japonského průměru, tj. ve velmi malých bytech přečpaných elektronikou a dalšími věcmi, kterých si stejně moc neužili, protože byli od rána do večera v práci. Práce přes čas přináší v Japonsku respekt kolegů i šéfů. Více hodin, více pochvaly. Nejraději mi ukazovali fotografie z dovolených v zahraničí, kde byli „za svobodna“. Přínos jedince je pro skupinu natolik důležitý, že místo 2–3 týdnů dovolené si Japonci vybírají 2–3 dny. Nemocenská je teoreticky možná, ale prakticky neexistuje. Do práce se chodí s rýmou, angínou i chřipkou.

Krok za krokem jsem odhalovala „tajemství slz“ prolévaných na letišti při odletu japonských učitelů. Aby mohli tito lidé působit jako učitelé-diplomaté a pracovat v zahraničí, musejí nejdříve projít složitým systémem zkoušek a testů. Odměnou je jim diplomatický statut, dobrá pozice v japonské společnosti a také plat a ubytování. Jejich post je ale dočasný (většinou tři roky) a po návratu se vracejí do „starých kolejí“, tj. na místa učitelů v normálních japonských školách. Pracovní nasazení svých kolegů v Japonské škole v Praze bych přirovnala k běhu maratónského běžce: Běží nepřetržitě, bez řečí a možná cestou umře (viz japonský výraz *karóši*, tj. smrt přepracováním, zrozený právě v prostředí japonských škol). Z japonské perspektivy by se samozřejmě mnohem více hodilo srovnání se samurajem a nebylo by nevístižné. Japonští učitelé jsou vůči řediteli, který má výsadní postavení, nesmírně loajální. S trochou nadsázky lze tuto vazbu charakterizovat právě jako vztah vládce a jeho bojovníka – samuraje. Podobné přirovnání je ostatně v Japonsku obecně používáno i pro popis vztahu mezi zaměstnancem a zaměstnavatelem. Letopočty jsou při zaznamenávání školních událostí mnohem méně důležité než údaj, který ředitel v daném roce působil. (Jde o model převzatý z historie Japonska, která je členěna dle éř jednotlivých císařů.) Je až neuvěřitelné, jak dysfunkční je japonský vysoce organizovaný přístup k čemukoli, má-li se postavit proti špatnému rozhodnutí vedoucího pracovníka.

Tyto „detaily“ ovšem nezasvěceným zcela překrývá prvotní dojem: Učitel v japonském výchovném systému je vždy usměvavý kamarád, který je tu proto, aby pomáhal dětem. Je to stejný vizuální klam, jako když mistr tušové malby namaluje pěti tahy dokonalého kohouta. Vše vypadá lehce a přirozeně. O rocích tvrdé práce se nemluví. Vychvalovat sám sebe je nedůstojné. Zažila jsem kuriózní situaci, kdy americká lektorka učila japonské studenty písničku, jejíž slova zněla: *You are a person, a very nice person, I like you. I am a person, a very nice person, I like me* atd. S první částí potíže nebyly, ale slovní spojení *Já jsem milá osoba a mám se rád* nebyli japonští studenti pro pocit trapnosti schopni zazpívat.

Tato „hra na skromnost“ je však pro nás Evropany těžko dešifrovatelná a z toho, co vidíme, vyvozujeme špatné závěry. Máme pocit, že jsou Japonci neupřímní, finanční a technické možnosti činí jejich práci lehčí, a přitom jsou lépe ohodnoceni. Popis práce japonského učitele zní pro mnohé české uši až nevěrohodně.

Takto práci učitele popisuje paní Misako Kanajama, učitelka japonské školy v Praze

Učitel veřejné školy je státní zaměstnanec a v době ekonomické recese mu toto zaměstnání zaručuje jistotu, a to i v podobě penze. Před válkou mělo povolání učitele vysoký statut, protože učitelé byli vzdělaní, po válce nízký a teď je někde ve středu. Ve školství je stále ještě dost mužů, i když žen je již mnohem více než dříve a jsou mezi nimi i ředitelky. Učitelské povolání je náročné. Učitelé mají tzv. normální osmihodinovou pracovní dobu, tj. od 8 do 17 hodin, ale je běžné, že ve škole zůstávají do 22 hodin, protože příprava všech učebních materiálů zabere spoustu času. Donedávna byl totiž počet dětí ve třídách základních škol 45 a ve školce 40. Nedávno se opět snížil. Čtyřicet žáků je ale i tak vysoký počet. Třídy se v Japonsku nepůlí ani při výuce jazyků nebo laboratorních pracích. Není tudíž divu, že japonské školství dalo světu další mezinárodní slovo karóši, tj. smrt přepracováním. V Japonsku opravdu není tak výjimečné, když učitel ve sborovně zkolabuje. Do roku 2002 se učilo i v sobotu a mnoho učitelů vedlo odpoledne a o víkendech zájmové kroužky

zvané kluby. Učitelé nesmí mít vedlejší pracovní úvazek, je povolena jen mnišská činnost, která se dědí po rodičích. Tito mniši slouží například při pietních akcích nebo obřadech slunovratu. Taktéž jsou povoleny příjmy z tvořivé činnosti. V Japonsku nemají učitelé právo stávků.

Můj den učitele v Japonské škole v Praze

(Misako Kanajama, učitelka 1.a 2. stupně ZŠ)

Škola se otevírá v 8.15, kdy už učitelé čekají u brány na studenty.

V 8.25 je odvádějí do tříd. Od 8.30 do 8.50 je tzv. třídní hodina, ve které je probrán program dne, povídá se o tom, co děti zažily předcházející den nebo o víkendu, někdy se zpívá, čte či hraje krátké divadlo, případně se probírá příprava na nějakou školní akci. První hodina začíná v 8.50 a trvá 45 minut. V Japonsku má 2. stupeň 50minutové vyučovací hodiny, u nás vzhledem k malému počtu žáků trvají hodiny obou stupňů 45 minut. O přestávkách se děti většinou věnují pohybovým aktivitám, jdou na hřiště, skáčou přes švihadlo ap. Vždy je s nimi vždy učitelský dozor. Ani v Japonsku, ani tady v Praze děti o přestávkách nejí. Svačiny nejsou povoleny, jen pití. Sladkosti jsou dokonce zakázány. Někdy si ale stěžují, že mají hlad, a udělá se jim i špatně. Hlavně když snídaně nebyla dost velká. Vždy se velmi těší na oběd. V Praze si nosí děti oběd z domova. Je to jídlo v japonském stylu, které ráno připravují matky: rýže, maso nebo ryba, zelenina a ovoce. Třídní učitel jí společně s dětmi ve třídě, ostatní učitelé ve sborovně. V Japonsku funguje jiný systém. Oběd se vaří ve školní kuchyni nebo jej doveze speciální firma a děti, které mají službu, jídlo rozdávají. Na tácu jsou nádoby (plastové, dřevěné, kovové, keramické, to záleží na kraji hůlky. Dříve se jedlo zvláštní kombinací vidličky a lžice, ale rodiče si stěžovali, že děti neumí používat japonské jídelní hůlky, a tak je to často ve škole učitelé učí. Po obědě si všichni čistí zuby, děti mají svůj kapesník, který se v Japonsku používá jako malý ručník. Do plátěných kapesníků Japonci zásadně nesmrkají, k tomu jsou určeny kapesníky papírové. V naší škole uklízely děti po obědě dvakrát týdně, teď chodí uklízečka, ale děti i tak uklízají. Po obědě je čas na hraní, ať již venku či uvnitř. Odpolední vyučování končí nejpozději v 16.05 (v pondělí a úterý), v ostatní dny v 15.10. Poté následuje

dvacetiminutové třídní shromáždění. Učitelé doprovodí děti k východu, kde už na ně čekají matky. V Praze děti nechodily do školy v sobotu, v Japonsku je také již třetím rokem sobotní docházka zrušená.

Po odchodu dětí pokračujeme v práci. Kromě každodenní krátké ranní schůze máme jednou týdně i schůzi odpolední. Probírají se detaily chodu školy, a jelikož učitelé přijíždějí do Prahy z různých koutů Japonska, seznamují se navzájem se zajímavými krajovými odlišnostmi svých domovů. Každý učitel má ještě speciální povinnosti, vydávají se časopisy, vypracovávají zprávy, připravují materiály pro studenty. Většina učitelů odchází po 18 hodině, ale někteří mnohem později.

Můj den učitele v Japonsku

(Jumiko Macuura, učitelka 1. stupně ZŠ)

Můj pracovní den začíná na jaře a v létě v 8.00, na podzim a v zimě v 8.30. Přicházím do školy a čekám na děti, které dorazí v 8.20. Odvedu je do třídy a v 8.30 začíná vyučování ranním setkáním, kterému říkáme asakai. Trvá deset minut a zpíváme při něm oblíbené písně, čteme, hrajeme hry nebo divadlo. Pak začínají vyučovací hodiny. Mezi 1. a 2. vyučovací hodinou je desetiminutová přestávka, mezi 2. a 3. dvacetiminutová přestávka. Děti si hrají, povídají, já pomáhám těm, kteří nestihli udělat všechno při hodině. Učitelé 1. stupně zůstávají o přestávkách ve třídách, nemají ani kabinety. Děti si nenosí svačiny, v Japonsku se o přestávkách nejí. Vyučovací hodina na 1. stupni trvá 45 minut, na 2. stupni 50 minut. Po 4. vyučovací hodině je oběd. V Japonsku existuje systém kjúšoku - znamená to, že všichni studenti a učitelé mají k obědu totéž (jen alergici si nosí pokrm z domova). Jídlo se vaří buď přímo ve škole, nebo mimo školu. Služba rozváží várnice do tříd, ve kterých učitel a žákovská služba roznášejí dětem jídlo. Oběd se skládá z misky rýže (jedenkrát týdně chléb), hlavního jídla, polévky, moučnicku (např. kousek ovoce) a mléka. Jídlo je dobré a levné. Platí ho částečně stát, částečně rodiče. Servírování, konzumace a úklid trvají 50 minut. Děti nádobí jen sbírají, nemyjí je. Po obědě si čistí zuby, kartáček a pasty mají ve třídě. Ručníky ve třídách nemáme, každé dítě má svůj kapesník. Pak si žáci 30 minut hrají venku nebo

uvnitř. Poté 15 minut všichni uklízejí své třídy a smíšené skupiny z různých tříd uklízejí chodby a toalety. Prvníáci končí po páté vyučovací hodině a odcházejí ve skupinách - podle toho, kdo kde bydlí - domů. My učitelé pokračujeme v práci ve škole. Jedenkrát až dvakrát týdně máme schůze, probírají se jednotlivé předměty, obecné pedagogické problémy. Psychologické problémy konzultujeme s psychologem, který přichází jednou měsíčně. Pak se až do večera chystáme na další den. Často si chodím připravovat učební materiály do školy i o víkendu, doma k tomu nemám prostor. Myslím, že učitelské povolání bylo dříve ceněno více. Je to také tím, že má dnes mnoho rodičů vyšší vzdělání než učitelé. Vědí už také, co se na školách přesně děje. Šikana, agresivita, sexuální obtěžování atd. jsou veřejně protřásány. I když se školy často snaží tyto informace ututlat, a to až do tak hrůzných konců, jako jsou dětské sebevraždy či sebevraždy učitelů a ředitelů, kteří neunesou zodpovědnost za vzniklou krizi. Učitelé mají platy na hranici vyššího průměru, menší než lékaři nebo právníci. Nemohou mít vedlejší zaměstnání. Většina venkovských učitelů je organizována v odborech, ale ve městech, hlavně velkých, je to někdy méně než 50 %. Každý semestr (máme tři v jednom školním roce) mají rodiče možnost přijít do školy a podívat se na své děti při vyučování. O tyto návštěvy je velký zájem, přicházejí i babičky. Vyučování probíhá jako obvykle, ale kromě 40 dětí máme ve třídě ještě několik desítek rodičů. Učitel také jednou ročně (nebo vícrát, když je třeba) navštěvuje domov žáka, aby věděl, v jakém prostředí žije. Rodičovské schůzky probíhají na začátku a na konci školního roku a také na konci každého trimestru - pětkrát za školní rok. Mají přátelskou atmosféru, zahajuje je úvodní řečí učitel, poté se řeší individuální dotazy a závěrečnou řeč často pronese ředitel.

2. 4. Učitel výtvarné výchovy

Dále uvádím dotazník sestavený pro učitele výtvarné výchovy a odpovědi tří japonských učitelů, se kterými jsem se setkala.

Dotazník

1. V jakém postavení je výtvarná výchova vůči ostatním vyučovacím předmětům?
2. Nevedou se čas od času v japonském školství diskuse o potřebě omezení výchov ve prospěch technicky zaměřených předmětů?
3. Jaké vzdělání je požadováno po učiteli výtvarné výchovy?
4. Jaký zájem je o studium výtvarné výchovy?
5. Stává se často, že tento předmět vyučuje neaprobovaná síla?
6. Jsou školy vybaveny specializovanými učebnicemi?
7. Jak se řeší pomůcky? Co zajišťuje škola? Co žáci?
8. Jak pracujete s učebnicemi výtvarné výchovy?
9. Jak se díváte na problém kopírování příkladů dětských prací z učebnic?
10. Jak na učebnice navazují metodické příručky?
11. Kdo se zabývá tvorbou učebnic?
12. Jak často se učebnice inovují?
13. Čím obohacujete práci v hodinách výtvarné výchovy?
14. Jakým způsobem prezentují učitelé práce svých žáků?
15. Jaké existují v Japonsku výtvarné soutěže?
16. Jaké jsou možnosti mimoškolní výtvarné činnosti?
17. Jaký je zájem žáků o studium na středních a vysokých školách výtvarného směru?
18. Jak je v Japonsku výtvarná výchova klasifikována?

Na otázky odpovídala Misako Kanajama,

do roku 2004 učitelka Japonské školy v Praze

(V ČR od roku 1968, v současné době v penzi)

1. Myslím si, že v Japonsku si estetických výchov vážíme více než vy v Čechách. Hlavní předměty jsou samozřejmě japonština, matematika

atd., ale výtvarná výchova není předmět vedlejší a estetické výchovy nejsou okrajovou záležitostí. Domnívám se, že tento fakt vyplývá z historie japonského vzdělávacího systému. V době Meidži (1868–1912) došlo v Japonsku k reformě školství. Rodiče byli státem donuceni posílat děti do školy. Mnohým z nich se takové nařízení nelíbilo, protože děti byly důležitými pomocníky při zemědělských i domácích pracích. S nařízením souhlasila pouze menšina, ale stát jej prosadil. Od té doby zaujali rodiče postoj: „Dobře, škola tedy přebírá i odpovědnost za výchovu, ať se profesionálové starají!“ Řekla bych, že v dnešní době jsou rodiče již spíše jen líní a je pro ně mnohem pohodlnější přesunout odpovědnost na učitele. Rodinná výchova velmi zaostává. Třídní učitel, případně výchovný poradce, je v Japonsku první, kdo je přivolán v případě jakýchkoli výchovných nebo prospěchových problémů. Když policie přistihne žáka při krádeži, obrací se nejdříve na školu, teprve pak na rodiče.

Japonský princip zní: „Všichni všechno spolu.“ Ač by mnohdy situace vyžadovala spíše individuální přístup, nelze jej prosadit. Na druhou stranu – a to se právě týká výtvarné výchovy – i dítě, které o estetické předměty nejvíce zvláští zájem, získá stejně jako všichni ostatní v japonském systému poměrně kvalitní standardní vzdělání.

2. Já už teď výtvarnou výchovu neučím, a proto neznám přesná čísla. Je ale pravda, že se počty hodin výtvarné výchovy omezovaly vzhledem ke vzniku nového předmětu *sógó* a u nás v Praze i k rostoucímu počtu hodin angličtiny. Předmět *sógó*, což znamená syntéza nebo souhrn, lze přirovnat k projektovému vyučování. Byl zaveden roku 2003 na základě nového vzdělávacího programu jako povinná součást osnov po celém Japonsku. Nový vzdělávací program, jehož příprava probíhala od roku 2001, má tři nosné sloupy a těmi jsou: mezinárodní styky, životní prostředí a informatika.
3. Vyžaduje se absolutorium vysoké školy umělecké nebo pedagogické. Kdysi měli pedagogické minimum všichni, teď jsou metodika a vyučovací praxe pro studenty uměleckých vysokých volitelné. Pokud mají v plánu

učit, absolvují je. Avšak pro toho, kdo chce učit na veřejné škole, je důležité projít atestací, zkouškou, která jej oprávní učit v daném distriktu. Testy jsou jiné v Tókiu, jiné v Ósace atd. Momentálně je v Japonsku málo dětí, a tak se stává, že i když absolvent projde všemi testy, nenajde na veřejné škole místo.

4. Kolik lidí se zajímá konkrétně o výtvarnou výchovu, to nevím, ale celková situace v Japonsku zvyšuje počty těch, kteří chtějí pracovat ve veřejných školách, protože tato práce přináší životní jistotu. Čím prestižnější škola, tím více zájemců o místo, přičemž prestiž školy se určuje podle toho, kolik studentů se dostane na vyšší prestižní školu. Učitelé jsou státní zaměstnanci, což má své výhody, ale v období ekonomického rozkvětu, kdy stoupají platy firemních zaměstnanců, učitelský plat naopak v podstatě klesá. Některé hodnoty se ve školství v Japonsku velmi změnilo. Silný impuls přišel po olympiádě v Tokiu v roce 1964, kdy začaly vznikat první doučovací školky! Děti v předškolním věku byly brány na prázdninový týden plný doučovacími programy, aby se osamostatnily a připravily na přijímací pohovory do prestižních škol. Tehdy to lidé označovali za bláznovství, dnes je to normální. Dříve se více cenila soudržnost a uctivost, dnes je měřítkem úspěšnost západního typu. A to se projevuje i ve školství. Kdysi silné učitelské odbory jsou zakřiknuté a mezi učiteli přibývá těch, kteří mlčí, protože se bojí o místo.
5. Po válce byl zmatek a až do 6. třídy jsme na výtvarnou výchovu odborně vzdělaného učitele neměli. I když jsme pak odborníky měli, byli přece jen jiní než ostatní učitelé. Ti se vždy drželi osnov a učebnic, zatímco pan učitel na výtvarnou výchovu nám řekl: „Dodržte téma a techniku, ale jinak to udělejte, jak chcete.“ Dnes jsou myslím všude ve městech odborníci. Na venkově nebo na ostrovech, kde jsou malé školy, učí možná všechny předměty jen jeden učitel.
6. Většina škol, do kterých jsem kdy chodila nebo ve kterých jsem učila, měla na výtvarnou i hudební výchovu zvláštní místnost s potřebným vybavením.

7. Tady v Praze platí a zajišťuje (vzhledem k tomu, že je soukromá) veškeré pomůcky škola. Děti si ale nosí svou malířskou soupravu. V Japonsku školy většinou pomůcky také zajišťují, ale vybírají na ně peníze. Učebnice jsou zdarma. Na I. stupni dostává každý žák pokaždé novou učebnici. Na druhém dostávají studenti sadu tří učebnic, kterou pak postupně používají. Žáci si učebnice ponechávají i po ukončení školy, neodevzdávají je.
8. Učebnice jsou pro učitele zdrojem inspirace a velkým pomocníkem při objasňování úkolů. Dobře znázorňují postup práce při složitějších technikách a určují, jaké pomůcky budou žáci potřebovat. Jak často se při hodinách používají, záleží na učiteli. Myslím, že jsou velmi nápadité. My je ve škole i po vyřazení vždy měli v knihovně. Pro děti jsou vhodným vodítkem také pro domácí práci. Mnoho úkolů, hlavně věci s praktickým využitím, děti zaujme natolik, že na nich samostatně pracují i mimo školu.
9. Kopírování je vnímáno negativně, tvořivost a vlastní nápady jsou oceňovány a propagovány. Používáme také variace na daná témata, čteme např. jiné pohádky. Při hodinách učitel práci žáků sleduje, takže obkreslování může vždy vhodnou formou zamezit. Myslím si, že v Čechách děti „obkreslují“ mnohem více než děti v Japonsku. Všimla jsem si, že omalovánky, které kdysi v Japonsku také existovaly jako zábava pro holčičky, už dávno vymizely, zatímco v Čechách jsou stále oblíbené.
10. Každé téma z učebnice je v metodické příručce podrobně zpracováno. Obsahuje motivační texty, organizační a metodické postupy, vytyčuje cíl, úkol atd. U každého úkolu je uvedeno několik možných variant. Příručka obsahuje celkový plán učiva na školní rok, dílčí plány i příklady podrobných plánů na jednu vyučovací hodinu. Součástí příručky jsou také kazety s hudbou, písničkami, pohádkami a příběhy. Dále je zde motivační a instruktážní videokazeta, kterou může učitel použít pro vlastní potřebu nebo jí promítnout dětem. Metodická příručka hodně pomáhá při vysvětlování konkrétních technik. Je to velký pomocník pro učitele

prvního stupně ZŠ, kteří mají základní výtvarné vzdělání a mnohé speciální techniky a postupy by prostě nezvládli.

10. Tvorbou i realizací učebnic se zabývají soukromé firmy, pro které je závazný rámcový plán ministerstva školství. Některé z nich kritizují zdlouhavý systém schvalování a žádají jednorázové posuzování, při kterém by odpadlo řízení před třemi schvalovacími komisemi. Systém by měl být otevřený, to znamená, že by se měly zveřejňovat důvody, proč byla konkrétní učebnice zamítnuta či naopak schválena. Samotnou tvorbou učebnic se zabývají kolektivy autorů. Pro každý ročník vzniká několik druhů učebnic. Praxe je taková, že prefektura, tj. kraj, používá učebnice jednoho nakladatelství. Ale jednotlivé školy i učitelé mají možnost pracovat s kteroukoli schválenou učebnicí. My jsme škola řízená mimo jiné i zvláštním odborem při ministerstvu zahraničí, který vybírá učebnice pro všechny japonské školy mimo Japonsko. Takže dítě v Japonské škole v Praze se učí podle stejných učebnic jako žák v japonské škole v Austrálii, Africe nebo Americe.
12. Inovace probíhá ve všech předmětech jednou za tři roky. Zachovává se celkové pojetí učebnice i mnoho úkolů. Mění se grafická úprava, ukázky dětských prací, fotografie. Učebnice přináší nové možnosti, jak osvěžit práci učitele i žáků. Jednou za šest let probíhá větší změna. Může se změnit celkové pojetí.
13. Na školách pracují metodické skupiny a také ministerstvo a různé další organizace pořádají školení a přednášky. Nejzajímavější bývají akce pořádané soukromě. Skupiny nadšenců o prázdninách organizují semináře a dílny, při kterých se dělí o své zkušenosti, přednášejí o nových možnostech, ukazují nápady. Zájemci si však musí podobná školení platit. Vychází také mnoho knih, časopisů, videokazet, počítačových programů a dalších učebních pomůcek, kterými může učitel hodiny výtvarné výchovy obohatit. Každá škola dostává každý rok velmi obsáhlý nabídkový katalog, ze kterého si může učitel podle finančních možností školy vybrat.

14. Práce se vystavují během roku ve třídách nebo při některých slavnostních příležitostech, jako jsou školní akademie, festivaly, návštěvy rodičů ap. V naší škole se zásadně vystavují práce všech dětí, nedělá se žádný kvalitativní výběr. Po skončení školního roku si děti práce odnášejí domů, nestávají se stálou výzdobou školy. V Japonsku se někdy pořádají výstavy dětských prací ve speciálních pavilonech, kam se na ně chodí dívat široká veřejnost.
15. Některé soutěže jsou místní, jiné oblastní, některé celostátní. Pořádají je např. státní organizace, soukromé firmy nebo redakce novin.
16. Mimoškolní činnosti jsou soukromou záležitostí každého žáka. Lidové školy umění, kdysi v Čechách tak populární, v Japonsku nikdy neexistovaly. Jen soukromé kurzy. Ze zkušenosti ze svého okolí ale vím, že děti chodí po vyučování spíše do tzv. přípravek *džuku* na doučování nebo na přípravu na vstupní pohovory. Japonské děti v Praze navštěvují někdy kurzy keramiky, nejčastěji však hrají na klavír nebo se učí anglicky.
17. Extrémní zájem o výtvarné školy není. Mnohem větší je o školy se všeobecným vzděláním. Má-li však žák dobrý prospěch na ZŠ, škola se za něj tzv. zaručí a může postoupit i bez zkoušek. Dítě může být sebetalentovanější, když má špatné výsledky v testech, na střední školu se nedostane. Proto rodiče posílají děti pro jistotu do doučovacích škol. O tyto soukromé školy *džuku* je stále větší zájem a situace už došla tak daleko, že se ministerstvo školství s učiteli těchto škol radí, jak zvyšovat úspěšnost normálních, tj. státních škol.
18. Dříve jsme používali známkování procentuálním grafem. Jedničku (u nás pětku) dostávali žáci skutečně nadaní, s výbornými výsledky. Nedostatečnou byli hodnoceni žáci, kteří se nesnažili, neodevzdávali práce a nenosili pomůcky. Podle předpisů bylo v každé třídě určitou známkou ohodnoceno jen určité procento dětí. Tento způsob byl někdy nevyhovující a nespravedlivý. Hlavně v případě, kdy byla celá třída na vysoké úrovni, a přesto musel někdo dostat nejhorší známku. Nyní používáme systém tzv. absolutního hodnocení, tj. známka a slovní hodnocení. Každá škola má trochu jiný systém. Pro výtvarnou výchovu

se někdy používají dílčí kategorie typu: tvořivost, zvládnutí techniky atd., které se bodují. Body se sečtou a vyjde konečná známka. Nejvíce se cení nápady a vlastní styl.

**Na otázky odpovídal Kódži Nišifusa,
učitel výtvarné výchovy na druhém stupni ZŠ a na SŠ
v prefektuře Išikawa**

(V ČR na studijním pobytu v r. 2003, v současnosti v Japonsku)

1. V poslední době, asi tak pět let, se výtvarná výchova stává zvláště na 2. stupni ZŠ nedůležitým a okrajovým předmětem. Na 1. stupni proběhly také změny, ale jsou spíše obsahového rázu. Některým učitelům vyhovují, jiní je kritizují.
2. Nejsou to jen tendence, nýbrž reálné kroky. Když jsem před dvaceti lety začínal učit na 2. stupni ZŠ, měli jsme 4 hodiny týdně. Pak 3, teď 2 v 7. a 8. třídě a žáci 9. třídy si mohou vybrat mezi výtvarnou a hudební výchovou nebo kaligrafií. V osnovách je totiž nový předmět zvaný *sógó* a vyhrazené 3 hodiny týdně na něj bylo třeba někde vzít.
3. Učitel výtvarné výchovy musí být absolventem vysoké školy buď uměleckého typu s povinným pedagogickým kurzem, nebo pedagogického typu, tj. přímo oboru výtvarná výchova. Studium je čtyřleté, což v japonském systému znamená bakalářské. Liší se tak od dvouletých nástaveb (*collages*) a šestiletého magisterského studia.
4. Nepozoroval jsem nějaký výrazně zvýšený zájem o učitelství výtvarné výchovy, spíše se dá říci, že je momentálně o místa ve státním sektoru velký zájem všeobecně. Konkurence je velká, až třicet lidí na jedno učitelské místo. Výběrová řízení jsou náročná, uchazeči mají opravdu dobré vzdělání, ale podle mého názoru není na výběru učitele výtvarné výchovy založeném na správném vyplnění testů něco v pořádku. V praxi se to projevuje tak, že všichni dělají všechno až do detailů stejně. Jako by se báli vybočit z řady.
5. Ve velkých městech jsou všude specialisté. Na vesnici se může stát, že jeden učitel učí všechno. Někdy zveme do škol specializované lektory-

řemeslníky. Např. výrobce tradičních japonských hraček, kteří nejsou profesionální učitelé, ale svému oboru rozumí.

6. První stupeň ZŠ často specializované učebny nemá, druhý ano. Vybavení závisí na finanční situaci školy. Prostě jako učitel výtvarné výchovy píšou žádosti a buď peníze „zbudou“ i na výtvarnou výchovu, nebo ne. Rodičům se nelíbilo, když byly děti ušpiněné kvůli tiskům nebo práci s keramikou, a tak se tyto specializované činnosti velmi omezily a lisy nebo pece se prostě nekupují.
7. Materiál pořizuje škola, platí ho žáci. Snažíme se chtít co nejmíň, asi tak 2000 jenů ročně (cca 500 Kč). Materiál je přístupný všude, po celém Japonsku je velký výběr všeho, co je potřeba.
8. Obecně přichází na každou školu nabídka učebnic výtvarné výchovy ze tří až čtyř různých nakladatelství. Učitelé výtvarné výchovy se sejdou a jednu sadu vyberou. Ta se pak používá v celé škole. V praxi charakter práce s učebnicí určuje konkrétní učitel. Myslím, že učitelé 1. stupně ZŠ se učebnic drží mnohem více, protože nejsou na výtvarnou výchovu úzce specializováni. Potřebují podrobnější instrukce a učebnice, které jsou tvořeny odborníky, tak zajišťují dostatečnou úroveň výuky. Učitelé 2. stupně jsou většinou mnohem tvořivější, používají učebnice jen pro inspiraci a dělají si plány sami. Někdy se vůbec nedrží ani učebnic, ani osnov.
9. Kopírování příkladů z učebnic je považováno za špatné a nebezpečné. Každý učitel má své metody, jak kopírování předcházet. Tento pohled na kopírování se v Japonsku zabydlel v době Meidži (1868–1912), kdy se Japonci seznámili s díly impresionistů a začali preferovat evropský pohled na tvorbu, při němž je mnohem více ceněna individuální kreativita umělce. Japonský tradiční způsob malby naopak používá kopírování velmi často. Malba je pak dokonalejší, ale nelze z ní vyčíst nic o osobnosti tvůrce. Neznamená to ovšem, že by v Japonsku přestal být o tradiční japonské umění a jeho výuku klasickými způsoby zájem. Spíše naopak. Umělci tvořící v tradičním stylu, který se hodí do interiérů a exteriérů japonských domů, jsou vysoce ceněni, a to i finančně. Pořízení domu

v tradičním stylu je tak náročné, že si ho mohou dovolit jen ti nejbohatší, kteří si své „umělce“ rádi zaplatí.

10. Já osobně používám příručku pro inspiraci, někdy pro lepší pochopení postupů.
11. Učebnice vytvářejí týmy odborníků svolávané jednou za tři roky nakladatelstvími, která se zabývají vydáváním učebnic. Být v týmu je prestižní záležitost, mají to být nejlepší odborníci v dané problematice. Jde právě o rozmanitost, o snahu předcházet situacím, kdy učitel výtvarné výchovy, který si oblíbil třeba akvarel, učí děti celý rok jen akvarel.
12. Jednou za tři roky.
13. Možností je opravdu nepřeberné množství, záleží jen na učiteli, má-li chuť obohatit práci při hodinách výtvarné výchovy pro sebe i pro děti.
14. U menších dětí se snažíme vystavovat všechny práce. U větších vybíráme. Vystavujeme samozřejmě ve škole, ale i v domech kultury. Nebo si práce vyměňujeme mezi školami.
15. Výtvarných soutěží je mnoho. Místní, které např. vyzývají děti k tvorbě plakátu na ochranu životního prostředí nebo dodržování dopravních předpisů, až po celostátní, které shromáždí až 10 000 dětských prací z celého Japonska. Posuzuje je porota složená ze známých umělců. Mezi dětmi je populární také soutěž na baseballová témata vyhlašovaná každý rok v létě, když probíhají turnaje, největším japonským deníkem *Asahi Šinbun*. Soutěže ve stylu slavných japonských umělců (např. Hokusai) se pořádají, pro dospělé.
16. Nejoblíbenější jsou momentálně kurzy, kde se „dělají věci“. Děti nechtějí moc malovat ani kreslit. Chtějí dělat věci! Užitečné, neužitečné, něco, co si přinesou domů a dají si to na stůl. Samozřejmě existuje mnoho výtvarných kurzů pořádaných soukromě.
17. Řekl bych, že o studium na SŠ výtvarného typu zájem je. Sám jsem na takové škole deset let učil. Uchazeči procházeli talentovými zkouškami a testy z pěti předmětů. U přijetí rozhodoval celkový počet bodů.

18. To je těžké. Dříve jsme všichni používali klasifikační graf. Teď už se nepoužívá, takže když se nám na střední školu hlásí děti, o jejich hodnocení ze základní školy nevíme absolutně nic. Ovšem ani já jsem neměl na základní škole systém grafu rád. Na SŠ jsme hodnotili studentské práce formou klauzur. Všechny práce jsme rozložili na zem, učitelé se k nim vyjadřovali a společně jsme je na závěr ohodnotili.

**Na otázky odpovídala Kaori Sawa,
učitelka výtvarné výchovy na Japonské škole v Praze
(v ČR od r. 1993)**

1. Výtvarná výchova je okrajový předmět.
2. Omezení je výrazné. Před několika málo lety jsme měli i na 2.stupni ZŠ 70 hodin ročně. Teď předepisují japonské osnovy 70 hodin v 1. a 2. třídě, 60 hodin ve 3. a 4. třídě, 50 hodin v 5. a 6. třídě a 35 hodin v 7. až 9. třídě. Po přizpůsobení našemu programu v Praze to vychází na přibližně 70 hodin v 1. až 4. třídě a čtyřicet hodin v 5. až 9. třídě. V tom je ale zahrnuto i malování a kreslení při procházkách a výletech na zajímavá místa.
3. Učitel výtvarné výchovy musí absolvovat vysokou školu pedagogického nebo uměleckého směru a jeden měsíc praxe s dětmi.
4. Myslím, že nijak zvlášť.
5. Na 1. stupni učí často třídní učitelé. Na 2. stupni aprobovaní odborníci na výtvarnou výchovu.
6. Tam, kde jsem byla já, specializované učebny na výtvarnou výchovu byly.
7. Náradí platí škola, materiál rodiče. Já jsem osobně dávala přednost placení materiálu hodinu od hodiny podle toho, co jsme dělali. Částka se pohybovala mezi 100 až 400 jeny (25 až 100 Kč).
8. Různě. Často jako aktivizační pomůcku, např. příště budeme dělat tohle..., přineste si...

9. Říkám dětem, aby nekopírovaly, a s kopírováním příkladů z učebnice ani moc problém nemám. Horší je to s komiksovými a televizními postavkami. Ty jsou pro ně neodolatelné!
10. Také různě. Pro inspiraci, pro lepší pochopení i pro lepší vysvětlení.
11. V Japonsku je mnoho firem a ty si vybírají autory. Každá prefektura má své učebnice a z těch si zase vybírají konkrétní školy.
12. Jednou za tři roky.
13. Učebnice z minulých let, knihy ap. V Japonsku je mnoho učebních materiálů.
14. Na stěnách učeben a po chodbách školy se vystavují práce všech, na vývěsky do ulice vybíráme spíše zdařilejší práce. Dále se vystavuje při školních výstavách, školní akademii atd.
15. Je jich mnoho. Pořádají je noviny, časopisy, firmy, které vyrábějí výtvarné pomůcky, ap. V místním i celostátním měřítku.
16. Často soukromě učí profesionální umělci. Děti z okolí za nimi docházejí a zdokonalují se např. v akvarelu nebo olejomalbě.
17. Jsem už deset let v Praze, a proto už nemám přehled, jaký je zájem o studium na SŠ výtvarného typu.
18. V Japonské škole v Praze používáme na I. stupni systém známek 3, 2, 1. Trojka je nejlepší a nejčastější, jedničky nedávám. Na 2. stupni je systém od 5 do 1. Pětka je opět nejvyšší a nejčastější. Všechny známky jsou doprovázeny psanými komentáři.

Na některé otázky uvádím i své odpovědi, protože jsem také vyučovala na Japonské škole v Praze výtvarnou výchovu

1. Když jsem v roce 1986 poprvé přišla do Japonské školy v Praze, byla jsem ze zdejší úrovně výtvarné výchovy u vytržení. Dětské práce, učebnice, způsob práce a prezentace, to vše se tehdy výrazně lišilo od běžného standardu výuky výtvarné výchovy v Československé socialistické republice. Fascinace japonským, pro nás vlastně exotickým výtvarným projevem, je celkem běžná a pochopitelná. Mě však zaujala přímo japonská výtvarná výchova. V době, kdy jsem učila na prvním

stupni (tj. 1.–6. třída) japonské školy výtvarnou výchovu, jsem rozhodně neměla pocit, že jde o okrajový, nedůležitý a jakýmkoli způsobem omezovaný předmět. Jelikož jsem byla zároveň učitelkou angličtiny (jednoho z momentálně nejvíce preferovaných předmětů), mohla jsem přístup školy k těmto předmětům porovnat a nejevil se mi výrazně odlišný. Dokonce i počet hodin je na prvním stupni stejný, tj. 2 hodiny výtvarné výchovy i angličtiny týdně. Třídní učitelé se aktivně zajímali o výtvarné práce svých žáků a často mě žádali o jejich vystavení přímo ve třídě, nejen ve výtvarné pracovně. Rovněž se ptali na můj názor na osobnost dítěte vzhledem k jeho výtvarnému projevu. Rodiče byli pravidelně zváni „do hodin“ a na výstavy a živě se zajímali, co si o výtvarném projevu jejich dětí myslím. V rámci rodičovského shromáždění vyslovili několik připomínek: Přáli si, aby se děti učily kreslit i realisticky podle modelu a aby vycházely častěji do plenéru a malovaly Prahu.

3. Předpokladem této práce bylo absolutorium výtvarné výchovy jako oboru na univerzitní úrovni. Neskládala jsem žádné zvláštní zkoušky, ale ve škole byla v povědomí moje výtvarná i výtvarně pedagogická činnost. Zastupovala jsem paní Kaori Sawu, která byla na mateřské dovolené. Hodiny byly prohlášeny za určitý druh experimentu, mohla jsem mluvit anglicky i japonsky a plán si vytvořit sama. Nebyly mi tedy předloženy přesné osnovy, podle kterých bych musela učit.
6. Výtvarná výchova probíhala v největší místnosti ve škole, která jinak sloužila k pořádání různých druhů školních akcí (schůze a slavnosti). Byla k ní připojena menší místnost na ukládání pomůcek a materiálů a také místnost s kuchyňkou, vodou a keramickou pecí. Práce mohly být vystavovány po celé škole (ve třídách, na chodbách, v zahradě atd.). Jen v době slavnostních ceremoniálů (např. při zahájení či ukončení školního roku) byla místnost čistě uklizena, práce uloženy a výzdoba sestávala pouze z vlajek, květin a kaligrafických nápisů.

Obr. 1

Ukázky úkolů z učebnic výtvarné výchovy, které se týkají tématu UČITEL.

1. Spousta kamarádů. Nakresli, na co si hrajete nejraději.
2. Kdybych tak měl sto kamarádů!
3. Můj učitel.
4. Pane učiteli, představte si...
5. Je to asi těžké. Chtěl bych pomoci, ale jestli bych to unesl...

2. 5. Žák

Japonské děti jsou velmi roztomilé. Jak již napsal v roce 1893 ve svém cestopise Žaponsko Josef Kořenský: *Zlaté mládí prožijí i děti u nás, ale ráj dětí na zemi jest prý jenom v Žaponsku. Tak četl jsem v několika knihách, jež si vzaly život dětský za předmět svého líčení. Myslím, že mají mnoho pravdy. I ten, kdo jen na krátko žil v Žaponsku, je s to snést pro toto tvrzení mnohé doklady. Líbeznot, jakou chovají tam k dětem, neujde žádnému pozorovateli.*

(Kořenský 1893, s. 317)

V roce 1910 Kořenský ve svém dalším cestopisném díle připomíná: *Ale drobná mládež byla v Žaponsku v lásce rodičů ode dávna ve starých i novějších časech a požívá jí u celého národa tou měrou, že nenazývá se mikádova říše darmo rájem dětí na zemi. Co tam bývá všelikých slavností, zábav a her, pořádaných pro hochy i pro dívky!*

Kořenský 1910, s. 74)

I v dnešní době se můžeme setkat s tím, že „líbeznot a množství lásky“, s jakou se chovají Japonci k malým dětem, neujde pozornosti cizinců. Interpretace je však často následující: Japonci své děti rozmazlují. Slovo „rozmazlování“ nezní – obzvláště pedagogickému uchu – nejlépe, přesto byla moje zkušenost matky s ročním dítětem z kontaktu s japonskou komunitou v roce 1989 mimořádně pozitivní. Zastávám názor, že japonská společnost je na soužití s dětmi vybavena mnohem lépe než naše. Dětem je prokazována pozornost. Pakliže malé dítě (tj. předškolního věku) začne zlobit, vyrojí se

okamžitě „tetičky a strýčkové“, kteří ho zabaví. My máme často tendenci nazývat tuto pozornost rozmazlováním, avšak Japonci si na tomto přístupu cení příkladu staršího, zkušenějšího a silnějšího dospělého. Naopak u nás velmi časté výchovné postupy typu křik, plácnutí atd. jsou vnímány jako nezvládnutí situace a slabost dospělého. Děti všeho věku jsou součástí společnosti a účastní se různých školních akcí. V Japonsku není dodnes příliš populární hlídání dětí profesionály a matkám s malými dětmi není nikdy dáváno najevo, že jsou na obtíž. Řekla bych, že jsou naopak ve středu pozornosti.

Mnohé cizince dříve udivovalo, že japonské ženy nosí děti na zádech. Tento zvyk je doposud rozšířen, i když v moderních městech je už dost běžné používání kočárků a můžeme také potkat ženy s dítětem v náručí. Většina žen však nadále nosí děti na břicho nebo na zádech. Dnes se k tomu používá speciální závěs. Děti se v tělesné blízkosti matky cítí bezpečně a spokojeně, závěs-nosítko posiluje batolatům svaly, takže motoricky vyžívají mnohem rychleji a vyhovuje jim také nadstandardní rozhled. Moje dítě nosítko milovalo, problém nastával jen ve dvou případech. Jeden z nich byla velmi odmítavá reakce okolí. Na ulici mě zastavovaly neznámé ženy, které mě upozorňovaly, že mrzačím své dítě. Druhý problém byla absolutně odmítavá reakce mého syna na jakékoli umístění mimo nosítko (tj. v kočárku, postýlce). V současnosti jsou již různé druhy nosítek k vidění i u nás, nicméně k japonské realitě má tato situace daleko. Jak málo se v Japonsku v této oblasti změnilo, dokazují dvě citace z literatury. Jedna z roku 1903, druhá z roku 1989:

Nepohody se žaponská matka neleká a vychází s nemluvnětem za každého počasí na procházky, nosíc dítě na zádech jako cizopasníka, jehož se ani hned tak nesprostí. Nošení takové slove v žaponštině umbo. Za té pozice dopřává se maličkému jezdcí největší volnosti. Povijanu, jenž dětskému zdraví jest jenom na škodu, v Žaponsku neužívají. Také není obvyklo nositi děti na levé nebo na pravé ruce, a lze se tak vystříhati křivice, u našich chův a matek často pozorované. Usne-li děcko na zádech, klesá mu hlava nazpět, že zdá se nám, jako by bylo bez života. S mazánkem na záda přivázaným ubírá se žena do práce, přede, šije, zdělává rýžové pole, a sladké břímě jí přece netíží. Nevrlou

býti k dítěti žaponská maminka nedovede, ale projevuje v každém pohybu a pohledu jemnocit, něžnost, klid a počínání co nejušlechtlejší. Osopovati se na dítě a surově mládež okřikovati pokládalo by se v Žaponsku za nejsprostší výlev podrážděnosti a nelidského jednání. Nemůže-li matka vyjít si sama s dítětem, zavěšuje svého mazánka na záda bratru nebo sestře jen o málo starším nežli nejmladší člen rodiny, jenž za slunečného dne chráněn jest proti úpalu širokým slunečníkem, zhotoveným z tyčinek bambusových a lýčeného papíru.

(Kořenský 1903, s. 322)

Všude, stejně jako v minulosti, usazují děti na záda dorůstajících děvčat, která si klidně hrají, jako by zapomněla na náklad na svých zádech – skáčou, běhají, dovádějí. A maličký, kterému se přitom třese hlava, trpělivě pospává na zádech sestry, a často dokonce sladce spí. ...

V japonské rodině jsou děti středem veškeré péče. Výchova není vedena na základě donucení nebo zákazů, ale na základě péče. Japonské matky velmi dlouho na děti dohlížejí. Děti nejsou trestány. Místo zákazů zde děti učí přemýšlet nad tím, jak se k jejich činům budou stavět ostatní. Děti pocítují nesouhlas se svým jednáním nepřimo. Od raného věku je jim vštěpováno, že udělají-li něco špatného, budou se jim ostatní smát.

(Pronnikov, Ladanov 1985, s. 72)

Myslím, že právě tento způsob výchovy zapřičiňuje, že malé japonské děti působí velmi klidným a spokojeným dojmem, který je často popisován jako roztomilost. Něco takového jako hysterický záchvat jsem u japonských dětí viděla opravdu málokdy. Je ovšem třeba poznamenat, že když taková situace nastala, byla reakce okolí přímo „antiučebnicová“ – dítěti se věnovali všichni, zvláště když šlo o chlapce. Ti jsou opravdu mnohem více „rozmazlováni“ než dívky. Musím se přiznat, že pro mě osobně byly klid, trpělivost a odevzdanost japonských matek někdy až nepochopitelné. Jednou jsem se své přítelkyně přímo zeptala: „Jak je možné, že když tvůj syn zlobí, nezasáhneš rázněji? Vždyť tě nebude poslouchat!“ Odpověď byla lakonická, avšak, jak jsem později zjistila, velmi výstižná: „Mě bude poslouchat celý život.“

Obraz matky je v myslích Japonců spojen především se smyslem spočívajícím ve výrazu amae. Pro toto japonské slovo je těžké najít analogický výraz v jiném jazyce. Označuje pocit závislosti na matce vnímaný dětmi jako něco, co si přejí. Sloveso amaeru, které se tu používá, znamená „použít cokoli“, „být rozmazlený“, „hledat ochranu“. Těmito slovy hodnotí Japonci vztah k matce. Touhu dětí po rodičovské péči považují za pozitivní jev a stejně je hodnocen i odpovídající projev lásky rodičů. Přemíra amae však není hodnocena dobře. Japonci jsou si vědomi, že péče hraničící s oddaností se koneckonců na dětském charakteru projeví negativně. Jako osoba, která má pravomoc zajišťovat nezbytnou rovnováhu ve výchově, je matka pro Japonce nejen symbolem lásky a něžnosti, ale také nositelkou funkce sociální kontroly: matka má vliv, je uctívána a děti se jí trochu bojí.

(Pronnikov, Ladanov 1985, s. 67)

Japonci nejsou v tomto postoji ve východním světě žádnou výjimkou. Klasickým příkladem synovské úcty a oddanosti je např. čínský filozof a učenec Konfucius, o kterém se vypráví: Krátce po narození zemřel Konfuciovi otec, ale matka se přes svou chudobu postarala o jeho řádné vzdělání. Už jako chlapec si vypěstoval živý zájem o historii, poezii a hudbu. Podle *Hovorů*, jedné z konfuciánských *Čtyř knih* se od patnácti let věnoval vědeckému bádání. V sedmnácti letech se stal nižším vládním úředníkem v rodném státě Lu. Jeho finanční situace se zřejmě zlepšila, takže se v devatenácti oženil a další rok se mu narodil syn. V pětadvaceti letech mu však zemřela matka, což na něj velmi silně zapůsobilo. Jako pečlivý ctitel starobylých tradic odešel z veřejného života a 27 měsíců truchlil pro matku u jejího hrobu. Opustil svou rodinu a stal se putujícím učitelem.

Zdálo by se, že není lepšího místa pro malé předškoláky než Japonsko. S těmito představami ovšem tak úplně neladí pověstné přijímací zkoušky do prestižních mateřských školek a fakt, že i když mnoho matek zůstává doma, děti prostě do školek musí. Náročné přijímací pohovory do vybraných školek „proslavily“ Japonsko po celém světě. Jejich zdůvodnění je velmi pragmatické:

na školku navazuje základní škola, na tu střední škola a na ni univerzita. Jde o soukromé prestižní školy a přijetí do školky téměř zaručuje absolutorium vysoké školy. Ale i obyčejné školky mají svůj program a nároky se nenápadně stupňují. V japonské komunitě v Praze chodí děti předškolního věku, i když jsou všechny matky v domácnosti, do školek českých, anglických a amerických. Jednou týdně se odpoledne scházejí v budově školy, kde pro ně matky připravují společný japonský program. Mnohé z nich se učí již v předškolním věku hrát na hudební nástroj a mají soukromé hodiny angličtiny.

Japonští rodiče začínají učit své potomky neobvykle brzy, přihlašují je do korespondenčních kurzů ještě v „předškolovém“ věku. Společnost Benesse, která zahájila svůj korespondenční kurz Kodomo Challenge (Výzva dětem) v roce 1987, nabízí pět různých kurzů pro děti do šesti let. Je to např. kurz Petit pro roční a dvouleté děti, nebo Pocket pro děti dvouleté a tříleté. Když tento program před deseti lety začal, bylo zapsáno asi 70 000 „studentů“. Počet stoupl na milion v r. 1996, a loni dokonce na milion a čtvrt. ... Průzkum mezi matkami předškolních dětí odhalil, že tento druh korespondenčního kurzu je jednou z věcí (kromě hodin plavání, hudby a angličtiny), kterou by děti měly podle jejich mínění absolvovat ještě před zahájením školní docházky.

(Sasaki 1998)

Nevím, zda by Kořenský nazval Japonsko „rájem dětí na zemi“ ještě dnes. Mnohem obvyklejší výraz používaný v souvislosti se životem japonských školáků je totiž v současné době „zkouškové peklo“. Symbolickým projevem této skutečnosti může být i následující příklad: Malé japonské děti konzumují často až nadměrné množství sladkostí, ani dětská obezita není výjimečná (v české japanologické obci vznikl pro označení těchto dětí zajímavý termín „sumáčci“). Holčičky i chlapci mají různé taštičky a batůžky nacpané bonbony a sušenkami, a kdyby došly, maminka jistě doplní další. S příchodem do školy sladký ráj končí. Nejsou tu ani automaty, ani obchůdky, konzumace sladkostí se trestá.

Zkoušky pronásledují školáky takřka bez přestání. Učební proces není orientován na tvůrčí zvládnutí znalostí, ale na zapamatování, tj. na získání takových informací, které se mohou hodit při zkouškách. To vytváří podmínky pro hromadné navštěvování nejrůznějších soukromých kurzů. Podle údajů z tisku navštěvuje doučovací kurzy 5 % žáků první třídy základní školy, 20 % žáků vyšších tříd základních škol a 40 % žáků střední školy prvního stupně. V Tokiu se v těchto kurzech doučuje až 80 % žáků některých škol. Od konce 60. let fungují ve velkých japonských městech zprostředkovatelské kanceláře, a dokonce střediska, která v souladu s přicházejícími objednávkami doporučují potřebné učitele. To vše přirozeně ani zdaleka neřeší problém úspěšného zvládnutí „zkouškového pekla“. Nezdary při zkouškách vedou k nervovým a psychickým traumatům dětí a materiálním škodám rodičů. Vzácné nejsou ani případy, kdy školáci, kteří propadli u zkoušek, ukončili svůj život sebevraždou.

(Pronnikov, Ladanov 1985, s. 190)

Podle mého názoru se v japonském přístupu k výchově zrcadlí „metoda biče a medu“. Je to směsice maximálních nároků a maximální podpory, a to nejen finanční (jak tomu bývá v angloamerickém světě). Jde o opravdové osobní nasazení. Vložená energie však není vnímána jako „obětování se“, ale jako vklad. Pozici ženy v japonské společnosti totiž dodnes zaručují její děti, zvláště syn. Zatímco dcera odchází po sňatku z domu, žijí rodiče ve stáří v domácnosti nejstaršího syna. Matka syna, který je jí absolutně oddán, tak získává postavení matriarchy a chod domácnosti se podřizuje její vůli. Manželka syna má podřadné postavení. V dnešní době je tento model částečně narušen tím, že japonská rodina přechází z třígenerační na dvougenerační. I když mladí Japonci v různých anketách tvrdí, že chtějí žít se svými rodiči pod jednou střechou, pokud jim to finanční možnosti dovolí, snaží se bydlet samostatně. Ovšem i v Praze jsem se setkala s několika případy hrůzy z návratu do Japonska z důvodu despotické tchyně.

Abychom pochopili úlohu ženy v dnešním Japonsku, musíme se vrátit do minulosti. Před dvěma tisíci a pěti sty lety z Číny převzatý konfucianismus

vytvořil japonský obraz ženy, který se dochoval až po naše století. V tomto přísně pojatém hierarchickém pořádku má každý své pevné místo. Na spodním stupni je manželka a ta je povinována svému muži (a nejstaršímu synovi jako příští hlavě rodiny) poslušností a úctou. Dcerám v protikladu k synům nebylo v této stupnici přiznáno žádné pořadí, všechny byly podřízeny, a to i mladším bratrům. Dodnes jsou v japonštině sourozenci označováni podle věku, čímž je současně určováno jejich sociální postavení. V konfuciánské tradici nebyl sňatek chápán jako založení rodiny, jako nový článek řetězce předků a potomků, jako něco jedinečného. Sňatek neznamenal nejužší partnerství mezi mužem a ženou, nýbrž spojení mezi generacemi a rodinami. Když v rodině nebyl syn, manžel nejstarší dcery nastoupil na jeho místo a kontinuita byla zachována. ...

Podle konfuciánského systému manželé netvořili rovnoprávnou dvojici, žena v ní neměla volný prostor. Manželce byla přisouzena úloha uvnitř rodiny, veřejně se pokud možno neměla prosazovat. Porodit mnoho zdravých synů a vychovat je, v tom mělo být její největší štěstí. Emocionální vztah mezi matkami a jejich dětmi byl proto daleko užší než mezi manželi. ...

Japonští muži vědí, že rodičovské povinnosti nejsou rozděleny rovnoměrně a že si vytáhli lepší los. Snad v tom tkví příčina zvyku ponechávat ženám alespoň starost o rodinnou pokladnu. Je obvyklé, že muž svůj příjem předává ženě v neotevřené obálce a ona mu vyplácí kapesné. Muži žertovně hovoří o ženách jako o svých finančních ministrech (okuradajdzin). Hospodaření s rodinnými financemi dává ženám více moci, než cizinci tuší. Mnohé Japonky totiž navenek perfektně ovládají očekávanou roli podřízené, pokorné a skromné bytosti. Proto by nebylo správné vztahy mezi manželi interpretovat hierarchicky.

(Dambmann 1996, s.138-141)

Setkala jsem se s mnoha japonskými rodinami, ve kterých tradiční model bez větších problémů fungoval a řekla bych, že pokud byli manželé se svými tradičními rolemi spokojeni a panovala mezi nimi shoda, měl tento model své kouzlo. V Japonsku ale přibývá manželství, která jsou tzv. double-income, tj. dvojpříjmová. Rovněž domácí práce přestávají být výhradně ženskou doménou.

Nicméně zajímavý obrázek, jak jsou na tom ženy v Japonsku s možnostmi uplatnění, ukazuje i situace japonské komunity v Praze. Ženy japonských pracovníků v České republice jsou vedeny jako rodinní příslušníci a nesmí pracovat, i kdyby našly uplatnění. Manželky japonských učitelů, které byly samy učitelkami, musely podepsat před výjezdem do zahraničí prohlášení, že se vzdávají svého zaměstnání a nebudou ani po návratu působit ve vzdělávacím procesu. Teprve před čtyřmi lety bylo dovoleno japonské manželce – učitelce – zažádat o přezkoušení komisí, aby byla prozkoumána její schopnost opět působit ve školství. Ačkoli Japonská škola v Praze existuje od roku 1980, první učitelka-žena byla z Japonska vyslána v roce 2002, druhá v roce 2003. I když všichni učitelé-muži přijíždějí se svými rodinami, obě tyto ženy jsou svobodné.

Mladá žena, která se vážně a pilně věnuje na jedné z velkých a uznávaných univerzit odbornému studiu a získá tam akademický titul, to má dvojnásobně těžké. Protože ve vyšších průmyslových patrech jsou téměř všechna zodpovědná místa obsazena muži, musí počítat s tím, že jí tam bude upřeno přiměřené postavení. Ženy se nehodí do skupin mužů, kteří ovládají japonský management a jsou ochotni věnovat se podniku vysoce nad míru svých povinností. Jen zřídka proto žena dosáhne příjmu, jaký mají muži zcela běžně.

(Dambmann 1996, s.141-2)

Tato pozice ženy ve společnosti zapříčinila bohužel vznik dalšího se vzděláním úzce spjatého japonského fenoménu, kterým je *kjóiku mamá* – vzděláním posedlá máti. Jsou tak nazývány ambiciózní matky, které se rozhodly umístit děti v nejprestižnějších školách, ať to stojí co to stojí. Pod praporem vyhlídky na lepší budoucnost ženou děti k stále lepším výkonům. Seberealizace *kjóiku mamá* se uskutečňuje prostřednictvím dítěte. Matka přihlašuje potomky do všech možných kurzů, na japonské celonárodní testy angličtiny, do hudebních škol, přípravných škol, na přijímací zkoušky proslulých univerzit atd. Ba co víc, onemocní-li dítě, matka místo něj zasedne do školní lavice, kde zapisuje vše, co by mohlo zameškat. Ovšem i tzv. normální japonská matka má mnohem vyšší očekávání, než např. matka americká. Statistiky uvádějí že japonští školáci tráví

nad domácími úkoly čtyřikrát více času než žáci američtí, a zatímco americká matka považuje 80% výsledek v testech za dobrý, japonská matka má i k 90% výhrady. Podle názoru mnohých japonských psychologů vede takový přístup k výchově neiniciativních, nesamostatných žáků a duševně neplnohodnotných lidí.

Mnozí muži hovoří o svých problémech raději se svými kolegy, se kterými často spolupracují celé roky. Jejich ženy proto nalézají životní náplň v oblékání a péči o děti. Z toho důvodu jsou v rodičovských sdruženích a v rostoucím počtu komunálních organizací aktivní zvláště ženy. Jejich seberealizace se projevuje převážně ve snaze razit svým dětem cestu do lepší budoucnosti. Proto přihlašují své potomky do všech možných kurzů, hudebních škol a přípravných škol na přijímací zkoušky proslulých univerzit. Na vzrušující dětské hry již mnoho času nezbývá.

(Dambmann 1996, s. 140)

Milióny japonských mužů opouštějí obydlí časně ráno, protože cesta na pracoviště může trvat i několik hodin. Po pracovním dnu následuje uvolnění v kruhu kolegů v blízkém baru. Muži potom přicházejí unaveni domů v čase, kdy už děti většinou spí.

(Dambmann 1996, s. 139)

Ačkoli byl právě fakt, že japonští otci tráví se svými dětmi žalostně málo času, jedním z důvodů, proč bylo zrušeno sobotní vyučování, situace se příliš nezměnila.

Japonští muži se stávají stále vděčnějšími terči vtipů a kritiky. Zatímco po druhé světové válce to byli hrdinové, tvůrci obdivovaného japonského zázraku, dnes jsou symbolem úpadku. Klasický japonský manažer se nové situaci přizpůsobuje velmi obtížně. Jeho svět se rozpadl, a to nejen v zaměstnání, ale i doma. Dva milióny mužů jsou bez zaměstnání. Podle statistik roste počet sebevražd mužů. Většina japonských manažerů a podnikatelů byli typičtí

workholici. Práce jim byla vším. Dobrý zaměstnanec měl zajištěno doživotní zaměstnání. Trávili-li dnes muži jako nezaměstnaní volný čas s rodinou, děti, kterým se nikdy nevěnovali, je neznají a manželky se jich snaží zbavit.
(Tržilová 2004, s. 58)

Japonsko bylo donedávna zemí, která se úpěnlivě vyhýbala proceduře rozvodu. Ačkoli byla legislativa na podobné případy připravena, většina žen i mužů od tohoto kroku ustupovala z důvodu společenského poškození dětí. V dnešní době již není rozvod tabu a Japoncům se povedlo – jako již tolikrát – „předstihnout“ svět i v tomto směru. Zasloužil se o to fenomén zvaný *rozvod Narita*. Narita je tokijské letiště, odkud odlétá mnoho novomanželů na svatební cesty. Po nevydařené svatební cestě se tu nechávají rovnou rozvést.

Mění se také pojetí japonské rodiny. Po staletí se tu každý rodil do určité role. Úkolem muže bylo pracovat a živit rodinu, úkolem ženy být jeho oporou a ozdobou. Ještě před deseti lety bylo snem každé Japonky dostat se na vhodnou univerzitu a najít tam správného manžela, starat se o domácnost a vychovávat děti. Muži potom tolerovala panovačnost a špatnou náladu a vytvářela mu podmínky ke zvládnutí stresu spojeného se zaměstnáním. Odmalička byli oba vedeni tak, aby svou roli přijímali bez pocitu křivdy. Jenže modernímu Japonsku už nevládne patriarchy. Japonskou společnost ovládly ženy. Ženy emancipované, které odmítají svou identitu utopit ve službě manželovi a rodině. Chtějí víc a také víc dostávají. Zůstávají dlouho svobodné, plně se věnují kariéře a čilému společenskému životu. Většinou bydlí u rodičů, kde mají postaráno o dobré rodinné zázemí, jídlo a další služby. Vysoké příjmy utrácejí ve značkových obchodech a salonech světových jmen. Navštěvují luxusní restaurace a noční kluby. Zájezdy do atraktivních destinací bývají obsazeny právě tímto typem žen. Vlna uvolnění zasáhla také starší ženy. Jejich manželé, pro které byla práce vším, odcházejí do penze nebo rozšiřují řady nezaměstnaných. A ženy je opouštějí. V uplynulém desetiletí v Japonsku prudce vzrostla míra rozvodovosti.

(Tržilová 2004, s. 55)

Ač se v japonské komunitě v Praze projevuje většina japonských společenských trendů jakoby opožděně a skrytě, není možno zatajit, že to nejsou již jen japonští otcové, kteří si tráví čas po svém. Existuje stále více matek, které se rozhodly věnovat samy sobě a nevěnují pozornost ani dětem, natož jejich školní přípravě. Zatímco dříve vystupovala škola proti tomuto chování velmi autoritativně a veřejně je odsuzovala, v dnešní době mlčí. Tvrdí, že péče o děti je soukromá záležitost každé rodiny.

Zajímavý experiment provedla v r. 2002 doc. Jaroslava Šicková-Fabrice v Koreji a Japonsku. Požádala děti školního věku, aby nakreslily, co by si s sebou v případě katastrofy odnesly z domova. Dětem bylo zdůrazněno, že „záchrana“ se netýká pouze věcí. Zatímco korejské děti kreslily na prvních místech rodinu, japonské děti „dávaly do zavazadla“ především peníze, zbraně a počítačové hry. Provedla jsem stejný test v Japonské škole v Praze a výsledek byl podobný: rodinu „přibalila“ jedna holčička z 12 žáků 3. třídy, nikdo z 9 žáků 5. třídy a tři dívky z 8 žáků nižší střední školy, tj. 7.–9. třídy. Tři chlapci si s sebou vzali své psy a jídlo pro ně, jeden svou rostlinu.

Zeptala jsem se na důvody tristního výsledku japonských kolegů a odpovědi byly různorodé. Někteří tvrdili, že v Japonsku jsou živelní katastrofy natolik běžnou součástí života, že děti uvažují velmi prakticky, a nakreslily tudíž také láhve s vodou, jídlo, spací pytle atd. Ostatně instrukce pro případ zemětřesení zní v Japonsku jasně: Neberte nic a urychleně opusťte jakoukoli budovu. (Některé děti na dotaz, co by zachránily jako první, odpověděly: sebe.) Jiní učitelé naopak soudili, že pro děti je opravdová katastrofa (pokud ji nezažily) natolik vzdálený zážitek, že si braly „věci jako na výlet“. Hry, knihy, sešity, gummy a tužky. Starší učitelé vyslovili názor, že je výsledek nijak nepřekvapuje, protože japonská společnost je v dnešní době velmi materiálně zaměřena a děti vidí větší hodnotu ve věcech než např. ve vztazích. Rovněž srovnání s Koreou je nepřekvapilo. Jeden z nejoblíbenějších televizních pořadů je v současnosti korejský rodinný seriál *Zimní sonáta*, který milují zvláště starší japonští diváci, protože jim připomíná život „za mlada“. Zmínili rovněž fakt, že zatímco dříve žila celá rodina pohromadě na poměrně malém prostoru a rodiče s dětmi měli k sobě blízko, snaží se dnešní rodiče zajistit dětem soukromí v samostatných

pokojích a děti se jim vzdalují. Problém, který tento malý experiment naznačil, je v Japonsku zkoumán již delší dobu. Zjistilo se totiž, že za mnoha dětskými sebevraždami, které byly dříve připisovány stresu ze zkoušek, je dětská šikana. Ukazuje se, že některé děti snášejí mnohem hůře tlak ze „zařazení“ než ze zkoušek. Stres z toho, že se musejí chovat tak, jak se to po nich vyžaduje, ventilují šikanováním kohokoli, kdo se „liší“. Mnoho z žáků japonských škol v zahraničí se stalo po návratu oběťmi šikany. Ještě hrozivěji však na přítomnost emocionálních problémů, označovaných někdy jako nedostatek emocionální inteligence či neschopnost empatie, upozornily případy obskurních vražd, kdy např. patnáctiletý chlapec zabil svého mladšího kamaráda jen proto, že chtěl vyzkoušet, jaké to je. Japonští psychologové komentují jeden z nejvýznamnějších problémů sužujících současné Japonsko takto: *Ztratili jsme nejdůležitější věc v lidských vztazích – schopnost najít hodnotu v něčem tak neviditelném, jako je láska.*

Když jsem se zeptala přímo dětí, proč nezachránily maminku a tatínka, odpověděly bez váhání, že ti se přece zachrání sami.

Paní Misako Kanayama, učitelka v penzi, o japonských žácích říká : *Japonské děti zůstávají mnohem déle dětmi než děti české. Ještě v patnácti letech se projevují velmi dětsky, a to i ve slovním projevu. Často o sobě mluví jako o třetí osobě. Např. žákyně 5. třídy o sobě řekne: „Megumi šla včera nakupovat.“ Japonština má několik stupňů zdvořilosti, takže je těžké uvádět příslušné analogie s češtinou, ale české dítě by asi v deseti letech neřeklo: „To jsme se pěkně s maminečkou napapali v domečku.“ Také vyjadřování zdvořilosti (prosím, děkuji) jim dělá potíže. Matkám v běžné konverzaci vůbec neděkují, např. za podání věci, jídlo. Myslím, že české matky jsou mnohem přísnější, děti je musí poslouchat. Také se více věnují kontrole úkolů a zadávají dětem různé domácí povinnosti. Češky jsou také mnohem aktivnější, co se týče pomoci při různých školních akcích. V Japonsku nelze na osobní aktivitu spoléhat. Za prvé se nijak zvláště necení a za druhé platí nepsané pravidlo: kdo přijel dřív, ten musí. Když učitelé opravdu potřebují pomoc, musí o ni požádat v podstatě příkazem. Děti jsou příliš dlouho udržovány v rovnostářské iluzi, jejich individuální schopnosti nejsou rozlišovány, všichni dostávají např. při*

kaligrafických soutěžích ceny tzv. za snahu. Při školních besídkách, na kterých si děti dávají dárky, se velmi dbá na to, aby všechny dostaly stejně. Poukazuje se vždy na klady, chybí kritičnost, čímž se výsledky studijního snažení žáka zkreslují a vlastně se neví, kdo se učí opravdu dobře.

Dostáváme se tak k fenoménu, který bývá v souvislosti s japonským školstvím, ale i celým způsobem fungování japonské společnosti zmiňován velmi často. Je jím konformita. Japonský přístup ke konformitě je, jak říkají sami Japonci, ambivalentní.

Právě konformitě vděčí jak japonské školství, tak japonská ekonomika za nebývalý rozkvět v druhé polovině minulého století. Podřizování se jedince skupině je a vždy bylo pro hustě osídlené asijské země životní nutností. Některé z asijských zemí však tíhnou ke konformitě mnohem více. Stačí se podívat na množství uniforem používaných v Japonsku (včetně škol), abychom pochopili, že konformita se v Japonsku „nosí“. Téměř všechny školy vyžadují předepsané uniformy, soukromé školy požadují i stejnou obuv, ponožky, brašny, kabáty, sestřihy, případně spodní prádlo. Rovněž cvičební úbory, přezůvky, kloboučky a pláštěnky na výlety, čepice na plavání atd. bývají stejné pro celou třídu. Děti si na své školní uniformy tak zvyknou, že je nosí, i když nemusí.

V pražské japonské škole se uniformy nenosí, některé děti z vyšších ročníků mi však řekly, že je to mrzí, protože jejich uniforma byla hezká a praktická. Jedna japonská dívka, která se stala studentkou Mezinárodní školy v Praze, si stěžovala na závody ve „značkovém“ oblékání a vyslovila názor, že si její spolužáci vybírají kamarády podle toho, jak vypadají, a ne jací opravdu jsou. Ať již měla pravdu či ne, uhodila hřebíček na hlavičku: Kdo je tu vlastně konformní?

Mnoho amerických autorů zdůvodňuje nemožnost jakéhokoli čerpání z japonských zkušeností či přebírání japonských vzorů právě japonským tíhnutím ke konformitě, kterého americká společnost není schopna, ba co víc, chce se ho rozhodně vyvarovat.

Při konfrontaci skupinové formy práce se japonský student ptá: „Co mohu udělat pro skupinu?“ Americký by se zeptal: „Co může skupina udělat pro mě?“ Tento zjevný kontrast v přístupu reprezentuje rozdíl mezi dvěma společnostmi. Japonská společnost je založena na skupinách, jejichž členové

v nich vidí prioritu. Americká společnost umísťuje do středu svého zájmu individuum a všechny skupiny buď plně slouží svým členům, nebo jsou přítěží. Kvůli tomuto vše přerůstajícímu smyslu pro individualismus je jakákoli forma konformity nebo unifikace, byť by směřovala ke společnému cíli, v Americe těžko dosažitelná. Ba co více – dosažení výsledků ve vzdělávání by silně brzdila.

(McNall 1999, s. 6)

V článku *Co se američtí učitelé výtvarné výchovy naučili od Japonců: Odpověď Carsonové a Dobbsovi*, uvádí Akio Okazaki, profesor výtvarné výchovy na Univerzitě v Ucnomije, několik poznámek k americkému pojetí japonské konformity. Američtí pedagogové Carsonová a Dobbs přijeli do Japonska zkoumat systém výtvarné výchovy, aby zjistili, proč jsou práce japonských dětí tak zajímavé (*sophisticated*) a studenti velmi zruční (*skillful hands*) při zpracovávání materiálů a používání různého náradí. Autoři dospěli k názoru, že japonský systém je neuvěřitelně centralizovaný, svázaný osnovami, omezovaný předepsanými učebnicemi a řízený politikou prosazovanou ministerstvem školství. A to vše je možné, protože Japonci – na rozdíl od Američanů – respektují konformitu.

The Japanese system of art education is questioned because „Japanese respect conformity, whereas Americans individuality“ (Carson) and because „this highly delineated flow of school curriculum ideas in Japan is hard to imagine in the United States“ (Dobbs).

(Okazaki 1985, s. 7)

Oba Američané spatřují pravou příčinu pozoruhodnosti japonského dětského výtvarného projevu ve vlivu japonské kultury a japonského životního stylu. Vliv výtvarné výchovy vidí jako negativní, zatímco vliv kultury jako pozitivní. Okazaki namítá, že oba autoři označují za pozitivní ty faktory, které jsou pro ně pochopitelné a užitečné, zatímco za negativní ty, které nejsou schopni přijmout.

The clear point in both articles is that positive aspects of Japanese cultural foundations is what American art educators can learn from Japanese, whereas negative aspects of Japanese schooling is what they cannot.

(Okazaki 1985, s. 8)

Okazaki dále vysvětluje, že Japonci vidí v konformitě potencionál, který se může projevit negativně, ale také pozitivně, a to zvláště je-li využit v umění či v umění žít. Zdůrazňuje, že pozitivní stránka konformity, vyrůstající z dlouhého procesu sdílení zkušeností a touze po harmonii, může být využita v umění a estetické výchově nejen v procesu individuace, ale také integrace, což je usmíření individuální výjimečnosti se společenskou pospolitostí.

Pozorný čtenář se dříve nebo později nemůže ubránit dojmu, že tu jde buď o slovíčkaření, nebo nepochopení pojmu. Co vlastně znamená pojem konformita pro Američany a jaký obsah má pro Japonce? Podstatné jméno *conformity* má v anglicko-českém slovníku následující pořadí významů: 1. souhlas, shoda, 2. přizpůsobení, podrobení se, 3. podobnost, 4. církv. konformismus, zejm. příslušnost k anglikánské státní církvi, 5. geol. souhlasné uložení, konkordace vrstvy. Ovšem sloveso *comform* má v pořadí význam *přizpůsobit se* již na prvním místě. Následuje upravit, konformovat, zařídit, vyhovovat a dále přijmout státní náboženství. O vyjadřování souhlasu, shody či sjednocení se již nemluví. Slovo konformita nezní prostě západní civilizaci dobře, v češtině má toto přejaté slovo dokonce silně negativní podtext.

Okazaki se ve snaze vysvětlit japonský přístup ke konformitě opírá o analýzu dr. Doie, profesora psychologie z Mezinárodní křesťanské Univerzity v Tokiu, který dává japonské pojetí konformity do těsné souvislosti s pojmem *amae*. *Amae* – japonský smysl pro snahu dosáhnout sjednocení – má podle Doie rovněž „na svědomí“ japonskou estetičnost a „závislost“ na kráse.

Zdá se, že v této sféře ... hraje citlivost amae velkou roli. „Krása“ je většinou vnímána jako něco, co oblažuje naše smysly. Tato zkušenost je velmi podobná zkušenosti amae, z amae ... snahy dosáhnout vzájemného sjednocení. Samozřejmě je nezbytně nutné, aby druhá osoba chápala naše důvody a souhlasila s nimi. Proto se obracejí lidé k zenu a jiným náboženstvím a tatáž motivace žene jiné lidi k hledání krásy. Důvod, proč Japonci inklinují více než jiní lidé k estetičnosti, může být stejný: Když někdo přebývá neustále ve světě amae, hledá krásu at'chce či nechce.

(Okazaki 1985, s. 9)

Kdybych měla z těchto informací vyvodit logický závěr, musela bych dojít k názoru, že je-li japonský smysl pro krásu (a potažmo estetično) závislý na poskytování *amae* (čili láskyplné péče, až rozmazlování), zajde s měnicí se společností, která již nehodlá své členy doživotně zajišťovat, japonský výtvarný projev na úbytě. Některé projevy – např. komiksová stylizace kreseb japonských dětí – by takovému vývoji napovídaly.

Obr. 2

Ukázky dětských autoportrétů s patrnými prvky ovlivnění komiksovými kresbami. Ale i komiksová stylizace má v japonském výtvarném umění své místo.

V oblasti tvořivosti však zákony logiky neplatí a tak, i když se i mně japonská společnost, školství a samotná výtvarná výchova jeví často jako konformní a napodobující, jsem stejně často udivena jejich originalitou. Obdobnou zkušenost mám s japonskými žáky. Ačkoli mohou působit svým zevnějškem (uniformou nebo fyziomickými znaky: černé oči a vlasy) všichni „stejně“, neznamena to, že neumí projevit svou individualitu. Jen formy projevu této energie jsou pro nás – cizince – někdy překvapivé, ať již v pozitivním nebo negativním slova smyslu.

Nikoho už doufám nepřekvapí ještě jeden paradox na závěr: Japonští žáci mají většinou školu rádi. – i přes veškeré požadavky, které na ně klade. Žákyně, studentka 2. ročníku nižší střední školy, tj. naší 7. třídy, komentovala anglickou básničku *Homework, oh homework I hate you, you stink* (Úkole, smrdutý úkole, jak já tě nenávidím) slovy *Já tomu nerozumím*. Když jsem jí vysvětlila japonsky, o čem básněň je, řekla: *Tomu rozumím, ale já mám úkoly ráda*. Ani jejím spolužákům nepřišla básnička zábavná.

Může vzniknout dojem, že pro japonské školáky je škola břemenem a že snad dělají všechno možné, aby unikli jejímu vlivu. Ale není tomu tak. Nemálo faktů vypovídá, že japonští školáci jsou více než školáci zemí Západu spojeni se svou školou, se záplem útočí na základy věd a po prázdninách jdou do školy rádi.

Ve škole mají věrného staršího přítele – senseje (učitele) –, který se o ně stará, opatruje je a neustále dohlíží na posílení pocitu jejich vlastní důstojnosti. A pokud vezmeme v úvahu fakt, že pocit vlastní důstojnosti má v Japonsku velmi vysokou cenu, pak pochopíme i to, proč japonské děti nijak zvlášť neděsí perspektiva „zkouškového pekla“ a ochotně se mu podrobují.

(Pronnikov, Ladanov 1989, s. 191)

2. 6. Vztah učitel–žák

Nejdůležitější fakt pro pochopení vztahu učitel–žák v Japonsku je skutečnost, že učitel není jen učitel, nýbrž stejnou měrou (ne-li dokonce více) vychovatel. Učitelé mají mnohem osobnější vztah ke svým žákům, než je tomu u nás. V dnešní době se říká, že je tento vztah zapříčiněn rozhodnutím japonské vlády v době Meidži (1868–1912), která se tehdy rozhodla předat hlavní díl zodpovědnosti za výchovu budoucích generací profesionálům. Avšak pojetí učitele jako mistra má samozřejmě ve východní kultuře hluboké kořeny.

Zenový mistr není mistrem druhých, ale sebe. Jeho osvícený stav se projevuje v každém jeho gestu, v každém jeho slovu. Nemá žádné osobní cíle, žádnou potřebu měnit chod událostí. Jeho žáci se okolo něj seskupí ne proto, aby jej následovali, ale aby nasáli jeho přítomnost a byli inspirováni jeho příkladem. Mistr vítá své žáky ne proto, aby je vedl, ale protože má toho tolik, o co se může podělit. Společně vytvářejí energetické pole, které podporuje každé jedinečné individuum na jeho cestě za světlem.

Mistr nevyučuje pravdu, protože ta se vyučovat nedá. Nedá se popsat, nedá se předat slovy. Je to energie, která vyvolává energii. Je to druh souznění. K učiteli je třeba přistupovat s velkou láskou, důvěrou a otevřeným srdcem. Ty nevíš, kým jsi. On ví, kým je, a ví také, kdo jsi ty. Ty jsi housenka. Vztah mistra a žáka je vztah mezi housenkou a motýlem. Přátelství mezi housenkou a motýlem. Motýl nemůže zaručit, že se z housenky stane motýl. Ale může v housence vyvolat touhu. To je možné.

(Osho 1994, s. 46)

Rozhodnutí vlády se však stalo pro dnešní japonské učitele klíčovým momentem, který činí jejich práci tak časově a psychicky náročnou. Učitel tráví s žáky vzhledem k délce japonského vyučování mnohem více času než jejich rodiče, zvláště otcové. Děti přicházejí do školy ráno a odcházejí v pozdních odpoledních až večerních hodinách. Ale i v době, kdy je žák mimo školu, je třídní učitel často první, koho volá např. policie nebo nemocnice. Sama jsem byla svědkem toho, jak žákyně Japonské školy v Praze při nehodě taxi, které ji vezlo domů, volala okamžitě učitelu, co se stalo a co má dělat. A učitel, poté co situaci vyřešil, informoval matku. Učitelé učí často děti základním hygienickým návykům (včetně správného čištění zubů, pořádku a úklidu ve třídách, stolování, správného držení jídelních hůlek atd.). Žákovy neúspěchy a případné přestupky padají v první řadě na hlavu učitele. V poslední době vyvolává tato situace mezi učiteli a rodiči jisté napětí. Učitelé jsou totiž viněni z tak hrůzných činů, jako jsou sebevraždy žáků nebo vraždy spolužáků. Rodiče a média rozpoutávají „hony na čarodějnice,“ které často končí sebevraždou učitele nebo ředitele. Při počtu 40 dětí ve třídě je zodpovědnost učitele opravdu obrovská. V roce 2006 se stal případ, kdy dívka zabila ve třídě před zraky spolužáků kamarádku, protože ji pomluvila na internetovém chatu. Za hlavního viníka byla médií označena třídní učitelka, která měla situaci předejít. Učitelé poukazují na absurditu takové situace a žádají, aby rodiče převzali stěžejní odpovědnost za své děti. Japonští učitelé často sledují životní dráhu svých bývalých žáků ještě mnoho let poté, co již nejsou jejich učiteli. Posílají jim novoročenky a blahopřání k absolutoriu. V Japonsku přitom neexistuje den učitelů a žáci nenosí svým učitelům ani květiny, ani drobné dárky. Učitelé každoročně navštěvují studenty i doma, aby viděli, v jakém prostředí žijí. Dalo by se říci, že plní i funkci sociálního pracovníka. Absolutní většina učitelů, se kterými jsem se kdy setkala, byla ke svým žákům neuvěřitelně loajální, nepomlouvali je, nestěžovali si na ně a skutečně je všemožně podporovali.

V Japonsku se ale prý množí případy, kdy učitelé ve své roli „selhávají“. Ač nejsou dovoleny tělesné tresty, mluví se o případech, kdy učitel žáka „povzbuzoval“ ke studiu dost tvrdým způsobem.

Šindži Takahaši, architekt soukromé firmy v Jokohamě: „Ve škole byly bití či rána pěstí do obličeje běžným trestem. Za vážné přestupky se uděloval zákaz školy třeba i na týden.“ (Z článku: *Japonský vzdělávací systém očima cizinců i Japonců*). Tradice připouští i takový přístup a vztah mezi učitelem a žákem tím není narušen. Opírá se však o neotřesitelnou autoritu učitele.

Co meditace přináší pomalu, dokáže i pořádné mistrovo zařvání. V situaci, kdy se žák ptá na nějaké otázky, mistr vyskočí, zakřičí, praští žáka nebo ho vyhodí ze dveří, skáče po něm. Tyto metody se nikdy dříve nepoužívaly a vdčíme za ně tvořivému géniu mistra Ma Cu, který přivedl k osvícení tolik lidí. Někdy to vypadá hrozně: vyhodí člověka z okna patrového domu – a ten muž se ho přišel jen zeptat, nad čím má meditoval. Ma Cu ho nejen vyhodí z okna, vyskočí za ním, svalí se na něj, posadí se mu na hrudník a řekne: „Tak co, už víš?“ A ubožák radši řekne „ano“, protože, kdyby řekl „ne“, mohl by ho zbit nebo udělat i něco horšího. Má dost, jeho tělo je polámané a Ma Cu, který na něm sedí, se ptá: „Máš to?“ A žák to skutečně „má“. Přišlo to tak náhle, z ničeho nic, nikdy by na to nepřišel. Ted' se cítí pořádně vyděšený. Jako když se mu země houpe pod nohama. Jeho pocit bezpečí byl narušen a přirozená reakce je zachytit se čehokoli. Ale toto vnitřní zemětřesení je nutné a velmi důležité – když jej připustí, vstane z prachu mnohem silnější a přístupnější novým zážitkům. Po ohni je země znovu naplněna, po bouři je vzduch čistý.

(Osho 1994, s. 35)

Vztah učitele a žáka má v Japonsku ještě jeden specifický rys, a tím je následování samurajského kodexu *bušidó*.

Pokud jde o bušidó, které Japonce orientuje k sebevýchově a pěstování volných vlastností a specifických norem chování, pak samurajské ctnosti – věrnost, smysl pro povinnost, zdvořilost, odvaha a skromnost – byly pěstovány od prvních tříd základní školy. Vzaty izolovaně, bez uvážení podmínek, v nichž vznikaly, „napsané do štítu“, vyhlížejí tyto ctnosti zcela všedně. V jakékoli jiné kultuře jsou vychovávány rovněž. V Japonsku však nevyhnutelně u školáků podněcují nacionalistické nálady. Přitom jak vychovávání, tak vychovatelé nemají ani stín podezření, že jde o pěstování stejné morálky, kterou v Japonsku

zavedl samurajský stav. Je třeba poznamenat, že přímá propaganda samurajských ctností ve škole není schvalována.

Neméně důležitou roli sehrálo bušidó v upevnění japonského stylu výuky. Lze tak soudit podle některých odstavců knihy Hagakure. Uvedeme zde myšlenky o cvičení. „Cvičení člověka není nikdy konec. Stává se, že se vám náhle zdá, že jste už dosáhli plné dokonalosti, a přestáváte se zabývat tím, čím jste se dosud zabývali. Ten však, kdo chce být dokonalý, musí mít vždy na paměti, že je toho ještě hodně dalek. Pouze když se nespokojíme s dosaženým a stále budeme usilovat o úspěchy, budeme potomstvem pokládáni za nejlepší.“

Na základě idejí podobného druhu se zformovala také koncepce celoživotního vzdělávání. Buddhismus a konfuciánství představují světonázorový aspekt japonské filozofie vzdělávání. Z buddhismu přenesly japonští pedagogové do učebních zařízení ideje sebekázně, vytrvalosti, cílevědomosti, omezování vlastních přání. Konfuciánství bylo základem systému etické výchovy dótoku vypracovaného v padesátých letech a v roce 1962 pak základem „programu formování člověka“ (chitodžukuri). I když program oficiálně sleduje dva cíle (zvýšení úrovně vědeckotechnické vzdělanosti obyvatelstva a efektivity etické výchovy žáků), je právě druhý cíl tím hlavním. Etická část programu svým obsahem silně připomíná Císařský výnos o vzdělání z roku 1890. Konfuciovu ideje uctívání rodičů a starších, o povinnosti, zdvořilosti a uctivosti atd. došly i v naše dny oficiálního potvrzení ve vládních dokumentech. Známé poučky konfuciánství o intenzivním učení a nepřetržitém řetězu zkoušek byly zhmotněny v předmětných pedagogických metodikách.

(Pronnikov, Ladanov 1985, s. 203–4)

Jedním z konkrétních projevů kodexu bušidó v japonských školách je např. tvrdá disciplína týkající se stravovacích návyků. Děti nesmí o přestávkách jíst, jediné školní jídlo je oběd podávaný v půl jedné. Hodinu až dvě před obědem si začínají děti stěžovat na hlad. I když jsem je ale vyzvala, ať si s mým souhlasem vezmou něco malého k jídlu, odmítly. Z tekutin smí nosit do školy jen vodu nebo zelený čaj. Sladkosti jsou nepřipustné. Některým dětem je z hladu špatně, obzvlášť když se ráno dostatečně nenasnídají. Jsou uloženy k odpočinku, ale

jíst nesmí. Při opakovaných zdravotních potížích některých dětí jsem se ptala, kde se tato přísná nepsaná opatření vzala? Nikdo z mladších učitelů nevěděl, přesto se jimi nekompromisně řídili. Jedna starší paní učitelka jen tiše utrousila: „*Bušidó...*“

Rovněž délka textů memorovaných celou třídou k různým reprezentačním účelům je v našich krajích nemyslitelná. Vyžaduje se perfektní zvládnutí, chybuující jedinec není tolerován. Síla kodexu *bušidó* se však zdá být neotřesitelná. Jak učitelé, tak žáci pevně věří (nebo se tak alespoň tváří), že je tato cesta správná.

I když je podle mého názoru autorita japonských učitelů stále mnohem vyšší než u nás, i tato japonská jistota bývá v poslední době zpochybňována. Mnozí rodiče mají totiž vyšší vzdělání než učitelé a získali i přístup k informacím s pedagogickou tematikou. Učitelé si zase čím dál tím více stěžují na nesamostatnost japonských dětí, na jejich neschopnost postarat se o sebe. V tomto bodě se ale dostáváme do začarovaného kruhu tradic a uspořádání japonské společnosti. Japonské děti skutečně „zůstávají dětmi“ mnohem déle než jejich evropští vrstevníci. K hlavním příčinám patří patrně úzký vztah mezi matkou a dítětem, a zvláště totální oddanost matek, které nechodí do práce a jejich celoživotní náplní se stává „posluhování“ dětem. Japonské děti spí často až do školního věku společně s rodiči, v kojeneckém věku je matky nosí v textilních závěsech přímo na těle a ani různé tzv. režimy (např. chození na nočník) nejsou nijak úzkostně vyžadovány. Matka se přizpůsobuje potřebám dítěte a okolí je jí v tom nápomocno. Z hlediska západní dětské psychologie jde o ideální podhoubí emocionální sepětí, které je celoživotně provázáno problémy se separací a nabírá formu strachu z odloučení přetrvávajícího až do dospělosti. Pro Japonce je opravdu odloučení, opuštění či vyloučení ze společnosti velmi traumatizujícím pocitem. Je třeba si uvědomit, že za starých časů bylo v Japonsku vyhnanství považováno za mnohem krutější trest než smrt. V japonské školním systému se např. nepropadá. Vyloučení dítěte z kolektivu x třídy by byl neúnosný trest. Japonským učitelům tak přibývá další práce, práce psychologicko-pedagogické poradny.

I když jsou během školního roku rodiče nejméně třikrát zváni do otevřených vyučovacích hodin a na mnoho schůzek (a opravdu se jich účastní), kritika, a to jak ze strany rodičů, tak učitelů (tak jako koneckonců veškerá otevřená kritika v Japonsku), není vítána. Chození okolo horké kaše ovšem situaci neprospívá. Učitelé jsou viděni jako představitelé systému, který je předmětem kritiky. Dostávají se tak „mezi mlýnské kameny“, což je situace, kterou čeští učitelé dobře znají, ale neočekávali by ji v Japonsku.

Pro srovnání uvádím úryvek ze stati E. Walterové: *Vzdělávací systémy v zahraničí – Japonsko – Vzdělávání učitelů*:

Postavení japonských učitelů a prestiž této profese jsou ve srovnání s jinými zeměmi vysoké. Učitelské platy jsou vyšší než průměr v jiných kategoriích profesí stejné úrovně. V průběhu profesní dráhy může učitel dosáhnout až trojnásobku platu začínajícího učitele. Učitelské povolání „sensei“ je považováno za zodpovědné a úctyhodné. Učitelům jsou poskytovány další výhody, např. nárok na penzi, lékařská péče. Zdravotní pojištění, příspěvky při narození dítěte a jiných rodinných událostech apod.

(Walterová 1996, s. 35)

Všechna tato fakta, poskytovaná především ministerskými věstníky, jsou v zásadě pravdivá, ukazují však jen jednu stranu mince.

3. Vývoj japonské výtvarné výchovy, její forma, obsah a metody

3. 1. Stručný nástin historie výtvarné výchovy v Japonsku

Historie japonské výtvarné výchovy jako školního předmětu se dá datovat od doby Meidži (1868–1912). Šlo především o kresbu tužkou a tušovou malbu štětcem, hlavní metodou bylo kopírování vzorů. Japonské zdroje uvádějí, že se již tehdy začaly v Japonsku prosazovat evropské vzory a s nimi evropský způsob výuky. Avšak především na počátku doby Šówa (1926–1989) se požadavek volného stylu malby začal prosazovat ve výtvarné výchově mnohem více. Po válce v roce 1946 byla do Japonska z USA pozvána pedagogická komise, jejímž úkolem bylo napomoci vývoji japonské výtvarné výchovy. Klíčovým slovem pro poválečnou japonskou výtvarnou výchovu se stala její praktická využitelnost v běžném životě. V roce 1947 ustanovil pedagogický

zákon o vzdělávání výtvarnou výchovu jako povinný předmět, jehož součástí byly kresba, malba a modelování. Osnovy se přizpůsobovaly místní situaci, cíle společné pro 1. i 2. stupeň byly formulovány ve čtyřech bodech: prezentace, technika, umělecký duch a praktické využití. V roce 1953 byly pod státní kontrolou vydány první učebnice výtvarné výchovy. V roce 1958 byly vytvořeny nové osnovy, které zohledňovaly specifickou konkrétních ročníků. Předmět byl na 1. stupni pojmenován *zugakkósaku*, což znamená kreslení a práce s materiály, zatímco na 2. stupni byl pojmenován *bidžucu*, tj. umělecká výchova, a oddělil se od výchovy pracovní a péče o domácnost. Cíle byly formulovány v pěti bodech: emocionální rozvoj, rozvoj tvořivosti, estetické citění, technika, praktické využití.

Zatímco v dalším vývojovém stadiu výtvarné výchovy v Japonsku, které našlo své programové vyjádření v roce 1968, šlo stále především o praktické využití poznatků nabytých v hodinách, v roce 1977 ministerstvo školství požaduje, aby výtvarná výchova přispívala k radostnějšímu a bohatšímu duševnímu životu. V roce 1989 se cíle zaměřují ještě více na hru a tvořivost s různými druhy materiálů. Studenti 2. stupně se kromě kultury japonské začínají seznamovat také s výtvarnou kulturou jiných zemí a věnují se více estetice a pozorování uměleckých děl. V roce 1998 je ministerstvem vyhlášen plán pedagogiky „volnosti“, omezují se počty vyučovacích hodin (včetně hodin výtvarné výchovy) na úkor hodin zvaných *jutori*, které mají být využity k samostudiu. Tento plán, který byl posléze kritizován, jelikož přinesl horší umístění japonských žáků a studentů v mezinárodních srovnávacích testech, byl v roce 2002 nahrazen programem integrovaného vyučování. Promítá se především do vyučovacích hodin zvaných *sógó*, jež se formou projektového vyučování zabývají ekologií, mezinárodními vztahy a informatikou. Počet hodin výtvarné výchovy vyučovaných aprobovaným učitelem zůstal nižší, nicméně právě v projektovém vyučování jsou výtvarné aktivity využívány poměrně často, avšak s mnohem větším praktickým zaměřením.

3. 2. Osnovy

Popsat japonskou výtvarnou výchovu po formální stránce není na rozdíl od výtvarné výchovy v USA složité. Vychází totiž jako všechny ostatní vyučovací předměty z centrálně řízeného japonského vzdělávacího systému, který má jednotné osnovy pro celou zemi. Japonci nazývají tento systém demokratická centralizace a vidí jeho pozitiva v rovnováze vlivu vládních a nevládních složek. Co se týče výtvarné výchovy, ministerstvo má politickou moc autorizovat osnovy, které však nesmějí být vytvořeny úředníky ministerstva bez pomoci nezávislých odborníků. Tímto způsobem je zajištěn vliv obou složek. Ministerstvo dává spolu s odborníky instrukce, které jsou pak reflektovány v učebnicích publikovaných jak ministerstvem, tak několika nezávislými nakladatelstvími. Co v nich však nakonec opravdu bude, závisí na autorech učebnic. Jsou jimi především univerzitní profesori a učitelé výtvarné výchovy konkrétních stupňů výuky, které najímají na tvorbu učebnic nakladatelství. Tímto způsobem přispívají nezávislí odborníci velkým dílem k tomu, co se objeví v osnovách, různých typech učebnic a potažmo, co se bude v hodinách výtvarné výchovy v Japonsku učit. Záleží pak na prefektuře, škole a často i samotném učiteli, jaký typ učebnic (a jestli vůbec) použije. Učitelé, kterým osnovy nevyhovují, nejsou povinni je slepě následovat. Dalo by se říci, že mají být pomůckou, nikoli zákonem. Zkušení učitelé si často tvoří své koncepty sami, ale uznávají, že učebnice a s nimi vytvářené metodické pomůcky a další učební materiály pomáhají celoplošně udržovat kvalitu výuky výtvarné výchovy. Nové trendy v umění a ve výtvarné výchově jsou v Japonsku reflektovány mnoha časopisy, jsou pořádány konference, které tlačí ministerstvo k revizím národních osnov, autorizaci nových učebnic a dalšímu vývoji. Japonští odborníci vždy zdůrazňují, že osnovy jsou dočasné, je třeba je neustále revidovat a neměly by být slepě následovány. Nicméně výjimky potvrzují pravidlo. V praxi jsem setkala s učiteli, kteří tvrdili, že byli ředitelem školy nuceni úkoly z učebnic přesně plnit.

Nejčastější námitku ze strany „západu“, a sice že systém učebnic nevede k tvořivosti, nýbrž ke konformitě, považují japonští odborníci za ambivalentní. Tato reakce je z našeho úhlu pohledu málo pochopitelná, protože japonští žáci,

(stejně jako jiné děti) skutečně často tíhnou ke kopírování učebnicových vzorů a konformita je navíc typickým rysem japonského národního charakteru. Problém je však podle mého názoru v pojetí a obsahu slova „tvořivost“, které Japonci, jak objasňuji v kapitole o tvořivosti, chápou jinak.

3. 3. Učebnice výtvarné výchovy v Japonsku

Učebné knihy zkoumá zvláštní komise a zavádí je po vládním schválení. Aprobace platí 4 roky. Po té době mohou se nahrazovati lepšími. Schválené rukopisy tisknou se nákladem státním. Spisovatelům školních učebnic řídit se jest zvláštními zásadami, které stanoví vláda.

(Kořenský 1903, s. 315)

Japonské učebnice výtvarné výchovy pro 1. až 9. třídu mají jednotný charakter, a to jak po stránce formální, tak obsahové. Avšak vzhledem k věkovým zvláštnostem, a především v souladu s japonským školním systémem jsou učebnice rozděleny do dvou výrazných celků: pro 1. až 6. ročník základní školy a 1. až 3. ročník nižší střední školy.

Učebnice pro 1. až 6. ročník

Jak již bylo uvedeno, tvorbou a vydáváním učebnic se v Japonsku zabývá více institucí, mimo jiné i ministerstvo školství, jehož učebnice jsou používány ve všech japonských školách v zahraničí. Analýzou ministerské sady se zabývám nejpodrobněji, v příloze však přikládám i ukázky z jiných sad.

Učebnici formátu 18 x 26 cm tvoří šest dvojlistů, tj. 24 stran spojených s deskami sešitovou vazbou. Ačkoli učebnice působí spíše jako časopis, je tištěná na kvalitním lakovaném křídovém papíře větší gramáže. Ilustrační výbava zahrnuje reprodukce dětských výtvarných prací, uměleckých děl, černobílé a barevné fotografie, kresby. jednotlivá témata jsou v nižších ročnících rozpracována na jedné stránce, ve vyšších i na dvou. Grafická úprava má jednotné prvky. Rozděluje např. plochu na tři pole. V horním jsou zprava doleva řazeny: název tématu (formulovaný pro danou věkovou kategorii), motivační text, grafická značka zobrazující potřebné pomůcky. V dolním poli je

pomocí systému, kteří autoři vysvětlují na začátku učebnice, formulován úkol. Způsob, jakým je úkol zadán, je jednoduchý, ale důmyslný, takže z něj vyplývá i cíl. Během výuky se má žák soustředit cca na jeden až tři důležité body. Ty jsou napsány do barevně odstíněných ploch. Úkol zapsaný v nejtmaší ploše je nejdůležitější a zároveň udává cíl. Vysvětlivky pro děti ozřejmují systém následujícím způsobem:

- Než začneš pracovat, ujasni si úkol v hlavě.
- Když pracuješ, všímej si...
- A když máš hotovo...

V prvním případě je cílovou dovedností pochopení určitého poznatku. V druhém případě je cíl zaměřen na osvojení nového postupu, na manuální zručnost. V posledním je cílem další tvůrčí využití dětské práce.

Vlastní výtvarné činnosti jsou rozděleny do tří až čtyř okruhů označených barevnými čtverečky a typem práce s uměleckým dílem.

Ročník	žlutý čtverec	červený čtverec			Modrý	Zelený	Díváme se na obraz
	Tvoříme a hrajeme si	Na obraz namaluj			Vyrob z hlíny	Udělej věc, kterou použiješ	
I.	3	2	6	2	3	8	1
II.	3	3	5	2	3	9	1
III.	-	Vyjádři obrazem			Modeluj	9	2
		7	2	2	3		
IV.	-	7	2	2	3	9	2
V.	-	7	2	2	3	Vytvoř design	2
						9	
VI.	-	7	2	2	3	9	2

Exempláře pro vyšší ročníky (v našem systému 7. až 9. třída) obsahují tři 36stránkové dvojlisty. Ilustrační inventář tvoří z převážné části reprodukce děl renomovaných umělců, menší prostor je ponechán ukázkám dětského výtvarného projevu. Zatímco v učebnicích první skupiny ilustrační materiál výrazně dominuje nad textem, v publikacích pro starší děti jsou tyto složky v rovnováze. Obsah rozděluje úkoly na vlastní výtvarné práce (malba, kresba, grafika, modelování a design) a kritiku (nazírání, pochopení, posouzení uměleckých děl). Pro názornost uvádím tabulku, kde číslice vyjadřují počet stránek věnovaných dané činnosti.

Ročník	Vlastní výtvarné práce					Kritika umělec. díla
	Malba	Kresba	grafika	modelování	Design	
I. /7. tř./	9	3	2	4	12	4
II. /8. tř./	8	2	2	4	14	6
III. /9. tř./	9	1	2	4	10	10

Zvláštní místo je vyčleněno deskám, tj. obalu, který má žáka zaujmout na první pohled. Pro jednotlivé sady jsou titulní a zadní strana řešeny jednotně, vnitřní část se v některých prvcích liší. Na titulní stránce je reprodukce dětské práce. Hned po jejím otočení mají žáci možnost prohlédnout si, co je v učebnici čeká. Obsah je zpracován jednak písemně (úkoly jsou rozděleny do cca tří skupin podle obsahu), jednak výtvarně v podobě „zahrady“, kde jsou umístěny ukázky prací, které budou žáci v průběhu školního roku vytvářet. V některých exemplářích je na této stránce ukázka zajímavé výtvarné situace (např. obraz hádanka, srovnání ptačí a žabí perspektivy, fantazijní obraz vodního perpetuu mobile, srovnání Gaudího katedrály s Babylonskou věží). Velmi úsporně na poli 6 x 1 cm, je na této stránce pomocí piktogramů vyřešen seznam pomůcek na celý rok. Třetí stránka obalu, tj. předposlední stránka učebnice, je nadepsána *Obrázky přátel z ciziny* a tvoří ji dvě reprodukce dětských výtvarných prací z různých koutů světa. Obrázky doplňuje krátký komentář, ve kterém autor jednou až dvěma větami vysvětluje, co maloval, a tvůrci učebnice naopak poznamenávají, co je na této práci zaujalo. Jiné publikace věnují tuto stránku

pracem, které vznikly pod vlivem uměleckého díla. Např. malba hory Fudži, při které se dítě inspirovalo slavným Hokusaiovým dřevořezem, Hvězdná noc, pro kterou byl impulsem stejnojmenný Goghův obraz, kresba zvířat podle proslulých jelenů z jeskyně v Altamiře. Zadní strana učebnice prezentuje na barevných fotografiích hromadné akce s výtvarným zaměřením, výstavy ve volné přírodě – v Japonsku velmi oblíbené –, festivaly s tradičními artefakty (např. řetězce ve větru vlajících ryb vystavované každoročně na svátek dětí 5. května). Časté jsou také dětské karnevaly a divadelní představení, pro které si děti vymýšlejí masky samy, přesto však mají jednotný výtvarný charakter. Jsou vyrobeny např. z obřích papírových pytlů, kartonových krabic, provazů listů a trávy.

Také umístění úkolů na jednotlivých stránkách není náhodné, má systém. Některé stránky jsou v průběhu celých šesti let vyhrazeny stejným výtvarným technikám (např. kresbě), jiné se mění v souvislosti s narůstajícím obsahem učiva.

Římské číslice označují číslo stránky, arabské ročník, pro které je učebnice určena.

I.	1.–6.	Velká reprodukce dětské tematické práce, motivační text, komentář
II.	1.–2.	Výtvarné tvoření v přírodě
	3.–6.	Tematická práce, malba, kresba
III.	1.–2.	Kresba tužkou, dřívkem
	3.–6.	Pokračování úkolu ze strany II.
IV.–V.		Výtvarné konstruování z papíru
	1.	Vlající kapři, zvířata
	2.	Korouhvičky, zvířata
	3.	Prořezávané krabičky
	4.	skládací krychle
	5.	Sestavy krabiček
	6.	Kartonový nábytek
VI.		
	1.	Hry s papírem
	2.	Hry s novinami

- 3.-6. Modelování, hlína
- VII. Modelování, hlína
1. Hliněná hora s tunelem
 2. Jízda na zvířeti
 3. Lidé v pohybu, koupaliště
 4. U holiče, otisky předmětů do hlíny
 5. Hliněný kohout
 6. Modelování hlavy, výraz tváře
- VIII. Kresba
1. Cvičící člověk
 2. Člověk z profilu
 3. Kreslím kamaráda
 4. Lidská postava, bodlák
 5. Sportovec, boty
 6. Lidé v kontaktu, ovoce
- IX.
1. Papírový řetěz
 2. Pohyblivé loutky z kelímků
 - 3.-6. Pokračování úkolu ze strany VIII.
- X. Pohyblivá hračka
1. Papírová kendama, tradiční japonská hračka
 2. Hračka rotující po nakloněné rovině
 3. Papírové bludiště, pohyb kuličky
 4. Zvířata z vytvrzeného balonku, pohyb kývací hlavy
 5. Panáči jezdící na vleku
 6. Loutky, pohyb provázky a drátky
- XI.
1. Modelování, zvířata
 2. modelování, dospělý a dítě
 - 3.-6. pokračování úkolu ze strany X.
- XII.-XIII. Tematické práce, kresba, malba
1. Vyprávění o sluníčku

2. Vyprávění o čertovi
 3. Jak jsem létal, neuvěřitelný příběh
 4. Míchání barev, akvarel
 5. Krytí barev, tempera
 6. Stínování barvou
- XIV. Předmět pro další použití
1. Lodka z plastové láhve
 2. Auto z kelímků
 3. Vyřezávané dřívko na kreslení
 4. Dřevěná loďka, vor
 5. Vyřezávané dřevěné zvíře, vidlička, lžice
 6. Dřevěná krabička
- XV.
1. Zvířata z papírových sáčků
 2. Zvířata z krabic od mléka a vajíček
 3. Papírová zvířata, vyklápění a stáčení papíru
 - 4.-6. Pokračování úkolu ze strany XIV.
- XVI.
- 1.-2. Tematická práce
 - 3.-4. Papírové větrníky, stínové loutky, meotar
 - 5.-6. Keramika, přidávání a vybírání hmoty
- XVII. Sochařské techniky
- 1.-2. Modelování, v čem jezdí lidé
 - 3.-4. Přidávání, skleněné láhve dotvořené sádkou
 - 5.-6. Ubírání, kamenná plastika hlavy, dřevěný reliéf hlavy
- XVIII.-XIX. Tisk
1. Tisk z papírové matrice; moje tvář, jízda na zvířeti
 2. Tisk z papírové matrice; co rád dělám
 3. Tisk z kombinované matrice: papír a textil; hraje si
 4. Matrice lepená v kombinaci s dřevorytem; co děláme ve škole
 5. Černobílý a barevný dřevoryt, stopy rydel

- 6. Dřevoryt, hlava
- XX. Z papíru
 - 1. Z papírových kelímků
 - 2. Papírová čepice
 - 3. Oblečení z novin
 - 4. Pohyblivé karty
 - 5. Vyklápěcí leporelo
 - 6. Plakát, písmo
- XXI.
 - 1. Hra s kamínky a dřívky
 - 2. Stavíme věž; bedny, plechovky, písek
 - 3. Moje vizitka, písmo
 - 4. Papírový model třídy, pokoje v krabici od bot
 - 5.–6. Pokračování úkolu ze strany XX.
- XXII. Technika a tematická práce
 - 1. Poučení o uhlu a pastelu
 - 2. Sgrafito, voskovky a tuš
 - 3. Kombinovaná kresba a malba
 - 4. Stopa štětce
 - 5. Poučení o barvách
 - 6. Poučení o kompozici
- XXIII.
 - 1. Divadelní papírové masky
 - 2. Domečky pro hmyz, lampiony
 - 3.–6. Pokračování úkolu ze strany XXII.
- XXIV.
 - 1.–2. Tematická práce
Zamyšlení nad obrazem
 - 3. Obrázek – práce kamaráda
 - 4. Práce přátel z ciziny
 - 5. Cézanne
 - 6. Gogh, japonští mistři

Obr. 3

Ukázka jiné sady učebnic výtvarné výchovy zpracované systematicky podle věku žáků, stránek učebnic a měsíců v roce.

3. 4. Materiály

Papír

Nejvíce a nejvšestranněji používaným materiálem je v japonských učebnicích výtvarné výchovy pro 1.–6. třídu papír. Je to materiál tradiční, používaný v japonské kultuře odnepaměti. Zpočátku uctíváný jako božský a využívaný jen k náboženským účelům, později sloužící jako materiál do oken, posuvných dveří, na stínidla atd. V současné době používaný v nespočetných variantách (textura, struktura, barva). S papírem se v Japonsku zachází hospodárně, použitý sběrné firmy vyměňují např. za papírové ubrousky, kapesníky, prostírání. Děti jsou vedeny k úctě k tomuto materiálu, navštěvují výroby ručního papíru a učí se jej jednoduchým způsobem vyrábět. Japonské učebnice výtvarné výchovy stupňují své nároky kvalitativní nároky na práci s papírem, kvantitativně naopak úkolů ubývá. V 1. a 2. ročníku je to deset úkolů, v 6. již jen dva. Papír je zpracováván plošně, reliéfně i prostorově. Žáci jej postupně trhají, stříhají, lepí šijí, fixují drátky a špejlemi. Učí se papír tvarovat skládáním, stáčením, prořezáváním, vyklápěním. Všech těchto dovedností pak využívají při práci s nejrůznějšími druhy papíru: novinovým, krepovým, japonským ručním, kartony, celofány atd. Vyzkoušejí také mnoho způsobů jak papír „oživit“, rozhýbat. Běhají s papírovými stuhami, vystavují větru vlající kapry, pouští draky, skládají vlaštovky, jeřáby, skákající žáby, na špejlích nechávají vítr roztáčet papírové korouhvičky a větrníky, na čepicích a maskách třásně. Zvláštní kapitolu tvoří papírové loutky a panáčky z papírových sáčků a obálek natažených na ruce, z papírových kelímků, talířů a misek, z balonků polepených novinovým papírem, z papírové hmoty atd. Téměř všechny úkoly jsou zaměřeny tak, že se papírové výtvary využijí k další činnosti, jakou je např. skupinová nebo individuální hra, loutkové divadlo, masky a kostýmy na karneval, kulisy divadelního představení, dárek a přání. Japonské děti získávají s papírem mnohostranně tvořivé

zkušenosti. Japonská kultura i výtvarná výchova nám mají v tomto bodě co nabídnout.

Hlína

Dalším hojně využívaným materiálem je hlína. Práce s ní má také hluboké kořeny v tradici, Japonsko je považováno za keramickou velmoc. Japonští učitelé výtvarné výchovy na práci s hlínou velmi dbají a učebnice na ni kladou vysoké nároky. Počet úkolů je stabilnější, neklesá tak výrazně jako v případě práce s papírem. S hlínou jako výtvarným materiálem se žáci začínají seznamovat přímo v přírodě. Prvňáci odcházejí na pískoviště, k řece, rybníku nebo moři, kde budují města, tunely, tobogány. V zimě hlínu nahradí sníh, ale tunel mohou děti budovat i ve škole např. v hoře modelovací hmoty. S tou žáci pracují nejčastěji, seznamují se však i s modelínou, sádrou, kašírovací hmotou, kamenem, keramickou hlínou, voskem a porobetonem. Od 1. třídy se žákům dostává ponaučení o proporcích, zpočátku jednoduchou formou pomocí úkolů: osedlej si zvíře, dospělý a dítě apod. Nároky na vyjádření proporcí stoupají, zahrnují zvládnutí postavy i hlavy. Modelování sleduje také linii vztahů: člověk a předmět, člověk a zvíře, skupina lidí. Učebnice demonstrují různé techniky, které je možné při práci s hlínou využít: princip přidávání i ubírání, práce s drátem, očkem, špachtlí, tiskátky. Seznamují se základy keramiky (včetně glazování) a práce s kamenem (včetně politurování). Úkoly jsou často doplněny fotografiemi živých modelů, které žáky inspirují, aby se při práci rozhlédli a pozorovali spolužáky, případně si ohmatali hlavu a obličej. Také zachycení výrazu má učebnice na zřeteli, i když podrobněji se na něj zaměřuje až ve vyšších ročnících v úkolech typu: u zubaře, zpívající člověk apod. Nechybí ani poznámka o správné údržbě hlíny.

Dřevo

Za zmínku stojí ještě jeden výtvarný materiál, který bývá v naší výtvarné výchově opomíjen, a tím je dřevo. V 1. a 3. ročníku je mu v učebnicích věnováno jedno téma, ve 4. ročníku tři témata, v 5. ročníku dvě a v 6. dokonce pět. V 5. a 6. třídě se žáci seznamují s výrazovými možnostmi dřeva na

hodinách grafiky, které jsou určeny osvojení techniky dřevořezu. Jelikož opracování dřeva vyžaduje určitou manuální zručnost a je náročné na vybavení kvalitními nástroji, jsou úkoly v nižších ročnících situovány do přírody a zaměřují se na pozorování a hry. Děti skládají z dřevěných úlomků a přírodnin obrázky, obkládají na zemi ležící spolužáky nebo využívají barevných kousků při tvorbě mozaiku v písku. Listy, tráva a bambus jsou využity při tvorbě masek lesních strašáků. Tenké klacíky z měkkého dřeva zdobí děti sloupáváním kůry a připravují si z nich dřívka na kreslení tuší, která využijí při hodinách kresby. Ke slovu se dostávají samorosty a jejich kombinace s opracovaným materiálem. Žáci pozorují kontrasty dřevěných struktur a textur, sledují letokruhy, kůru stromů, různé druhy dřev. Od 4. třídy si začínají dřevo podrobovat. V ploše dlabáním a rozřezáváním, v prostoru sbíjením a otesáváním. Oblíbené jsou dřevěné skládanky vyřezávané lupénkovou elektrickou pilkou, která pracuje na principu šicího stroje. Některé z úkolů jsou manuálně i časově dost náročné a v českých podmínkách odpovídají více cílům pracovní výchovy. Týká se to především různých dřevěných krabiček, pojízdných hraček apod. Autoři však neopomíjejí ani čistě výtvarné činnosti, např. nízký dřevěný reliéf hlavy. Úkoly jsou formulovány přístupnou formou a doplněny fotografiemi a nákresy, témata přitažlivá a výtvarné práce využitelné pro další hry.

3. 5. Techniky

Kresba

Během prvních šesti ročníků dostávají žáci příležitost pracovat s přírodním i umělým uhlím, tužkou, perem, dřívky, suchými i mastnými pastely, štětcem, progressy, pastelkami a voskovkami. V 1. třídě spojují body barevnými liniemi, dozvídají se o možnostech intenzity čáry, o stopách ugle vedeného naplocho, hranou apod. Ve 2. třídě pomocí voskovek, tuše a rydla pronikají do tajemství sgrafita. Učebnice pro 3. třídu se podrobněji zabývá kresbou štětcem. Širokého pole působnosti se všech ročnících dostává kombinacím různých kresebných technik a také kombinaci kresby a malby. Mezi tématy převládají příroda a lidská postava. Přírodu se žáci učí pozorovat, všímají si kresby na listech, kmenech, želvím krunýři. Květiny a zvířata – v Japonsku velmi tradiční a dodnes

oblíbená témata – kreslí pak žáci různými technikami sami. Druhé téma (v 1. třídě pod názvem cvičící postava) je ve druhé třídě posunuto dále a klade na pozorovací schopnosti žáků větší nároky. Kreslí zepředu i z profilu perem stojící lidskou postavu. Motivační fotografie naznačuje, jak si mají spolužáci stát modelem, čehož využijí i ve 3. třídě, kdy kreslí kamaráda v učebně. Postavu, která sedí nebo leží. Lidskou figuru zachycují žáci při sportu, čtení, rozhovoru. Učebnice je nabádají, aby správně zachytili jak proporce, tak vztahy.

Je však třeba připomenout, že velkou školou kresby a lineárního vnímání je pro japonské žáky také výuka psaní znakového písma. Je součástí předmětu „mateřština“, tj. jazyk japonský, a tempo výuky se našinci zdá až zoufale pomalé. Žáci se např. celou vyučovací hodinu věnují psaní jednoho znaku. Píší na tradiční japonský rýžový papír tlustými kaligrafickými štětci a černou tuší. Jsou to v podstatě hodiny kaligrafie a jejich cílem není ovládnout v co nejkratší době široký okruh znaků, ale získat potřebnou lehkost a eleganci rukopisu.

Malba

Také malířským technikám třebícím smysl pro barvy je v učebnicích věnováno mnoho prostoru. Nejpodrobněji je rozpracována technika akvarelu a malby temperou. Akvarel dává možnost poučit žáky o prolínání barev, intenzitě barevných skvrn. Tempera je vyzdvihována pro své krycí schopnosti, výrazové možnosti štětce, hodí se k objasnění problematiky pozadí, míchání barev, vyjadřování objemu barvou apod. Informace o barvách jsou poskytovány jak názorně, tak v textu. Týkají se hlavně teplých, studených, základních, doplňkových a neutrálních barev. Technikám odpovídají vhodná témata, pro akvarel např. sprchování, pro využití krycích schopností tempery např. voliéry. Zvláště v případě tematických prací přicházejí často ke slovu kombinace akvarel a uhel, tempera a pastel, akvarel a voskovka s tuší. V 5. a 6. ročníku získávají žáci prostřednictvím jednoduchých nákresů poznatky o kompozici, které jsou ve vyšších ročnících systematicky rozvíjeny. Zajímavý je výběr uměleckých děl, na nichž jsou informace prezentovány. V 5. ročníku jsou to díla Cézannova, v 6. Goghova. Obliba impresionismu a výrazných individualit postimpresionismu je v Japonsku velmi zažitá.

Tisk

Grafické techniky mají v historii japonské výtvarné výchovy své pevné místo a v učebnicích je jim věnována konstantní dvojstrana. Matrice pro tisk je v 1. až 3. třídě papírová, zpočátku lepená, později mohou žáci jejími částmi hýbat, a ovlivňovat tak konečnou kompozici. Postup při vytváření mobilní matrice se různí. Nejmenší děti její části vytrhávají nebo stříhají z papíru, kombinují překrývání s prostřihováním. Starší si všímají, jak tisknou různé materiály: látky, nitě, karton, drobné předměty apod. Od 4. třídy je matricí tenká dřevěná deska a žáci začínají práci skicami a přípravnými kresbami v daném formátu. Při práci na dřevorytu jsou upozorněni na správné vedení rydla, ukázky demonstrují, jakých stop může nástroj dosáhnout. Učebnice prezentuje tisky černobílé, na barevném podkladu i barevné. Zajímavé je velkorysé pojetí plochy, na které se tisk realizuje. Formát nebývá ani v případě dřevorytu menší než A3, spíše větší.

3. 6. Ukázky z učebnic

Ukázka z učebnice pro 1. třídu

Obr. 4

Hrajeme si s fábory

Zamyslete se nad tím, jak bychom si mohli pohrát, když svážeme barevné papíry.

1. To je hezké! Je to jako ohňostroj!
2. Hurá, papíry za námi vlají!
3. Seřadíme se a hrajeme si.
4. Pojdme zdobit karton.
5. Můžeme kreslit i prstem.
6. A když jsme se zamysleli na tím, jak se seřadíme, budeme si hrát.
7. Pojdme si všichni vesele hrát.

Pozn.

Obdobné barevné fábory, kterými se zdobí bambusovými haluze, se používají při tradičním japonském svátku hvězd *tanabata*.

Barevné obrázky

Hry s „barevnými obrázky“ jsou velmi oblíbené. Jsou známy již od doby *Heian* a ujaly se zejména v buddhistických kláštorech. Největší obliby dosáhly v 18. století, kdy se papírové podložky, na nichž se hraje, začaly tisknout technikou barevného dřevořezu. Existuje např. *Sugoroku* (Dvakrát šest), což je barvitější příbuzný naší hry Člověče, nezlob se. Obrázky často znázorňují nějaký příběh nebo zážitky cestovatele. Hráči se setkávají s překážkami, musí se vracet nebo stát. K tradičním variantám patří např. cesta z tohoto světa na nebesa nebo do pekla, cesta dvorských hodností, cesta *tókaidó*, tj. cesta jdoucí přes padesát tři slavných stanic z Kjóta do Tokia.

Ukázky z učebnice novějšího typu pro 1.–2. třídu

Obr. 5

1. Zkuste různé tvary natisknout různými směry.
2. Zkuste v bahně obtisknout různé věci.
3. Zkusil jsem tisknout na měkký papír.
4. Co všechno se dá obtisknout?
5. Použijeme klacík a barvu.
6. Zkusíme šrafování.
7. Jezdit v barvě autíčkem je také zajímavé. Jaký tvar vznikne?
8. Roloval jsem vlnu napuštěnou barvou.
9. Sám jsem si vyrobil pomůcku.
10. Tiskl jsem na počítači.
11. Vypravujte kamarádům, jaké zajímavé věci jste prožili.

Obr. 6

1. Galerie v učebnici.
2. Vidíš? Vidím.
3. Tvary jsou různě poschovávány.
4. Co každý z vás vidí?
5. Větev se směje?
6. Zkus obrázek potočit a dokreslit.
7. Mrak plave!

8. Když se dají věci dohromady, vypadají zajímavě.
9. Z trávy a listů jsem udělala malé pohoštění.

Obr. 7

Tvoříme na našem oblíbeném místě.

1. Zkusím nakreslit obrázky nebo natáhnout pásku.
2. Jak to udělat zajímavěji?
3. Tvoříme na školním hřišti.
4. Sem dej jiný kámen. To bude lepší.
5. Tady jsem něco postavil na balvanu.
6. Na zemi jsem nakreslila velký obraz.
7. Najděte si oblíbené místo a něco na něm vytvořte.
8. Namaloval jsem dlouhou čáru. Můžeme udělat taky tlustou?
9. Podívej, kam teče voda.
10. Kreslili jsme křídou.
11. Udělali jsme čáry z pásky.
12. Pak jsme si povídali, co bylo nejzajímavější.
13. Místo, kde jste si hráli, uklidte.

3. 7. Jak se jeví výuka Vv v Japonsku na první pohled

Můj první kontakt s japonskou výtvarnou výchovou byl zprostředkovaný. Když se v roce 1985 moje profesorka japonštiny dozvěděla, že studuji obor Vv, zaplesala: „Výtvarná výchova se učí v Japonsku báječně, moje děti ji milovaly a dodnes na hodiny a pana učitele vzpomínají.“

Když jsem ve stejném roce měla možnost vidět hodinu Vv na Japonské škole v Praze, musela jsem přiznat, že se také líbila. Učitelka zadala dětem téma a techniku (dřevoryt), ukázala jim mnoho ilustračních materiálů, dala jim k dispozici učebnu, veškeré pomůcky a výtvarný kabinet. Žáci se volně pohybovali, pracovali, učitelka si s nimi povídala, povzbuzovala je a pomáhala jim s případnými technickými obtížemi. Atmosféra byla tvůrčí, vše působilo přirozeným a klidným dojmem. Škola byla malá, počet dětí ve třídách rovněž, takže jsem si panující harmonii vysvětlila „rodinným“ charakterem školy.

Ke svému údivu jsem však téměř stejnou atmosféru zažila v roce 1989 v Tokiu a Ósace při počtu 45 žáků v jedné třídě. Škola v Ósace právě ukončila výstavu výtvarných prací a učitel mi daroval soubor fotografií, které tuto výstavu dokumentovaly. Objem práce doprovázený skromnou poznámkou: „To se rozumí samo sebou,“ mě šokoval.

Obdobný údiv popisuje ve svém článku *Japonsko pohledem hudebního pedagoga* v r. 2002 také M. Fenclová: *Vstupujeme do tělocvičny tokijské základní školy. Více než tisíc žáků nás vítá zpěvem hlavního tématu Smetanovy Vltavy. Za klavírem sedí malý chlapec a pan ředitel střídavě diriguje učitelský sbor na pódiu a žáky dole, aby vzápětí přenechal dirigování drobné dívence. Nechce se nám věřit. ... A jiný zážitek! Malá škola má po jedné třídě od 1. do 6. ročníku, celkem pouze 100 žáků. ...* Následuje podrobný popis hodiny.

I v roce 2002 dovedla výuka estetické výchovy v Japonsku uchvátit. V roce 1986 byl údiv o to větší, že na jedné z ukázkových hodin Vv v Moskvě v roce 1985, na kterou jsme byli jako stážisti pozváni, rýsovalo 30 žáků podle pravítka pěticípou hvězdu a pak ji za zpěvu *Internacionály* vybarvovalo červenými pastelkami. Ani česká Vv nevycházela z tohoto srovnání nejlépe.

Když jsem se paní M. Kanajama, Japonky žijící v Čechách, ptala, jak se jejím dětem, které chodily do českých škol, líbila Vv, řekla: „*Vůbec je to nebavilo, nic zajímavého se nenaučily. Všichni dělali stejné práce. Ještěže chodily do lidové školy umění, to bylo něco úplně jiného.*“

Naopak hodiny výuky Vv, jak jsem je mohla pozorovat v Mezinárodní (tj. americké) škole v Praze i v některých školách v New Yorku a New Jersey v USA, se na první pohled od japonských tolik nelišily. Zdálo se, že Japonsko přizpůsobilo svůj vzdělávací systém západním vzorům.

3. 8. Západní pedagogické ideje v Japonsku

V roce 1868 po tzv. restauraci Meidži, kdy se Japonsko otevřelo po dlouhé době světu, zaplavilo zemi mnoho západních pedagogických idejí. Po počátečním evropském vlivu J. F. Herbarta a J. H. Pestalozziho stanul v centru japonské pozornosti americký pedagog a reformátor J. Dewey.

Japonci přijali kladně herbartovské stupně výuky: jasnost, asociaci, systém a metodu. Tyto stupně struktury každé hodiny natolik ohromily japonské pedagogy, že (jak tvrdí někteří autoři) se jich mnohá soukromá japonská vzdělávací zařízení dodnes přidržují. Příklad Pestalozziho byly v 19. století pro japonské učitele běžnou pomůckou. Uchytila se zejména zásada názorného vyučování a Pestalozziho efektivní postupy při výuce mateřštiny, aritmetiky, geometrie a zeměpisu.

Kniha J. Deweye *Demokracie a vzdělání* vydaná v roce 1916 přinesla tomuto autorovi v Japonsku velkou popularitu. Byl pozván na Tokijskou univerzitu a vystoupil tam s cyklem přednášek, v nichž vysvětloval podstatu svého učení. Japonci však brzy zjistili, že se v mnoha případech Deweyovo pojetí přičí jejich ustáleným sociálním hodnotám. Nemohli přijmout ideu, že učitel má zůstat v pozadí, a dále fakt, že Dewey horlil proti biflování, nejobvyklejší východní výukové metodě. Naopak jeho ideje o nepřetržitém vzdělávání, nepřipustnosti soupeření mezi žáky a nezbytnosti sociální výchovy byly podrobně objasněny i v japonském tisku.

Jak píše ve své publikaci *Japonci jak je neznáme* V. A. Pronikov a I. D. Ladanov: *V letech 1945-46, v době, kdy v Japonsku dominovaly americké názory na vzdělávání, byla Deweyova doktrína v popředí. Ve školách se šířily metody výuky zajišťující plnou iniciativu žáků (např. „metoda projektů spočívající v tom, že si žák sám vybral nějaký projekt a učitel mu pomáhal ho realizovat). ... Nicméně koncem 50. let sláva J. Deweye pomasla. Příčina je zcela pochopitelná. Jeho doktrína jako celek je přece jen příliš vzdálená japonským představám o obsahu vzdělání.*

(Pronnikov, Ladanov 1985, s. 208)

Projektové vyučování se však nakonec v japonském vzdělávacím systému prosadilo. Je mu dokonce věnován celý předmět zvaný *sógo*, což znamená něco jako syntéza či v pedagogické terminologii hodina integrované výuky. V roce 2003 proběhly v Japonské škole v Praze první prezentace školních projektů. Měla jsem možnost vidět mnoho hodin projektového vyučování v USA a podrobně se zabývat principy tohoto způsobu výuky. Japoncům se opět

povedla dokonalá ukázka asimilace cizího prvku: přetvořili metodu projektů k obrazu svému. A tak základní prvek projektového vyučování, jakým je svobodná volba tématu, dostává v japonském pojetí tuto podobu: tři základní tematické okruhy vybírá Ministerstvo školství, jeden vybere škola ředitel, učitel určí téma podrobněji a studenti mu jej vlastně pomáhají realizovat. Prezentace projektu, které je v amerických školách věnována velká pozornost a při které se studenti učí upoutat pozornost svých spolužáků i učitele, prosadit své pojetí a ještě své diváky pobavit, vypadá v japonském pojetí takto: Celá prezentace je připravena (s použitím nejnovější techniky) učitelem, žáci prezentaci nacvičují pod vedením učitele mnoho dní a fakta se učí z paměti. Nakonec se pozvou rodiče a prezentace projektu se jim odehraje.

V takovém bodě nelze než souhlasit s některými americkými autory, že oba pedagogické systémy, tj. americký a japonský, jsou absolutně nekompatibilní a veškerá podobnost je pouze formální.

Pravděpodobnější se mi však zdá názor ruských badatelů: *V japonské filozofii vzdělávání se do jediného celku spojily původní japonské klasické východní a západní světonázorové a etické zásady i učení o lidském chování. Jako její národně psychologický aspekt vystupuje konstrukce šintó-bušidó, přičemž šintó představuje prvek duchovní a bušidó prvek chování.*

(Pronnikov, Ladanov 1985, s. 203)

Šintó je ryze japonské náboženství a od konce 2. světové války je od vzdělávacího systému striktně odděleno. Mnozí japonští učitelé jsou o tomto faktu naprosto přesvědčeni. Na otázku: „*Vidíte v japonském vzdělávacím systému nějaký vliv náboženství?*“ odpovídají: „*Ne, to už je dávno pryč.*“ Je snad možné, že vliv, který není na první pohled vidět, nevnímají? Možné to je už jen z toho důvodu, že stereotypy chování, které vyplývají z charakteristiky „národní povahy“ většina lidí, dokud nejsou konfrontováni s jinými stereotypy, vůbec nebere v potaz.

Nutno ovšem připustit, že systém, a to jak po obsahové tak, formální stránce, není vždy dodržován tak striktně, jak by si ministerstvo přálo. Učitelé, především ti zkušenější, se řídí svými plány a vliv systému do jisté míry mění.

M. Kanajama to vyjádřila takto : „Učitelé výtvarné výchovy byli vždy tak trochu zvláštní, jini než ostatní. Dávali nám neuvěřitelnou volnost.“ K. Nišifusa po dvacetileté praxi učitele výtvarné výchovy řekl: „Samozřejmě, že vždy dostanu osnovy, plány, učebnice a příručky. Dám je na polici a dál učím své studenty to, co považuji za důležité. Chci takové práce, ze kterých je cítit individualita studenta, odlidštěná dokonalost mě nezajímá.“

3. 9. Klasické východní metody výuky

Cizinci, kteří podstoupí některý z kurzů výuky klasické japonské umělecké disciplíny, bývají často rozčarováni metodami, které učitelé používají.

Popis takové situace uvádí ve své knize *Funny Business – Outsiders Year in Japan* Gary Katzenstein: *Umění aranžování květin mi dalo velmi namáhavou, divnou a také velmi drahou lekci (35 dolarů). Byl jsem jediný cizinec, jediný muž a velmi nervózní. Poté co jsem se uctivě uklonil všem dámám, zařadil jsem se na své místo. Přirozeně nikdo nemusel nic říkat, mé pocity byly zjevné. Metoda a instrukce byly přímé, leč velmi matoucí. Učitelka naaranžovala květiny. My jsme se dívali. Potom jsme zkusili napodobit její aranžmá. Žádné vysvětlení techniky, žádné pokyny, žádná diskuze. Dívali jsme se, napodobovali, znovu a znovu jsme umisťovali květiny do „květinové mísy“, jak nám učitelka předvedla. Každé aranžmá mělo své katalytické centrum, někdy malou červenou květinu, která se díky svému uvážlivému umístění stala ohniskem pozornosti. Výsledky byly impresivní, ale metoda učení otravná. Ve vedení lekce bylo cítit něco opravdově japonského. Vypadalo to, jako kdybychom schválně pomíjeli logickou analýzu toho, co jsme dělali a studovali, jako kdyby logické porozumění nějak narušovalo tvůrčí proces, jako kdyby vyřčení a zformulování zničilo větší celek a zmenšilo ho pouze na bezvýznamné části. Květiny, váza a prostorové vztahy prostě byly. Ač jsem sledoval každý pohyb učitelky a snažil se ho napodobit, moje uspořádání bylo na hony vzdáleno jejímu. Pak přišla a přidala pár „závěrečných doteků“. Několika pohyby zahalila můj amatérský design, a přetvořila tak ubohou práci v kus umění. „Tak,“ řekla, „vidíte, jakou krásu jste stvořili!“ V té pochvalě se zračila nějaká typická forma, nebo dokonce rituál. Pochválila sama sebe, že pomáhá jiným. Ujistit se, že jsem v ikebaně uspěl, byla*

část jejího učitelského poslání. V Japonsku je pomýšlení, že někdo neuspěl, považováno za totální prohru, takže já uspěl, a dokonce si mě s mými „výtvary“ několikrát vyfotografovala.

(Katzenstein 1989, s. 36–7)

Pro učitele japonských tradičních disciplín je tento přístup natolik vžitý, že ani jiný nepřipouštějí. Při jedné z výtvarných dílen japonské výtvarné techniky čigirie (vytváření obrazů z vytrhaných kousků ručně vyráběného papíru), pořádané na katedře Vv v Praze, byla japonská učitelka v šoku, když se studenti po krátkém seznámení s technikou spontánně vrhli ke krabicím s papíry a začali sami nadšeně vytvářet obrazy. Její údiv neznal mezí a já bych jej těžko chápala, kdybych následující den neviděla dílnu stejné učitelky uspořádanou pro japonské zájemkyně. Všechny následovaly podle přesných instrukcí kroky učitelky, aby během dvou hodin vytvořily stejný vzorový obrázek. Kreativita a osobní vklad nebyly žádány ani vítány.

V situaci, kterou popisoval G. Katzenstein a kterou jsem měla sama možnost zažít, se projevuje určitý stereotyp chování, který má své kořeny v zenovém buddhismu. Původní náboženské ideje sice ustoupily do pozadí a dnešní učitelé klasických japonských výtvarných disciplín si je často ani neuvědomují, avšak v metodách, kterými učí, je stále lze vystopovat.

Jak zdůrazňují zenoví mistři svým žákům: Důležitá je cesta – *dó* –, která vede k vnitřnímu světu, k morální čistotě a poznání bytí. Hlavní myšlenku zenové metodologie popisuje zenový mistr takto: *Toto je cesta zenu, nepopisuje věci v jejich úplnosti. Tento moment musí být pochopen. Tato metodologie je velmi důležitá. Neřící všechno, znamená dát šanci posluchači přinést svůj díl. Všechny odpovědi jsou neúplné. Mistr vám dává jen směr... Než dosáhnete cíle, budete vědět, co zbývá. Jestliže se někdo snaží pochopit zen intelektuálně, nepochodí. Nejde o odpověď na otázku, ale o víc než odpověď. Tak se projevuje skutečná realita.*

(Osho 1994, s. 45)

Metody, které k dosažení svých cílů zenový buddhismus vyvinul, jsou často pro Evropany nepochopitelné a nepřekonatelné. Ti, kteří prošli tréninkem a

snaží se popsat své pocity, případně zprostředkovat pomocí slov podstatu zenového buddhismu, zůstávají často nepochopeni.

Vyčerpávající tréninková cvičení trvající často i několik let přivádějí psychiku člověka do stavu, kdy přestává pociťovat své Já a jako by splývá s okolní situací. Pozorování chování různých kategorií Japonců i rozmluvy s lidmi, kteří už ne jeden rok praktikují zenový trénink, ukazují, že většina pokládá dosažení stavu satori (osvícení – cíl) za prakticky málo pravděpodobné. ... Mnohým Japoncům imponuje dosažení stavu označovaného samádhi. ... Ve stavu samádhi se vědomí jako by vypojuje a člověk vnitřně splývá s objektem vlastní pozornosti. ... Takového stavu dosahují lidé, kteří ovládají umění sebeobranu karate, když se ocitnou tváří v tvář protivníkovi. Nebo umělci, kteří berou do ruky štětec a chystají se udělat první tah. Herci divadla nó chystající se k prvnímu rituálnímu pohybu. Ve stavu samádhi se v Japonsku píše verše, aranžují květiny, a dokonce i vaří čaj. Aby člověk pochopil, jak dosáhnout samádhi, musel by navštívit buddhistické chrámy, kde jsou praktikovány odpovídající tréninky.

(Pronnikov, Ladanov 1985, s. 110)

Malou ukázkou toho, jak jiná je filozofie vzdělávání tohoto typu, mi poskytl i můj japonský známý, absolvent nejprestižnější Tokijské univerzity, který se rozhodl, že chce dojít pravého poznání a stát se zenovým mnichem. A to ne formou rychlokurzu, nýbrž celoživotně v zenovém klášteře. Když jsem se ho zeptala, jak ho uvítali na novém působišti, odpověděl: „Řekli mi, abych zapomněl všechno, co jsem se až dosud naučil.“

V Japonsku i u nás lze projít něčím, co je možno nazvat úvod do zenu, případně zazenový víkend. Skupinka lidí se sejde v meditační místnosti, všichni si zují boty a ponožky, posadí se na polštářek obličejem ke zdi. Sedí se v pozici lotosu (překřížené nohy spočívají chodidly na stehnech) nebo polovičního lotosu (jedno chodidlo na, druhé pod stehnem). Už jen tento sed je pro většinu dospělých Evropanů neproveditelný. Pak se zhasne a nastává čas meditace. Dýchá se pomalu a zhluboka, sedí se nehybně s napřímenými zády. Zklidňuje se mysl, tok myšlenek, tzv. se nemyslí na nic. Místnost je tmavá a tichá. Za zády

účastníků prochází mnich (nebo poučený člen skupiny), který pozoruje a kontroluje posed všech zúčastněných. Když má někdo potíže udržet záda správně narovnaná, mnich mu pomůže ranou bambusovou holí. Rána je míněná jako pomoc (ne trest) a je o ni možno úklonou požádat. Připomíná unavenému tělu a těkající mysli, že je nutno dodržovat disciplínu. Po meditaci se uklízí, pracuje a večeří. Mlčí se, otázky se nesmí klást. Nevysvětlování je stejně důležité jako zenový trénink sám o sobě. Zen zdůrazňuje prožitkovou, ne intelektuální zprostředkovanou zkušenost. Vysvětlování – analýza – je nejen zbytečná, ale dokonce překáží uskutečnění prožitku.

Japonci říkají, že nejdůležitější komunikace je „mezi břichy“. *Haragei* – břišní konverzace – závisí mnohem více na tom, co nebylo vyřčeno. Jedině tento způsob „promluvy“ dokáže vyjádřit silné pocity. Jejich vyřčením by byla veškerá hloubka zničena. Rituál, smysl pro formu a řád, bezpodmínečné přijetí a bezmezná trpělivost, to vše je nedílnou součástí zenu, a kdo chce správně např. naaranžovat květiny, musí se bez reptání podřídit.

Zenový buddhismus však není ani první, ani jediný systém, který podobnou metodiku tréninku vypracoval. Kořeny zenových cvičení vycházejí z jógy, z dechových, koncentračních a meditačních cviků. Jedním ze základních jógových cvičení je tzv. plný jógový dech, při kterém jsou aktivizovány svaly spodní části břicha (tato část je pokládána za centrum koordinace těla a ducha). Při napnutí těchto svalů se zastavuje dýchání, což vede ke koncentraci pozornosti na předmět činnosti nebo bod. Takové cvičení se jmenuje *trátak* – koncentrace na bod nebo plamen svíčky – a zná ho každý adept jógy.

Zenový buddhismus však vypracoval podrobnou metodiku pro propojení duchovního tréninku s uměleckými činnostmi. Zajímavým fenoménem je také tzv. léčebný efekt výtvarných činností, které z našeho hlediska probíhají absolutně netvořivým způsobem. Snad nejznámějším příkladem jsou papírové skládanky *origami*. V Japonsku je často skládají nemocní lidé a věří se, že kdo složí tisíc skládanek jeřába (japonského symbolu štěstí), uzdraví se. Takto zjednodušeně se pro laickou veřejnost prezentuje celá soustava psychologických jevů, které jsou i západní vědou poměrně dlouhou dobu zkoumány. Zen jako metodiku i jako celistvý systém výchovy zkoumalo mnoho

významných vědeckých osobností včetně K. Junga a E. Fromma. Zdá se, že hlubší pochopení metod, které jsou často nahlíženy jako „hloupé netvořivé papouškování“, může obohatit i západní kulturu.

4. Kořeny japonské výtvarné výchovy

4.1. Reflexe zenového buddhismu v japonské výtvarné výchově

Příběhy z Buddhova života vyprávějí, jak byl jednou se svými učedníky v lese, sebral hrstku listů a řekl: „To, co jsem vás naučil, je jako to listí v mé ruce. Co jsem vás nenaučil, je jako všechno listí v lese.“ Tím se samozřejmě naznačovalo, že Buddha vyučoval jen zlomek z toho, co věděl. Buddha byl opravdu prozřetelný, když za svůj přínos buddhismu označil hrstku listů ve své ruce. Proměny, kterými buddhismus za dobu své existence prošel, jsou totiž nesčetné. Svou troškou přispělo po Indii, Srí Lance, Kašmíru, Střední Asii, Tibetu, Thajsku, Kambodži, Číně a Koreji také Japonsko. Bylo by ovšem opravdu zajímavé zjistit, co by Buddha říkal japonské verzi svého učení.

Už statistika připouští domněnku, že něco nesouhlasí. Přes 80 % obyvatelstva Japonska je označováno za buddhisty, přes 70 % je se hlásí k šintoismu a asi 1 % ke křesťanství. To je dohromady přes 150 % – statistický nesmysl. Chyba výpočtu je ve způsobu západního myšlení, které považuje za samozřejmé, že se člověk hlásí jen k jednomu náboženství. Je protestant, katolík, muslim nebo žid. V protikladu k tomu Japonci nepokládají za něco zvláštního, když si z nabídky náboženství a světových názorů vyberou to, co nejlépe vyhovuje jejich momentálním potřebám.

(Dambmann 1996, s. 86–7)

Buddhovo učení bývá někdy shrnováno do tzv. *Čtyř ušlechtilých pravd*: Všechno bytí je strast. Strast vzniká z touhy nebo žádosti. Vyhasnutí touhy znamená konec strasti. Vyhasnutí touhy lze dosáhnout následováním *Osmidílné cesty*, ovládnutím svého chování, myšlení a víry.

Na všech obrazech a sochách je vidět Buddha s poměrně vážnou tváří, při nejlepším s mlhavým úsměvem. Japonský smějící se Buddha Hotei však bývá zobrazován poněkud jinak.

Hoteia, velkého japonského mystika, nazývali smějícím se Buddhou. Je to jeden z nejoblíbenějších japonských mystiků, ač nikdy nevyslovil ani slovo. Poté co byl osvícen, se začal smát, a kdykoli se ho někdo zeptal: „Proč se směješ?“, rozesmál se ještě víc. Putoval od vesnice k vesnici a smál se. ... A měli byste vědět, že v Japonsku nevzpomínají na nikoho jiného s takovou úctou jako na Hoteia. V každém domě najdete jeho sošku. A přitom nedělal nic jiného, než že se smál. Jeho smích však vycházel z takové hloubky, že zůstal s každým, kdo ho uslyšel a otevřel svoje bytí, vytvořil synchronii. Postava Hoteia je jedinečná. Na celém světě nebyla jiná lidská bytost, která by dokázala rozesmát tolik lidí – a přitom bez důvodu. Přesto se všichni dokázali tím smíchem nasytit a očistit – cítili se tak dobře jako nikdy dříve.

(Osho 1992, s. 101–2)

Nejvyšším cílem japonského buddhismu je osvobození člověka od útrap. Většina je spojena s těžkostmi, které vznikají v okolním světě. Tyto těžkosti se však stávají reálným utrpením pouze tehdy, jestliže je chápeme jako utrpení. Klíč k překonání životních strázní je v člověku samém. Japonský buddhismus soustřeďuje pozornost na vnitřní problémy člověka a doporučuje racionální přístup k prožívání skutečnosti. Na rozdíl od klasického buddhismu učícího odříkat se přání, japonský káže o rozumném vztahu k nim. Podle kánonů japonského buddhismu jsou jenom nereálná přání příčinou zmatku a neklidu. Prohlédnutí není spojeno s odříkáním se půvabu života. Buddhismus je pro japonský národ náboženství přitakávající životu. Pragmatické utváření rozumu vede Japonce k tomu, aby se na všechno dívali z hlediska užitečnosti.

(Boháčková, Winkelhöferová 1987, s. ?)

Pár „historek“, které jsem při svých setkáních s japonským buddhismem zažila, snad přiblíží, co je tím v praxi mimo jiné míněno a čím může být nepřipravený svědek překvapen.

V roce 1985 jsem v Moskvě na Puškinově mezinárodním institutu začala navštěvoval kurzy jógy vedené japonským studentem – buddhistou. Po krátkém úvodu do historie jógy všechny přítomné upozornil, že si všiml, kolik studentů se v prostorách koleje oddává pití alkoholu. Od buddhisty, který má zákaz alkoholu „v popisu práce“, jsme čekali přísnou výtku a ponaučení o škodlivosti alkoholu. Místo toho nám začal popisovat způsob, jak se správně z opilosti vyzvracet.

Můj známý, který jel buddhismus studovat přímo do zenového kláštera do Japonska, po návratu vypravoval: „Náš mistr byl skvělý, měl ale rád saké (japonské rýžové víno), a tak jsme ho museli jít někdy v noci hledat, aby neležel ve škarpe dlouho. Saké ho drželo tady na zemi.“

V roce 2003 se v pražském jógacentru konal seminář zaměřený na diamantovou sútru, který vedl japonským buddhistický mnich. V následné besedě byl vznesen dotaz, jak se přednášející vyrovnává s velkou konzumací masa v Evropě. Mnich řekl, že teď, když je starší, už tolik maso nejí. (Nutno poznamenat, že buddhismus stejně jako bráhmánismus a džinismus uznává za základní mravní zásady nenásilí, sexuální střídmost a zákaz krádeží, lhaní a pití alkoholu. V určitých buddhistických sektách nosí mniši roušky, aby nevdechli drobný hmyz, a nezapříchili tak nechtěně zabití živého tvora.)

Příklady, které jsem uvedla, mohou být pokládány za subjektivní a náhodné, ovšem to, že buddhismus, jedna z nejpacifičtějších filozofií či náboženství světa, nabyl v Japonsku rozkvětu díky samurajům, tj. válečníkům, a dal základ japonským bojovým uměním, je historický fakt. Ačkoli je tedy v literatuře v souvislosti s Japonskem používán termín „buddhismus“, je třeba mít na zřeteli, že se většinou hovoří o čisté japonské formě zen, k jejímž třem sektám *Sótó*, *Rinzai* a *Obaku* se hlásí asi 10 % japonského obyvatelstva. Kde je tedy zbývajících 70 % Japonců, kteří se v různých dotaznících za buddhisty označují?

Ve struktuře zen je třeba spatřovat jak religiózní základ, tak životní filozofii, stejně jako sociálně psychologické nánosy spojené s různými stránkami životní činnosti lidí. V posledním případě je třeba hovořit o doktríně zen jako o způsobu

života Japonců. Náboženské ideje někdy postupují svá místa určitým stereotypům chování a myšlení. Soudobá doktrína zen, která pronikla mnoha stránkami přítomnosti, se jenom vzdáleně shoduje s klasickým buddhismem. Sám obsah, podstata zenu, je dítětem japonské civilizace. Ideje zenu pronikly tak hluboko do zvyků a citů japonského národa, že si jejich přítomnost neuvědomujeme a přijímáme ji jako něco, co se rozumí samo sebou. V poválečné době se zenové učení přiklonilo k sociologii, psychiatrii a srovnávací psychologii.

(Pronnikov, Ladanov 1985, s. 101–2)

V praxi to znamená, že za buddhistu se označí Japonec, který bude pravděpodobně podle buddhistických zvyklostí jen pohřben, a naopak Japonka, která podstoupí např. kurz čajového obřadu, neuvažuje o tom, že vlastně podstupuje určitou formu zenového výcviku, nýbrž si jen „vylepšuje profil“ jako budoucí nevěsta. Málokdo by rovněž podezřival zen z tak často slýchané výtky na adresu Japonců, a sice, že jsou nelogičtí v tom, co říkají, a že je těžké pochopit japonský způsob myšlení.

Zatímco na Západě se očekává, že informace bude prezentována postupně a v jistém řádu, zdá se, že Japonci trpělivě čekají, dokud nejsou vyloženy všechny podrobnosti, a to v jakémkoli pořadí. Ty pak vstřebají a zpracovávají po kouskách, až dávají smysl. Zdá se, jako by se dívali na psanou informaci jako na skládačku puzzle, jejíž jednotlivé kousky prozkoumávají zároveň. Pořadí, v jakém dostávají informace, nehraje žádnou roli. Jako by se pohybovali v trojrozměrném prostoru. Určitě tu však není náznak linearity, žádný začátek, žádný konec, jen zmatené prostředky, což mě dovádělo k šílenství.

(Katzenstein 1989, s. 55–6)

Zajímavý postřeh Američana pohybujícího se v japonských obchodních kruzích až neočekávaně připomíná popis „naplnění“ (completation), jak jej podává zenový buddhismus.

Poslední kousek skládačky je vložen na své místo, na místo třetího oka, na místo vnitřního vnímání. Dokonce i v každodenně se měnícím toku života jsou

momenty, kdy jsme schopni uvidět celistvý obraz složený z malých kousků, které tolik zaměstnávaly naši pozornost.

(Osho 1992, s. 44)

Po mnoha pokusech mi připadá již zcela zbytečné ptát se japonských učitelů na jejich názor na reflexe buddhismu (či zenového buddhismu) v japonské výtvarné výchově. Nejobyklejší odpovědí je totiž rozpačité: „*Kore wa muzukašii des ne...*“ (To je velmi těžké...). Jako by jim došla slova. Nesmíme zapomínat, že i když jsou učitelé vzdělaní lidé, formálním zenovým výcvikem prošel málokterý z nich. Je to podobně naivní jako očekávat, že každý vzdělaný Ind je jogín. Podobné odpovědi se však můžeme nadát i z jiného důvodu. Zen učí své adepty vzdát se formálně logického a přejít k myšlení podvědomě asociativnímu. Slova nejsou podle zenu schopná postihnou pravdu. A opravdu ani japonské literární prameny, ani stoupanci zenu nejsou schopni přesně vysvětlit původ jeho podstaty. Nicméně během celého 20. století se mnoho japonských i zahraničních vědců snažilo odhalit jak psychologickou podstatu zenu, zákonitosti průběhu psychofyziologických procesů v organismu pod vlivem zenových cvičení, tak i zvláštnosti zenových projevů v chování Japonců, které zapřičiňují problémy porozumění mezi Východem a Západem. Mnozí z nich předpovídali, že rozšiřování zenového buddhismu bude narůstat, což se opravdu uskutečnilo a zen získal spolu s dalšími hlavními školami asijského buddhismu okolo 500 000 stoupanců neasijského původu. Ojedinělé nejsou také pokusy cizinců přijít zenu na kloub přímo v Japonsku.

V roce 1972 jsem odjel do Japonska, abych tam žil v buddhistickém klášteře – hledal jsem duchovní osvícení. Nemohl jsem se ale přizpůsobit přísné disciplíně, jakou vyžadovala tichá meditace vsedě, a tak mě seznámili s meditací aktivní. Ta probíhá o samotě a potichu a obnáší běžné úkony, které se záměrně provádějí s ohledem na soustředění mysli. Takhle mi to učitel vysvětlil: „Když tomu věnujeme patřičnou pozornost, může se z každé činnosti stát okno do vesmíru nebo dveře k porozumění.“ Uhrabával jsem šterkové pěšinky v klášterní zahradě a najednou mnou proběhl ten pocit „ale samozřejmě“. Pochopil jsem, že už to znám. Tady nejde o buddhismus, ale o loveyismus. Pořádně uhrabat

šterkovou cestičku je totéž jako pořádně vyžehlit košili. Tak jako se to v mém životě stalo mnohokrát, vynaložil jsem dost námahy a peněz, abych přišel na něco, co už jsem věděl.

(Pozn.: Lovey se jmenovala černošská hospodyně, která naučila mladého Roberta Fulguma, jak má správně žehlit košile.)

(Fulgum 1993, s. 24)

Proč právě zen vzbuzuje zájem a naděje tolika lidí z různých koutů světa? Zastánci zenu tvrdí, že jde o jednu z mála duchovních tradic, jejíž přístup k vnitřnímu životu člověka obstál ve zkoušce časem a má dnešnímu člověku stále co říct. Na rozdíl od jiných náboženství, která poklesla k modlářství a dogmatu, trvá zen na schopnosti každého člověka dosáhnout osvícení – osvobození od iluze egem stvořené mysli. Zen vštěpuje svým adeptům, že není důležité Buddhu uctívat, ale Buddhou se stát. Ne následovat druhé, ale rozvíjet vlastní vnitřní uvědomění, které do všeho, co děláme, vnese světlo a lásku. Tím se možná přibližuje nejvíce původnímu učení Gautamy Buddha, který, jak se říká, neměl o Bohu prakticky co říci a nikdy se také za Boha neprohlašoval. Dokonce prý svým učedníkům řekl: *„Jestliže je Bůh, je nepředstavitelné, že by ho zajímaly mé každodenní záležitosti.“* A také: *„Nejsou žádní bohové, kteří mohou nebo chtějí člověku pomoci.“* Na rozloučenou své učedníky povzbudil: *„Spolehejte sami na sebe a nespolehejte na pomoc zvenčí, držte se pevně pravdy jako lampy, spásu hledejte jedině v pravdě, nehledejte pomoc u nikoho jiného než u sebe.“*

Rovněž meditaci nechápe zen jako provádění určitých rituálů, dodržování daných pravidel nebo jakkoli hodnotné napodobování druhých, ale pouze jako naprostou bdělou pozornost k myšlenkám, činům a pocitům, a to bez toho, že bychom je posuzovali. Praktikováním této bdělosti, tohoto meditativního přístupu k životu, se dostaví uvědomění si skutečnosti, že každý z nás má v sobě neměnný, nerušený a věčný střed pozornosti, střed, ze kterého se na život dokážeme dívat jako na jedno velké dobrodružství, hru, školu mystérií a nakonec i jako na úžasnou pouť, která nemá žádný cíl, jen samotnou radost z každého kroku učiněného na cestě.

At' už nás zen zaujme či ne, pro vývoj japonského výtvarného projevu měl klíčový význam. Jsem také přesvědčena, že je to právě zen, který dává mnohým japonským artefaktům přitažlivost pro „západní oko“. Estetické kánony, které se v Japonsku během staletí vytvářely, byly často formovány pod přímým vlivem zenu a právě ony dodávají japonskému výtvarnému umění jistou specifičnost, která jej odlišuje od „východního“ umění obecně a činí jej velmi blízkým „modernímu západnímu“ umění.

Zdá se, že ve výtvarném umění lze nalézt paralelu k oblasti myšlení: Tak jako se v japonské společnosti při utváření jejího životního stylu uplatnil silněji „bláznivý zen“ než poněkud úzkoprsý, pedantský konfucianismus, tak i japonský umělec měl vždy jakýsi sklon k velkorysosti a odvaze. Nebál se velkých prázdných ploch, ale trpěl odporem vůči symetrii, v níž zřejmě cítil popření nebo spoutání přirozeného tvaru skutečnosti. Jeho svoboda (uskutečňovaná v rámci askeze, kterou mu ukládala tradice řemesla obecně a jeho školy zvláště) se projevila třeba tím, že dokázal v době, kdy se na posuvné stěny a paravány paláců malovaly obrovské stromy věrohodné, i při zlatém pozadí nakreslit na misku ke knížecímu čajovému obřadu týž strom ve zcela picassovské stylizaci a se stejnou mírou humoru jako elegance ozdobit divadelní roucho obrovskou tykví. Byl to vždy umělec, byť anonymní a často společensky velmi nízko postavený – protože v Japonsku se nikdy nepocítovala ostrá hranice mezi výtvarným uměním „vysokým“ a užitým. Umění zde bylo v podstatě vždy služebné a každý výtvarný takzvaného uměleckého řemesla mohl být předmětem úcty jako vzácné umělecké dílo. Neoceňovala se jenom jeho krása, ale i řada asociací s ním spojených; historie předmětů zvětšovala jejich význam a činila z nich téměř živou bytost. Zajímavost a závažnost obrazu zvyšovaly kaligrafické nápisy obsahující básně chvály na autora nebo na zpodobenou osobu. Umělecká a řemeslná tvorba měla někdy řád sakrální vyplývající z předmětů i z cíle práce. Sochy a obrazy božstev byly uctívány jako božstva sama. Obrazy mnichů sekty zen byly výsledkem rozjímání, návodem k němu i cestou k osvícení.

(Boháčková, Winkelhöferová 1987, s. 237)

Při setkáních s uměleckým dílem mluvíme někdy o povznášejícím zážitku. Ptáme se, nad co nás povznáší, a odpovídáme si, že nad všednost života. Dáváme tím povznášejícímu zážitku punc výjimečnosti a předěl mezi ním a zážitkem všedním vnímáme jako zřetelnou hranici. Stav déle trvajících povznesení si však spojujeme spíše s vyšinutím a opilostí než s představou, že lze trvale žít uměním. A přece, když jednou nestor českých orientalistů historik umění Lubor Hájek mluvil o čajovém obřadu, charakterizoval jej jako „sestup umění do všednosti“. Ukázal na jedno z míst na kulturní mapě světa, kde se zdánlivě ostrý předěl mezi výjimečným a všedním ztrácí, kde i prostý úkon přípravy a pití čaje je projevem výsostného umu a jako znakové gesto graduje od všeobecného významu spočívajícího v jednotě protikladů vnitřního (žízeň) a vnějšího (pozření) přes význam daný (osvěžení), obecný (pohoštění), zvláštní (vychutnávání), přidaný (naplnění) a zástupný (smíření). Teoreticky můžeme obdobnou gradaci předpokládat u každého lidského úkonu a můžeme se domnívat, že po fázi vzestupné následuje fáze sestupná směřující do hloubi skrytého smyslu.

(Švarcová 1999, s. 14)

Obr. 8

Ukázky z učebnic výtvarné výchovy pro nižší střední školu (7.–9. třída) reflektující zenový buddhismus ve výtvarném umění.

4. 2. Reflexe japonských estetických kánonů v japonské výtvarné výchově

Byl to také zen, který měl rozhodující význam při utváření japonských estetických kánonů *wabi, sabi, suki*. O Japoncích se často říká, že jsou nelogičtí, že není jasné, co si myslí a co vlastně chtějí říct. Platí to rovněž o verbálních pokusech vysvětlit, co estetika *wabi, sabi, suki* znamená. Tyto pojmy je však opravdu těžké přesně specifikovat, protože se jejich pochopení těsně váže ke kontextu. Japonci sami doprovází vysvětlení mnoha příklady a často to vypadá, že těmto pojmům vlastně nerozumí. Problém je v tom, že jejich chápání je spíše intuitivní než racionální a logické. Vychází samozřejmě z mnohoznačnosti

dotyčného slova v japonštině a záleží skutečně na konkrétní situaci, případně názoru konkrétního člověka, bude-li mít význam neutrální, pozitivní či negativní. Slovo *wabi* odvozené od přídavného jména *wabišii* má např. v japonštině tyto významy: 1. Člověk, způsob života či věc, která vypadá sešle, chudě či mizerně; 2. Člověk, způsob života či věc, která vypadá jednoduše elegantně a jemně.

Příkladem, jak vysvětlit význam slova *wabi*, může být věta: Před pár lety mu zemřela žena a on žije *wabi* životem. Japonec si pod takovým pojmem představí osamocenému muže, působícího smutným a sešlým dojmem. Avšak zcela jinak byl vnímán způsob života jiného osamocenému muže, který položil základy estetického kánonu zvaného *wabi*. Když se v roce 1156 po třech stoletích klidu rozpoutaly v Japonsku znovu bitky o moc, zasáhly všechny od chudých až po bohaté. Nicméně způsob, jak se s neblahou situací vyrovnal literát Kamo no Čómei, překvapil mnoho jeho přátel. Tento syn představeného váženého chrámu v Kjótu odešel k úpatí hory Udži, kde si postavil chýši, ve které jedl, spal a studoval. V zimě mu byla zima, a ačkoli celý tento způsob života byl evidentně nepohodlný, Čómei psal prostou poezii, hrál na loutnu, meditoval a dal japonské kultuře nehasnoucí příklad a zcela nový směr.

Chaotické časy, ve kterých žil Čómei, sužovaly Japonsko s menšími či většími přestávkami dalších několik století a přinesly mimo jiné i podstatné změny v jeho kultuře. Vybraná a sofistikovaná kultura císařského dvora a šlechty upadala a do ekonomického a politického popředí se dostaly bojovní samurajové a bohatí kupci, kteří těžili z konfliktů místních vládců. Nová vládnoucí vrstva našla zálibu v poněkud excentrické estetice reprezentované umělkyněmi (prostitutkami), které ve svých bohatě zdobených kimonech a elegantních vyčesaných účesech předváděly exotické tance. Tyto ženy stojící na pokraji společnosti se staly zakladatelkami nové originální módy, která se líbila nejen obyčejným lidem, ale brzy si získala i lenní pány. V 16. století se japonským vojevůdčům a obchodníkům podařilo dovést tuto novou kulturu k rozkvětu. Smísili prvky kultury staré šlechty s kulturou venkova zaměřenou na sezonní rituály a rovněž s elementy cizích kultur, které se dostaly do Japonska z východní Asie. Ze všech těchto velmi odlišných vlivů vznikla unikátní kultura s ideály krásy vyjádřenými konceptuálně termíny *wabi*, *saki*, *suki*.

Vrcholným dílem této nové kultury se stal čajový obřad zvaný *čanoju*. Původní popíjení bylinných čajů se v 16. století vyvinulo do neuvěřitelně komplikované ceremonie zahrnující např. správné psaní dopisů, formální způsob zdravení a obdivování uměleckých artefaktů, aranžování květin, architekturu interiérů i zahrad, vlastní přípravu čaje a sladkostí, správné způsoby chování vně i uvnitř čajového domku, témata konverzace. Dnešní *čanoju*, při kterém mladé Japonky přesně imitují určitá daná pravidla konkrétní školy, má s původním obřadem málo společného. V 16. století byla imitace nemyslitelná a každý „čajový dýchánek“ svědčil o originalitě hostitele. Originalita se stala kultem. Ovšem originalita ve stylu *wabi, sabi, suki* neznamenalala jít koupit nejdražší nádobí, které bylo v té době na trhu. O jaký druh originality šlo, ukazuje historika, kterou si předávají vyznavači čajového obřadu dodnes. V roce 1581 se samuraj Inazu Čúbei zastavil k odpočinku v zájezdním hostinci poblíž Kjóta. Hospodská mu dala napít odvaru z krup a on si všiml, že esenci udržuje v malé konvičce, která byla samozřejmě ručně vyrobená a černá glazura po ní stékala v náhodně vytvořeném vzoru. Konvička byla stará a zašlá, ale samuraje natolik okouzila, že ji zatoužil vlastnit. Hospodská mu chtěla pro ni obyčejnou konvičku věnovat, to by však samuraj, který pokládal konvičku za umělecký kousek, vnímal jako ponížení, a tak celý obchod vyústil v hádku, kterou musel vyřešit místní úředník. Bylo jasné, že hostinská se problémy estetiky nezabývá a pána pokládá za blázna. Čúbei nakonec zaplatil 70 monů, tj. cca jednodenní plat řemeslníka, a konvičku dlouho obdivoval v tajnosti, než ji ukázal svému nadřízenému, ten svému a ten lennímu pánovi, který ji prohlásil za skutečný klenot. S postupem času byla za tuto konvičku vyplacena cena ve zlatě v hodnotě 3 až 4 let řemeslnické práce. Dodnes je tato konvička vystavována a fotografována do nejprestižnějších japonských encyklopedií. Tento příběh jasně ilustruje, jak ideály *wabi, sabi, suki* nabývaly na hodnotě. Zpočátku mohla být *krása wabi, sabi, suki* pouze objevena, jak tomu bylo v dříve zmíněném případě. Brzy se ovšem tato estetická pravidla začala uplatňovat při výrobě pomůcek pro čajový obřad záměrně. Estetické ideály dodaly těmto objektům hodnotu, kterou měly do té doby jen výrobky z Číny.

Jedním z největších kulturních inovátorů a propagátorů estetiky *wabi, sabi, suki* byl bohatý kupec Sen no Rikjú z města v ósackém zálivu. Díky podpoře šóguna Tojotomi Hidejošiho se stal patronem umění a kultury. Rikjú byl nakonec donucen spáchat sebevraždu a z osobních poznámek některých jeho nepřátel, které se dochovaly, je jasné, že milovníkům tzv. pravé, tj. staré čínské estetiky, byl trnem v oku. Nejspíš proto, že označoval za umělecké skvosty věci, které pro ně byly ubohým vesnickým harampádím. Někdy se však stává, že kacíři jedné doby se stanou autoritami jiné doby, a estetika *wabi, sabi, suki*, kterou vyznával Sen no Rikjú, si udržela svou hodnotu dodnes. Slyšela jsem osobně vyprávění, ve kterém si starý japonský profesor navštěvující pravidelně po dlouhou dobu Prahu, stěžoval na její proměnu: „*Praha bývala tak krásně omšelá a teď vypadá jak vymalovaná vídeňská kavárna.*“

I současní japonští umělci se nechávají často ideály *wabi, sabi, suki* inspirovat, avšak dnešní generace jsou již ovlivněny moderní civilizací a globální kulturou. Jejich práce vychází nejen z domácí, nýbrž i celosvětové kultury. Stejný přístup reflektuje také japonská výtvarná výchova. Učebnice výtvarné výchovy pro tzv. nižší střední školu, tj. naše 7., 8. a 9. třída, přinášejí žákům jak příklady japonských skvostů, tak děl „zlatého“ světového fondu. Vliv zenu je však podle mého názoru silnější, než je vidět. Je zakořeněný ve stereotypch japonského chování a nutí Japonce zabývat se estetickou stránkou čehokoli mnohem více než jiné národy.

Obr. 9, 10, 11

Ukázky estetických ideálů *wabi, sabi, suki*.

4. 3. Reflexe šintoismu v japonské výtvarné výchově

Půvaby hornaté země uprostřed oceánů, jak ji vystihl už čínský kronikář z doby Wej, krajina více líbezná než ohromující, nebo dokonce skličující svou velebností, výrazně odlišné roční doby s příslušnou florou a faunou – to vše nikdy nepřestávalo japonského člověka okouzlovat a inspirovat. Příroda tu však nebyla jen krásná, ale i posvátná – jako sídlo bohů nebo jako výraz obecného principu, který dává všemu živému zárodek buddhovství. Proto se tu také

příroda stala mnohem dřív svébytným předmětem ztvárnění než v antropocentrické Evropě. Důvěrný vztah Japonců k přírodě se vždy projevoval i tím, že květiny, stromy, zvířata tu neztrácely svou identitu, ale zůstávaly i při sebevětší stylizovanosti vlaštovkou, listem dubu, starou sosnou nebo hroznem vistárie. Řada nejoblíbenějších přírodních modelů přišla do Japonska z pevniny; někdy byl převzat i způsob stylizace. Zdá se však, že domácí genius se projevil nejen tvorbou vlastních stylizačních postupů i celých samoznaků, ale i jakýmsi uvolněním tvaru ztuhlého do konvenčního znamení a návratem k původnímu, živému dílu přírody.

(Boháčová, Winkelhoferová 1987, s. 235–6)

Šintó je starobylé japonské náboženství. I když jeho zdroje nejsou známé, nikdo nepochybně jeho ryze japonský, na Číně nezávislý vznik a vývoj. Šintó představuje komplex náboženských představ, praktik a institucí, které se vytvořily na počátku japonských dějin. Utváření šintoismu je téměř totožné s japonskou etnickou kulturou. Je to náboženská kultura, která se nikdy nepěstovala mimo tuto etnickou společnost. Japoncům dokonce připadá směšné a nejpapné, kdyby cizinec prohlásil, že je šintoistou. Šintoistou je však každý Japonec, který věří mýtu stvoření a chodí do šintoistického chrámu.

Šintó rozhodně nepatří k tzv. velkým náboženstvím světa. Nemá zakladatele, posvátná písmena, nauku ani její vykladače. Dává nám ale možnost pochopit rysy národního charakteru Japonců. Zatímco oficiální podoba vznikala a trvala v souvislosti s politickými představami, lidový kult byl spíše než náboženstvím výrazem nejvnitřnějšího citění japonského člověka. Šintoismus je tak neodmyslitelně spojen a japonským každodenním životem, že si lidé téměř neuvědomují jeho existenci. Pro Japonce není ani tak náboženstvím jako spíše součástí prostředí, ve kterém žijí.

Zdalo by se tudíž, že není nic přirozenějšího než hledat jisté reflexe šintoismu také v japonské výtvarné výchově. Všichni učitelé, kterých jsem se na toto téma zeptala, tvrdili, že náboženství bylo od školství odděleno a šintoismus není v žádném případě součástí výtvarné výchovy. Avšak určité projevy šintoismu v učebnicích japonské výtvarné výchovy jsou podle mého názoru tak

evidentní, že je není možné je přehlédnout ani popřít (dokládám obrazovou dokumentací). Začalo mě tudíž zajímat, proč učitelé, se kterými jsem mluvila, tak tvrdošijně popírají jejich přítomnost. K vysvětlení tohoto fenoménu je však nutné zabrousit do minulosti.

Označení šintoismus vzniklo v 6. století n. l., aby odlišilo místní náboženství od buddhismu, který byl v Japonsku zaváděn. *Šintó* – cesta bohů – existovala samozřejmě již před zavedením buddhismu. Bylo to podvědomé náboženství složené ze zvyků a obyčejů. Je těžké přesně určit datum, kdy se objevil původní šintoismus neboli „náboženství Japonců“, ale bylo to nejspíše s nástupem vodního pěstování rýže. Vodní zemědělství si vynutilo dobře organizované a stabilní obce. Rýži totiž na rozdíl od pšenice nemůže pěstovat jeden člověk nebo jedna rodina. Neznám technické podrobnosti tohoto procesu a sama jsem v Japonsku viděla již jen sázecí stroje, avšak ze starší dokumentace je zřetelné, že zatímco obilné zrno může po poli rozsít jeden rolník, křehké sazenice mladé rýže musí v krátké době zasázet zástup ohnutých vesničanů. V souvislosti s pěstováním rýže se také vyvinuly zemědělské rituály, jež později hrály v šintoismu tak důležitou úlohu. Existují teorie, které právě od způsobu pěstování rýže odvozují specifický charakter japonské společnosti. Jiné teorie se přiklánějí spíše k názoru, že rysy japonského národa byly formovány charakterem japonské krajiny. Jedna má japonská přítelkyně, která studovala čínštinu a buddhismus, mně řekla: *„My Japonci jsme na rozdíl od Číňanů velmi úzkoprsí. To je tím, že máme všude hory a nevidíme pořádně do dálky.“*

Šintoismus, který považuje celé Japonsko za božský výtvar, se však na hory dívá jinak.

Mužské a ženské božstvo Izanagi a Izanami stojí na nebeském plovoucím mostě a vrhá dolů do oceánu nebeské kopí s diamantovým hrotem. Slaná voda kapající z jejich kopí se vysráží v ostrov, na který se spolu uloží. Potom Izanami porodí japonské souostroví spolu s přírodními božstvy – horami, řekami, stromy a rostlinami.

Uctivý, přátelský a důvěrný vztah Japonců k přírodě je vyjádřen v jejich postoji k horám, který je velice odlišný od našeho západního. Japonští

venkované viděli v horských štítech, a dokonce i v kouřících sopkách spolupracující duchy. Lovci uctívali horské duchy kami, o kterých rolníci předpokládali, že je chrání a poskytují vodu potřebnou k pěstování rýže. Šintoistický mýtus praví, že právě v horách přebývají očištění duchové předků po třiatřicetiletém až padesátiletém čekání na blízkém hřbitově. Nakonec se z těchto horských duchů předků stanou užiteční pomocníci kami, sestupují na jaře dolů na rýžová políčka a na podzim se zase vracejí do svých horských příbytků.

Evropský strach z hor způsobil, že Mont Blanc, nejvyšší hora Evropy, byl zdolán až v roce 1786. Naproti tomu v historických záznamech nenajdeme období, kdy by Japonci nevystupovali na svoji Fudži. Její symetrický kuželovitý vrcholek byl jedním z nejstarších námětů výtvarného umění i poezie.

Tento postoj kupodivu nebyl narušen ani častými zemětřeseními. Každoročně téměř 10 % veškerých světových zemětřesení připadá na oblast Japonska a blízkého okolí. V minulém století Japonsko zažilo dvacet tři ničivých zemětřesení. Nejhorší z nich, v roce 1923, přineslo sto tisíc mrtvých. Přesto mýtus šintó – původní japonské náboženství s kultovním uctíváním božstev přírody a uctívání císaře jako potomka bohyně slunce – způsobil, že se tu dokonce i zemětřesení považuje za známku dobré nálady. Na samém počátku, jak praví mýtus, když bohyně slunce Amaterasu Ómikami, sestra Susanova, vyšla ze své jeskyně a osvětila svět, osm milionů tančících božstev přírody bylo tak potěšeno, že svými výkřiky radosti roztráslo zemi, a dělají to občas i dodnes.

(Boorstin 1992, s. 174–6)

Na symbol Japonska horu Fudži jsem bohužel nevystoupala, ale slyšela jsem, že výstupy či spíše poutě na tuto i další hory jsou v Japonsku stále velice oblíbené. Zajímavým se také jeví fakt, že ačkoli lyžařské výcvikové kurzy, které absolvují žáci Japonské školy v Praze, trvají většinou jen čtyři dny, výstup na horu (nejčastěji Sněžku) je do nich pravidelně zařazován. A rozumí se pěší výstup, ne jízda lanovkou. Mí kolegové se mě rovněž ptali na historii, původ jména a historky svázané s nejvyšším vrcholem Čech, čímž jsem se dostala do

úzkých, protože sama jsem nikdy na vrcholu Sněžky nebyla. Toto sdělení je evidentně velmi udivilo. Ani v učebnicích výtvarné výchovy téma hor a konkrétně sopky Fudži nikdy nechybí.

Šintoismus je s japonskou krajinou opravdu spojen nebývalým způsobem. V představách šintoistů se přírodní bohové a bohové předků – *kami* – pohybují ve vzduchu a naplňují jej. O svátcích lidé volají *kami*, aby sestoupili na vyhrazená místa, posvěcená pro tuto příležitost. Říká se, že bohové dočasně pobývají v *shintai*, předmětech uctívání, jako jsou hory, řeky, stromy, kameny, zrcadla, meče atd.

Ústředním pojmem a hlavním předmětem kultu jsou kami. Označení, jež se překládá bohové, božstva, božské síly apod. Znak pro slovo kami znamená nahoře, z čehož je zřejmé, že kami vládnou jakousi vyšší silou nebo mají vyšší, dokonalejší vlastnosti. Tato síla přitom není univerzální, nevychází z žádného společného zdroje; mají ji např. stromy, háje, skály, prameny, vodopády nebo i důležité předměty, např. náradí, zbraně a hraniční kameny mezi poli. Posvátnost jim může propůjčit jejich krása, neobvyklost tvarů, velikost, užitečnost, příběh, jenž se s nimi spojuje, nebo pouze cit toho, kdo kami uctívá. Zdá se, že v tomto prastarém kultu, který se v úctě a ve vědomí závislosti klaní přírodě a jejím jednotlivým výtvorům, je základ i výraz jedné z podstatných schopností japonského člověka – jeho mimořádné citlivosti pro krásu přírody a její proměny, jež po staletí obohacovala život národa a inspirovala jeho umění. Pohled na líbeznou krajinu s nekonečnou vlnovkou kopců porostlých cypřiši a bambusovými hájky, či na žlutavá políčka a skupiny borovic na ostrovech vyrůstajících kolmo z modrého moře dává tušit, že v modlitbách vysílaných ke kami bylo vždy víc důvěry než strachu.

(Boháčková, Winkelhöferová 1987, s. 98)

Pro nás je poměrně těžké představit si konkrétní „podobu“ šintoistického božstva právě proto, že tato božstva na sebe berou nespočetné podoby. Krásný příklad, jak někteří z více než osmi milionů šintoistických bohů mohou vypadat

ve fantazii japonského tvůrce, můžeme vidět ve filmu H. Miyazakiho *Cesta do fantazie*. Tento slavný animovaný film uvádí diváka do prostředí vodních lázní, kam se chodí bohové očistit, osvěžit a pobavit.

Fenomén očisty je další věc, bez které by nebyl šintoismus myslitelný. Obřady očišťování, jak tvrdí někteří, jsou pro *šintó* tak podstatné, že je bez nich prostě nemyslitelné. Šintoisté totiž věří, že očištění, a to jak fyzické, tak duševní, je nutné pro život v jednotě s bohy. Zároveň je to však jen a pouze Japonec, kdo je obdařen instinktivním vnímáním dobra a zla, a chápe tudíž, jak se má chovat. Rozdíl mezi „čistým“ a „nečistým“ lze sledovat nejen v řadě zvyklostí (denní koupel, zouvání, přezouvání při vstupu na záchod atd.), ale i v jazyce. Např. slovo *kirei* znamená *čistý* i *krásný*. Rituální nečistota *kegare* totiž odpuzuje bohy, a je proto nutné se jí vystříhat, případně zbavit očišťováním. *Kegare* je několik kategorií, jsou to např. výkaly, stojatá voda, lidská krev, smrt, zabití, zranění. Za rituálně nečisté se také pokládaly lidské bytosti a další tvorové, kteří se stali obětí přírodní pohromy. A také ten, kdo se dopustil zločinu proti společnosti, především narušitel zdaru zemědělské práce. Za nejvyšší hodnotu se naopak považoval soulad s bohy, přírodou a obcí.

Výtvarnými úkoly, jichž se účastní celá třída, je v učebnicích výtvarné výchovy více než dost. Při vysokém počtu žáků ve třídách (40) je zvládnutí takového úkolu pro učitele velmi náročné. Osnovy japonské výtvarné výchovy také nabádají k mnoha skupinovým výtvarným aktivitám v plenéru, které, jak mi potvrdili učitelé, se opravdu uskutečňují, avšak s jejich organizací pomáhá více dospělých.

Protože šintoismus nemá formální učení neboli nauky, soulad obce podporuje prostřednictvím obřadů a svátků. „V šintoismu je nejdůležitější,“ vysvětluje encyklopedie *Nihon Šúkjó Džiten*, „zda slavíme svátky nebo ne.“ Společné hodování o svátcích přispívalo k duchu spolupráce mezi lidmi v obci. Mnoho z těchto svátků je v Japonsku dodnes živě slaveno a patří k nejoblíbenějším zábavám dospělých i dětí. Jsou spojeny s nezaměnitelnými výtvarnými atributy a na stránkách učebnic výtvarné výchovy se s nimi můžeme často setkat.

Příčinu, proč všechny tyto tak jasné důkazy reflexe šintoismu ve výtvarné výchově učitelé odmítají a popisují je jen jako *nihon no imédži* – „japonské výjevy“ –, je třeba hledat v událostech 2. světové války.

Státní území, národ, císařský majestát a příroda vznikly podle šintoistického podání v jednom jediném procesu tvoření, které nerozlučně spojilo různé modifikace jednoho jediného božského aktu. Ve víře šintó (šintó v překladu znamená „cesta bohů“) si japonské ostrovy nelze představit bez japonského národa a národ je nemyslitelný bez císařského domu. Božská vůle vytváří nerozborné spojení. Národ, vlast, císařský dům a příroda, všechno pochází z týchž prapředků a tvoří spolu jednotu danou bohy. Zároveň se touto jednotou Japonsko odlišuje od ostatních národů a zemí a je jim nadřazeno. O mnoho století později, na počátku novověku, nebylo z toho těžké odvodit poslání Japonska, ideu jedinečnosti Japonska, božský původ jeho císařského domu, pověření hrát ve světě vedoucí úlohu, a tedy ideologicky legitimovat nárok Japonska na imperialistickou politiku ve východní a jižní Asii.

(Dambmann 1996, s. 81–2)

Je třeba poznamenat šintoismu ke cti, že jako náboženství byl vždy velmi přizpůsobivý a dalo by se říci, že i tolerantní. Změny v šintoismu jsou někdy přirovnávány ke změnám oblékací panenky. Když se objevil buddhismus, šintoismus si oblékl buddhistické učení. Když lidé potřebovali mravní normy, oblékl si konfucianství. Nicméně v 18. století, po mnoha letech kompromisů, prohlásili šintoističtí teologové, že jejich náboženství bylo znečištěno čínským náboženským myšlením, a objevila se tak nová škola šintoismu známá jako novošintoismus. Toto hnutí, jehož základem se stalo heslo: „*Uctívejte císaře!*“, vedlo ke svržení šógunátu a obnově císařského panství v roce 1868. Podle nové ústavy byl císař pokládán za přímého potomka sluneční bohyně *Amaterasu Ómikami*, a tudíž na něj bylo pohlíženo jako na posvátného a nedotknutelného. Tak se stal nejvyšším bohem státního šintoismu. V roce 1882 vydal císař Meidži *Císařský výnos vojákům a námořníkům*. Protože pocházel od císaře, bylo brán jako svatý spis. Zdůrazňoval, že povinnost

jednotlivce splácet dluhy a plnit závazky vůči bohu-císaři má přednost přede všemi, které by měl ke komukoli jinému. Další dodatek k šintoistickému svatému písmu dal císařský výnos o vzdělání z 30. října 1890. Položil základy školního vzdělání a stal se prakticky svatým písmem státního šintoismu. Objasnil, že historický vztah mezi mýtickými císařskými předky a jejich poddanými je základem vzdělání. *„Když jsem byla děvčátko, zástupce ředitele školy držel dřevěnou skříňku ve výši očí a s úctou ji vynesl na stupínek,“* vzpomínala maminka mých přátel v Ósace. *„Ředitel skříňku přijal a vytáhl svitek, na němž byl napsán císařský výnos o vzdělání. Zatímco předčítal, měli jsme hluboce sklonit hlavu, dokud jsme neuslyšeli závěrečná slova: Jméno jeho veličenstva a jeho pečeť. Slyšeli jsme to tolikrát, že jsme si ta slova zapamatovali.“* Až do roku 1945 byl celý národ prostřednictvím vzdělávacího systému založeného na mytologii cvičen v oddanosti císaři. Státní šintoismus se považoval za nadnáboženství a o ostatních třinácti šintoistických sektách vyučujících odlišné nauky se mluvilo jako o sektářském šintoismu. Japonci neměli na vybranou a za státního šintoismu a jeho císařského systému museli uctívat císaře. Japonské myšlení bylo prostoupeno a ovládnuto učením Norinagi Motooriho, hlavního teologa novošintoismu: *Na nic se neptej, podříd' se božské prozřetelnosti.* V roce 1941 byl celý národ mobilizován, aby se pod praporem státního šintoismu a v oddanosti „žijícímu člověku-bohu“ vrhl do druhé světové války. Japonsko je božský národ, mysleli si lidé, a až dojde ke krizi, zavane božský vítr *kamikadze*. Když byl v roce 1945 božský národ poražen, ocitl se šintoismus ve vážné krizi. Domněle neporazitelný božský panovník se přes noc stal poraženým lidským císařem. Japonská víra byla rozbita.

Moderní Japonci, kteří na první pohled jako by nepřikládají ideji božského císaře velký význam, ji však stále podvědomě ctí. Vztah Japonců k císaři je pro nás cizince poněkud těžko pochopitelný. Máme totiž tendenci zařazovat japonského císaře do šuplíku „korunované hlavy“, o kterých se v Evropě dovídáme nejvíce z bulvárního tisku. Císaře a členy jeho rodiny je v Japonsku možno vidět sporadicky při oficiálních příležitostech a setkat se s nimi osobně je téměř nemožné. Císařský palác v Tokiu je obehnán vysokou zdí, rozsáhlým parkem a veřejnosti je zcela nepřístupný. Vzhledem k tomu, že Tokio leží na

rovině, není sídlo císaře z rušných přilehlých ulic ani vidět. Patrně z důvodů mé vlastní průvodcovské zkušenosti jsem měla v Tokiu neustálou tendenci hledat paralelu *hrad – vlajka – prezident*. Japonci nechápali. Zda-li je císař „doma“, nikoho nezajímalo. Na adresu bývalého japonského císaře Šówa jsem dokonce vyslechla několik ostrých poznámek v souvislosti s jeho rolí za druhé světové války. Jaké bylo tudíž mé překvapení, když do Prahy v říjnu 1996 přijela nejmladší císařova dcera princezna Sajako. Neuvěřitelné nasazení ze strany velvyslanectví by se dalo vysvětlit profesionální pečlivostí a starostí o její bezpečnost, avšak rozruch a instrukce pro těch několik málo vyvolených Japonců, kteří se s ní mohli setkat, byly přinejmenším překvapivé. Na princeznu nebylo možno přímo hovořit, bylo nutno udržovat určitou vzdálenost a odpovídat pouze na její případné otázky (samozřejmě v nejzdvořilejším stupni japonštiny, zatímco princezna všem tykala). Byl pro ni připraven a dětmi předveden kulturní program a zakoupena starožitná židle, na které po celou dobu návštěvy seděla. Byla to velmi nenápadná, tichá a křehkým dojmem působící mladá žena, která se vzhledem ke svému postižení (velmi špatně vidí) zajímala o školy pro zrakově postižené a o střediska výcviku slepeckých psů. Mnohem překvapivější než setkání s princeznou však pro mne bylo chování mých japonských přátel, které se projevilo snad ještě výrazněji při návštěvě japonského císařského páru v Praze v červenci 2002. Moje přítelkyně, velmi prakticky založená mladá Japonka, komentovala své setkání s císařským párem v dusných prostorách Lichtenštejnského paláce slovy: *„To snad ani nejsou lidé, vůbec se nepotí, tak nějak nadpozemsky se usmívají a vypadají, jako kdyby přišli z doby Heian. Myslím, že už je nikdy neuvidím, ale mám v srdci krásný pocit.“*

A právě v tom spočívá podle mého mínění kouzlo císaře pro normálního japonského občana. Japonská císařská rodina je tak izolovaná, žije v tak „neskutečném“ světě, hovoří japonštinou používanou pouze na císařském dvoře a pro normálního Japonce nesrozumitelnou, že nutně působí až „mimozemským dojmem“. Pro úplnost je třeba dodat, že z přibližně 300členné komunity, která byla vybrána pro uvítání císaře na letišti, jedna rodina tuto „poctu“ odmítla. Rovněž mezi učiteli Japonské školy v Praze se čas od času vyskytne osoba,

kteřá se svým negativním a kritickým postojem především k minulosti císařské rodiny netají. V době úmrtí císaře Šówa se např. ředitel školy, který válku zažil, odmítl zúčastnit oficiálního smutečního obřadu pořádaného ambasádou. Někteří učitelé svůj názor vyjadřují „skrytě“ tím, že nedodržují terminologii a postupy předepsané ministerstvem, které jsou podobné těm, jež se používaly v době 2. světové války.

Státní šintoismus byl na nátlak vítězných mocností v roce 1945 zrušen, šintoismus jako lokální víra přetrval. Státní a lidový šintoismus nemohou být ale chápány jako odlišné jevy, protože oba vycházejí z původních japonských mýtů o stvoření. Minulost je však stále živá a vzdělávací systém, školy i učitelé do ní byli příliš bolestně zataženi. Můj japonský kolega, učitel základní školy, nenazval při slavnostní ceremonii státní hymnu oficiálním termínem, který se používal i za 2. světové války, nýbrž použil název „národní píseň“. Na dotaz, proč nařízení nesplnil, odpověděl: „Své žáky bych do války také neposlal.“

Jakou mlhavou roli hraje šintoismus v dnešním Japonsku, dokazuje proces, jehož příčina se zprvu zdála nepatrná, a přesto po léta zaměstnával justici a nakonec i nejvyšší soud. Při pokládání základního kamene nové veřejné budovy požádala městská zpráva obce Cu v provincii Mie šintoistického kněze, aby vykonal obvyklý rituál očisty a za tuto službu ho odměnila z městské pokladny. Opoziční městský poslanec viděl v tomto ceremoniálu porušení ústavního paragrafu o odluce církve od státu a žádal, aby starosta uhradil náklady ze své kapsy. Přelíčení se protahovala několik let. Konečně nejvyšší soud 13. července 1977 žalobu opozice zamítl se zajímavým zdůvodněním, že při sporném šintoistickém rituálu vůbec nešlo o náboženský akt, že byl jen praktikován tradicí udržovaný obyčej, takže toto jednání nebylo v rozporu s paragrafem o odluce církve od státu.

Nejasná mnohoznačnost, která dnes šintoismus v Japonsku zahaluje jako závoj mlhy, umožnila, že se roku 1979 smuteční tryzny za císaře Šówa a korunování jeho nástupce Akihita mohly konat v tradičním rituálu šintó.

(Dambmann 1996, s. 86)

Co se týče reflexí šintoismu v japonské výtvarné výchově, jsem přesvědčena, že existují. I toto tvrzení je však možné zahalit závojem a říci, že přírodu, hory, stromy, kameny atd. kreslí děti na celém světě. Rovněž tak při hodinách výtvarné výchovy pracují někdy společně a společně také oslavují různé svátky a tradice.

Obr. 12, 13

Ukázky z učebnic pro různé ročníky reflektující kořeny *šintó* v japonské výtvarné výchově (Témata: Příroda je náš kamarád. Co jsem všechno zažil se stromem.)

4. 4. Reflexe rituálů a tradic

Japonci mají hezkou pomůcku k vysvětlení nutnosti ceremonií, které jsou v této zemi tak oblíbené. Tak jako bambus utváří při dovršení růstu jednoho článku na stvolu určitý předěl, který vypadá jako kroužek, tak lidé oslavují spolu „v kruhu“ nový začátek i konec. Ceremonií je v japonských školách mnoho, a i když při nich každoročně zvláště v parném horku několik dětí omdlí, rituály (jak se alespoň na veřejnosti říká) mají Japonci rádi. Některé jsou formálnější, některé méně, provázejí však japonského školáka od prvního dne školy do posledního. Pokusím se některé z nich popsat. V Japonsku, jak mi bylo řečeno, vypadají obdobně jako v Japonské škole v Praze, jen se jich účastní mnohem větší počet dětí. Nejdůležitější – zvláště pro prvňáky a jejich rodiče – je zahájení nového školního roku. Začíná v dubnu, je to tradiční jarní začátek chodu celé japonské společnosti. Všechny japonské školy v zahraničí dodržují tuto tradici. Prvňáci a jejich rodiče (prvňáci jsou nejen šestiletí, ale také cca dvanáctiletí studenti prvního ročníku nižší střední školy, tj. naší 7. třídy) přijdou slavnostně oblečení a shromáždí se spolu s ostatními většinou v tělocvičně. Zde jsou také vyučující a představitelé místních úřadů (v Praze někdo z velvyslanectví, z Japonské společnosti a školní rady). Chod slavnosti má na starosti zástupce ředitele. Všechny přivítá a představí hosty. Následuje zpěv státní a školní hymny (v Praze se zpívá japonská i česká hymna, vlajky jsou umístěny na čelní stěně). Pak přichází slavnostní nástup žáků a studentů prvních ročníků (ostatní

děti sedí od začátku v tělocvičně a nové spolužáky vítají potleskem). Jsou uvedeni svým třídním učitelem a slavnostně představeni. Pak přicházejí na řadu projevy: ředitele, hostů, zástupců studentů (někdy jsou formální, někdy vtipné, krátké i delší). Následuje uvítací program žáků (skládá se z písniček a určitého druhu recitačního pásma, ve kterém se prvňáci dovídají, co zajímavého je ve škole čeká). Nakonec nastoupí v řadě všichni učitelé a zaměstnanci školy a jsou rovněž představeni. Zástupce ředitele vyzve třídní, aby odvedli své žáky do tříd, a prvňáci s rodiči a učiteli se fotí. Děti pak dostávají od učitelů další informace, odcházejí domů a učitelé na společný oběd. Velmi podobně vypadá i rozloučení se školním rokem v březnu, kdy žáci 6. ročníků a 3. ročníků nižší střední školy dostávají osvědčení o absolutoriu. Oba ceremoniály jsou velmi slavnostní a dalo by se říci, že po výtvarné stránce strohé. Výzdobu tvoří kaligrafický nápis, vlajky a váza s květinami. Děti nedostávají dárky, obrázky nebo přání a ani nic podobného nedávají učitelům. Jednou jsem od dívky, která se vracela do Japonska, dostala vlastnoručně vyrobené keramické zvířátko, ale téměř potajmu.

Dokud byla škola spíše rodinného charakteru, tj. do čtyřiceti dětí, pořádaly se tzv. rozlučkové obědy pro děti, které opouštěly školu v průběhu školního roku. Společně se stolovalo a na závěr řekl každý přítomný včetně učitelů odjíždějícímu pár slov. Někdy byla loučení velmi dojemná, slzy nevyjímaje (o loučení v letištní hale nemluvě). Dnes při větším počtu žáků si tyto rozlučky pořádají děti s třídními učiteli ve třídách.

V průběhu školního roku absolvují studenti Japonské školy v Praze tradičně tyto akce:

- Slavnostní zahájení školního roku v dubnu.
- Rozhovory k výročí založení školy 28. dubna.
- Tzv. *Zlatý týden*, který spojuje na začátku května několik státních svátků včetně dne dětí 5. 5. (děti většinou jezdí s rodiči na výlety).
- Sportovní festival *undókai* v červnu (v Japonsku se pořádá na podzim).
- Škola v přírodě, tj. třídní výlet do Českého ráje na konci letního trimestru.
- Prázdninové povídání a výstava na konci srpna.

- Malování v plenéru v září (menší děti v ZOO, větší ve městě).
- Maratón v říjnu (odstupňovaný podle věku).
- Školní akademie v listopadu.
- Bruslení v prosinci.
- Novoroční hry a psaní kaligrafie.
- Lyžařský cca čtyřdenní kurz v Krkonoších v únoru, někdy karneval.
- Závěrečná prezentace celoročních projektů rodičům.
- Slavnostní ukončení školního roku v březnu.

Tradičně se také chodí plavat, jezdí se do Terezína, na návštěvu sklárny a chodí se vycházku Prahou s orientačními otázkami.

Svátky spojené s tradičními oslavami japonského roku, jako jsou *ošógacu* – kalendářní Nový rok, *secubun* – lunární Nový rok, svátek děvčátek 3. 3., dívání se na rozkvetlé sakury, svátek chlapců 5. 5., *tanabata* – svátek hvězd 7. 7., letní a podzimní slavnosti, svátek chryzantém 9. 9., dívání se na měsíc v úplňku, *šičigosan* – svátek tří, pěti a sedmiletých jsem v Japonské škole v Praze viděla slavit jen výjimečně a z iniciativy některých učitelů nebo rodičů. Jelikož jsou tyto tradiční svátky nedílnou součástí šintoismu (viz předcházející kapitola), je možné, že je škola nemá zahrnutý v oficiálním programu. V domácnostech Japonců a na veřejnosti se však tyto svátky běžně slaví, patří k nim krásné výtvarné atributy (např. sošky císařského dvora ke dni děvčátek nebo vlající kapři ke dnu chlapců) a není možné si bez nich Japonsko vůbec představit. Více informací o těchto svátcích a s nimi spojených výtvarných aktivitách je možno najít v příloze této práce (viz *Nenuda – Jak si hrají v Japonsku*).

Náboženství je svým způsobem formou umění, neboť představuje východisko vyjádření pocitů a myšlenek, které nemohou být artikulovány běžným způsobem. Je stejně jako poezie a hudba nepřímým a kusým způsobem vyjádření věcí, které nejdou říci normálním jazykem. ... Je proto pochopitelně, že náboženství je všude pevně spjata s uměním. Náboženství je téměř vždy doprovázeno posvátnou hudbou a malba a sochařství jsou nejvýznamnějšími

prostředky vyjádření jeho hlavních témat. Náboženství se stejně jako umění ujímá tam, kde ostatní prostředky porozumění a komunikace selhávají.

(Murphy 1989, s. 175)

Protože skupina a církevní společenství se často překrývají nebo jsou totožné, církevní zvyklosti přímo vyjadřují a upevňují totožnost a jednotu dané skupiny. Náboženství vychází ze společnosti, ale přispívá také k jejímu zachování.

(Murphy 1989, s. 176)

Lidská inteligence nám přinesla přizpůsobivost v chování a nadvládu nad přírodou, ale tím na nás naložila také určité břemeno, v našem sebeuvědomění a racionalitě je zároveň ukryt teror osamocení.

(Murphy 1989, s. 177)

Japonské učebnice výtvarné výchovy se tradičním svátkům věnují. Sice nikoli prvoplánově, ale jsou jejich součástí. Stejně jako je pospolitost prosycená tradicemi a rituály stále důležitou součástí japonského stylu života.

Obr. 14, 15, 16

Ukázky z učebnic pro 1.–6. ročník základní školy, reflektující japonské tradiční a školní slavnosti.

4. 5. Japonská „hybridní“ kultura a její reflexe ve výtvarné výchově

Ale kultury jsou ve skutečnosti složeniny, neboť přes devadesát procent obsahu většiny z nich tvoří výpůjčky a napodobeniny jiných společností. ... kultury jsou mozaiky složené z kousků, které často pocházejí z velkých dálek. ... Lidský pokrok je výtvořem všech společností, bývalých a současných, a všechny kultury jsou kříženci.

(Murphy 1989, s. 34–5)

Kultury se nezakládají na absolutnu. Jsou výsledkem lidské činnosti a myšlení, jsou vytvořeny člověkem. Kultura a její symboly nejsou dány ani Bohem, ani přírodou., jsou umělé, vymyšlené lidmi a měnitelné. Přestože je ti, kdož se k nim hlásí, považují za hodnotné a trvalé, jsou stejně jako jejich původci smrtelné.

(Murphy 1989, s. 32)

I když se nám zdá, že je japonská kultura specifická a ojedinělá, můžeme být překvapeni faktem, že se skládá z mnoha prvků, které Japonci převzali a přetvořili a sami mluví někdy o své kultuře jako o hybridní. Poukazují na to, že i když je například rýže původem z Indie (*Indica*), získala v Japonsku cílevědomou kultivací jiný tvar a vlastnosti (*Japonica*). Také mnoho jiných prvků japonské kultury přišlo „odjinud“, byly však dokonale přetvořeny a splynuly s původní kulturou. Toto přejímání a přetváření k obrazu svému by se dalo označit jako jeden z typických rysů japonské kultury.

Zatímco za některé z prvků své kultury vděčí Japonci přírodnímu fenoménu zvanému mořský cušimský proud, který do Japonska zavál mnohé plodiny z jihovýchodní Asie, jiné prvky vznikly přetvářením elementů záměrně dovezených převážně z Číny a Koreje. Mezi nejdůležitější patří dodnes používaná technika batikování příze, původem z jihovýchodní Indie, která se přes Thajsko a ostrovy jižního Pacifiku dostala na Okinawu a dále do celého Japonska, kde získala velmi specifickou a pro určité regiony typickou podobu.

Další příkladem využití a přetvoření je poměrně malý počet původně čínských znaků, který však byl Japonci použit k vytvoření dvou slabičných abeced. Znaky získaly fonetickou, nikoli ideografickou hodnotu jako v čínském systému. Zároveň Japonci vytvořili svůj vlastní způsob čtení a mnoho znaků zjednodušili.

Rovněž filozofické a náboženské systémy zrozené mimo Japonsko, jako jsou konfuciánství, taoismus a buddhismus, byly v Japonsku transformovány do podoby, která má s původními zdroji málo společného. Zatímco v počátcích byly vzory přebírány téměř „doslova“ (japonští úředníci nosili například stejné uniformy jako jejich čínští kolegové), postupně byly změněny do té míry, že původní vzory nepřipomínají vůbec. Stejný fenomén můžeme vyzorovat i ve výtvarném umění, kde se pod čínský vlivem rozvíjel styl malby zvaný *kara-e* čili čínský, a zároveň vznikl směr čistě japonský zvaný *jamato-e*. Rovněž čínská tušová malba – v Číně abstraktní a symbolická – získala v Japonsku spíše lyrický charakter. Číňané zdůrazňovali v umění po vzoru konfuciánství harmonii mezi nebem, zemí a člověkem. Japonským umělcům vždy víc vyhovoval taoismus a umění bylo viděno jako mystické médium mezi člověkem a nadpřirozenem. Ať už byla do Japonska přivezena rýže, batikování, znaky nebo buddhismus, vše

bylo určitým způsobem změněno a vstřebáno, aby tak vznikl základ japonské kultury.

Podobným způsobem pronikala do Japonska evropská kultura. Když se v roce 1543 omylem vylodil u Japonských břehů škuner s portugalskou posádkou, byly Japonci fascinováni zjevem Evropanů, ale ještě více jejich mušketami. Postupně se Japonci seznámili i s dalšími vymoženostmi evropské kultury, jako byly hodiny, brýle, látky, víno a v neposlední řadě křesťanství. Zpočátku nacházelo mnoho příznivců, avšak jeden z jeho základních postulátů – že jsou si lidé před Bohem rovni – nebyl pro japonskou feudální společnost té doby akceptovatelný. Požadavek, aby se lidé z různých společenských vrstev scházeli ke společné modlitbě, byl nemyslitelný. V některých regionech se sice místní vládcí křesťanství nebránili, ale většinou z čistě ziskových důvodů. Portugalci zprostředkovali dovoz hedvábí z Indie, podle vzoru jejich brnění byl brzy vyvinut nový typ japonské zbroje, naučili Japonce novým technikám zpracování mědi. Vlněné a sametové tkaniny, které do Japonska dovezli, se pro Japonce staly znakem zámožnosti. Portugalci rovněž naučili Japonce kouřit a pěstovat tabák, hrát karty a vařit některá dodnes oblíbená jídla. Zatímco Japonsko nakonec křesťanství odmítlo, materiální kulturu zvanou kultura barbarů z jihu přijalo a otevřeně obdivovalo.

V roce 1587 Tojotomi Hidejoši sjednotil Japonsko a zakázal šíření křesťanství. Potlačování křesťanství nabylo hrůzných rozměrů, Portugalci a Španělé již nebyli vítáni, Japoncům bylo zakázáno cestovat a těm, kteří pobývali v zahraničí, vrátit se zpět. Obchod však – byť v omezené podobě – přežil a zásluhou „přijatelnějších“ protestantů z Holandska obohatil evropské sbírky o výrobky z mědi, porcelánu a laku. Na japonské straně přetrvával zájem o vlněné, hedvábné a skleněné produkty.

V Evropě se japonským výrobkům z laku začalo obecně říkat *japonsko*, stejně jako porcelánu *čina*. Lakované krabičky, podnosy, inkoustové a dopisní sady, misky a truhly byly natolik populární, že začaly být brzy napodobovány. V roce 1688 vyšla publikace popisující „tajemství“ pracovního postupu při výrobě japonských laků. Obsahovala však i ukázky laků čínských a indických a je jasné, že tehdejší vědomosti o tom, co opravdu pochází z Japonska, byly omezené.

Vzhledem k politickým problémům v Číně však směřovaly evropské obchodní aktivity k Japonsku stále častěji. Typ porcelánu vyráběný v Aritě (zvláště barevně zdobený figurální porcelán *kakiemon*) se stal vzorem pro výrobce v holandských Delfách a německé Míšni.

Evropské produkty Japonce nejen fascinovaly, ale zasloužily se také o zrod úplně nové dimenze japonské kultury. Když sv. František Xavier přivezl do Japonska mechanické hodiny, uvědomili si japonští výrobci, že tento stroj nemůže být kvůli jinému časovému systému v Japonsku použit, a vyrobili hodiny úplně jiné. Mechanismus používaný při výrobě těchto „japonských“ hodin byl dále použit při výrobě pohybujících se hraček, které se staly v Japonsku i mimo něj velmi populární. Japonci se inspirovali nejen novými výrobky, ale také rostlinami a zvířaty dovezenými z ciziny. Umělci byli fascinováni realistickým stylem západního umění, zvláště pak perspektivním viděním. Japonci rovněž objevili pro ně úplně nový svět, svět vědy. Metody vědeckého pozorování přírody, přesného zapisování dat a také nové knihy a publikace se brzy ujaly. Nicméně státní úředník Araj Hakuseki, který vyslyšel roku 1709 italského kněze Giovanniho Batistu Sidottiho, napsal do své zprávy: *„Západ je lepší ve fyzice, avšak opožděný v metafyzice.“*

Tyto vlivy byly však jen kapkou v moři oproti přívalu, který nastal po roce 1859 a který je všeobecně nazýván „otevíráním dveří do Japonska“. Japonsko odmítlo své tradice, pouze „nové“ a „západní“ bylo ceněno, země se začala proměňovat. Cílem bylo: 1. Vytvořit konstituci, právní systém a centrální vládu. 2. Přeměnit zemědělskou a ruční výrobu v moderní průmysl. 3: Vytvořit systém veřejného vzdělávání a reformovat japonský způsob myšlení dle evropských vzorů.

Jednou z myšlenek, která otřásla tradičním myšlením, byla Darwinova teorie. Její aplikace do oblasti sociálního vývoje se v Japonsku setkala se značnou odezvou. Japonci, kteří kdysi přijali Konfuciovy postuláty, viděli (stejně jako Číňané) ideál v minulosti. Evropa díky všeobecnému, a především vědeckému pokroku viděla své lepší zítřky v budoucnosti. Přebírání západních vzorů se

projevilo i v mnoha oblastech každodenního života. Prosazovala se západní architektura exteriérů i interiérů, způsob oblékání, školní systém včetně uniforem. Doma ovšem Japonci ctíli tradiční způsob života a tento dualismus se udržel dodnes.

K propagaci japonské kultury v Evropě přispěly významně světové výstavy. Zvláště druhá (1862 v Anglii) a třetí (1867 v Paříži). V Londýně propagoval japonskou kulturu prostřednictvím své sbírky Sir Rutherford Alcock, britský ministr pro Japonsko. Na pařížskou výstavu byla již japonská strana oficiálně pozvána a její účast probíhala pod přísným dohledem šógunova zmocněnce. Paříž byla japonskou kulturou, smyslem pro krásu i artefakty nadšená. Rovněž tak Vídeň v roce 1873, kde Japonsko opět vystavovalo své tradiční umění. Mnoho umělců našlo v japonském výtvarném umění inspiraci a někteří vizionáři, kteří již tušili, že evropský „pokrok“ bude mít své stinné dopady, si začali brát tradiční japonské umění za vzor, který zachoval svobodu tvořivosti ducha a pomůže oživit umění evropské. Toto hnutí konce 19. století zvané *japonismus*, které bylo projevem romantického svobodomyšlného myšlení a obav, že se industriální Evropa začíná propadat do uniformity a anonymity, nenašlo v Japonsku sebemenší podporu. Japonci se vrhli do budoucnosti a právě industriální společnost ji měla zajistit co nejlepší.

Dvacáté století a moderní technologie prohloubily trend prolínání kultur. Fascinace americkou kulturou postihla i Japonsko, avšak kulturní relativismus otevřel cesty i k jiným kulturám, aniž by je posuzoval jako „vyspělé“ či „primitivní“. Ve 20. století je také díky rychlému toku informací, masmédiím a cestování poznávání cizích kultur přístupné širším vrstvám obyvatelstva a Japonci jsou svou zálibou v turistice pověstní. Na vstřícný přístup k cizím kulturám však dbá i vzdělávací systém a mladým generacím Japonců je vštěpováno, že porozumění cizím kulturám musí být doprovázeno tolerancí a respektem. Ovšem také v Japonsku vznikají trendy proti globalizaci a skupiny extrémistů, které se uchylují k teroru (*Óm šin rikjó* a jejich sarinové útoky v tokijském metru).

Ukázky vzájemného prolínání kultur ve výtvarném umění.

5. Pojetí tvořivosti

Pojetí tvořivosti „po japonsku“ v nás „cizincích“ skutečně někdy vyvolává rozporuplné reakce. Hezkým příkladem může být název kapitoly v obsáhlé publikaci D. J. Boorstina *Člověk tvůrce*, která se zabývá historií lidské imaginace. Kapitola věnovaná Japonsku se jmenuje *Šli jinudy*. Vzpomínám si, jak jsem ukazovala fotografie prací japonských dětí českým učitelům. Dřevoryty a tisky obecně vzbuzovaly pochvalné reakce, kreace vytvořené z odpadových materiálů (plastových kelímků, talířků, brček apod.) vyvolávaly spíše úsměv a názor, že je to přehnané a nevkusné. „*To bychom s žáky nikdy nedělali!*“ Často jsem slýchala otázku, proč Japonci (tak precizní a důslední) věnují tolik prostoru tak „povrchním“ záležitostem, a to i v rámci povinného plánu výuky výtvarné výchovy.

Boorstin svůj výklad, proč šli Japonci jinudy, uvádí takto: *Západní víra v Boha Stvořitele a člověka tvůrce přinášela i přesvědčení, že by příroda měla být podmaněna. Japonci ovšem neměli žádného Boha Stvořitele ani mýtus o počátku všeho jako my na Západě, našli si tedy jinou cestu a z přírody si udělali spojence. Jejich svět je stejně jako svět Hésiodův výsledkem stálého nového tvoření.*

(Boorstin 1992, s. 174)

Já bych výklad zahájila záběry zemětřesení a přívalových vln *cunami*. Sama jsem v Japonsku zemětřesení nezažila, avšak stejně jako všichni ostatní v Japonské škole v Praze podstupuji každoročně nácvik krizového scénáře pro jeho případ. Je to součást školního plánu a jeho splnění je věnována značná pozornost. Kdo však viděl záběry např. zemětřesení v Kóbe, chápe, že Japonsko ležící v oblasti tektonických zlomů je vystavováno nejničivějším přírodním silám, jaké si umíme představit. Nejen zemětřesení, ale i erupce vulkánů, záplavy, horské závaly a uragány je doprovázely odnepaměti. Jistě napomáhaly vzniku takových rysů národní povahy Japonců, jako jsou odvaha,

trpělivost, sebeovládání a také zručnost a tvořivost. Řekla bych, že vědomí, že vše, co máte i co jste vytvořili, může být během okamžiku nenávratně zničeno, bylo vždy pro Japonce natolik hmatatelné, že ho museli přijmout a na „pomíjivost světa“ připravovat i své děti.

Obr. 19

Ukázka z učebnice výtvarné výchovy: *Ted' je tu hrad z písku... A zítra už tu není... Ale my jej postavíme společně znovu!*

Zjednodušené motivační komentáře, které doprovázejí výtvarné úkoly v japonských učebnicích, v nás vyvolávají úsměv. Lépe se hlubší smysl těchto cvičení v „kontinuitě“ tvořivosti chápe, když se paradoxně pomíjivé stává věčným a opačně. Podívejme se např. na japonské dřevoryty *ukijoe* z doby Edo. Tyto dnes ve světě velmi ceněné tisky se dostaly do Evropy jako balicí novinový papír, ve kterém se přepravoval japonský porcelán. Něco, co nemělo pro Japonce doby Edo nejmenší hodnotu, ovlivnilo vývoj evropského malířství a také v Japonsku se dál vyvíjelo. Japonské „kontinuitě“ tvořivosti vděčíme mimo jiné za světově proslavené animované filmy *animé* (např. *Princezna Mononoke*) a za záplavu komiksového braku zvaného *manga*.

Sama jsem se v Japonsku dostala do ošidné situace, když mně přátelé připravili malý test. Nabídli mi, abych si vybrala ze dvou čajových misek. Jedna byla hladká a zdobená barevným květinovým vzorem, druhá hrubá a jakoby ožehnutá. Když jsem si pro čajový obřad vybrala tu první, byli hostitelé evidentně zklamáni, což vyjádřili tím, že se usmívali. Dozvěděla jsem se, že druhý šálek je *raku*, což je jméno, které v 16. století udělil šógun Hidejoši rodině hrnčířů, kteří vytvořili pro čajový obřad nový styl čajových misek. Technika a design těchto ceněných kusů se již po čtyři sta let předává z generace na generaci a každý další následovník je musí obohatit novým přínosem korespondujícím s dobou. Právě tato tradice dodává keramice *raku* v očích Japonců nebývalého lesku.

Existuje více klíčů k tajemství krásy japonského výtvarného projevu. Jedním z nich je nesporně mimořádná citlivost ruky japonského člověka, schopné práce

nesmírně jemné i suverénně jisté, ale i neméně obdivuhodná bystrost oka postihující podstatné, aby mohlo být třeba jen v charakteristické zkratce nebo náznaku zachyceno. Obají by však asi zůstalo nevyužitou hřivnou nebýt oné naprosté oddanosti práci, schopnosti maximálního soustředění a nasazení veškerých sil a dovedností a tomu všemu předcházející hluboké pokory, samozřejmě a vděčně přijímající tíhu tradice, jak ji vytvořila minulá staletí.

(Boháčková, Winkelhöferová 1987, s. 235)

Dále uvádím několik dalších typických příkladů „kontinuity“ tvořivosti převzaté z publikace *Kreativní myšlení Japonska* (včetně ilustrací). Názorně ukazují, jak je pro vývoj japonské tvořivosti samozřejmé navazování na něco, co již „někdo přede mnou vytvořil“, a „já přidávám jen svůj díl“. O degradujícím „opičení“ nebo „kopírování“ není ani řeči, rovněž tak není nijak apelováno na tzv. úplně původní novátorské řešení. Ještě zajímavější je ovšem fakt, že obdobné příklady je možné najít i v japonských učebnicích výtvarné výchovy. Úkoly, se kterými se v nich setkáváme, nám náhle v novém kontextu připadají srozumitelné, ba co víc, velmi logické.

Lidstvo je dnes poprvé v historii propojené v rámci globální civilizace. Japonci vědí, že tyto nové poměry musí reflektovat. Nutí je k tomu i současná ekonomická krize. Specifická struktura společnosti, specifické modely chování vycházející z filozofie konfucianismu (posvátná úcta ke komukoli, kdo je starší, úcta k nadřízeným, žáků k učitelům, žen k mužům), to vše je historický prvek, který byl v Japonsku pěstován po staletí. A sami Japonci si s ním neumějí poradit. Japonci mají ve svém charakteru něco velmi zvláštního, něco, co lze těžko najít u jiných národů. Je to talent sjednocovat, vytvářet harmonii. Vychází z úcty k již vytvořeným hodnotám, které přijmou a – což je pro Japonce tolik charakteristické – zdokonalí na nejvyšší možnou úroveň. Ne pro pocit moci, nadřazenosti nebo výjimečnosti, prostě je to charakteristický rys národa. Ať jde o výrobek, vztahy, organizování. Cokoli.

(Frimlová 1998, s. 15)

Obr. 20

Světlo. Japonci se již velmi dlouho zabývají tím, jak využít světlo pro zvýraznění prostoru. V kostele *Světla* v Ibaraki v Ósace, který navrhl světově proslulý architekt Tadao Ando, osvětluje svatyni kříž přirozeného světla, které prochází stejně vytvarovaným otvorem ve zdi.

V Hassoanu v Naře prochází přirozené světlo přes okna z bílého rýžového papíru, která jej změkčují, a zútulňují tak čajovou místnost. Oba tyto příklady kreativního využití světla obohacují prostor úžasným pocitem klidu.

Obr. 21

Jeden kus. *A-POC*, neboli „kus látky“ je dílem slavného designéra Isseje Mijakeho. *A-POC* je zkratka ze slov „kus látky“ a „epocha“. Je projevem tvořivosti v jazyce a vyjadřuje novátorský proces, jakým je oblečení z „jednoho kusu“ vyrobeno. Šaty byly utkány na stroji jedním vláknem a vytažením vlákna v perforací naznačených místech je možné je různě dotvářet. Kus látky se stává plátnem pro tvořivou inspiraci jak Mijakeho, tak toho, kdo si šaty obleče.

Nápad vytvořit něco z „jednoho kusu“ můžeme rovněž nalézt v tradičním japonském umění *origami*, ve kterém může být složen jednoduchý arch papíru do nesčetných tvarů a obrazců. Od zvířat přes ozdoby až po cokoli, co si dokážeme představit.

Obr. 22

Drobnůstky. Japonci si dávají na výběru věcí, kterými se obklopují, velmi záležet, už jen proto, že jimi vyjadřují svůj cit pro estetiku a humor. Když mobilní telefony zaplavily Japonsko, nestaly se jen telefonními přístroji, nýbrž i módní výpovědí. Podle toho, jaké přívěšky si k nim jejich vlastníci pořídili.

V 18. století sloužily složité vyřezávané knoflíky *necuke* k přivěšování různých předmětů (např. pouzder na medicínu) na pás kimona. Umělecké mistrovství a řemeslná dovednost, s jakou byly tyto doplňky vyrobeny, se staly v současné době předmětem světového obdivu.

Obr. 23

Stavebnice. V japonské architektuře existuje mnoho standardizovaných komponentů, jako jsou např. zástěny *šodži*, rohože *tatami*, posuvné dveře. Typický příklad takové jednoduché, a přitom krásné architektury je palác v Kacuře ze 17. století, jehož estetické pojetí je z širšího hlediska viděno jako typicky japonské.

Ocelové policové díly jsou částmi stavebnicového systému, který může být libovolně rozložen a složen podle potřeby. Protože tyto systémy nabízejí účelné úložné prostory pro příbytky s omezenou plochou, získaly si oblibu i v zahraničí.

Obr. 24

Realismus. Makety jídla ve výkladech restaurací jsou japonským specifikem. Ukázky menu dotyčné restaurace vypadají dokonce lákavěji než skutečné jídlo, stimulují chuť a lákají zákazníky.

Realistický vzhled maket má svůj původ v technice vyvinuté během 17.–18. století pro výrobu voskových figurín. Tyto figuríny lidské velikosti vypadaly opravdu velmi realisticky, a začalo se jim proto říkat „živé panenky“. Jejich výstavy byly nesmírně populární, bohužel se však dochovalo jen několik exemplářů.

Obr. 25

Soužití se stroji. V Japonsku existuje zvyk personifikovat náradí a stroje a zacházet s nimi jako s přáteli. Jistě zafungoval jako odrazový můstek, který vynesl Japonsko do čelních pozic výzkumu humanoidních robotů, a zrodil roboty, jako byl např. ASIMO.

Když se podíváme do minulosti, zjistíme, že se mechanické hračky v Japonsku vyráběly již v 17. století. Jedním z nejznámějších příkladů je postavička muže nesoucího čaj. Položí-li se miska s čajem na podšálek, figurka se začne pohybovat kupředu, zvedne-li host šálek, figurka se zastaví. Když host šálek znovu odloží, udělá figurka čelem vzad a vrátí se do výchozí pozice.

Obr. 26

Přizpůsobení.

Japonci jsou mistři aplikovaných technologií. Dokážou přizpůsobit nebo vylepšit určité postupy tak, aby dosáhli toho, co potřebují. Japonská firma SONY vyvíjí např. jeden vylepšený produkt za druhým. Od tranzistorového rádia, přes walkmana až po minidisk.

Když dorazily do Japonska mechanické hodiny, nevyhovovaly tehdejšímu japonskému časovému systému, který si přizpůsoboval čas podle ročních období (hodina byla v létě delší, v zimě kratší). Japonci přetvořili evropský časový přístroj podle svých potřeb, čímž vznikly tzv. japonské hodiny.

Obr. 27

Pronásledování rychlosti. Japonský vlak *šinkansen* urazil kdysi vzdálenost mezi Tokiem a Ósakou za 4–5 hodin. V době, kdy se zdálo, že bude vlaková doprava vytěsněna leteckou a automobilovou, zachránili Japonci popularitu železnic zavedením nejnovějších technologií. Díky vylepšení bezpečnostního systému a designu ultralehkého vlakového tělesa se maximální rychlost zvýšila na 270 km/h a doba přepravy mezi dvěma největšími městy Japonska se zkrátila na dvě a půl hodiny. Jedním z výsledků honby za rychlostí je i přeměna „obličejové masky“ rychlovlaku – od zakulacené po protáhlou.

Obr. 28

Tvořivá energie. Toto jsou dvě díla, ze kterých vyzařuje životní síla. Sedmdesát metrů vysoká *Věž slunce* byla navržena renomovaným umělcem Taro Okamotoem (1911–1996) pro tematický pavilon Expo 70 v Ósace. Téma, které tvůrce inspirovalo, bylo *Pokrok a soulad lidstva*.

O několik tisíc let dříve byla lidem doby *džómon* (mladší doba kamenná) vytvořena na japonském souostroví tato nádoba, krásná ukázka keramiky s tzv. provazcovým vzorem, jejíž okraj jako by překypoval ornamenty.

Obr. 29

Automatizace. První japonské prodejní automaty byly vyrobeny v roce 1904 pro prodej známek a pohlednic. Od té doby se automatizace, která šetří lidskou sílu, dotkla téměř všech oblastí japonského života a v mnoha případech odpadla nutnost přítomnosti lidské obsluhy úplně.

Jedním z takových případů je *karaoke*, které každému umožňuje vyzkoušet si, jaké je zpívat „naživo“ na playback. Technické vybavení se během doby zdokonalilo a *karaoke* se proslavilo po celém světě.

Obr. 30

Obrázkové karty. Design karet vždy zrcadlí kulturu a dobu, ve které vznikly. Pokémonové karty, které se staly v Japonsku i zámoří módou, byly původně inspirovány postavami ze hry *Game Boy*. Dvě stě padesát postavíček dobylo dětská srdce na celém světě.

Květinové karty jsou tradiční japonskou karetní hrou. Vytříbená zobrazení květin, keřů, stromů, ptáků a pohledů na „lunu“, typická pro každý měsíc v roce, vypovídají o lásce Japonců k přírodě.

Obr. 31

Bez kompromisů. Figuríny, jejichž kostýmy jsou celé vyrobeny z živých květů chryzantém, mají v Japonsku tradici již od 19. století. Jejich tvůrci musí pracovat opatrně a pečlivě, aby květiny nepoškodili, a zároveň velkoryse a s odstupem, aby vytvořili smysluplné barevné plochy.

Při tvorbě kostýmu pro *Godzillu* (slavná filmová příšera totiž není loutka, nýbrž člověk v převleku) tvůrci znovu a znovu vymýšleli, jak to udělat, aby dosáhli co nejpřesvědčivějšího výrazu. Mezi filmaři byl i tvůrce chryzantémových figurín a možná právě díky jeho zkušenosti a houževnatému přístupu se stal film *Godzilla* senzací v Japonsku i zahraničí.

Obr. 32

Balení dárků. Tradičně jsou v Japonsku dárky věnované u příležitosti důležitých oslav ozdobeny *noši*, tj. vysušenou a vylisovanou sépií, zabalenou do archu papíru a převázanou obřadní papírovou stužkou *mizuhiki*.

Peněžní dary jsou dnes předávány v obálkách *noši*, které napodobují původní myšlenku. Tyto obálky jsou nabízeny v širokém výběru, od velmi jednoduchých až po složitě propracované trojrozměrné verze zdobené symboly štěstí.

Obr. 33

Společně. Japonci milují tanec ve velkých skupinách. Během tance *awa* v Tokušimě na ostrově Šikoku tančí skupiny mužů a žen ve slaměných kloboucích a maskách, a jak jdou ulicemi, zvou přihlížející, aby se k nim připojili.

Hitem se stal pro mladé Japonce tanec *parapara*. Ačkoli se tančí na soudobý evropský bigbít, je to skupinový tanec, který využívá tradiční pohyby a choreografii.

Obr. 34

Milovníci ryb. Už jen proto, že je Japonsko obklopeno oceánem plným nekonečně pestrého mořského života, mají ryby v japonském způsobu stravování nezaměnitelné místo. Rovněž jsou obdivovány pro svou krásu. Zvyk pěstovat ryby v akváriu se v Japonsku objevil v 16. století. Rybičky nebo ozdobní kapři jsou dodnes součástí mnoha japonských domácností.

Z přibližně 200 světových akvárií je třetina v Japonsku. Vývoj akrylových pryskyřic, které jsou velmi lehké, ale pevné, vysoce průsvitné a snadno zpracovatelné, umožnil vybudovat další obrovská akvária.

Obr. 35

Interiéry. Od 50. let procházejí domovy Japonců radikálními proměnami. S rozvojem ekonomiky se začalo neuvěřitelně rychle vyvíjet zařízení domácností a rodiny si začaly pořizovat elektrické spotřebiče které jim nabízejí pohodlnější život. Rovněž města se rozrůstala a na jejich okrajích vyrostla obrovská sídliště, která měla vyřešit bytový problém. Ačkoli byl typický byt *2DK* (dva pokoje,

jídelna a kuchyň) poměrně malý, kuchyně v západním stylu a jídelní kout se stolem, židlemi, ledničkou a dalšími vymoženostmi dávaly obyvatelům pocit hojnosti. V dnešní době již lidé hledají komfort a blahobyt v mnohem větších interiérových prostorech.

Obr. 36

Doprava. Ekonomický rozkvět přinesl záplavu zboží, které bylo třeba levně a rychle přepravit, a tak se rychle vyvíjely dopravní prostředky. Když nastala poptávka po tříkolových nákladních autech, začala se ve velkém množství přepravovat lodní dopravou. Fotografie zachycuje scénu počátků dopravy mezi Tokiem a Hirošimou. Následně se rozvíjející mezinárodní obchod počet zámořských nákladů zněkolikanásobil a vyžadoval mnohem kratší dobu přepravy. Se zavedením jumbojetů schopných pojmout sto tun nákladu najednou, se stala součástí systému masové dopravy také letecká nákladní přeprava.

Obr. 37

Ohromná reklama. Když se v roce 1935 objevila v Ósace 33 metrů vysoká neonová věž s reklamou na karamely *Gliko* a obrazem běžce probíhajícího cílovou páskou, dostala se okamžitě do středu pozornosti celého města. Dnes ji sleduje již pátá generace Japonců a stala se nezaměnitelnou součástí městského panorama.

V jiných místech Japonska, např. v okolí železničního nádraží v Šibuje (mládeží oblíbené čtvrti Tokia) byly instalovány obrovské televizní obrazovky, které bombardují příchozí záplavou videoprojekcí.

Výše uvedené příklady jsou z často z našeho hlediska na hranici mezi výtvarnou a pracovní výchovou. Někdy dokonce připomínají návody typu „udělej si sám“ nebo práce z příruček mladého technika, které u nás nejsou považovány za vhodné příklady výtvarné tvořivosti. V Japonsku jsou však tyto činnosti důležitou součástí osnov výtvarné výchovy, a jak je vidět, jsou i z historického hlediska viděny jako nedílná součást estetického kreativního

myšlení. Japonci totiž nepocítují a nikdy nepocitovali tak fatální hranici mezi tzv. vysokým a užitým uměním jako Evropané. Pro Japonce je obraz stejně ceněným uměleckým dílem jako čajová miska a sochař stejným mistrem jako výrobce lakových krabiček.

I zenový buddhismus, který chová tvořivost ve velké úctě a přisuzuje jí „božské“ kvality, nehovoří o tvořivosti pouze v souvislosti s „vyššími“ sférami lidské činnosti, ale rozšiřuje toto pojetí na veškerou lidskou činnost:

Zážitek tvořivosti je vstupní branou k mystériu. Technika, zručnost a vědomosti jsou jen nástroje. Klíčem k tvořivosti je oddání se energii, která napájí zrod všech věcí. Tato energie nemá žádnou formu ani strukturu, avšak všechny formy a struktury z ní vycházejí. Nezáleží na tom, jakou formou se bude vaše tvořivost projevovat - může to být malířství nebo zpěv, péče o zahradu nebo příprava jídla. Důležitá věc je, abychom byli otevřeni tomu, co chce být skrze nás vyjádřeno. Pamatujte, že nejste vlastníky svých výtvorů. Nepatří vám. Opravdová tvořivost vychází ze spojení s božským, mystickým a nepoznatelným. Taková tvořivost je štěstím pro tvůrce i požehnáním pro ostatní.

Tvořivost je kvalita, kterou přinášíme k námi provozovaným činnostem. Je to postoj, vnitřní přístup, jak se díváme na věci. Ne každý může být malířem a ani to není třeba. Kdyby byl každý malířem, svět by za moc nestál a těžko by se v něm žilo. A ne každý může být tanečníkem a také to není třeba. Ale každý může být tvořivý. Cokoliv děláte, pakliže to děláte s radostí, a láskou, a ne čistě pro peníze, se může stát projevem vaší tvořivosti.

(Osho 1994, s. 9)

Také pojetí tvůrce je v zenu velmi zajímavé a pro naše chápání tvořivosti neobvyklé:

Jsou dva druhy tvůrců na tomto světě: jeden pracuje s objekty (básník nebo malíř pracují s objekty a vytvářejí je), druhý typ tvůrce (mystik) vytváří sám sebe. Nepracuje s objektem, ale se subjektem, pracuje na sobě, na svém vlastním bytí. To je ten pravý tvůrce, pravý básník, protože přetváří sám sebe

v mistrovské dílo. Každý si takové dílo neseme v sobě, ale sami sobě stojíme v cestě. Jen trochu uhněte, aby se mohlo projevit. Každý jsme mistrovským dílem, protože Bůh nedává život ničemu menšímu. Každý si neseme své mistrovství v sobě po mnoho životů, neznajíce, kdo jsme, a snažíce se stát někým. Zanechte snahy někým se stát, protože něčím dílem už jste. Nemůžete být vylepšeni, musíte k tomu jen dojít, poznat to, uvědomit si to. Vytvořil vás Bůh, nemůžete být vylepšeni.

(Osho 1994, s. 49)

Obr. 38

Ukázky z učebnic pro 1.–6. ročník prezentující téma TVŮRCE (včetně tvůrce dětského).

6. Sbližování kulturně-antropologický vhlad

6. 1. Krize hodnot v japonské společnosti a její reflexe ve vzdělávacím systému

V Japonsku uvažují o zásadní vzdělávací reformě. A to i přesto, že se japonští žáci umisťují v nejdůležitějších mezinárodních výzkumech vzdělávacích výsledků na jednom z předních míst. Japonští žáci totiž sice dosáhli vynikajících výsledků například v oblasti matematiky a přírodních věd, avšak procento těch, kteří by měli tyto předměty v oblibě a kteří by rádi pracovali v profesích s nimi spojených, patřilo v mezinárodních srovnáních k nejnižším. Měnící se japonskou společností rovněž znepokojuje, že jsou žáci přetěžováni a stresováni. ... Odborníci tvrdí, že je třeba reformovat i trend, který v současnosti klade příliš velký důraz na rozumovou výchovu, a také u dětí kultivovat „radost ze života“. Je podle nich nutné odstranit přehnané rovnostářství, nasměrovat školu k respektování individuálních schopností každého dítěte. ... Impulsem pro změnu se staly jak společenské změny, které proběhly v posledních desetiletích, tak stávající způsob výuky, který přestal vyhovovat požadavkům současnosti. Japonská společnost se musí vyrovnat s některými významnými společenskými změnami. Jde především o jevy, jako je stárnutí populace, pokles porodnosti, proměna tradiční rodiny, internacionalizace a nutnost vytváření informační společnosti. V poslední době došlo také k prudkému poklesu funkce

rodiny a obce, které se v minulosti velmi silně podílely na výchově a vzdělání jedince. Vždy kultivovaly smysl pro disciplínu, kolektivní cítění a předávání kultury a tradic.

(Kramplová 2002, s. 18)

Takových a jim podobných článků v japonském tisku stále přibývá. Odhaduje se, že až čtvrtina témat, kterým se japonské noviny věnují, souvisí nějak se školstvím a vzděláváním. Také si pamatuji, že od doby, kdy jsem začala docházet do Japonské školy v Praze, se někdy více a někdy méně, ale v podstatě neustále hovoří o nutnosti reformy, upadajících mravech mládeže a ztracené jiskře v očích japonského školáka. Japonská společnost se mění a je to vidět i na jejím vzorku žijícím v Praze. Nemohu však říci, že by mezi dětmi přicházejícími do Japonské školy v Praze z Japonska bylo více darebáků, necitů a nevychovců, případně nešťastníků. Mám pocit, že se k sobě navzájem a rovněž k nově příchozím chovají dokonce ohleduplněji a přátelštěji než dříve. Vysvětluji si toto chování faktem, že se škola rozrůstá (v současné době má 130 žáků), a děti mají tudíž více šancí najít si opravdového kamaráda, než když bylo v 1.-9. třídě 15 žáků.

Naplňovat staré ideály, nebo zcela podlehnout moderním trendům, které přináší kultura Západu? To je dilema, které dnes prolíná japonským životem. ... Globální svět, přinášející americkou kulturu, je drtí. A Japonci? Nejsou si jistí, zda mají naplňovat starý ideál. Anebo se vydat moderní cestou. Přitom do téměř nereálné hypermoderní sféry se už země posunula. Přinejmenším velká města, svíraná technikou, reklamami, smogem a robotickým, téměř všudypřítomným spěchem. ... Mladí Japonci jako by tvořili jiný národ, lidí z futuristického měsíčního města Tokia, které obývají a které vyjadřuje jejich touhy, nesouhlasící se starými ideály. Právě ekonomické změny, propouštění a krize tradičních hodnot uspíšily odklon nové generace od ideálů generací předešlých. Mladí chtějí vést veselý život podle hollywoodského obrazu, nejsou ochotni těžce pracovat, odmítají oddanost práci a tradiční hodnoty mezi nimi nenacházejí příliš porozumění. ... Nový sen země vycházejícího slunce zatím

není americkým snem. I když příběhy o tom, jak se Honza stal ze žebráka králem, tvoří přímo centrální část japonské klasické literatury, a dotvářejí tak chápání japonského snu. Zatím stále převažuje druhá část japonské klasiky, popisující jak etický a obdivuhodný hrdina dramaticky zahyne na pouti za vznešeným ideálem.

(Poříz 2004, s. 4)

Japonci se mění a od konce války již změnili opravdu výrazně, a to nejen mentálně, ale i fyzicky. V generaci dnešních dvacetiletých až třicetiletých Japonců a Japonek je velké procento vysokých lidí, fyzionomie jejich těl se blíží evropskému vzhledu, tj. mají delší a užší obličej, delší a užší nosy, rovné zuby, světlejší pleť, delší a rovné nohy. Chodí vzpřímeně, vystupují sebejistě, dívají se při konverzaci zpříma do očí a ženy mluví v normálním nezvýšeném tónu. Kdo nikdy neměl co do činění s válečnou či předválečnou generací Japonců, nemůže pochopit, jak velký vliv měla na biologickou i kulturní stránku života v Japonsku změna stravování, bydlení, odívání atd. Jen v průběhu poslední deseti let, když přicházejí rodiče žáků sledovat do školy o sobotách vyučování a někdy se do něj i zapojují, je zřetelně vidět, že tito lidé vypadají a chovají se úplně jinak než jejich prarodiče. Rozdíl je tak markantní, že je možno s trochou nadsázky hovořit o dvou národech.

Proč japonský systém vzdělání potřebuje změnu. Měnová a posléze hospodářská krize ve východní Asii obnažila v tomto regionu mnohá bolavá místa, poukázala i na problémy tam, kde dosud platila osvědčená tradice. Také Japonsko se teď ocitlo v situaci, kdy musí bilancovat mnohé tradiční metody a postupy. Jak si v tomto ohledu vede japonské školství? Do jaké míry systém vzdělání ovlivňuje fungování Japonska jako státu i ekonomické velmoci? Čím omezuje Japonce jako občany, podnikatele, konkurenty na světovém trhu práce? Jaké jsou jeho minusy a plusy? ... Tento (tj. japonský) způsob výuky vede k tomu, že absolvent japonského gymnázia má znalosti na úrovni vysokoškoláka, a to ve všech předmětech. Přispívá i k tomu, že Japonsko nezná kapesní krádeže, drogy na školách a nedovolené absence. Zcela právem je

považováno za nejbezpečnější zemi na světě. Nicméně tento způsob výuky je nyní předmětem občasně veřejné kritiky. Nedávno se v televizi vyjádřil profesor nejprestižnější japonské univerzity, že je třeba studenty učit samostatně myslet a vést je k originalitě a vlastní tvořivosti.

(Frimlová 1998, s. 14)

Světový trh práce, na jehož existenci je japonská ekonomika bytostně závislá, nutí Japonce měnit pohled na japonské žebříčky hodnot. Nestačí už být pracovitý a loajální, požaduje se samostatnost, odpovědnost a originalita. To jsou v tradičním pojetí (viz kapitola o zenovém buddhismu) požadavky velmi problematické, dalo by se říci bolestné. Však také, jak nasvědčují následující komentáře (ale i mé osobní zkušenosti), probíhá jejich implantace do japonské společnosti velmi pomalým tempem.

Sara Carpentieriová, Italka, japanoložka, Institut *Nationales des Languages et Cultures Orientales* v Paříži, tři roky v Japonsku:

„Japonec na mezinárodním trhu práce? Na co u nás potřebujeme jednoho člověka, který operativně a samostatně rozhoduje a jedná, tady potřebují čtyři lidi.“

Makoto Šimizu, Japonec, sociolog, prestižní soukromá univerzita v Tokiu:

„My máme na všechno pravidla a příkazy. Psané i nepsané. Vlastní aktivita, osobní angažmá, vlastní názor jsou zcela nepřipustné.“

I s těmito komentáři musím souhlasit, avšak jestliže se profesor nejprestižnější japonské univerzity, tj. Tokijské, vyjádřil, že je třeba vést studenty k vlastní tvořivosti, mám dojem, že buď byla jeho slova mylně interpretována, nebo už Japonci sami začínají ztrácet kontakt s kořeny vlastní kultury a vylévají s vaničkou i dítě. Jak již bylo řečeno a na příkladech ukázáno v kapitole o tvořivosti, japonské pojetí, přístup i výuka k tvořivosti jsou jiné, než jak je zná židovsko-křesťanská kultura. To však neznamená (a je to koneckonců vidět), že jsou Japonci netvořiví, a rovněž to neznamená, že je škola (přínejmenším výtvarná výchova) k tvořivosti nevede (což už není tak snadné vidět). Není to kopírování, jde o kontinuitu, úctu k řemeslu a k tomu, co již bylo vytvořeno.

O vlastní trošku do mlýna. Myslím, že lapidárně to vyjádřil další z dotazovaných cizinců, kterému je kreativita profesně nejbližší.

Sean Carrick, Američan, kadeřník top modelek v Los Angeles a New Yorku, tři roky v Japonsku:

„Japonci věci nastudují, naučí se je. Ale není to přesná kopie. Vždycky dodají jemný dotek, a tím se dílo stane dokonalým. Nadšení a entuziasmus? To tu prostě není.“

(Frimlová 1998, s. 14)

Problémy školství jsou pro japonskou společnost důležité a zabývá se jimi jak laická, tak odborná veřejnost. Někteří učitelé si na tento fakt občas stěžují, říkají, že v Japonsku je na školství odborník každý. Některé matky (zvláště ty v domácnosti) pečlivě sledují nové dokumenty, které vydává Ministerstvo školství a požadují po učitelích jejich naplňování. Jelikož má mnoho takových dokumentů poměrně obecný charakter, může se jejich interpretace stát jablkem sváru mezi školou a rodiči. Jeden z takových plánů, jak kritizovanou situaci ve školství řešit, příkládám k nahlédnutí.

Reformní vzdělávací plán pro 21. století *Duha* (7 prioritních strategií)

Oživení škol, rodin a komunit

Školy se zlepší a výchova se změní

1. Zlepšit znalosti studentů lehce pochopitelnou formou.

- Zavést systém 20 žáků ve třídě.
- Zlepšit vybavení tříd, zavést *systém studijní prostředí pro novou generaci*.
- Zavést výzkum národní akademické vzdělanosti.

2. Vést mládež k otevřenosti a vřelosti, podporovat její účast v programech místních komunit.

- Pobízet mládež, aby se podílela na životě komunity, ať již formou služby nebo účasti na jejích programech.
- Zlepšit morální výchovu, rozvíjet myšlenku sešitů *Poznámky ze srdce*.
- Činy se účastnit oživení vzdělávání v rodině i komunitě.

3. Zlepšit vzdělávací prostředí, vytvořit radostné ovzduší bez obav.

- Obohatit kulturní a sportovní aktivity (podporovat školní kluby).
- Správně posuzovat problematické chování dětí.
- Chránit děti před zraňujícími informacemi.

4. Vytvořit školu, která má důvěru rodičů a komunity.

- Zavést školní hodnotící řád včetně zavedení sebehodnocení a hodnocení školní radou.
- Oživit školní rady, zajistit na nich účast rodičů a výměnu informací.
- Propagovat zavedení nových typů škol, odpovídajících požadavkům různých komunit.

5. Vzdělávat učitele jako opravdové profesionály v oboru.

- Navrhnout systém bonusů a odměňování podle zásluh, systém zviditelnění pro výjimečné učitele.
- Zavést systém, ve kterém budou mít učitelé možnost pracovních příležitostí pro komunitu.
- Zavést odpovídající systém hodnocení pro nekompetentní učitele, a to včetně suspendace.

6. Povýšit univerzity na mezinárodní úroveň.

- Zdůrazňovat univerzitní vzdělání a hledat cesty, jak vzdělávat vůdčí osobnosti příštích generací (zlepšit systém přijímání 17letých studentů na univerzity, co nejvíce rozšířit možnosti pro přijetí studentů, kteří dokončili střední školu, a založit profesionálně zaměřené školy).
- Vytvářet soutěživé prostředí (dát národním univerzitám status nezávislých administrativních korporací, propagovat pracovní úvazky na dobu určitou, aby mohly být profesori snadněji obměňováni, zvyšovat počty soutěží a grantů).
- Zavést přesný systém hodnocení vysokoškolských studentů.

7. Vytvořit filozofii vzdělávání odpovídající novému století.

- Obnovit zákon o vzdělávání a přizpůsobit jej požadavkům nového století.
- Zavést jednotný plán podpory vzdělávacích opatření.

6.2. Globalizace a multikulturní výchova

Ač se zdá, že je Japonsko příliš vzdálené realitě našeho života, je jasné (a myslím, že je to z výše uvedených řádek zřetelné), že mnohé problémy, se kterými se potýká japonské školství, jsou problémy postindustriální společnosti, které se týkají nebo budou týkat i nás. Japonsko je tak na jedné lodi s jinými ekonomickými giganty a trápí je podobné neduhy.

Japonsko a Spojené státy jsou dva hlavní příklady průmyslového úspěchu v současném světě. Této pozice přitom každá země dosáhla jinou cestou. Jak jsem uvedl výše, autoři, kteří se pokoušeli objasnit úspěch amerického vývoje, zdůrazňují, že Spojené státy mají oproti Evropě méně zakořeněných tradic z období před průmyslovou revolucí, s nimiž se nemusely vyrovnávat, a zvláště pak neznají feudální či hierarchickou, státem řízenou a církví ovládanou společnost. Celá Evropa a samozřejmě i Japonsko prošly feudálním obdobím, kdy společnost ovládal panovník, šlechta a pevně daná hierarchie se systémem hodnot zakotvených v institucích, jež zdůrazňovaly ctnosti související s agrární společností a zavrhovaly obchodní aktivitu. V Japonsku navíc feudální období skončilo prakticky až ve druhé polovině 19. století. ... Přístup, který v postfeudálních strukturách a hodnotách spatřuje brzdu vývoje moderní průmyslové společnosti, naráží v případě Japonska, které se pyšní nejúspěšnější ekonomikou poválečné éry, na zásadní překážku. Japonsko se muselo vzpamatovat z drtivé vojenské porážky a téměř naprostého zničení své ekonomiky. Přesto zažilo souvislý hospodářský rozvoj v takové míře, že se stalo v přepočtu na obyvatele jednou z nejbohatších zemí na světě a úspěšně soutěží se Spojenými státy.

(Lipset 1996, s. 223)

Ačkoli jsem dříve uvedla příměr globální či postindustriální společnosti k jedné lodi, jejíž pasažéři trpí podobnými nevolnostmi, Lipsetův následující příměr „více lodí“, které plují po souběžných drahách, možná i za stejným cílem, ale vzájemně se nepřibližují, je mnohem výstižnější.

Mladí lidé vnímají příkazy tradiční morálky liberálněji, v čemž se odrážejí globální proměny průmyslového světa. Mládež projevuje větší zájem o ochranu životního prostředí a o „kvalitu“ vlastního života. Nicméně uspořádání japonské a americké společnosti je i nadále odlišné – a to v podobných ohledech jako před sto lety. Rozdíly v systému hodnot i v reálném chování jsou mnohem větší než u kterékoli jiné dvojice průmyslově vyspělých zemí. Obě kultury si udržují svůj jedinečný či výjimečný ráz. ... obě země jsou jako dvě lodi, které urazily tisíce mil po souběžných drahách. Od přístavů, z nichž vypluly, jsou velmi vzdáleny, ale přesto si nejsou navzájem o nic blíže.

(Lipset 1996, s. 273)

Snad tím více roste zvědavost pasažérů a zaměřují kukátko na ty druhé, případně i na vlastní loď.

Západ se zabývá otázkou: Čím je Japonsko tak výjimečné, že dosahuje takových úspěchů? Samotní Japonci se se záplem věnují hovorům o japonské jedinečnosti nihinron, která představuje obdobu americké výjimečnosti. Jedinečnost je „leitmotiv“, k němuž se neustále vrací literatura zabývající se japonskou identitou. Podle jednoho přehledu vyšly na téma japonské jedinečnosti od konce druhé světové války více než dva tisíce prací. Sugimoto Jošio a Ross Mouer si všimli jednoho rysu společného téměř všem Japoncům, totiž přesvědčení, že jejich kultura je „jedinečně jedinečná“, a západní odborníci jí proto nemohou rozumět.

(Lipset 1996, s. 224)

Že je japonská kultura „jedinečně jedinečná“, si Japonci myslí, dokud nejsou konfrontováni s realitou. Ačkoli všude po světě pobíhá nesčíslné množství japonských turistů, ve skutečnosti se pohybují v pomyslné japonské bublině. Mají k ruce japonského průvodce a tak časově nabitý a do detailu zorganizovaný program, že své zážitky zpracovávají a prožívají až nad fotografiemi a videozáznamy doma v Japonsku. Během normální japonské dovolené, která trvá cca pět dnů, proběhne japonský turista Vídeň, Budapešť

a Prahu, odškrtná si zhlédnuté památky, odposlouchá koncerty klasiků a navštíví pivnice, kde je předem objednáno tradiční, ale „stravitelné“ jídlo. I tato krátkodobá a pokřivená zkušenost se stává pro mnoho Japonců celoživotním zážitkem. Japonci, kteří v České republice studují nebo pracují delší dobu, vnímají srovnání japonské jedinečnosti s evropským stylem života mnohem výrazněji a uvědomují si (ať již v pozitivním či negativním slova smyslu) srovnání s „cizí“ kulturou mnohem ostřeji než běžní turisté. Tito pasažéři z jiné lodi, kteří zavítali na návštěvu, nám dávají zajímavou možnost vidět naši loď jejich kukátkem. Stalo se mi nedávno, že se neuskutečnila moje plánovaná prázdninová cesta do Japonska. Byla jsem rozmrzelá a při rozlučkové večeři s japonskými kolegy, kteří se vraceli domů, mi nebylo do zpěvu. Bavila jsem se s jedním učitelem, který zůstával v Praze, kam pojedete na prázdniny. K mému překvapení mi řekl: „Jsem pěkně našťvaný, musím do Japonska.“ Začala jsem se smát a navrhla mu, že si to s ním vyměním. Udiveně mi odpověděl: „Jen blázen by jel na prázdniny do Japonska, když může být tady,“ a pokračoval ve výčtu vymožeností českého způsobu života.

Jestliže jsme se z naší antropologické lekce správně poučili, budeme moci dospět dále než jen ke kritice, až k jakému si zdravému odcizení od vlastní kultury, což je přístup, který nám umožní ji vidět nově a s čerstvým údivem. Ačkoli přímým účelem našeho výzkumu jiných kultur je převádět vše exotické do běžných termínů, skrytým výsledkem může být přeměna naší vlastní každodenní reality v něco exotického.

(Murphy 1989, s. 226)

Jinou otázkou však zůstává srozumitelnost japonské kultury pro západní svět. I já jsem se často setkávala s neochotou Japonců vysvětlovat specifické prvky jejich kultury zejména formálně logickým způsobem, jak to západní myšlení požaduje. (A což, jak již bylo popsáno v kapitole zabývající se zenovým buddhismem, vlastně nejde.) Na opakované otázky plynoucí z nepochopení pak reagují Japonci nic neříkajícím: „To je těžké.“ A cizinec si to přeloží jako: „To byste nepochopil, hloupý cizince.“

Japonci se cítí spjati společnou historií a dlouhodobou touhou uchovat si vlastní kulturní identitu. Od počátku 17. století až do poloviny 19. století udržovali bariéry zabraňující styku s jinými společnostmi a ekonomikami. Teprve síla Commodora Perryho a amerického námořnictva je přiměla uznat moc Západu a otevřít se vnějším vlivům, avšak i poté, co navázali intelektuální, obchodní a fyzické styky se zbytkem světa, odhodlaně hájili svou svébytnost. Jakožto národ kladou důraz na takzvanou dynastickou čistotu. Jak píše James Fallows: „Japonci nehovoří o rase, nýbrž o ‚čistotě‘. Jejich společnost se od ostatních liší svou čistotou.“

(Lipset 1996, s. 271)

Tento pohled na japonskou společnost kukátkem amerického historika je zajímavé srovnat s pohledem kukátka české japanoložky a českého skláře.

Mluvíme-li o „japonské společnosti“, mluvíme dnes již o etnicky jedolité, po staletí kultivované pospolitosti, do jejíž kulturní paměti je vryto poznání podložené zkušeností ostrovanů – poznání, že dobrá a životaschopná společnost se skládá z dobrých lidí. Dobrý, tj. pracovitý, poctivý, zdravý, přemýšlivý, slušný atd., člověk je podmínkou prosperity a hladkého chodu společenského dění, proto je třeba vynaložit dostatečné úsilí na pěstování a výchovu takového člověka. V našich poměrech zanedbaného a přehlíženého školství si vůbec neumíme představit, že by průměrná debata o výchově a vzdělávání nepřetržitě zaujímala odhadem čtvrtinu novinových stránek a rozhlasových i televizních pořadů. V Japonsku téměř 40 % středoškoláků pokračuje ve studiu na čtyřletých vysokých školách, odkud vycházejí jako promovani bakaláři do všech možných občanských povolání, často takových, která si my v souvislosti s vysokoškolským vzděláním nedokážeme ani představit. Vzdělání totiž není v japonské tradici chápáno primárně jako prostředek dosažení dobrého bydla a místa v takzvané lepší společnosti, ale jako jeden ze způsobů, jak učinit sebe sama lepším pro druhé. Řada děvčat vycházejících z vysokých škol nemá větší ambice než být vzdělanými matkami. Důsledkem takového přístupu ke vzdělání a životu je „dobrý“ a zlepšující se průměr celé populace – celková prosperita a z ní plynoucí spokojenost, vysoká

průměrná vzdělanost, vysoký průměrný věk atd. O dobru a zlu se v Japonsku většinou nediskutuje jako o věčném a nekonečném boji protichůdných sil. Dobro je prostě jakost, vyšší vývojový stupeň na pomalé pouti lidského druhu od bestiality k humanitě.

(Švarcová 2003, s. 4–5)

V Japonsku je zakořeněná tradiční zodpovědnost rodičů za děti (i když už jsou dávno dospělé a mají vlastní rodiny) a zodpovědnost zaměstnavatele za zaměstnance, což má někdy zvláště kuriózní následky. Příklad: O své řádné dovolené chci vyzvednout svou rodinu z letiště v Ósace a vlastním autem je odvézt domů. Školní byrokrat zodpovídající za personální otázky je mým úmyslem silně znepokojený a nebude dobře spát až do okamžiku, kdy se v pořádku vrátíme. Vysvětlili mi, že pokud budu mít cestou nehodu, tak příslušnému úředníkovi hrozí propuštění, protože mi neměl jízdu autem dovolit. Když jsem se udiveně ptal, proč by mi měl zaměstnavatel bránit v něčem, co chci dělat ve svém volnu, mi bylo řečeno, že takový je japonský systém, který nemá logické vysvětlení – prostě ten úředník je za mě zodpovědný. Vypadá to, že tímto prazvláštním způsobem se v Japonsku utužuje morálka. Správný zaměstnanec, který ví, co by mohl svým nerozvážným činem nadřízenému způsobit, by nikdy neudělal takovou nehoráznost jako já, ale jel by disciplinovaně pro rodinu vlakem. Zabiji-li se ve vykolejeném vlaku, pak za to může vyšší moc a byrokrat je v suchu. Zabiji-li se při individuálním řízení auta, můžu za to já, a tedy i úředník, který mně v tom nezabránil. Tohle už jakousi logiku má, nebo ne?

(Janák 1996, s. 29)

V ideálním případě by nás antropologie měla naučit porozumět vnitřní logice kultury cizích a odlišných společností. Jestliže je látka správně pochopena, tak to, co se nám na jiných skupinách zprvu zdálo iracionální, donkichtské, nemorální nebo jednoduše nesmyslné, se nám nyní zdá býti logické či přímo užitečné.

(Murphy 1989, s. 15)

František Janák, který v sérii článků *Japonsko zblízka a intimně očima českého skláře* popisuje své zkušenosti „racionálního středoevropana, nezatíženého nekritickým obdivem k této zemi“, mimo jiné píše: „*Dbá se na dekorum. Že se jim ho snažím nabourat, nemusím snad dlouho vyprávět...*“ Je typickým příkladem cizince – narušitele, který nerozumí systému a může svým chováním dostat členy tohoto systému do velmi nepříjemné situace. Chování Japonců k cizincům v Japonsku (rozumí se těm, kteří o Japonsku nic nevědí) se většinou popisuje jako chování dospělého k dítěti. K cizinci je třeba přistupovat co nejbezpečněji, dovést ho, kam je potřeba, a hlavně dávat pozor, aby něco nevyvedl. Ovšem za stejně „nebezpečné“ nebo přinejmenším „podezřelé“ považuje většina Japonců národnostní menšiny Korejců, Číňanů apod., a to včetně těch, kteří žijí v Japonsku již po několik generací a chod japonské společnosti dokonale znají. Tito lidé, ačkoli se v Japonsku narodili, nemají japonské občanství. Přistěhovalectví zákony téměř neumožňují, a když byl povolen návrat etnicky „čistých“ Japonců z Jižní Ameriky, vyvolalo jejich přesídlení nemalé problémy. Právě tak jako přijetí byt' velmi nízké kvóty pro vietnamské uprchlíky. Není proto divu, že Japonci jsou často označováni za xenofóbní.

Jako každý hospodářský pokles, také recese devadesátých let 20. století s sebou přinesla xenofóbní reakce v podobě imigračních omezení. Přesto bych měl připomenout, že podle světového průzkumu hodnot z roku 1990 pouze 12 % Japonců nesouhlasilo s výrokem: „Je-li nedostatek pracovních míst, zaměstnavatelé by měli dát přednost Japoncům.“

(Lipset 1996, s. 272)

Tato problematika zasahuje samozřejmě i školní prostředí. Netýká se jen cizinců, ale i dětí ze smíšených manželství. Tyto děti se totiž už dopředu považují za problematické. Často také proto, že musí zvládnout více požadavků (např. cizích jazyků), a nevěnují se tudíž naplno školním povinnostem. Jejich odlišnost, která by mohla obohatit školní život, není viděna jako přínos, nýbrž handicap. Obdobným pocitem „vyděděnců“ však trpí i japonské děti, které se

vracejí z dlouhodobějšího pobytu v zahraničí a snaží se opět zakotvit v Japonsku. Pro takové žáky dříve dokonce existovaly určité „karanténní“ školy či kurzy, které je připravovaly na přechod do normální školní docházky. Mnoho z těchto žáků chodí později do soukromých středních škol, které nejsou tak prestižní a nemají přehnané požadavky. Staré japonské přísloví přistupuje k problému xenofobie poněkud razantně: *Přečnívajícím hřebík je třeba zatlouct.* Japonský vzdělávací systém se jím však velmi vážně zabývá.

Není to ostatně nic nového, jak dokazují i zápisky Josefa Kořenského ze začátku minulého století.

Čítal jsem již předtím, že bylo školám uloženo, aby se v nich pěstovala snaha, jak se má žaponská mládež k cizincům chovati. Poučky ty velice mě zajímaly a stojí věru za to, aby o nich zvěděly také děti českých škol.

Rady ty znějí asi takto:

„Nepokřikuj nikdy na cizince, jenž jde kolem.

Osloví-li tě cizinec, odpověz mu zdvořile.

Nepřijímej od cizích lidí odměny, nemáš-li na ni nároků, a nežádej více, než co jest přiměřeno.

Nezastavuj se u krámu, do něhož vchází cizinec, a neobtěžuj ho svou zvědavostí. Takové počínání ponižuje náš národ.

Cizinců se neboj a jednej s nimi vždy správně a poctivě.

Nebud' ani podlézavý a ponížený, ani pánovitý a nadutý.

Návštěvy cizích lidí do naší vlasti přibývá víc a více a národ náš mohl by si snadno oblíbiti cizí mrav. Ale takové počínání nebylo by vlastenecké.

Proto přidržujte se dobrých a chvalitebných zvyků a obyčejů zděděných po dávných předcích svých.

Chceš-li pozdraviti cizince, smekni a zanech hlubokých poklon, které by tě před člověkem jiného národa ponižovaly.

Nepřestávej míti v úctě své praotce a předky, prokazuj příbuzenstvu svému příslušnou oddanost a projevuj mu srdečnost a vřelost, ale nepokládej za své nepřátele lidi, protože jsou snad křesťané a vyznávají jiné náboženství.

Ve svém životě poznáš často, jak dobře jest uměti také řeči jiné, chceš-li dohodnouti se s cizinci a poznati cizí země, ale proto měj všecku úctu k vlastnímu jazyku mateřskému a važ si ho jako klenotu zděděného od otce a matky.

Varuj se zaprodati se cizině a sloužiti cizím lidem zotročile.

Nezapomeň nikdy, že věrnost a dětinná úcta a oddanost k vlasti jsou nejdražším pokladem celé naší říše.

(Kořenský 1910, s. 62)

Japonské školství má přípravu na kontakt s cizinci v popisu práce, a to ne z toho důvodu, že by v Japonsku přebývalo tolik cizinců. Mnohem více Japonců vyjíždí za hranice, aby tam šířili japonské know-how. Jak konkrétně tato příprava vypadá v Japonsku, jsem neměla možnost vidět. Zato v Japonské škole v Praze byl tento kontakt velmi důležitou součástí školního života. Ač mohou některé z aktivit, které budu popisovat, vypadat jako přátelská neformální setkání, je třeba si uvědomit, že byly a jsou součástí vzdělávacího procesu. Jsou tudíž pečlivě naplánovány a odehrávají se ve vyučovací době. Iniciátorem podobných česko-japonských aktivit byli téměř vždy japonští učitelé. Od roku 2001 má tyto aktivity v popisu práce samostatný pracovník – ředitel pro mezinárodní styky, který byl vyslán z Japonska a sídlí přímo ve škole.

Dále uvádím stručnou historii těchto kontaktů, jak ji popisuje paní Misako Kanayama, nejdéle služebně činná učitelka v Japonské škole v Praze.

„Naše kontakty s českou stranou měly zpočátku spíše charakter jednorázových akcí osobního charakteru. Hledali jsme různé cesty, ale převážně jsme se věnovali výkladu českých realit. Dělali jsme si tříleté plány, protože rodiče přijížděli do Prahy většinou na tři roky, tak aby děti získaly základy. Od roku 1986 se stala čeština samostatným předmětem a tehdejší ředitel mezinárodní styky velmi podporoval. Když jsme ale žádali Ministerstvo školství tehdejší ČSSR o kontakty, nikdy jsme neuspěli. Jedním z prvních setkání s českými dětmi i učiteli byla akce, kterou jste nám pomohla zorganizovat vy ještě jako studentka. Děti ze ZŠ Josefská na Praze 1 nejdříve kreslily, jak si

představují Japonsko. Naše děti k tomu napsaly komentáře, a protože obrázky neměly s japonským tehdejším životem mnoho společného, chtěly to českým dětem vysvětlit. My jsme navrhli učitelům v Josefské setkání a oni nás pozvali na návštěvu. Děti šly spolu odpoledne na procházku Prahou a setkali jsme se také s dětmi z družiny. Později nás oslovil pan Koštejn, který byl na dni otevřených dveří v Grébovce v Domě pionýrů a viděl nás skládat origami. Vedl klub v Karlíně v Domě dětí a mládeže, chtěl ho nějak ozvláštnit a nás zase zajímalo, co dělají české děti po škole. Tato spolupráce byla velmi zajímavá a trvala až do roku 1990, kdy začalo českých dětí v takových klubech ubývat a pan Koštejn se přestěhoval na Vysočinu. Někteří japonští učitelé se pak zaměřili třeba na různá sportovní setkání. Kultura je moc nezajímala. Další školou, se kterou jsme navázali kontakt, byla anglo-americká soukromá škola ve Slaném. Chodily tam děti jednoho japonského profesora. Byli velmi přátelští, jezdili jsme do Slaného autobusem a uspořádali společnou školu v přírodě. Pak se ale škola bohužel rozpadla. Zajímavá byla také zkušenost společného muzicírování s panem Jurkovičem ze školy s rozšířenou hudební výukou. V té době k nám chodili studenti z gymnázia na Jižním městě, kde vyučovala japonštinu jako dobrovolný předmět paní Kabeláčová. Měli jsme zároveň společné akce s kulturním centrem Opatov, ale přestěhovali jsme se na Ořechovku a navázali spolupráci s Centrem volného času při Střední pedagogické škole. Ti chtěli dokonce sepsat smlouvu o spolupráci na Ministerstvu školství. Pak nás přes ambasádu kontaktovala Škola hrou, pořádali japonský den a dohodli jsme se na několika společných akcích ročně. Každý rok jsme také zvali do Japonské školy českého odborníka na přednášku pro učitele. Např. o české hudební výchově, výtvarném umění apod. Také jsme pořádali výlety a exkurze.“

Výtvarné aktivity tvořily vždy tvořily důležitou součást těchto setkání a rovněž v japonských učebnicích výtvarné výchovy najdeme „kukátko“, kterým se japonský žák dívá na obrázky svých kamarádů z ciziny. Jsou podle stáří učebnic nejdříve označeny jen „z ciziny“, později názvem země a stářím dítěte. Objevují se také portréty se jménem toho, kdo je namaloval.

Ukázky z učebnic výtvarné výchovy pro 1.–6. ročník. Témata: Všichni jsme přátelé. Obrázek kamaráda. Pohlednice od kamaráda.

Toto kukátko podle mého názoru zaostřuje z „cizince“ na „člověka“ a cestou výtvarné výchovy zprostředkovává informaci, kterou Murphy slovy kulturní antropologie zformuloval takto:

Domnívám se tedy, že velká část všelidských vlastností pramení z všelidskosti životních poměrů na zemi. Biologičtí činitelé, kteří do těchto poměrů zasahují, nejsou otázkou instinktu, či dědičných předpokladů k určitému chování, nýbrž záležitostí těla jako nástroje se všemi jeho nástroji a nedostatky. Lidská osobnost je skutečně z velké části výsledkem zkušeností, učení a socializace v určitém druhu prostředí. Mezi různými typy prostředí ale existují podobnosti, kterým lidstvo svědčí za svou jednotnost. Je možné být Navahem, Eskymákem či Francouzem, ale je zrovna tak možné být člověkem.

(Murphy 1989, s. 30)

6. 3. Od „cizince“ k „člověku“

Dnes již není pravda, jak kdysi konstatoval nejmenovaný československý velvyslanec, že: „Největší společnou věcí, kterou máme s Japonskem, je Sovětský svaz.“ Je ale téměř jisté, že jednou z velkých společných věcí, která nás čeká, je život v tomto světě. Počet Japonců žijících v České republice se zvyšuje. Souvisí to s investicemi japonského kapitálu, a jelikož je výše těchto investic v ČR momentálně třetí největší na světě, lze předpokládat, že i odborníků, kteří budou vysíláni např. na „rozjíždění“ nových továren, bude přibývat. Nejsou však ani zdaleka jedinou skupinou cizinců, jejíž řady se (zvláště v Praze) rozrůstají.

Slavný anglický historik Arnold Toynbee po druhé světové válce napsal, že končí údobí nadvlády civilizace založené na západních hodnotách. Současně se rodí civilizace nová, v pravém smyslu globální a světová. Civilizace, kterou charakterizují přívlastky jako postindustriální, postideologická, postmoderní,

multikulturní a multirasová. Multikulturní a multirasová (nekorektní):

Navštívíme-li libovolnou metropoli západní Evropy nebo Severní Ameriky, můžeme se na vlastní oči přesvědčit, co tato poslední dvě adjektiva znamenají v běžném životě. S velkou naléhavostí se klade otázka po soužití s „těmi druhými“, jejichž kulturní hodnoty a životní návyky se zdají být tak radikálně odlišnými od našich vlastních.

...úzkost z rozmanitosti, úzkost z přítomnosti „těch druhých, je reálným sociálním fenoménem a odráží pocity mnoha lidí a mnohé politické a velmi dramatické události, jako by tyto obavy potvrzovaly. Tady je povolána věda, aby se k dané problematice vyjádřila. Moderní člověk má vždy lepší pocit, když vědci něco „sledují“. Vzniká tím pocit, že je situace alespoň částečně pod kontrolou. A když věci dopadnou špatně, je tomu tak navzdory pozornosti, již celé záležitosti vědci věnovali. Věda má v tomto případě spíše jistou terapeutickou funkci.

(Budil 2003, s. 1–2)

Je-li aplikovaná antropologie správně použita, může být mocným nástrojem, ale skutečná praktická užitečnost antropologie spočívá v její vzdělávací funkci. Ve dvacátém století byla antropologie naprosto nejúčinnějším hlasem proti rasistickým teoriím. Boj proti rasistickým zvyklostem musí být v konečném důsledku veden jeho oběti, neboť samotný zápas je důležitou součástí jejich osvobození. Rasistické myšlenky musí být nahrazeny jinými myšlenkami. A antropologie zaznamenala ojedinělý úspěch při vyvrácení a diskreditování ideologie rasových předsudků. Je to bitva, která musí být v každé generaci vybojována vždy znovu od začátku...

(Murphy 1989, s. 225)

Česká společnost bude v historicky krátké době vystavena vlně přistěhovalců, imigrace, která změní její charakter (zejména po vstupu do EU). V posledních dvou letech dramaticky vzrostl počet žádostí o azyl – ČR je na osmém místě v Evropě (před Švédskem a dalšími státy EU). To je však pravděpodobně jen

slabá předzvěst toho, co přijde. Chování české společnosti, která neměla kolonie, byla čtyřicet let zmrazena komunismem a nyní je po Islandu asi etnicky nejhomogennějším státem v Evropě (po zániku židovské a redukci německé menšiny), se pokusíme odvodit z modelových severoamerických a západoevropských případů.

(Budil 2003, s. 5)

Jak se bude česká společnost chovat, opravdu nevím a ani to není předmětem zájmu této práce. Co však předmětem mého zájmu je, aby i tato práce naplnila jistou terapeutickou a vzdělávací funkci, jež se od vědy očekává. V textu jsem čtenáři často nabízela pohledy „kukátkem“ učitelů, japanologů, antropologů, historiků, ale také např. skláře apod. Tyto pohledy zaměřené na „japonskou loď“ mi připomínají obraz Komenského labyrintu světa viděného ať již černými, nebo růžovými brýlemi. Je vůbec možné se z takového labyrintu dostat do ráje srdce? A jak? Existuje-li vůbec?

Použití a výsledky antropologie jsou rozsáhlé, ale její skutečný cíl, ten, který si sama určuje, není nic menšího než popsat a vysvětlit způsoby lidské existence. ... Co jiného máme dělat než snažit se porozumět svému okolí a sami sobě.

(Murphy 1989, s. 226)

...tvrdím, že ve středu lidské cibule skutečně existuje jakési pevné jádro, jež je tvořeno těmi stránkami lidské zkušenosti, které mají všichni lidé společné. Je to velmi malá, ale odolná součást naší přirozenosti, která ovlivňuje některé z našich nejzákladnějších společenských postojů.

(Murphy 1989, s. 66)

Tady by práce mohla začít znovu. Zaručuje, že člověk pozná a pochopí různé aspekty japonské kultury, že se dostal do jádra „japonské cibule“? Jak se vlastně připravovat na setkání a setkávání kultur? Jak na ně připravovat děti? Řekla bych, že „kukátko“ japonské výtvarné výchovy, o kterém byla řeč, naznačuje, kudy z labyrintu světa do ráje srdce. Je to cesta od „cizince“ k „člověku“. Věda nám na takové cestě může být průvodcem, do ráje srdce se ale musí vydat každý sám.

Tato část práce, která souvisí s pedagogickou praxí, není zpracována teoreticky, ale formou praktického výstupu, tj. otevřenou sérií učebnic projektového vyučování ve výtvarné výchově pro mateřské až střední školy nazvanou *Nenuda*. V příloze přikládám třetí díl: *Nenuda – Jak si hrají v Japonsku*.

7. Závěr

Výtvarná výchova jako svébytný předmět ztrácí v Japonsku do jisté míry své postavení. Důvodem je především snížení počtu hodin tohoto předmětu. Materiální zabezpečení hodin výtvarné výchovy však stále převyšuje běžný standard.

Ačkoli, jak bylo doloženo, je vliv americké, ale i jiných kultur v Japonsku velmi silný, zachovává si japonská výtvarná výchova silnou spjatost s vlastní kulturou. Je to především zásluhou provázanosti se stále živým filozofickým a náboženským odkazem, který prostupuje každodenním životem společnosti.

Tvořivost je pojata spíše jako kolektivní kontinuální proces, nikoli individuální vyjádření jedince. Toto pojetí vychází z kořenů sahajících až do japonské mytologie. Výuka k tvořivosti je tudíž v japonské výtvarné výchově poněkud jiná, než jak ji z „zná“ Západ, ale pro svět, který se sblíží, může být jiné pojetí tvořivosti inspirací, pomocníkem při objasňování vlastního pojetí i výzvou k toleranci.

Cesty k pochopení jiného výtvarného projevu jsou různé. Tato práce se snažila objasnit proces „procházení slupkami cibule“, tj. různými vrstvami japonské kultury včetně výtvarné výchovy. Zároveň se snažila formou učebnice projektového vyučování popsat i jiný způsob, cestu „otevírání smyslových bran“. Ta je dle mého názoru vhodnější pro pedagogickou praxi a měla by obohatit všeobecné vzdělání populace. Kromě podpory rozvoje informační společnosti, ve které se vědění stává rozhodující silou společenského vývoje, bude doufám i příspěvkem k dalšímu rozvoji smyslové a emocionální výchovy.

V průběhu práce jsem se snažila, aby splňovala funkci motivační, inspirační, facilitační i terapeutickou, a to jak v textové, tak v obrazové části.

Přehled literatury a použitých zdrojů

- BOHÁČKOVÁ, L.; WINKELHÖFEROVÁ, V. *Vějíř a meč*. Praha : Panorama, 1987.
- BOORSTIN, D. J. *Člověk tvůrce*. Praha : Prostor, 1992. ISBN 80-85190-48-6.
- BUDIL, I. T. *Kultury a střety kultur*. (Přednášku zorganizovalo Multikulturní centrum Praha ve spolupráci s katedrou pedagogiky FFUK).
- BUDIL, I. T. *Mýtus, jazyk a kulturní antropologie*. Praha : Triton, 1995. ISBN 80-85875-04-7.
- DAMBMANN, D. *Jak se neztratit? Japonsko*. Vsetín : Trango, 1997. ISBN 80-86053-19-9.
- FENCLOVÁ, M. Japonsko pohledem hudebního pedagoga. *Talent*, 2002, roč. 5, č.10, s. 9–11.
- FOSTER, M. S. Art Education in Japan – A Textbook-based Curriculum. *School Arts*, May 1990, p.12–15.
- FRIMLOVÁ, S. Jen poslouchat a psát. Proč japonský systém vzdělání potřebuje změnu? *Respekt*, 1998, č. 51, s. 14–15.
- FULGHUM, R. *Možná, možná ne*. Praha : Odeon, 1993. ISBN 80-207-0484-1.
- GAVORA, P. *Úvod do pedagogického výzkumu*. Brno : Paido, 2000. ISBN 80-85931-79-6.
- ITOH, T. *The Essence of Japanese Beauty*. Tokyo : Cosmo Public Relations Corp., 1993.
- JANÁK, F. Japonsko zblízka a intimně očima českého skláře. *Umění a řemesla*, 1996.
- JETRO, *Japan's Creative Thinking*. Tokyo : Hikari Shashin, 2001. ISBN 4-8224-0915-5.
- JEŽKOVÁ, V. a kol. *Vzdělávací systémy v zahraničí*. Praha : Karolinum, 1996.
- KATZENSTEIN, G. J. *Funny business: an outsiders' year in Japan*. New York : Soho, 1989.
- KOMENSKÝ, J. A. *Labyrint světa a ráj srdce*. Praha : Odeon, 1970.
- KOŘENSKÝ, J. *Cesta kolem světa*. Praha : J. Otto, 1893-4.
- KOŘENSKÝ, J. *K protinožcům*. Praha : J. Otto, 1903-4.
- KOŘENSKÝ, J. *Žaponsko*. Praha : J. Otto, 1896-7.

- KRAMPLOVÁ, I. Japonské školství je úspěšné, přesto se má zásadně změnit. *Lidové noviny*, 2002, roč. 15, č. 22.II., s. 18.
- KUČERA, M. *Školní etnografie, přehled problematiky*. Praha : Karolinum, 1992.
- LIPSET, S. M. *Dvousečná zbraň – Rub a líc americké výjimečnosti*. Praha : Prostor, 2003. ISBN 80-7260-094-X.
- MCNALL, R. Japanese Education. 18. 2.1999 [on-line]. Dostupné na WWW:<<http://s9000.furman.edu/~rmcnall/thesis.html>>.
- MURPHY, R. F. *Úvod do kulturní a sociální antropologie*. Praha : Sociologické nakladatelství (SLON), 1998. ISBN 80-85850-53-2.
- OKAZAKI, A. What American Art Educators Learned from Japanese. *Art Education*, 1985, v. 38, n. 4, p. 6–10.
- OSHO *Zen*. New York : St.Martin's Press, 1994. ISBN 0-312-11733-7.
- OSHO *Život láska smích*. Praha : Pragma, 1992. ISBN 80-85213-18-4.
- POŘÍZ, J. Bolestné hledání ideálu. *Exportér Magazín hospodářských novin*, 2004, č.1, s. 4–8.
- PRONNIKOV, V. A.; LADANOV, I. D. *Japonci jak je neznáme*. Praha : Lidové nakladatelství, 1989. ISBN 80-7022-040-6.
- SASAKI, J. Vyučování začíná v raném věku. *Informační bulletin Velvyslanectví Japonska v ČR*, 1998, s. 3.
- SOUKUP, V. *Přehled antropologických teorií kultury*. Praha : Portál, 2000. ISBN 80-7178-328-5.
- STRAUSS, A.; CORBINOVÁ, J. *Základy kvalitativního výzkumu*. Boskovice : Albert, 1999. ISBN 80-85834-60-X.
- ŠIKLOVÁ, T., ed. *Výchova k toleranci a proti rasismu*. Praha : Portál, 1998. ISBN 80-7178-285-8.
- ŠVARCOVÁ, Z. Projev předsedkyně Z. Švarcové na valné hromadě. *Kokoro*, 2003, s. 4–5.
- ŠVARCOVÁ, Z. *Vesmír v nás*. Praha : Academia, 1999. ISBN 80-200-0725-3.
- The Education Reform Plan for the 21st Century, 27.5.2003 [on-line]. Dostupné na WWW:<<http://www.mext.go.jp/english/topics/21plan/010301.htm>>.
- TRŽILOVÁ, J. Japonské ženy se bouří. *Koktejl*, 2004, r. 13, č. 2, s. 54–9.

VOGT, W. P. *Tolerance&Education. Learning to liveWith Diversity and Difference.* Thousand Oaks London New Delhi : SAGE Publications, 1997. ISBN 0-7619-0217-1.

YOSHIDA, M. *The Hybrid Tradition.* Tokyo : Cosmo Public Relations Corp., 1984.

ZÁTOPKOVÁ, M.; NÁDVORNÍKOVÁ, H. Spolupráce s Japonskou školou. *Informatorium*, 1998, č. 8, s. 8.

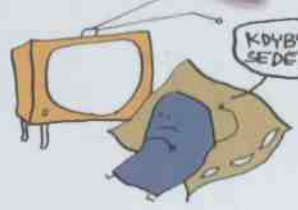
N E N U D A

J A K S I H R A J Í V J A P O N S K U

BARBARA KARPETOVÁ
KATEŘINA SLÁDKOVÁ

SLÁVA, JAPONSKO
MĚ VOLÁ!

KDYBYS RADŠÍ
SEDEL DOMA.

PROSTOR
ALBA ART
CREATION

- * **ZÁBAVNĚ POZNÁVÁNÍ
VE ŠKOLE I ZA ŠKOLOU**
- * **12 KAPITOL - 12 VÝPRAV
ZA KULTURNÍM BOHATSTVÍM JAPONSKA**
- * **INSPIROMAT ZÁBAVY PRO DĚTI
OD ŠESTI DO ŠESTNÁCTI LET,
JEJICH RODIČE A UČITELE**
- * **NÁVODY A PODNĚTY
K VÝTVARNÝM AKTIVITÁM**

NENUDA

JAK SI HRAJÍ V JAPONSKU

NAPSALY

Barbara Karpetová a Kateřina Sládková

FOTOGRAFOVAL

Pavel Štecha

PROSTOR

**ALBA ART
CREATION**

Lektorovaly: *prom. fil. Vlasta Winkelhöferová, Misako Kanayama-Krouská, B. A.*

© PROSTOR, 2000

© ALBA ART CREATION, 2000

© Barbara Karpetová, Kateřina Sládková

Photography © Pavel Štecha, 2000

Illustrations © Kateřina Sládková, 2000

ISBN 80-7260-026-5

Tato publikace mohla být vydána díky finanční podpoře:

- programu **PHARE, CS 9204 - OBNOVA VZDĚLÁVACÍHO SYSTÉMU ČESKÉ REPUBLIKY**, řízeného MŠMT
- nadace **THE JAPAN FOUNDATION (KOKUSAI KÓRJÚ KIKIN)** se sídlem v Tokiu

Dále autorky děkují za nezištnou pomoc všem svým dalším spolupracovníkům, kteří ke vzniku této knihy přispěli.

Jsou to především:

*Japonská škola v Praze
ředitel Japonské školy v Praze Hidenori Bando
Hiroko Bandová
Misako Kanayama-Krouská
Hiroaki, Kunio, Jui a Kóske Nišijamovi
Adam Kliment
Alice Štechová
Misa, Júka a Jošimi Jošikurovi
Kumiko a Hitomi Uemacuovi
Hiroko a Isao Macumijovi
Darja Kawasumiová*

Dále děkujeme za pomoc našim dětem, rodinám a přátelům, jejichž podíl na zrození této publikace rovněž není zanedbatelný.

JAPONSKO

ZEMĚ BLÍZKÁ I VZDÁLENÁ

V první publikaci Nenuda jsme slavili naše tradiční svátky. Ty známé i ty téměř zapomenuté, ale vždy české. V druhé jsme se vydali na návštěvu k evropským příbuzným, abychom je více poznali. A ve třetí jsme se vypravili až do Asie, konkrétně do Japonska.

Proč právě tam? Protože je v mnoha směrech naší zemi blízké. Například také není v porovnání se svými nejbližšími sousedy z největších a také v něm lidé více než na přírodní bohatství museli a musí spoléhat na svou chytrost a dovednost, stále se učit umění získávat co nejvíce z mála. Byť jde o ostrovní zemi, bylo Japonsko ve své historii nuceno se vyrovnávat se silnými vlivy sousedů. My jsme na tom podobně. Japonci tyto zahraniční vlivy využili ve prospěch své vlastní kultury. Co jim vyhovovalo, přetvořili k obrazu svému. Okoukali chytrý nápad a rozvinuli ho do mnoha dalších, často ještě chytřejších. Odjakživa měli zkrátka „nos“ na kvalitu a nebáli se nechat se inspirovat. V českých dějinách tomu bylo podobně...

Na myšlenku seznámit se více s Japonskem nás však přivedli také sami Japonci. Cestování a poznávání je náramně baví, takže je potkáte snad všude na světě. S nadšením v očích a úsměvem na tváři zachycují videokamerami a fotoaparáty krásu, kterou my už někdy ani nevnímáme. Je jim vlastní „umění dívat se“. I tomu je naučilo Japonsko, jeho příroda a kultura, která je s ní těsně spjatá. Většina z nás se vlastně kolem sebe dívat neumí... Je to škoda, protože nám uniká mnoho drobných radostí, pocitů a zážitků.

O tom, že Japonci dokonale pochopili, jak užitečné je poznávat jiné kraje, svědčí skutečnost, že ve školách zavedli pro nás naprosto nezvyklý předmět: mezinárodní výchovu. Co se v něm učí? Například chápat a neod-suzovat to, co je jiné a čemu zrovna nerozumí. A pochopitelně vybírat, čemu je dobré se přiučit. Když tedy Japonci nahlíží svět „pod pokličku“, proč si z nich nezít příklad a nepodívat se, jaké pochoutky pro všechny smysly v průběhu staletí připravili oni? Evropské výtvarné umění se japonským v minulosti inspirovalo a výsledky stály za to.

Japonská kultura nám nabízí tolik nápadů, že z toho až přecházejí oči. Co jen dokážou Japonci vykouzlit z obyčejného papíru! Poznali tento materiál mnohem dříve než my, přilnuli k němu a objevili snad všechny jeho praktické i estetické možnosti. Dokonce je používán při stavbě domů! V hodinách výtvarné výchovy přetvářejí děti papír ve zvířata, postavy, krabičky, skládanky, hračky, stínidla, vějíře... Vtipné, promyšlené a někdy ve své podstatě tak překvapivě jednoduché, že si při jejich spatření v duchu řeknete: „Že mě to dávno nenapadlo!“ Umění získávat co nejvíce z mála se tu projevuje v celé své šíři.

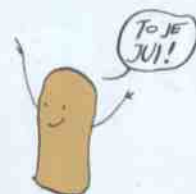
Pojďte tedy spolu s japonskou holčičkou Jui a českým klukem Adamem projít japonským rokem. Možná to zní neuvěřitelně, ale ti dva se skutečně potkali a skamarádili se. Bylo to v Čechách, kde rodiče Jui pracovali. Adam vysvětloval, jak to chodí u nás, a Jui vyprávěla o Japonsku. Teď bude vyprávět vám.

O všedních i svátečních dnech, o dětech a dospělých, o hrách, sportu, divadle a mnoha dalších věcech. Především však o tom, jak si po japonsku hrát s papírem, nůžkami, lepidlem, barvami, štětci, sádrou, hlinou a fantazií.

Vaše autorky

OBSAH

LEDEN aneb JAK SE SLAVÍ JAPONSKÝ NOVÝ ROK	8–11
ÚNOR aneb ĎÁBEL VEN, ŠTĚSTÍ SEM	12–15
BŘEZEN aneb SVÁTEK JAPONSKÝCH DĚVČÁTEK	16–19
DUBEN aneb KDY ZAČÍNÁ JAPONSKÝM DĚTEM ŠKOLNÍ ROK	20–23
KVĚTEN aneb JAK SLAVÍ SVŮJ SVÁTEK CHLAPCI	24–27
ČERVEN aneb O JAPONSKÉ PŘÍRODĚ	28–31
ČERVENEC aneb CO SE DĚJE NA JAPONSKÉM NEBI	32–35
SRPEN aneb KDY MAJÍ JAPONSKÉ DĚTI PRÁZDNINY	36–39
ZÁŘÍ aneb O JAPONSKÉM SMYSLU PRO KRÁSU	40–43
ŘÍJEN aneb MĚSÍC SPORTU	44–47
LISTOPAD aneb JAK SE V JAPONSKU HRAJE DIVADLO	48–51
PROSINEC aneb CO DĚLAJÍ JAPONSKÉ DĚTI V ZIMĚ	52–55

LEDEN

aneb JAK SE SLAVÍ JAPONSKÝ NOVÝ ROK

CO SE DĚJE, NEŽ NOVÝ ROK ZAŤUKÁ

● Slovy příchodu nového roku jsou v Japonsku spojeny s vítáním jara. Podle starých kalendářů totiž začínal nový rok v předjaří, a tak i když to vůbec nevypadá, že by mělo jaro už zaťukat na dveře, Japonci mu svými zvyky vycházejí naproti. U nás voní tyto svátky jehličím, byty si zdobíme jmelím... V Japonsku přináší zdraví a štěstí *kadomacu*, zvláštní novoroční výzdoba, která se umísťuje po stranách vstupních dveří do domu. Je vytvořena z větví borovice, japonské slivoně, což je cosi jako naše planá švestka,

a bambusových stvolů. Těto trojici se říká „přátelé zimy“. Kdo se na *kadomacu* podívá, měl by si uvědomit, jak statečně čelí tyto rostliny chladu a mrazu – a vzít si z nich příklad. Kromě toho má každá z nich další „úkoly“ a vlastnosti, kvůli nimž je lidé ctí.

Borovice je pro svou stálou zeleň symbolem dlouhého života, ale také moudrosti, vznešenosti, uctyhodného chování. Skutečně moudří lidé, kteří již o životě vědí své, stejně jako borovice většinou mlčí... Když se podíváte na jehličí borovice, jistě si všimnete, že je to vlastně nerozlučný pár – proto se stalo symbolem věrné manželské lásky.

Slivoň, symbol stálosti, je stromem dívek a žen: Mají být stejně čisté a krásné jako její křehké květy, stejně statečně a důstojně čelit těžkostem, které je v životě potkají.

Bambus má zajistit blahobyt a „patří“ mužům. Ale pozor, jen mužům dokonalým: vzdělaným, vychovaným, příjemným a stejně nevtíravě elegantním jako bambusové stvolů.

Oblíbenou novoroční hrou je *fukuwarai*. Hráči namalují a vystříhnou oči, nos a pusy – a pak se poslepu pokoušejí správně je umístit na papír s předem namalovaným oválem obličeje. Zkušenější hráči se už vystřihováním nezatežují. Rovnou na papír kreslí.

ALE NENURO,
SCHOVÁVANA
K NOVOROČNÍM HRÁM
NEPATŘÍ!

Japonské děti řadí umí rozcítit kóču

JAK NA NOVÝ ROK, TAK PO CELÝ ROK

Osłavy Nového roku začínají až se sto osmi půlnočními údery na zvláštní zvony ve všech klášterech. Zvláštní jsou tyto zvony proto, že nemají srdce. Nahrazuje je dlouhý dřevěný kůl zavěšený jako houpačka vedle zvonu. Mnich jej rozhoupe, kůl narazí na zvon a ozve se táhlý dunivý zvuk. Oněch sto osm úderů představuje sto osm zlovyků, špatných myšlenek nebo vlastností, o kterých si nikdo nemůže být jistý, že si na něj „nezasednou“. Tím, že odezní, se jejich nebezpečí zažene. Alespoň pro následující rok...

Po půlnoci se rodiny vydají do chrámů nakoupit zásobu talismanů a už se těší na první sen, který se jim letos bude zdát. Prý je jisté, že se vyplní. Největší štěstí přináší sny o hoře *Fudži*, vodních ptáčích jeřábech a o baklažánech.

S ránem začíná první den třídení svátků, kdy má každý možnost provětrat slavnostní oblečení a setkat se s příbuz-

nými. Přátelé a známí přijdou na řadu později. Děti vítají hosty s nadšením, protože je v této zemi zvykem přicházet na návštěvy s dárčky. První zastavení v rodinném kruhu se koná dopoledne. Je třeba pochlubit se novoroční poštou, přečíst druhým, co mi kdo pěkného přeje. Dále je na programu vycházka do chrámu. Nákupní horečka již pominula, nyní je třeba uctivě zdravít sousedy – sejdou se tu opravdu všichni – a pochválit jim novoroční výzdobu, která těšila oči kolemjdoucích cestou do chrámu. Novoroční svátky jsou zkrátka časem setkávání a vdechování sváteční atmosféry.

CO SE JÍ, NEŽ SE ROK PŘELOMÍ

Tradičním silvestrovským pokrmem jsou v Japonsku nudle *soba*. Čím delší, tím lepší, protože dlouhé nudle, to znamená dlouhý život. K novoroční snídani se pojídají rýžové knedlíčky *ozoni* vařené v zeleninové polévce a spousta pochoutek z ryb, rýže a zeleniny, kterým Japonci říkají *oseči rjóri*. Mají svůj zvláštní úkol. Kdo je sní, bude si příští rok žít jako v bavlnce. Například černé fazole se pojídají proto, aby byl člověk silný a kypěl zdravím. Slovo *mame*, tedy fazole, má totiž v japonštině ještě druhý význam: *silný, zdravý*... Zvláštností je, že sváteční jídla navadí hospodyňky předem a uschovejí je do krásných lakovaných krabiček, jakýchsi třípatrových šperkovniček na kulinařské klenoty. Co člen rodiny, to jedna šperkovnice na pochoutky, co den, to jedno „patro“. Paní domu mají po starostech, a ještě je zaručeno, že díky pečlivé přípravě na žádou z dobrůtek nezapomenou.

Na Nový rok je nutné jíst zvláštními vrbovými hůlkami. Vrba je totiž také stromem, který v Japonsku nosí štěstí. Aby bylo vše pojištěno, popijí se sladké rýžové víno *tozo*, které chrání před nemocemi.

VÍTE, ŽE

na Nový rok připlouvá podle pověsti k břehům Japonska sedm bůžků, kteří každému přivezou štěstí?
je v novoročním období zvykem pořádat velké soutěže v „japonském krasopisu“?
skládání papírových jeřábů prospívá zdraví? Stačí jich složit tisíc!

Stolní kolotoč
pro potěchu oka

Japonská káča koma

NOVOROČNÍ HRY

Novoročních her mají v Japonsku víc než dost. Jsou velmi staré, kupodivu však stále živé. A děti je hrají rády, což je hlavní. Například *hanecuki*, badminton s celodřevěnými páčkami. Ty správné, „tradiční“, bývaly krásně zdobené. Nešikovové mají při této hře smůlu. Po každé porážce je vítěz čmárne tuší...

V Japonsku je stále oblíbené točení káči a vlčků, kterým se říká *koma*. Tuto hru ovládají někteří zdejší kluci stejně mistrovsky jako hry počítačové.

A pak jsou tu karty. Ty úplně první se hrály s mušlemi. Snad proto je dodnes většina japonských karetních her založena na hledání karet, které se k sobě hodí do páru. (Stejně jako k sobě padnou jenom ty dvě lastury, které byly kdysi obydlím jednoho mlže.)

Nejrozšířenější japonská karetní hra je velmi těžká. Na jedné kartě je napsáno několik začátečních veršů některé básně, na kartě, která k ní patří, zbytek. A básně je sto... Kdo poskládá správných párů nejvíce, vyhrává. Japonští karbaníci musejí být tedy znalci poezie. Dokonce jsou v této hře pořádána mistrovství. Děti na celém světě jsou však vynalézavé, a tak si i ty japonské vymyslely celou řadu jednodušších karetních her. Básně například nahradily rozdělenými příslovími.

Květinové karty jsou obdobou kvarteta. Vítězí ten, kdo získá nejvíce čtveřic rostlin kvetoucích v jednom měsíci.

KOLOTOČ SAMOTOČ

DRAK NA DRAKA

Drak z rukou
japonského
mistra

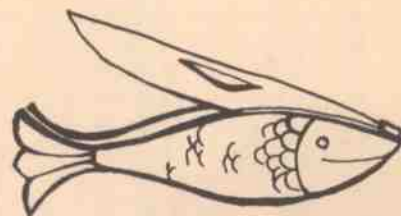
DRACI

Kdo by se chtěl opravdu novoročně pobavit po japonsku, musel by jít pouštět draky. Dříve však nebylo pouštění draků považované za kratochvíli. Byl to náboženský obřad, oběť a modlitba k bohům. Draci zajišťovali spojení mezi zemí a nebesy. Nepředstavujte si je ale jako naše draky. Nemají pusy od ucha k uchu, červený nos ani ocas ověšený střapečky. Japonský drak může vypadat všelijak: jako démon, vějíř, brout. Nebo na něm mohou být namalované různé značky. Například tygra nebo bouře. Dříve draci sloužili také jako signální znamení a přepravovaly se na nich zprávy. A na některých dračích „monstrech“ se prý v dávných časech dalo dokonce ulétnout z vyhnanství. Jak vidíte, draci se v Japonsku těší velké vážnosti, stejně jako její dávné „živé“ vzory. Drak není v očích obyvatel Asie křivou potvorou, která snídá princezny, ale symbol štěstí, bájným dobrosrdečným zvířetem, obdařeným schopností kouzlit.

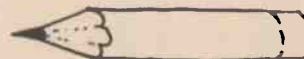
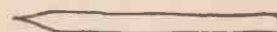
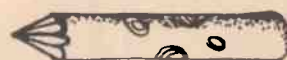
Není tedy divu, že papírové draky staví také dospělí. I je často jako obzvlášť významný dárek věnují svým dětem nebo vnukům. Obvykle hned po narození... Věřte totiž, drak – i papírový – dokáže zahnat zlé síly, a dokonce zlatit novému členovi rodiny nebesky šťastný život.

PAPÍROVÁ KÁČA

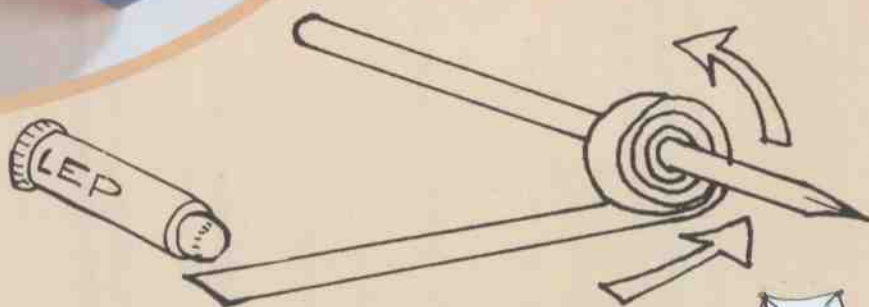
Vyrobít japonskou káču je hračka. Potřebuješ jen klacík, špejli, tužku nebo jinou dřevěnou tyčku. Na jednom konci ji zašpičatíš a pak na ni natáčíš a současně přilepuješ barevné papírové proužky. Získáš je například za pomoci skartovacího kancelářského stroje nebo v tiskárně. Případně se chopíš nůžek a nastříháš je.

Vezmi nožik.

Ořež tužku, klacík
či špejli do špičky.

Navíjej a zároveň nalepuj
papírový pásek.

ZAMYSLI SE

- co a proč se jí na Nový rok u vás
- jestli někteří u nás žijící ptáci něco symbolizují
- co všechno může zvonit

PODÍVEJ SE

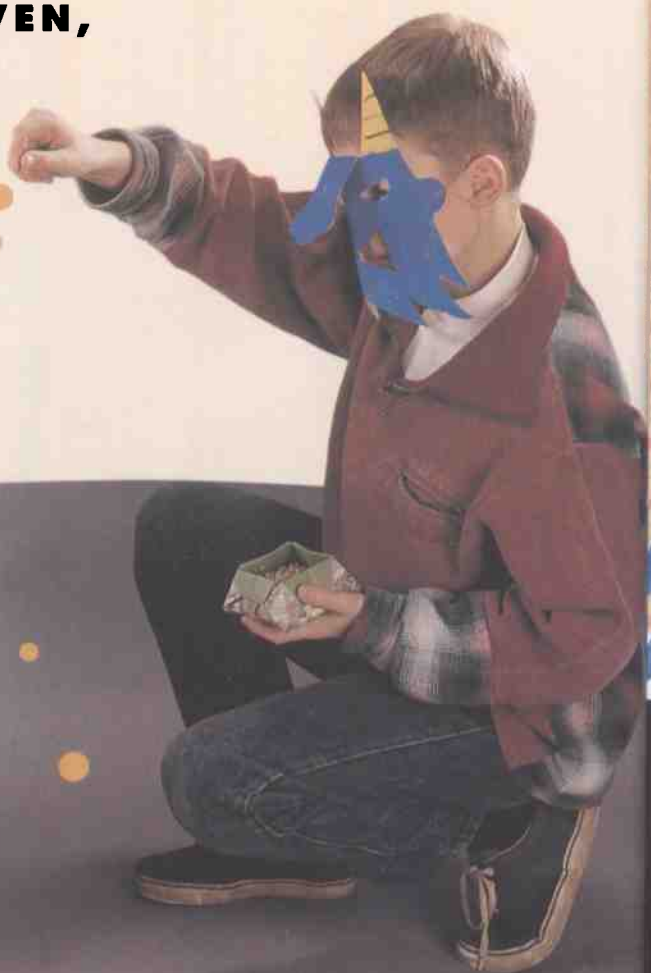
- jaká jídla jedí lidé na Nový rok v různých zemích
- na siluety ptáků
- jak vypadají různé zvonky

UDĚLEJ

- světový novoroční jídelníček
- skládky ptáků, které znáš
- sbírku zvonků

ÚNOR

aneb **ĎÁBEL VEN,
ŠTĚSTÍ SEM!**

SECUBUN, SVÁTEK PLNÝ BOBŮ

Svátek *secubun* je oslavou konce období velkého chladu. Podle starého kalendáře jde vlastně o novoroční oslavu, protože nový rok začíná jarem. Je tu zkrátka další začátek. A protože se vždycky lépe začíná s čistým stolem, je to svátek spojený s úklidem a vymítáním zlých sil. V obydlích rozhazují lidé pražené sojové boby a přitom

přeříkávají zaklínací formuli: „Ďábel ven, štěstí sem.“ V rodinách rozhazují boby především děti. Rodiče jim pomáhají tím, že otevírají okna a dveře, aby měli zlí ďáblici kudy utíkat. Když jsou všichni ďáblici zaručeně pryč, dají se děti do sbírání bobů. Ukládají si je do dřevěných krabiček. Při večeri pak mají pro štěstí sníst právě tolik bobů, kolik je jim let. Protože jsou však pražené sojové boby náramně dobré –

chutnají jako křupavé oříšky – většinou to nevydrží a postupně spořádají všechny.

Boby se rozhazují také v chrámech. Zde tak činí slavní lidé, kteří narodili ve znamení nadcházejícího roku. Na Východě totiž nemají měsíční, ale roční znarní. Ostatní si sbírají boby pro štěstí.

ČERTÍCI SE MASKY

STRAŠIDLA ZNÁMÁ I NEZNÁMÁ

S démony, duchy, strašidly a čerty nejsou v Japonsku žerty. Například čerti si na lidech rádi pochutnávají a ani jejich další kolegové z říše zla nejsou většinou přátelštější. Nikdo se tedy nedívá, že se jich Japonci opravdu bojí.

Například takový vodník *kapa* má do našich dobrotivých hastrmánek velmi daleko. Je to proradný žlutozelený mužik velikosti pětiletého chlapce, porostlý liščímí chlupy. Na zádech má želví krunýř a na vrcholku hlavy důlek plný vody. Když mu takhle tůňka vyschne nebo se vyleje, je mu ouvej, protože ztratí sílu. Kdyby vás dostal do svých čtyřprstých rukou s dlouhými drápy, stráší si vás k čenichu, který mu čouhá z červené či modročerné kšice, asi byste hrůzo ztratili řeč. A pochopitelně i myšlenky, na to, že byste mohli vodu z prohlubně na hlavě nějak dostat. Ve vodě už by vám nepomohlo vůbec nic. Osvláště pokud byste při plavání pojídali okurku. *Kapové* totiž okurky milují...

Strašidla *nobusama* ztrpčují život poutníkům. Zahradí cestu jako stěna a není kudy dál. K strašidlům pro nás velmi cizokrajným patří také *roku-rokubi*, jež budí děs svým krkem, který dokáže dle libosti prodlužovat a zkracovat.

Rozhodně nesmíme zapomenout na lesního skřeta *tengu*. Na první pohled vypadá jako člověk, kdo se však zadívá pozorněji, odhalí v něm podle dlouhého červeného nosu strašidlo. Potom už není překvapen, že se *tengu* zničehonic vznese a odletí. Bud za pomoci kouzelného vějíře, nebo vlastních křídleček. Kam? Asi zase do polevky. Tam ostatně všichni bubáci patří.

Únorové zátiší s čerty a sojovými boby

BYLO NEBYLO...

Japonské pohádky jsou v lecčems podobné těm z jiných koutů světa. Po dlouhé roky se vyprávěním předávaly z pokolení na pokolení. Teprve ve dvacátém století se mnohé učené hlavy chytly za nos a začaly po vzoru evropských kolegů tyto příběhy zapisovat. Nejslavnějším hrdinou japonských pohádek je *Mototaró* – Broskevniček. Je to chlapík podobný našemu Plaváčkovi. Také ho přinese voda... Ne však v košíku, ale v broskvi. Tak přijde ke svému zvláštnímu jménu a potom pochopitelně zažívá mnohá dobrodružství. Nakonec je vyslán na ostrov čertů, kde s nimi zápasí o jejich poklady. Vybojuje si bohatství, princeznu a může zazvonit zvonec.

Ve většině japonských pohádek ale příliš princezen, princů a jiných reků nenajdete. Častěji se v nich setkáte s jezevci, liškami, opicemi, rybáři a rolníky. Nesmíme zapomenout ani na mnichy. Japonští mniši nachodili po horách i dolinách dlouhé kilometry, protože museli pečovat o menší chrámy. Tak vešli do srdcí a příběhů těch, jež potkávali a kterým nikdy neodmítli radu ani pomoc. Později začali pohádkáři mnichům přisuzovat nadpřirozené schopnosti. A kdo už dnes ví, zda je náhodou skutečně neměti? Několika slovy řečeno: Japonské pohádky jsou kratší, zdánlivě se toho v nich moc neděje, avšak o to více vybízejí k zamyšlení a o to hlubší se v nich skrývá léty prověřené životní moudro.

VÍTE, ŽE

- na sv. Valentýna jsou v Japonsku obdarováni jen chlapci dívkami, a to čokoládou?
- s japonskou poezií se můžete seznámit ve sbírce B. Mathesia *Verše psané na vodu*?
- v japonských pohádkách vystupuje *onibaba*, která je obdobou naší ježibaby?

KNIHA - PŘÍTEL JAPONCE

Naučit se číst japonské texty není snadné. Dalo by se říci, že do tajů mateřského jazyka pronikají Japonci celý život. Přesto čtou rádi. Dnes už ale spíš obrázkové příběhy comics. Pravou japonskou knížku poznáte podle toho, že se čte odzadu a ve sloupcích. Začnete v pravém horním rohu směrem dolů – a pokračujete až na „první“ stránku. Novější knihy se ale tisknou i „po evropsku“.

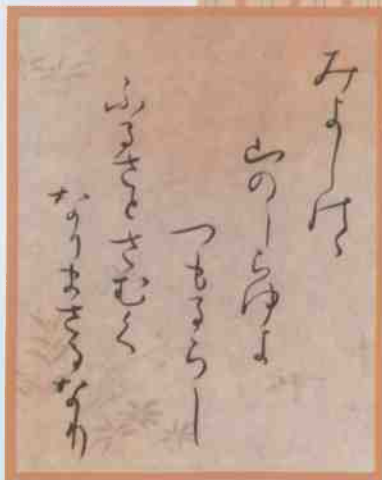
Japonské knížky jsou celosvětově proslulé krásnými ilustracemi. Po řadu let vyhrávají výtvarníci ze země vycházejícího slunce se svými obrázky pro děti na světových soutěžích hlavní ceny. Není to způsobeno přízní hvězd – je to důsledek dlouhého vývoje japonského kreslířského umění. Lehkost ruky a dovednost vidět krásu všude kolem sebe si předávaly celé generace, až Japoncům přешly doslova „do krve“. A aby se snad tento dar neztratil, učí se malí Japonci ve škole vládnout štětcem tak, aby byla každá linka na papíře stejně příjemná jako dotek vánku.

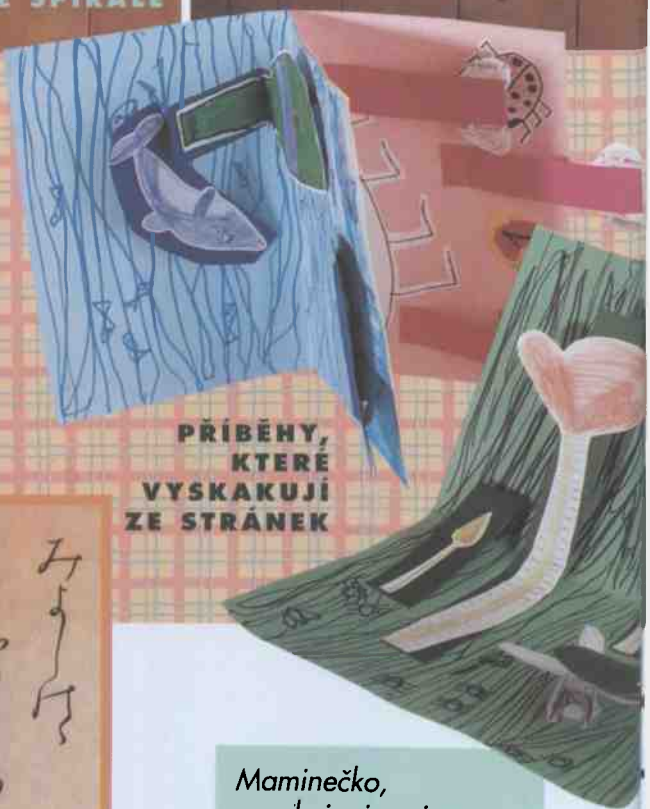
ANI TUNA POEZIE NEZABIJE

Duše ryziho Japonce je duší básníka. Umění skládat básně dokonce ve středověku u dvora rozhodovalo o tom, zda bude či nebude někdo povýšen. Báseň neodmyslitelně patřila k různým pozváním, předávání dárků a vyznáním lásky. Záliba ve vytváření vlastních básní vydržela japonským lidem dodnes. Bez „vlastnoručně“ složené básně se neobejdou žádné narozeniny, svatba, oslava v práci... Každý se rád blyškne, že má básnické sířevo, a ještě do svého výtvaru začlení narážku na některou z mnoha starých básní. To proto, aby posluchači pochopili, že je sečtělý. Báseň je však Japoncům cenným pomocníkem i v důvěrných vztazích s přáteli, rodiči, kamarády. Než by občas někomu něco dlouze vysvětlovali, raději napíší několik trefných veršů – a je na adresátovi, aby vyluštil, co tím chtěl básník říci.

Kdo ví, kde se přízeň k tomuto druhu umění v Japoncích vzala, natož jak dlouho ještě potrvá. Snad pramení z toho, že v Japonsku nikdy nebylo prostoru nazbyt. Aby se člověk uživil, musel zužitkovat každý centimetr, který mu skalnatá země popustila. V poezii jsou nejdokonalejším důkazem schopnosti říci vše na pár centimetrech básně *tanka* a *haiku*. Tyto kraťoučkové básnické formy, které postrádají rým, se staly nejrozšířenějšími a později také nejznámějšími v okolním světě. Jsou pohlazením, vyjádřením pocitu či myšlenky, obrazem. Ale zároveň i pobídnutím, aby se čtenář zamyslel, dal si verše do souvislosti se svými vlastními zkušenostmi. Jinak nic nepochopí...

Báseň může být i součástí dopisu

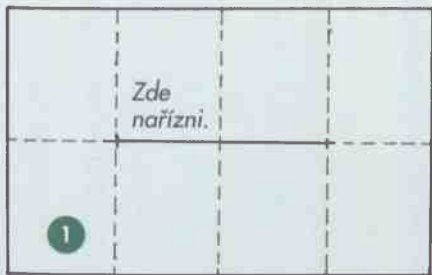

PŘÍBĚHY,
KTERÉ
VYSKAKUJÍ
ZE STRÁNEK

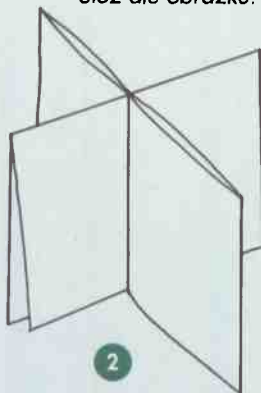
Maminečko,
nesahej mi na jezero
v zásuvce psacího stolu.

japonský chlapec, 11 let
přeložil Karel Fiala

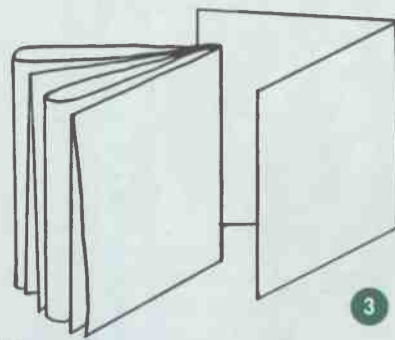
JAK SI VYROBIT KNIHU

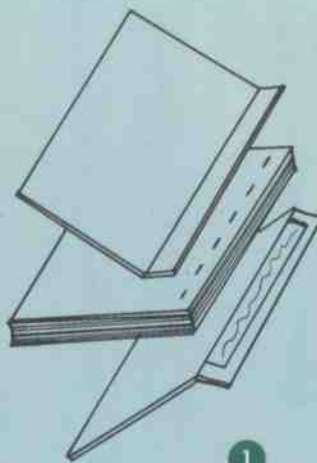
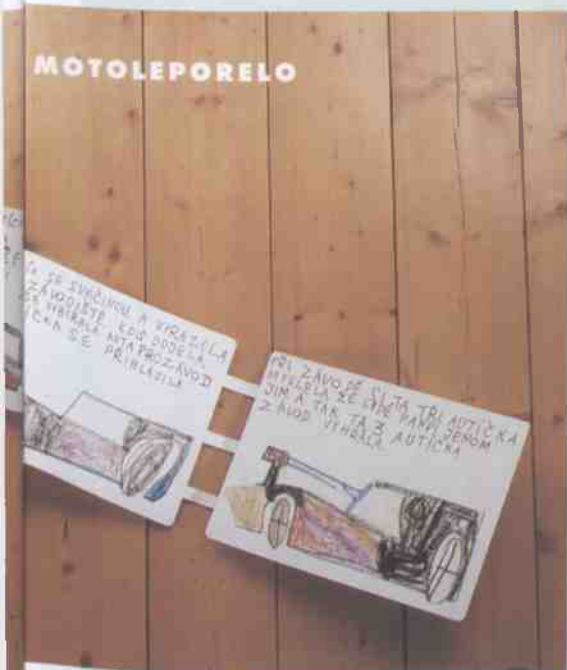
Slož dle obrázku.

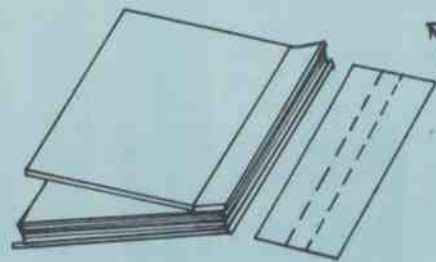
Vlož do desek a prostříhni doposud spojené stránky.

MOTOLEPORELO

Přilep desky.

Oblep hřbet pevným papírem, tkaninou nebo textilní lepicí páskou.

Na obrázcích vidíš nejběžnější způsoby „tvorby“ knih. Můžeš si ale vymyslet i nějaké jiné. Z nářadí je dobré mít po ruce sešivačku, děrovačku, lepidlo, kartony, lepicí pásky, nůžky, textilní pásky...

ROLOVANÁ KNIHA O DLOUHÉ CESTĚ

ZAMYSLI SE

- mají-li pohádky různých národů něco společného
- jak vypadá strašidelný hrad
- proč a jak lidé zaznamenávají informace

PODÍVEJ SE

- do knihovny a přečti si pohádky z různých zemí
- na obrázky strašidel u nás známých i neznámých
- na co všechno se kdy psalo

UĎĚLEJ

- strašidlo, napiš o něm pohádku a nakresli k ní obrázky
- bludiště plné strašidel
- knihu jako výtvarný objekt

BŘEZEN

aneb SVÁTEK
JAPONSKÝCH
DĚVČÁTEK

SVÁTEK DĚVČÁTEK, ČI SVÁTEK BROSKVONÍ?

Třetího března se slaví Den děvčátek. Svátek něžný a půvabný jako květy broskvoní, které se v té době rozvíjejí. Holky i holčičky si sezvou kamarádky, šišbetají, mlsají koláčky a zapíjejí je dětským rýžovým vínem nebo čajem. To hlavní, kolem čeho se ale svátek děvčátek točí, je jakési látkou potažené stupňovité pódiíčko, na které každá holčička vystaví všechny své panenky. Pověra praví, že kdyby to nestihla do 3. března, nevdá se. Tuto výstavu pak kamarádky obdivují...

Ale pozor! Na onom pódiíčku neposedávají panenky, jaké známe z obchodů či vlastní skříně. Vystavují se tradiční japonské panenky, děděné z matky na dceru a určené jen pro potěchu oka. V žádném případě si s nimi nikdy nikdo nehraje,

na to jsou příliš cenné. Po svátku se opatrně zabalí do krabic, kde celý další rok pokorně čekají na svůj den.

Japonské panenky jsou v mnohém podobné japonským ženám. Stejně jako ony působí drobným roztomilým dojmem, jemný obličej jim rámuje jako uhel černé vlasy a s malými rty si pohrává lehký úsměv... A stejně jako japonské ženy mají i panenky zálibu v mlčení.

'OKHUTNEJ, NUDA,
PRAVÝ JAPONSKÝ
ZELENÝ ČAJ!'

ALE JA HRACHO
NERAD.

ČAJOVÝ OBŘAD

K Japonsku neodmyslitelně patří čajový obřad. Už samotné slovo obřad naznačuje, že nejde o žádný švitořivý dýchánek. Ke slovu se dostává naprosté ticho! Má to svůj historický důvod: Čajem se kdysi osvěžovali mniši při meditacích. Proto je v Japonsku dodnes pití čaje spojené s mlčenlivým přemítáním. Zúčastnit se čajového obřadu je pro nezasvěceného téměř nemožné. Celý rituál má tisíce pravidel, na jejichž dodržování se přísně dbá. Uklidnit vás může pouze to, že je přesně nezná ani řada Japonců. Ženy a dívky, pro něž je zvládnutí zásad čajového obřadu součástí společenské výchovy, však připravují a servírují čaj s udivujícím umem.

Souhrou svých pohybů navozují tu správnou atmosféru prosté dokonalosti. Obřad začíná dlouho před tím, než se poprvé napijete. Nejdříve je třeba projít po pěšince vedoucí nejmalebnějšími kouty zahrady k čajovému domku. Poté se pohledem na kamennou lucernu, pítko pro ptáky, zátiší z balvanů. Tato procházka vás zklidní a naladí. V čajovém domku, který neslouží k jinému účelu než k pití čaje, usazení v kleku na patách sledujete přípravu napoje. Čaj samotný však vypadá docela jinak, než jste zvyklí. Jako zelený prášek! Zalije se vroucí vodou a bambusovou meličkou, vzdáleně připomínající štetku na holení, se našlehá do pěny. Konečně jste dospěli k prvnímu doušku...

Ale ouha! Čaj je hořký jako pelyněk. Když však k němu přikousnete sladounké cukroví, za chvíli vám zachutná. A nakonec kouzlu čajového obřadu docista propadnete...

Objednat si v japonské restauraci je snadné, ukážete na maketu vybraného jídla

JAPONCI JEDI OČIMA

Příprava a podávání jídel je pro japonské ženy rovněž obřadem. Nezáleží jim jen na tom, zda je oběd chutný, ale i na tom, jak je naservírovaný.

Z potravin, jež nepůsobí na první pohled příliš lákavě, jako jsou například slisované mořské řasy, kus syrové ryby a rýže, dokážou vykouzlit

„dortíček“ radost pohledět. Říká se mu *suši* a patří k nejproslulejším japonským pochoutkám. Není jen dobrý, ale i zdravý. Jako ostatně většina tradičních japonských pokrmů, jejichž základní složkou jsou zelenina, rýže a ryby. Japonským kořením číslo jedna jsou sojové omáčky, které jsou mnoha druhů i barev. Právě ty dávají výtvarům japonské kuchyně lehce nasládlou chuť.

Ač už v Japonsku dlouhá léta používají také příbory, nepřilnuli k nim a stále dávají přednost hůlkám. Na stole se objeví neskutečné množství mističek a misek, ze kterých si všichni postupně berou právě tolik, kolik snědí. Pít se na zákusky? V Japonsku hrají tolika barvami, až se zdá, že snad byly vymyšleny a pečeny tak, aby krásně ladily se vzory *kimono*. Japonci si totiž ve sladkém libují především při slavnostních příležitostech a k těm *kimono* neodmyslitelně patří.

Ananas a jahoda, ozdobné makety pro školní jídelnu

VÍTE, ŽE

v březnu (při svátku Bílého dne) dostávají v Japonsku děvčata od kluků žužů? jeden z prvních románů světové literatury (*Vyprávění o Gendžim*) napsala japonská dvorní dáma *Murasaki Šišibu*? *kimono* svobodných dívek mají rukávy dlouhé a vdáných žen krátké?

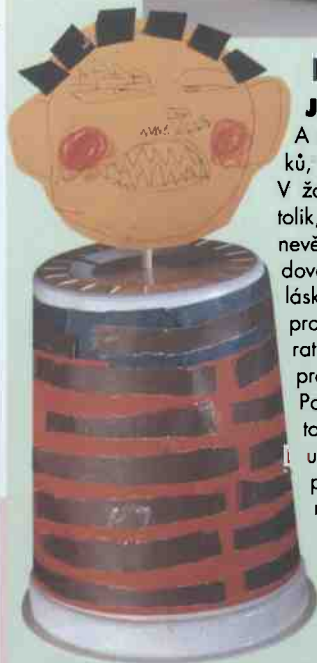
JOGURTOVÝ
KOKES

PANENKÁRI

Japonsko je rájem panenek. A nejenom panenek, ale i panáčků, kteří jsou určeni pro kluky. V žádné jiné zemi jich nenajdete tolik, nikde jinde se jejich výrobě nevěnují tak dlouho a s takovou dovedností a citem. Může za to láska k dětem, kterou jsou Japonci proslulí. První panenky, jimiž své ratolesti obdarovávali, sloužily spíše jako amulety pro štěstí nebo ochránkyňe před zlými duchy. Později tento jejich úkol upadl v zapomnění, protože se mistři panenkáři dopracovali ve svém umu tak daleko, že všem úplně stačilo, jak jsou panenky krásné. Z „pouhých“ hraček se proměnily ve skvosty uměleckého řemesla.

Ač nepatří k nejstarším, ve světě jsou nejpoulnější panenky kokeši. Vypadají velmi prostě, v podstatě jsou to dřevěné omalované špalíčky s hlavičkou. Ruce a nohy žádné nebo jen naznačené. Krásu mají zakletu ve výrazu obličeje, jemném povrchovém opracování dřeva, a především v souladu tónů, jež je zdobí. Kokeši jsou mnoha druhů, mnoha podob. Liší se zpracováním,

barvami, tvarem... Dvě navlas stejné nenajdete na celém širém světě. Jedni mají všechny společné: Odráží se v nich japonská dovednost vykouzlit i z mála a otisknout do ní svou duši.

Kimono sluší
i blondýnkám

KIMONO

V hledištích divadel, na svatbách a při řadě dalších slavnostních příležitostí můžete spatřit mnoho žen oblečených v kimonech, tradičním japonském oděvu. Japonci jsou mu věrní od 13. století. Muži už dnes kimono oblékají méně často, přestože pro ně bylo ještě před několika desítkami let zcela běžným oblekem. Tato staletí přetrvávající věrnost jednomu druhu ošacení cizozemce udívuje. A to o to více, že kimono není nijak

zvlášť pohodlné a správně se do něj obléknout je hotová věda. Žena k tomu potřebuje pomocníci, jinak tento úkon zvládne jen s obtížemi. „Vědou“ je také správný výběr vějíře, kabelky, kapesníčku, ozdob do vlasů a volba i tvorba účesu. Odměnou za námahu je

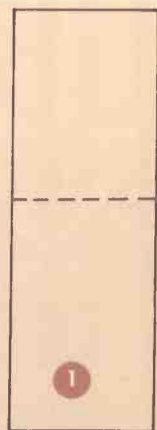

Málokdo tuší, kolik
součástí tvoří kimono

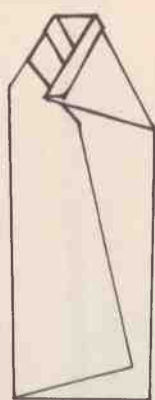
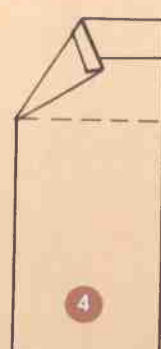
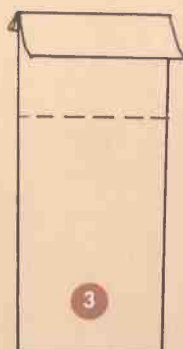
Japonkám skutečnost, že jim kimono opravdu sluší. Široký opasek obilivě prodlužuje nohy a zajímavě rovaný límeček zdůrazňuje ladnou postavu, kterou se mnoho Japonek pyšní. Navíc se děvčátka učí navlékat kimono od raného dětství, a je to pro ně v dospělosti radost než starost.

SLEČNA ŠPEJLIČKA

Japonskou panenku vyrobíš ze špejle (zápalky, drátku), barevných papírů a černého krepového papíru (vlasy). Náčrty ti poradí, jak panenku poskládat a slepit.

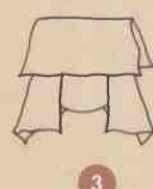
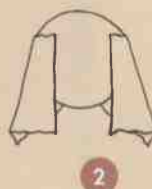
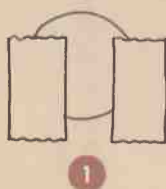
1. tělíčko

Když vše poskládáš, přilepíš panence přes kimono pás obi.

2. hlavička

PAPIROVÉ SESTRÍČKY

ZAMYSLI SE

- proč si lidé hrají
- proč a jak se lidé ve světě parádí
- znáš-li nějaké pro nás nezvyklé ideály krásy

PODÍVEJ SE

- jaké kdy měly děti hračky
- kde ve světě nosí lidé jiné než evropské oblečení
- na fotografie lidí z různých koutů světa

UDĚLEJ

- dům hraček
- kolekci oblečení v japonském stylu
- kalendář, ve kterém bude každý měsíc věnován lidem z jiné země

DUBEN

aneb **KDY ZAČÍNÁ
JAPONSKÝM DĚTEM
ŠKOLNÍ ROK**

První školní den jdou ve slavnostním oblečení do školy i maminky

ŠKOLA ZÁKLAD ŽIVOTA

Japonské děti nevolá škola 1. září, ale 1. dubna. Jakmile jednou ve slušivé uniformě překročí práh školní budovy, docela se jim změní život. Ve škole totiž stráví většinu času. Chodí do ní i v sobotu. Ne že by se ale od rána do večera jenom učily – po výuce zůstávají ve škole v různých kroužcích. Mladší děti v zájmových, starší v doučovacích. Japonského školáka totiž straší pět „bičů“. Jsou to testy, které se píší pětkrát za rok a mají ukázat, co se žákům usadilo v hlavách. Výsledky testů jsou velmi důležité. Rozhodují o tom, na jakou školu kdo půjde, a v podstatě tedy i o celém dalším školákově životě. Proto jsou testy nazývány „zkouškové peklo“. Žáčci se učí, až se z nich kouří. Nikoho ani nenapadne myslet na zábavu. Nebo i napadne, ale rychle tu myšlenku zažene. Jen tak má šanci, že bude mít samé pětky. V japonských školách je totiž nejlepší známka pětka, nejhorší jednička. Chabou útěchou pro smolaře a lenivé je pouze to, že nemohou propadnout. Propadání v Japonsku zrušili, protože usoudili, že je taková ostuda příliš velká, než aby ji děti mohly snést.

Japonsko-česká hodina kaligrafie

PÍSMO JAKO OBRAZY

Víte, proč Japonci vymysleli kopírovací stroje? Protože žádný psací stroj nedokáže zachytit rukopis pisatele. A ten je pro Japonce velmi důležitý. Zajímá je nejenom to, co napíšete, ale i to, jak to napíšete. Ze způsobu, jakým táhnete štětec po papíře, poznají, kolik píše jste nácviku psaní věnovali a věnujete.

Pěkně psát se kdysi v hodinách krasopisu učily i děti na našich školách. Výbornou dostali žáci, kteří dokázali psát úhledně a čitelně. V Japonsku se tento obor jmenuje *šodó*, u nás mu říkáme kaligrafie. Podstatné není pouze to, zda je písmo pěkné, ale i to, zda pisatel dokáže svým znakům vdechnout duši, promítnout do nich svou osobnost. Kaligrafie je tedy víc než krasopis, je to umění. A každému umění je nutné se dlouho a usilovně učit. Proto si Japonci už od prvních tříd nosí do školy jemné štětce, tuš a třecí misku. Japonská tuš je však jiná než naše. Vypadá jako podlouhlý černý hranolek, často na povrchu zdobený jemným vylišovaným reliéfem a zlatou barvou. Z hranolku se tuš nastrouhá do třecí misky, těžkého nízkého tácky s mělkou prohlubní. Zde se smísí s vodou na žádaný odstín a může se začít s psaním. Štětec je třeba držet kolmo k papíru a zapomenout na nějaké zmiziky či opravy, protože do kaligrafie nepatří. Jakmile se něco zkazí, začíná se opět od úplného začátku.

SAKURA

Tenká černá větévka obsypaná křehkými růžvobílými květy – obrázek typický pouze pro Japonsko. Jde o kvítky *sakury*, blízké příbuzné naší třešně. Japonci si tohoto stromu nesmírně cení pro kvalitní dřevo. Především však pro

jeho křehkou krásu. Rok co rok proto slaví svátek *sakur* zvaný *hanami*. Kdy? Od března do dubna. Záleží na tom, kdy *sakury* rozkvetou. Na jihu dříve, na severu později. Co je však všude stejné, je pozornost, kterou tomuto svátku Japonci věnují. S prvními příznaky jara začínají ostřížím zrakem sledovat každý parčík, každý sad. Zvýšenému zájmu se těší i televizní a rozhlasové zprávy, v nichž se počátek sezony *sakur* vyhláší. Jakmile se tak stane, všichni již žijí jen pro okamžik, kdy

se květy rozvinou. Ráno se rodinka obleče do slavnostního, naplní japonský „piknikový košík“, sbalí deku a vyrazí pod *sakuru*. V družném hovoru se tu všichni kochají krásou rozkvetlých stromů, pochutnávají si a popíjejí čaj nebo rýžové víno *saké*. Tato na první pohled obyčejná vycházka do přírody má však v sobě skrytu hlubokou myšlenku. Krátký čas květu *sakur* přirovnávají Japonci k lidskému životu. Z hlediska tisíciletí je stejně prchavý, byť stejně krásný. Už víte, proč Japonsko a *sakura* patří k sobě?

PAPÍR

V našich očích je papír vhodný především k psaní, malování, případně zabalení svačiny. Japoncům se v průběhu staletí podařilo přivést jeho výrobu i způsoby využití k naprosté dokonalosti. Z papíru se vyrábějí stínidla, zástěny, vějíře, nádherné dárkové krabičky... Nikoho proto asi neudiví, že dílny na výrobu ručního papíru v Japonsku jen kvetou. Z rukou mistrů vycházejí papíry jemné jako pavučina, hrubé jako smirkový papír, tlusté i tenké, bělostné i zářivě barevné. Obzvláště postupy barevného potisku bývají přísně střeženy jako cenné rodinné tajemství.

Děti si hezký vztah k papíru vytvářejí už od nejútlejšího věku, protože jsou z něj vyrobeny mnohé hračky. A především díky *origami* – papírovým skládkám. Kdo neviděl, neuvěří, co všechno se dá z papírových archů složit! Kde se umění *origami* vzalo? Za jeho vznik může ryze japonské náboženství šintoismus. Protože byl již v dávných časech pro Japonce papír dostupnějším materiá-

Voda proteče a na sítku se zachytí papírová drť

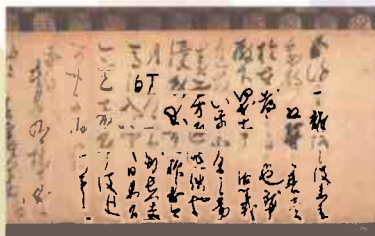

Výroba ručního papíru po japonsku

VÍTE, ŽE

- povolání učitel je v Japonsku velmi ceněno a je považováno za jedno z nejtěžších?
- všeobecná povinnost zvolit si příjmení byla v Japonsku zavedena až v roce 1868?
- sazenice *sakury* jsou oblíbeným dárkem při japonských státních návštěvách?

MATERŠTINA = JAPONŠTINA

Malý Čech se lépe či hůře naučí číst a psát v první třídě. Malý Japonce ví, že se to bude učit celý život – a stejně se svůj mateřský jazyk nikdy nenaučí dokonale. Není problémem domluvit se na základních věcech, to nakonec zvládnou i někteří cizinci. Oříškem je správně odhadnout, kdy a jak s kým mluvit. Jiná slova, jiné věty, ba i jiná gramatická pravidla například používá dítě, když mluví s cizím dospělým. Jiná, když se baví s maminkou nebo kamarádem. Japonština v práci a v rodině – to jsou dva odlišné jazyky. A japonšti-

PROUZEK, KTERÝ PISE

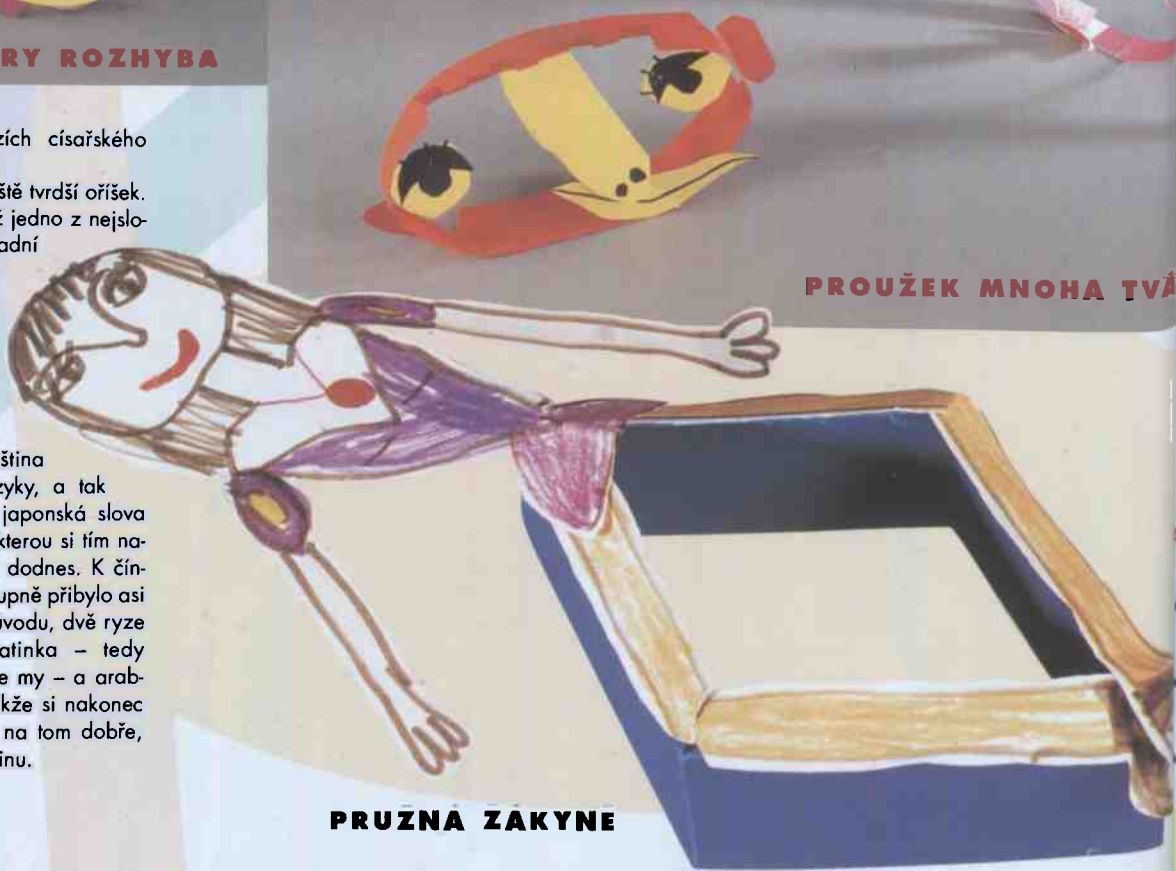
PROUZEK, KTERÝ ROZHYBA

na ve vysokých kruzích císařského dvora je úplná věda.

Dovednost psát je ještě tvrdší oříšek. Japonské písmo je totiž jedno z nejlépe žitějších na světě. Základní znaky, které vznikly z obrázkového písma, si kdysi dávno přivezli Japonci z Číny a začali jimi psát japonsky, což nebylo právě nejšťastnější. Čínština a japonština jsou velmi odlišné jazyky, a tak spolu čínské znaky a japonská slova neladily. Hořkou kaši, kterou si tím navěřili, polykají Japonci dodnes. K čínským znakům totiž postupně přibývalo asi sto znaků domácího původu, dvě rýze japonské abecedy, latinka – tedy písmo, které používáme my – a arabské a římské číslice. Takže si nakonec zamněte ruce, jak jste na tom dobře, když se musíte učit češtinu.

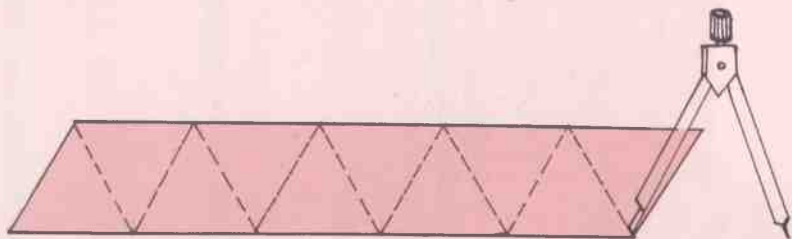
PROUŽEK MNOHA TVŮR

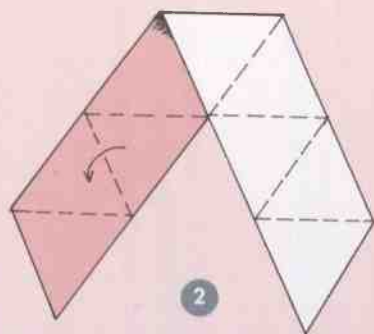
PRUŽNA ZAKYNE

PROUZKOVÝ KALEIDOSKOP

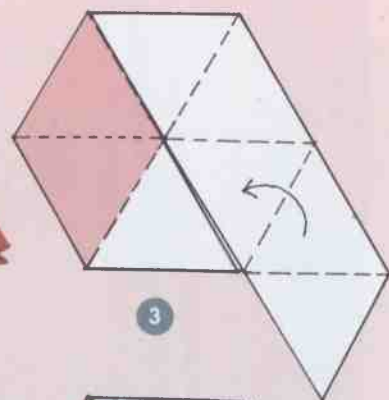
Obrázky na této skládačce se ve tvých rukou budou jako zázrakem proměňovat. Nejdříve ale potřebuješ pravítko, kružítko, barvy a trochu trpělivosti. Postupuj dle nákresu...

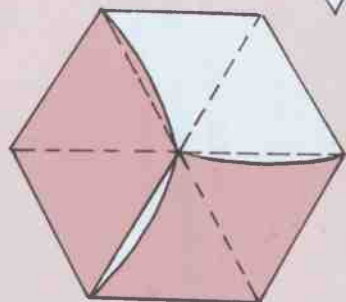
1

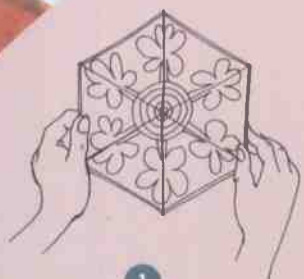
2

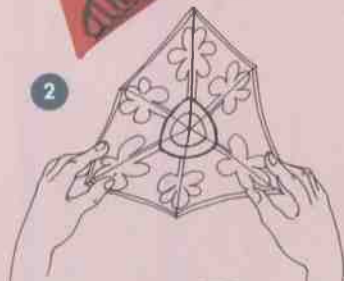
3

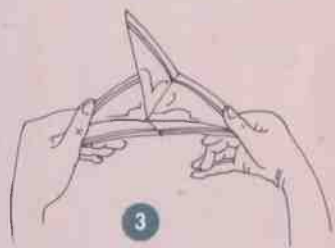
4

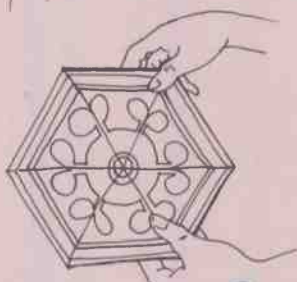
1

2

3

4

TENHLE PROUŽEK
JSETI OPRAVDU NEHYSLEL!

ZAMYSLI SE

PODÍVEJ SE

UDĚLEJ

• nod rčením „nevěřil svým očím“

• jaký máš pocit, když maluješ vkleče, vsedě, vstoje

• na co všechno se dá použít papír

• na různé obrazové klamy

• na tentýž obraz z různých úhlů a míst

• jaké druhy papíru se u nás vyrábějí

• obrazovou hádanku

• obraz v sedu na patách na zemi

• výstavu papírových skládanek

KVĚTEN

aneb JAK SLAVÍ
SVŮJ SVÁTEK
CHLAPCI

Iris – květ, který
patří mužům

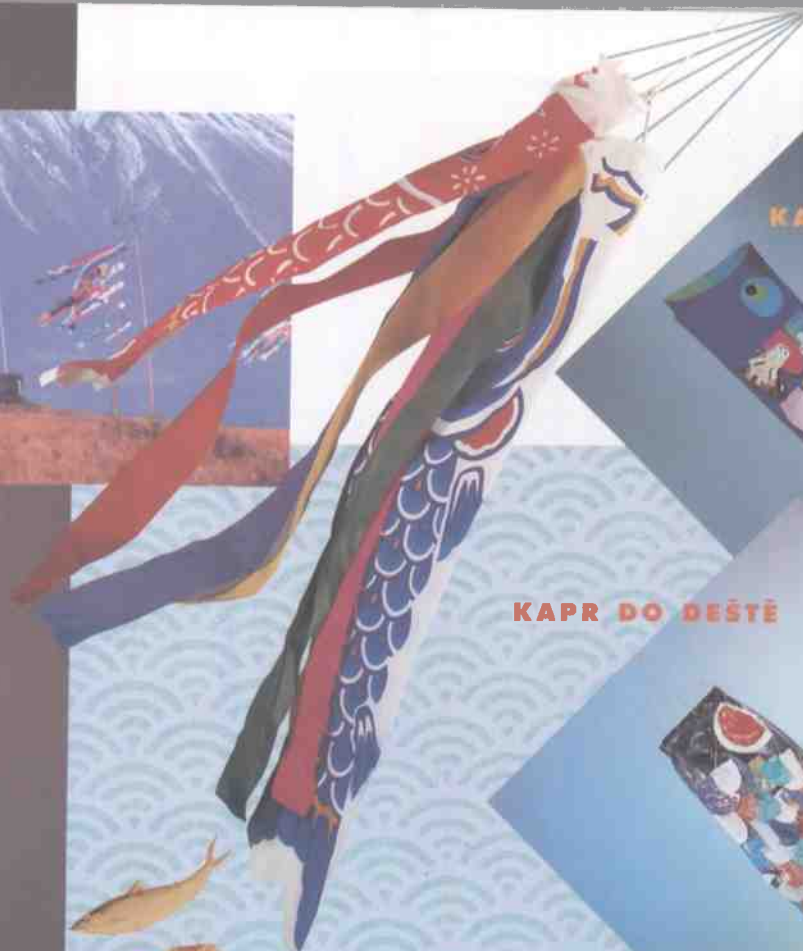

DEN DĚTÍ

Mají-li v Japonsku svátek holčiček, musejí mít i svátek chlapců. Slaví se 5. května, a dokonce je zařazen mezi svátky státní. Původně se mu říkalo puškvorcový – asi proto, že v tu dobu kvetou puškvorce. Dnes bývá označován jako Den dětí. Probíhá podobně jako svátek děvčátek – ve znamení klučících návštěv, mlsání, zábavy a slavnostních *kimon* ozdobených rodovými znaky. Na výstavním „pódiičku“ zaujmou svá místa figurky bojovníků, historických osobností z dávné minulosti a pohádkových hrdinů. Nejdůležitější jsou však jiné exponáty: samurajský bojový oblek, zbroj a velký buben – kompletní výbava do bitvy. Každý kluk plane touhou oblek si vyzkoušet, aby se mohl alespoň na okamžik cítit jako opravdový bojovník. Žádný z vystavených předmětů, žádná z figurek ale není na hraní. Stejně jako panenky o svátku děvčátek je tento soubor určený pouze k obdivování, protože je příliš cenný. Jakmile je svátku konec, vše se zase na rok opatrně uloží do krabic.

Vzpomínka na *samuraje*, skutečné muže zdatných těl a bystrého ducha, ale v klučících myslích zůstává. Je tu, aby chlapcům připomínala, že k problémům je třeba se stavět čelem – a nikdy neutíkat. Ani sám před sebou...

KAPR DO DOMU

KAPR DO DEŠTĚ

KAPR HRDINA

Co je však na klučicím svátku to úplně nejdůležitější, jsou kapři. Nikoli smažení, nikoli vaření a už vůbec ne obložení salátem. Jací tedy?

Barevní, látkoví nebo papíroví a vlající.

Před každým domem, ve kterém bydlí nějaký kluk, se vztýčí vysoký stožár a na něj se kapr zavěsí do větru. Je-li v rodině chlapců víc, každý má svého. Kapr nejstaršího syna bývá

největší, třeba i deset metrů dlouhý. Můžete se ale setkat také s jinou podobou „kapřího stožáru“. Na jeho vrcholu vlaje střápec, pod ním sebou mrská velký černý kapr, který představuje otce, následuje menší červená kapří maminka a pod ní už jsou kapříci synáčci.

Komu vrtá hlavou, proč je klučicí svátek spojován zrovna s kaprem, ať rychle zapomene, jak vypadají naši kapři lenoši. Kapříci ze země vycházejícího slunce jsou mrštné, štíhlé, zářivě červené, žlutě zlatavé či bílé silné ryby. Japonci obdivují jejich vytrvalost a energii, se kterou jsou schopni plout proti proudu řek. Jsou ceněni i pro svou krásu. Prozařují vody jezírek v japonských zahradách jako plující démanty.

PROČ SETAK KLEPĚS, NENUDO?

ZKOUSÍM, JAK BY MI JLO JAPONSKÉ BRNĚNÍ.

VÍTE, ŽE

život samuraju proslavily ve světě nejvíce filmy režiséra A. Kurosawy? nindžucu – tajné válečnické umění – znamená v překladu skrývat se? jednu z největších japonských pochoutek je jedovatá ryba fugu?

KAPR DO PRŮVANU

SAMURAJOVÉ

Ke středověkému Japonsku neodmyslitelně patří *samurajové*. Samotné slovo *samuraj* znamená *ten, kdo slouží, je v něčích službách*. Zjednodušeně by se dalo říct, že *samurajové* byli cosi jako rytíři. Za svůj zrod vděčí tiito válečníci muži jménem *Joritomo*. Shromáždil své věrné a uchvátil moc v Japonsku. V roce 1192 se jmenoval prvním *šógunem*, nejvyšším vládcem. A aby ho snad o moc nikdo nepřipravil, najímal další a další bojovníky. Bral chudáky i bohaté, hlavně že byli oddaní, silní a stateční. Nakonec jich měl tolik, že se v nich málem nevyznal. Musel je rozdělit do skupin a ty pojmenovat. Válečnickům na koních se začalo říkat *samurajové*. Později se toto označení vžilo pro všechny ozbrojené muže, ať už s koněm nebo bez. Hlavní výsadou *samurajů* bylo právo nosit dva meče. Podle nich jste je bezpečně poznali, protože pro ostatní platil přísný zákaz vlastnit jakékoli zbraně. Jistota je jistota, ještě by je mohli pozvednout proti panovníkovi.

MEČE OSTŘEJŠÍ NEŽ ŽILETKY

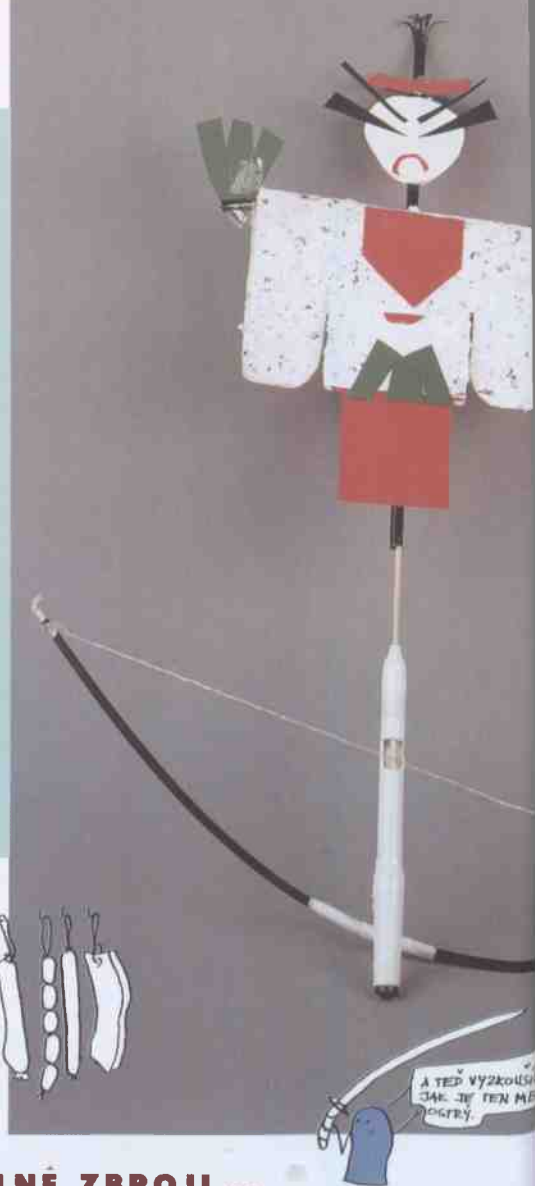
Meče Japonci uctívají od doby, kdy byl posvátný meč *kusanagi* zařazen mezi císařské symboly. Báje praví, že ho jeden z japonských bohů našel zabodnutý v hrudi obrovitého draka. Dodnes je prý uložen ve svatyni *Acuta*. *Samurajové* uctívání mečů rozvinuli, a zasloužili se tak o nebývalý rozkvět mečířského řemesla. Mečíři byli vážené osoby, tvrdé jako kov, s nímž pracovali. Žili přísným náboženským životem – den co den neopomněli před prací očistit svá těla i duši ledovou koupelí a poprosit bohy o pomoc, aby se dílo zdařilo. Nejspíše byli vyslyšeni. Japonské zakřivené jednobřité meče ostřejší než žiletka jsou světovým unikátem. Tajemství jejich výroby mistři mečíři střežili jako rodinný poklad. Jak šel čas, část mečířů se zaměřila na vytváření mečových ozdob. Původně se

Mistr mečíř

meče krášlily pouze z ryzí úcty k této zbrani, později převzaly ozdoby úlohu mužských šperků. I válečníci byli marniví a dělalo jim radost, když se mohli blýsknout například pěknou rukojetí. Navíc tak dávali okolí najevo, jak se jim skvěle daří. Láska a úcta k mečům jako symbolům cti byla tak vroucí, že jim nakonec jejich vlastníci začali dávat osobní jména. Mohly se například jmenovat jako jejich tvůrce, bitva, ve které svému majiteli věrně sloužily, mohly nést stejné jméno jako ten, kdo se s nimi oháněl...

VYTOČENÝ ŠÓGUN

V PLNĚ ZBROJI...

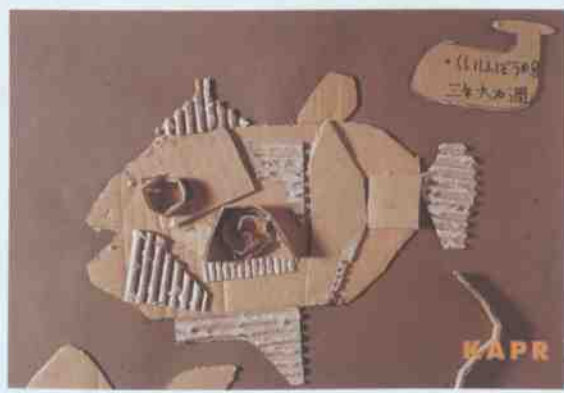
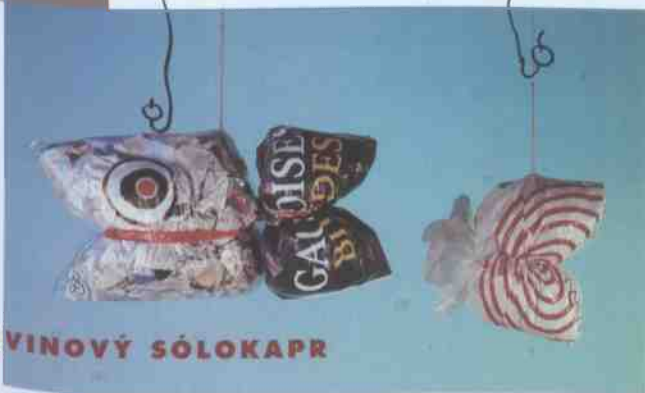
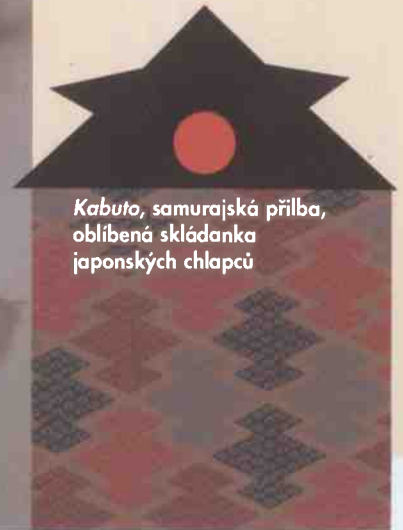
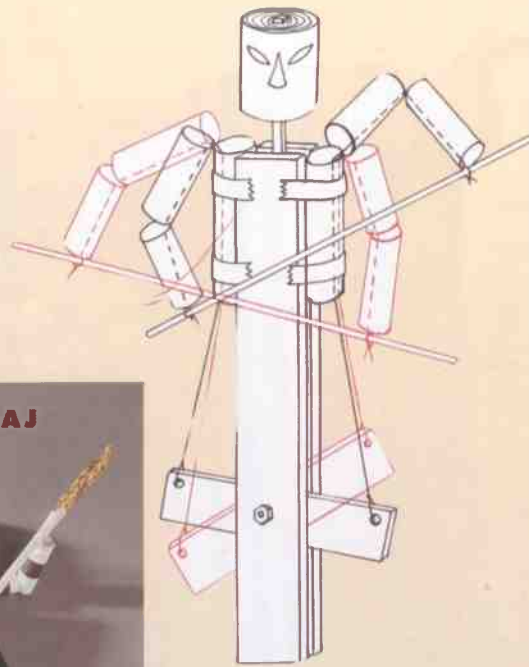
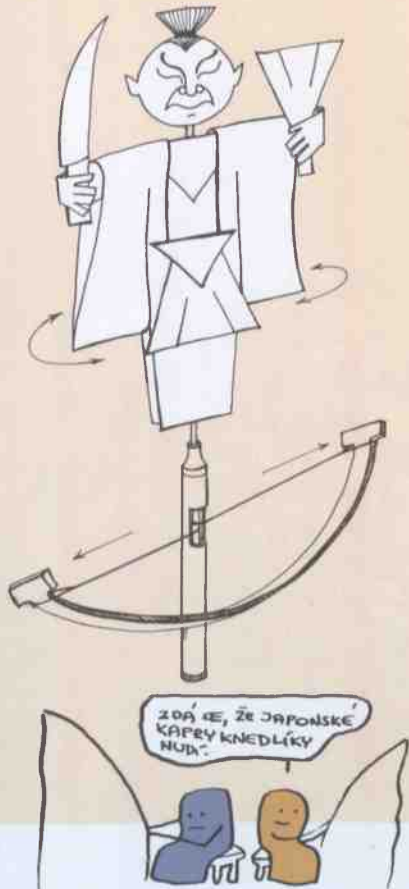
Samurajové dovedli svou zbroj k dokonalosti. Kromě mečů ne v jejich výbavě chybět luk, někdy také používali kopí. Kupodivu obešli bez šitiu. O to důkladnější museli mít brnění. Nepředstavují však samurajské brnění jako to, do kterého se navlékali evropští válečníci. Japonská brnění jsou vyrobená z kožených a ocelových pásů. První pohled nezbuzují dojem, že by byla s to svého nositele ochránit. Je to ale opravdu jenom dojem. Ve skutečnosti odolala i mečem. Navíc šlo o zbroj poměrně lehkou a ohebnou, takže bojovníkům neubírala na pružnosti. Největší hrůzu v očích nepřátel způsobovaly samurajské přílby. Zdobily je totiž jakési rohy neuvěřitelných

Samurajové v boji

Vzrůstem ne Japonci je tak mysleli i proto, si přidali něco ten centimetr. né zbraně zdobili japonští bojovníci do své vývy až v polo 16. století, kdy s nimi seznámili Portugalci.

Potřebuješ špejle, papír, alobal, nůžky, prázdnou tubu od mikrofixu a režnou nit. Z tvrdšího papíru vytvoříš samuraje, oblečeš ho a vyparádíš. Do trubičky mikrofixu vyřízneš „okénko“. „Pohonný“ luk vyrob ze špejle, proutku nebo jiného ohebného materiálu. Pak postupuj, jak ti fotografie, nákres a cit napovídají.

ZAMYSLI SE

- jakou „zbrojí“ opatřila příroda některá zvířata
- proč lidé přisuzují zvířatům různé vlastnosti
- jaké vlastnosti mají muži, které obdivuješ

PODÍVEJ SE

- na obrázky zbraní (od nejstarších až po kosmické)
- připomínají-li ti někteří lidé zjevem či povahou určitá zvířata
- na portréty slavných mužů

UDĚLEJ

- návrh designu pánské a dámské zbraně pro osobní obranu
- karikatury svých známých v podobě zvířat
- vymysli pravidla soutěže „Muž roku“

ČERVEN

aneb
O JAPONSKÉ
PŘÍRODĚ

TO KOVKAČ NA HŮT
ZPĚSOVÁK PRO OBDOBÍ
DEŠTŮ!

Červen je časem dešťů
a žabiho kužkání

VŠEMOCNĀ PŘÍRODA

Příroda je pro Japonce sídlem bohů, a proto je posvátná. Po celý život se zdokonalují v umění kochat se její krásou, ctí každý její výtvor. Příroda inspiruje básníky i malíře, je těšitelkou a učitelkou... Náklonnost Japonců nezmenšuje ani to, že je k nim příroda často nevlídná. Kromě monzunových dešťů, nesnesitelných veder, vysoké vlhkosti vzduchu a v zimě mrazivých fujavic umí vyložit i vyšší karty. Například sopky. V Japonsku jsou jich stovky a velká část z nich si ráda zasopí. Posvátná hora *Fudži*, oblíbený cíl školních výletů, není výjimkou. Výbuchy nevídechu, po staletí platí, že by měl každý Japonec

alespoň jednou za život vystoupat na její vrchol. A tak je na *Fudži* živo.

Dále si příroda ověřuje sílu lásky Japonců zemětřeseními. Podle pověsti spočívá Japonsko na hřebětě obrovského sumce. Když se sumec zovrtí, země se zachvěje... Pravda je jiná: Japonsko leží v oblasti, kde na sebe narážejí pevninské kry. Japonci se museli se zemětřeseními naučit žít. Například jim způsobili stavbu domů, a dokonce se ve školách učí, jak se v případě zemětřesení chovat.

K dalším pohromám patří *tajfuny*, vířivé větrné smrště pohybující se rychlostí až 300 kilometrů za hodinu. Naštěstí se vyskytují jen v některých oblastech a pouze v létě. Posledním „žerem“ přírody jsou *cunami*, obrovské přílivové vlny. Způsobují je podmořská zemětřesení. Stejně jako *tajfuny* smetou *cunami* všechno, co jim přijde do cesty. Zůstane po nich spoušť a zkáza. Láaska Japonců k přírodě však neochvějně přetrvává...

DOMÁCI MAZLIČCI

Láska Japonců k přírodě se projevuje také v chovu domácích mazlíků. Kočky přišly kdysi do Japonska z Koreje. Dámy na císařském dvoře v nich našly zalíbení, ale byl tu háček. V paláci nesměla pobývat živá duše, která by nepatřila ke dvorské šlechtě. Problém byl záhy vyřešen.

Všechny kočky byly povýšeny do šlechtického stavu. Běda psovi, který by takovou vysoce postavenou kočičí dámu prohnal! Psi se sice také chovají v Japonsku po staletí, nikdy se však k tak váženému postavení nedopracovali.

U velkých plemen byla nejvíce oceňována poslušnost, u malých krása.

Kromě obvyklých ptáčků zpěváků chovali Japonci pro libý zpěv a vzhled také kohouty. Nebyli to žádní obyčejní kokrháči, ale okrasní ptáci značné hodnoty. Pro potěchu oka se v této zemi chovali dokonce i bažanti. Ač jsou to i ve své divoké podobě pohlední ptáci, v Japonsku je šlechtili, aby byli ještě krásnější.

Jenom zpěvu se od nich nikdo nedočkal...

**BAŽANT,
KTERÝ ZOB
STOLNÍ
DROBNŮSTKY**

**VELRYBA,
KTERÁ LECCOS SPOLKNE**

**PTÁČEK,
CO SE CHLUBÍ
PERÍM**

**ŽELVA,
POD KTEROU SE KDECO SCHOVÁ**

JACÍ JSTE...

Zvířata hrají hlavní roli také ve východním horoskopu.

Vypravuje se, že jednou moudrý muž Buddha sezval na Nový rok všechna zvířata světa. „Kdo se mí přijde poklonit, tomu bude za odměnu přidělen rok a ten bude po všechny časy nazýván jeho jménem,“ vzkázal jim. Pozvání však vyslyšelo pouze dvanáct zvířat: myš, buvol, tygr, králík, drak, had, kůň, ovce, opice, kohout, pes a kanec. Každé zvíře „vtisklo“ roku, který mu Buddha daroval, svou povahu. Když dvanáct let pomine a všechna zvířata se vystřídají, začíná se znovu od začátku. Rok myši, rok buvola, rok tygra... Důležité je pro Japonce především to, které právě vládnoucí zvíře jim v roce jejich narození nahlíží do kolébky. Věří, že budou mít jeho slabosti i přednosti.

Kdyby se Buddha rozhodl svolat zvířata v Japonsku a prohlásil účast za povinnou, mohl by být výběr pestřejší. Japonská fauna je totiž velmi rozmanitá. Na jihu vám při koupání mohou dělat společnost želvy, korálové rybky a mořští hadi, na severu lachtani, velryby a mroži. Na souši se může-

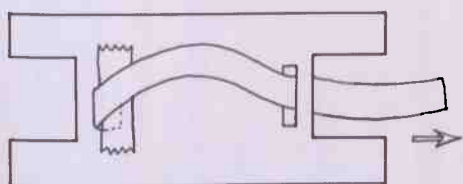
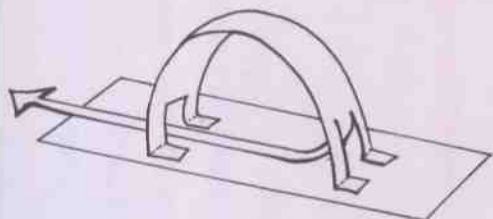
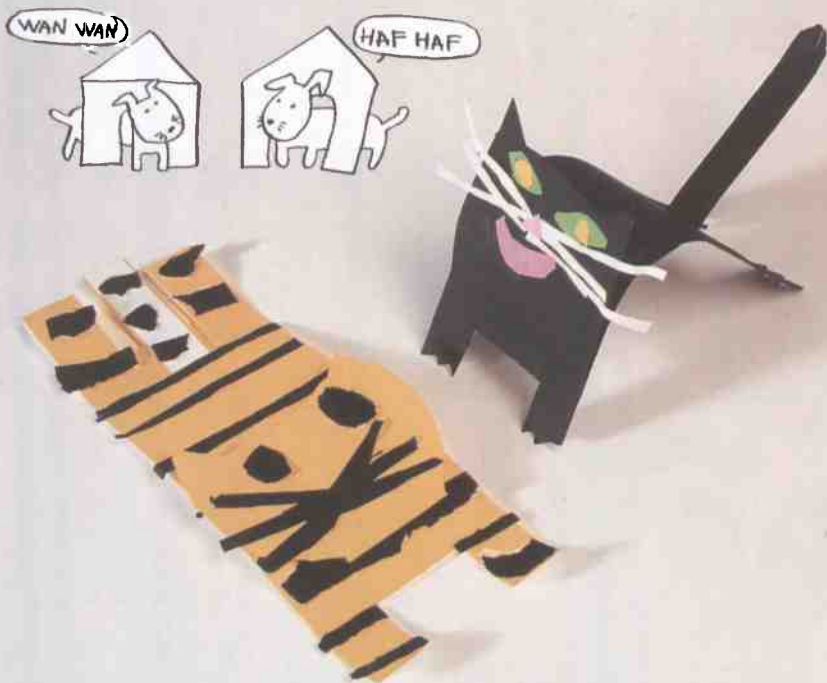
**KRAB,
CO MÁ Z VODY STRACH**

te setkat jak s opicí, tak s medvědem nebo s... nem siko. V Japonsku existují také výjimečná zvířata – národní chráněnci.

Patří mezi ně například japonský symbol štěstí grus japonensis (jeřáb mandžuský) a obří obilný velník andrias japonicus (velemlouk japonský).

Stačí pár proužků papíru – a papírová zvířátka nemusí jen stát. Mohou i chodit, skákat nebo běhat. Zkus to podle obrázků.

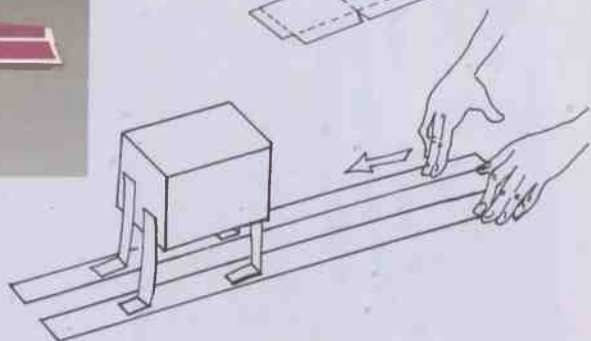
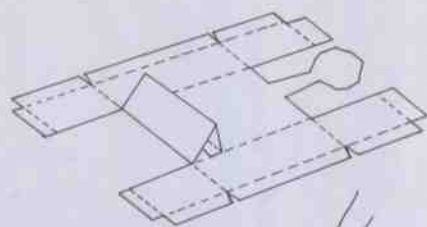

LEV NA SJEZDOVKÁCH

KOČKY SKOČKY

PES NA BĚŽKÁCH

ZAMYSLI SE

PODÍVEJ SE

UDĚLEJ

- jestli tvář krajiny ovlivňuje povahu lidí
- odpovídá-li zjev zvířat prostředí, ve kterém žijí
- jak lidé využívají přírodu ve svých obydlích

- jak se liší krajina na různých místech zeměkoule
- na zvířata žijící v teplých a studených krajích
- jaké styly zahrad lidé vymysleli

- krajinu své povahy
- zvíře vhodné pro život na měsíci
- plán mezinárodní výstavy „Zahrada světa“

ČERVENEC

aneb CO SE
DĚJE NA
JAPONSKÉM
NEBI

HVĚZDY SPADLÉ Z NEBE

TANABATA - SLAVNOST SEDMÉHO DNE

Před dávnými a dávnými časy se nebeská tkadlena, dcera krále nebes, zamilovala do nebeského pastýře. Pro samou lásku začala zanedbávat tkaní... Hořce na tento prohřešek doplatila. Královský otec se rozhněval a oddělil ji od pastýře Mléčnou drahou, nebeskou řekou. Od té doby si mohou milenci padnout do náruče jen jedinkrát za rok: Sedmého července, kdy straky utvoří přes Mléčnou dráhu most a princezna tkadlena po něm na kratičkou chvíli může přeběhnout na druhou stranu.

Tuhle krásnou pověst si kdysi lidé na Dálném východě vymysleli o hvězdách Vega a Altair, které se k sobě na své pouti po obloze přiblíží jen jednou v roce. Japonské ženy, pro které bývalo tkaní dennodenní činností, tento příběh velmi dojímal. Každoročně 7. července prosily nebeskou tkadlenku, aby je

obdarovala dovedností tkát stejně zručně ona. Jak běžela léta, stala se z *tanabaty*, sedmého dne, velká lidová slavnost. Je-li oslavení Japonci se strachují. Nebeská řeka se roztáhla a milenci se nebudou moci setkat. Je-li krásně, strachují se také. Kdyby spolu zůstali milenci dlouho, mohlo by dojít k pohromám – a úroda byla ztracena. Proto se snažili – a doposud se snaží – naklonit si o *tanabatě* hvězdy pochoutkami: melouny, lilky, sojovými boby. Prostě tím, co na zahradě roste. V zahradách vystavují vysoké bambusové tyče ověšené dlouhými barevnými pruhy papíru. Na prouzcích jsou napsané básně nebo „nebeská řeka“. Po skončení svátku se tyče do řeky. Spolu s nimi odplave všechno zlo. Srdce. Zda se tak stane doopravdy, vědí pouze hvězdy.

VÍRA V PŘÍRODU

Náboženství *šintó* nevyznává po celém širém světě nikdo jiný než Japonci. Je to náboženství velmi hezké. Jeho hlavní hodnotou je mít pěkné vztahy s přírodou a lidmi. Po knize, ve které by byly sepsány poučky, příkazy a doporučení *šintó*, byste se sháněli marně. Žádná taková není. To, že dobré a této víře vyhovující je všechno, co lidem prospívá, každý Japonec přece ví, i když to není nikde zapsáno. Zemědělci zápasící i o to sebemenší zrnko rýže si ve svých vesnicích nemohli dovolit sváry. Museli si pomáhat, jinak by nepřežili. A co mají Japonci na *šintó* nejraději? Slavení svátků! Právě na oslavách se lidé mohou sblížit, mít se raději než ve všední den, udělat si čas na rodinu, přátele a s plným žaludkem se kolem sebe dívat veseleji.

Šintó je natolik spojeno s každodenním životem, že jej mnozí Japonci jako náboženství ani nevnímají. Dokonce i své jméno dostalo až tehdy, když je bylo třeba odlišit od dalších náboženství, která se na ostrově začala zabydlovat. *Šintó* se s nimi nikdy nedostalo do střetu. Někteří Japonci vyznávají jinou víru, ale *šintó* také. Je jim jedno, ke komu směřují jejich modlitby. Důležité je, zda budou vyslyšeny.

Manželské skály, ze kterých pocházejí bohové *Izanagi* a *Izanami*, stvořitelé japonských ostrovů

Bohyně slunce *Amaterasu*

CHRÁMY A TALISMANY

Sintoistickou svatyni poznáte podle vysoké brány. Je velmi důležitá, protože je spojnicí mezi pozemským světem a nebesy. Vchod do svatyně střeží dvě kamenná psíka. Jedno s otevřenou, druhé se zavřenou tlamou. Po vstupu do chrámu si návštěvník musí umýt ruce a propláchnout ústa vodou. Ve všech svatyních visí provaz, na jehož konci je upevněna velká rolnička, domovní zvonek bohů. Pokud chcete, aby si vás bozi vůbec všimli, musíte ji rozezvonic. Stejně, ale menší rolničky jsou často součástí talismanů pro štěstí. Prodávají se v malých krámcích před chrámy a slibují úspěšné obchody, zdraví a studijní úspěchy... Jestliže si něco hrozně přejete a chcete si pojistit splnění své tužby, koupíte si v krámku k tomu účelu zhotovenou destičku a na ni své přání napíšete. Pak s destičkou vstoupíte do svatyně a zavěsíte ji na vyhrazeném místě. Je hotovo, udělali jste, co jste mohli, zbývá pouze čekat.

Na tržištích před chrámy se můžete rovněž dozvědět, co vás čeká a nemine. Prodáváč věšteb zatřepe krabicí plnou bambusových tyček. V každé z nich je v dutém nitru papírek s předpovědí. Otvorem, kterým projde jenom jedna jediná tyčka, vám řízením „vyšších sil“ vklouzne do dlaně ta pravá, v níž se skrývá váš osud. Pokud by člověku, který si koupil bambusovou tyčku hned po vás, věštba předpověděla naprosto totéž, nelekejte se. Celková nabídka mlhavých budoucností většinou nepřesáhne závratné číslo pět.

Daruma – talisman pro štěstí

„Chtěla bych umět trochu lépe vařit.“
Janabátové přání japonské holčičky

VÍTE, ŽE

...rostlé vyznávají bezpočet bohů, z nichž nejvyšší je bohyně slunce *Amaterasu*?
...se obon, svátek dušiček, slaví 15. července a je velmi veselý?
...ie v Japonsku zvykem dávat za prokázané služby dárek, a to zvláště v červenci a prosinci?

SLAVNOSTI ŽIVOTA

Provázejí každého Japonce od kolébky po hrob. Podobně jako u všech jiných oslav je jejich úloha „zabezpečovací“. Mají dítě ochránit před zlými silami. První společenskou příležitostí miminka v kruhu rodinném je slavnost *sedmé noci*. Dostane při ní jméno. Třicátého třetího dne života je poprvé představeno širší veřejnosti při první návštěvě svatyně. Ve věku sto dvacet dnů ho čeká obřad prvního jídla. Aby pochopilo, co bude v budoucnu nejvíce jíst, je mu do úst vloženo zrnko rýže.

Narozeniny slavivali Japonci pouze liché. Z této zvyklosti se vyvinula slavnost *šičigosan*. Překlad tohoto slova (*sedm, pět, tři*) možná napovídá, že jde o oslavu narozenin tříletých, pětiletých a sedmiletých dětí. Koná se 15. listopadu. Rodiče

se vydávají se svými dětmi do svatyně, aby tu poděkovali za jejich zdraví. Tento svátek milují obzvláště děvčata, protože jsou při jeho příležitosti obdarovávána novým *kimonem*. Menším dárkem jsou červenobílá cukrátky ve tvaru tyčinek, která mlsalům zaručí tisíc let štěstí. Dosažení dospělosti slaví všichni dvacetiletí Japonci 15. ledna. Je to tak významná oslava, že při ní panuje pracovní klid.

Dosáhne-li Japonce šedesátky, celý kolotoč začíná znovu. Opět slaví první narozeniny, znovu se může oblékat do červených šatů. Nosit červenou je totiž zvykem jen v dětském věku. Moudří Japonci pochopili, že jsou starci jako děti, a proto jim znovu dopřávají batolecí radovánky.

Letní proměna školního balkonu

O tanabate vlajky také obruče na cvičení

Tanabatu slaví děti i ve škole

VĚJÍŘE PRO HVĚZDY

VĚJÍŘE

V červenci japonský vzduch ztěžkne horkem. Přestože Japoncům umožňují přežít vedra klimatizace, větráky a jiné vymoženosti, ke slovu se dostává i starý dobrý vějíř. Nikdy nebyl pouhou ozdobou či doplňkem, vždy spolehlivě plnil také praktický účel. Jedním ze základních společenských pravidel letního období bývalo nabídnout hostu po vstupu do domu vějíř.

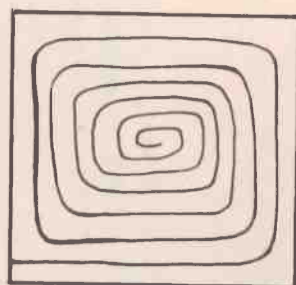
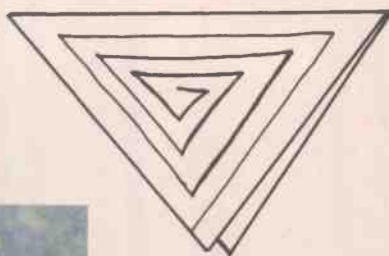
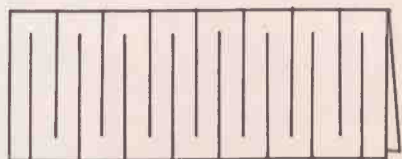
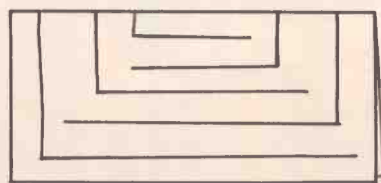
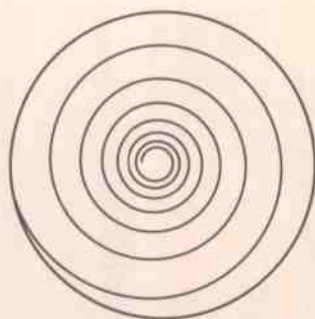
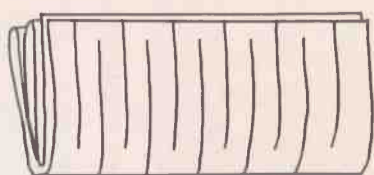
Jako mnoho jiných užitečných předmětů vstoupily vějíře do života Japonců ze svatyně, kde se používaly při náboženských obřadech. Nejstarší vějíře se vyráběly jak z prostých, tak ušlechtilých materiálů. Například ze dřeva japonského cypřiše a hedvábných provázků, hedvábí, slonoviny, bambusu, kovu. Vějíř jste mohli spatřit v sousedství mečů za pasem *samurajů*, dodnes patří k výbavě soudce při zápasech *sumo*... A herci v divadle *nó* by bez

něj byli docela ztraceni. Každý pohyb, s vějířem udělají, totiž něco vyjadřuje – pohnutí, smutek.

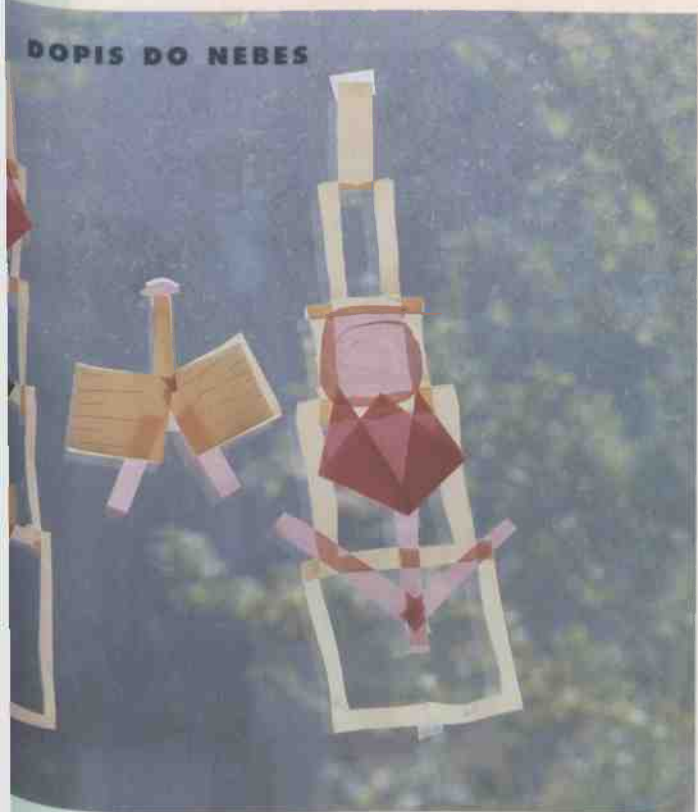
Protože vějíře sloužily k mnoha účelům, mnoha druhů. Mužské, ženské, obřadní, svatební a další. Kromě skládacích vějířů *ōgi*, podobných těm, za nimiž skrývaly své ruměnce i dámy v koutech světa, můžete v Japonsku často spatřit i jiné. Jsou to skládací vějíře *učīwa*. Dříve bývaly malované, vyrobené z přírodních materiálů. V současnosti není výjimkou, když se na vás z jejich strukce z plastu zasměje třeba kačer Donald

Japonský vějíř učīwa

Tanabatové řetězy jsou krásné a snadné na výrobu. Stačí si vzít nůžky a barevné papíry a stříhat a stříhat a stříhat...

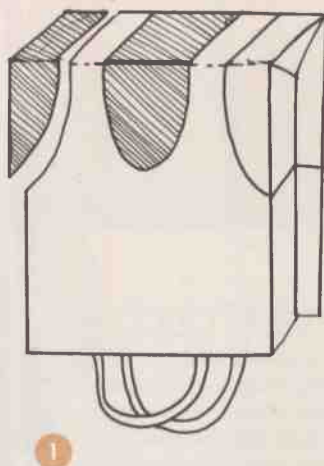

DOPIS DO NEBES

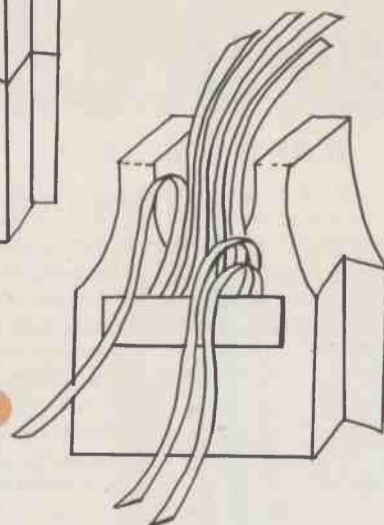

Přání mají svá místa také na oknech

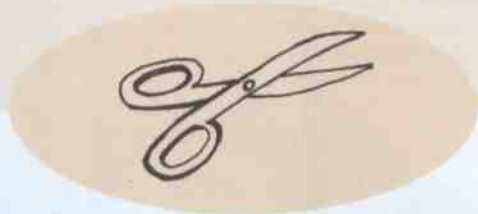
Tanabatové vesty lze vytvořit z papírových nákupních tašek a ozdobit je pestrými štrápci.

2

1

ZAMYSLI SE

PODÍVEJ SE

UĎELEJ

mají-li světová náboženství nějaké společné rysy

proč stavěli lidé odněpaměti místa setkání s bohy

jak bys nejraději oslavil své narozeniny

- jaká existují na světě náboženství

- jaké kdy byly podoby svatostánků

- do knih a pokus se zjistit, jak v různých zemích slaví lidé narozeniny

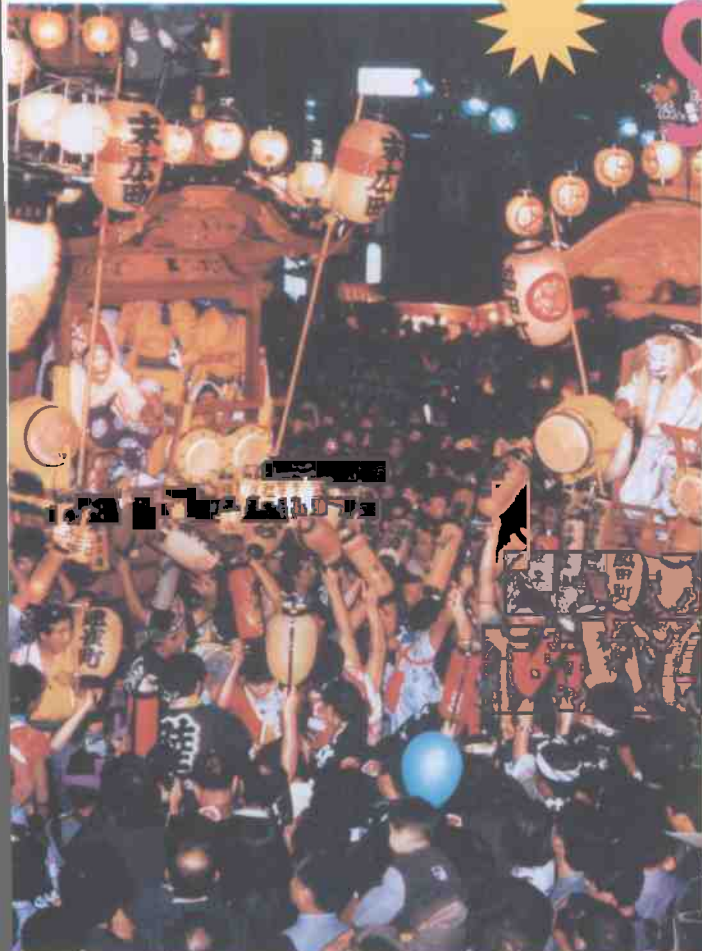
- průzkum, kolik toho tvoji spoluobčané vědí o světových náboženstvích

- plán procházky po církevních stavbách ve svém okolí

- pozvánku na narozeninovou slavnost svých snů

SRPEN

aneb KDY MAJÍ
JAPONSKÉ DĚTI
PRÁZDNINY

SLAVNOSTI LĚTA

V létě se po celém Japonsku konají různé slavnosti. Hýří barvami květin, *kimon*, lampionů a slunečníků. Ožívají při nich dobří i zlí démoni, planou ohně i ohýnky. A především je při nich nóravně veselo. Zrod těchto slavností je třeba hledat v oslavách sklizně úrody. Protože však v Japonsku díky jeho zeměpisné poloze dozrává úroda na různých místech v různou dobu, kdo by chtěl a byl ochoten přejíždět od jihu k severu, mohl by strávit léto jen a jen slavením. Nenudil by se, protože co kraj, to jiný mrav, a tedy i jiná oslava. I když už jsou původní důvody k radovánkám téměř zapomenuty, slaví se dál. Jedno mají všechny slavnosti společné: Z jejich nádhery přecházejí oči, ryk bubnů a píšťal zahlcuje uši a rytmus vtahuje každého do tance.

Hlavní „atrakcí“ bývá průvod. Silní muži nesou na ramenou květinami ozdobenou svatyni nebo rovnou tlačí velké vozy se zmenšenou svatostánku. Kudy projedou, tam prý bude dobře.

Omikoši –
přenosná
svatyně

KDYŽ SI JAPONCI NAZUJÍ TOULAVÉ BOTY

Kdo může, vyráží v létě na cesty. Japonci jsou jako náruživí turisté proslulí. Narazíte na ně ve všech koutech planety. Do zahraničí jezdí nejvíce jako mladí a bezdětní a poté až v důchodu. V době, kdy pečují o děti, se věnují poznávání krás své vlasti. Japonská záliba ve výletech má své kořeny v daleké minulosti. Povinností, ale i radostí starých Japonců totiž bylo vydávat se na poutě ke svatyním. V době *Edo*, to je asi před čtyřmi sty lety, byla proto vybudována síť hlavních silnic. Nejslavnější z nich se jmenovala *Tókaidó* a vedla z *Eda* (dnešního *Tokia*) do *Osaky*. Právě po ní směřovaly tisíce poutníků k posvátným horám *Fudžisan*, *Kojasan* a dalším. V bílých oděvech, v ruce dlouhou poutnickou hůl a na hlavách široké slaměné klobouky, které je chránily před deštěm i slunečními paprsky... Jak šel čas, vyrostly podél *Tókaidó* tisíce hospůdek a hotýlků, aby se poutníkům kráčelo veseleji. Najdete je tam i dnes.

Největší „přesuny“ se konaly vždy jednou za dvacet let, kdy byl vyhlášen *Rok díkuvzdání*. Miliony Japonců se vydávaly na pouť do *Iisy*, aby se jim dostalo zvláštní přízně od bohyně slunce *Amaterasu* a získali zázračný amulet. Na této cestě prý padaly z nebe...

Poutníci kráčejíci k posvátné hoře Fudži

Pozvánka na japonské odpoledne v Čechách

HOTÝLKY BEZ POSTÝLKY

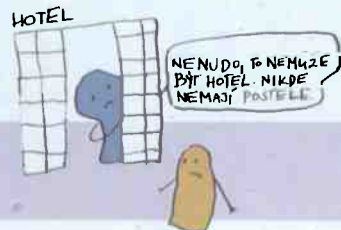
Tradiční japonský hotel se jmenuje *ryókan*. Dříve to býval docela obyčejný hotel. Zvenčí i uvnitř vypadal jako běžný domek. Co však bylo dříve obyčejné, stalo se nyní výjimečným – a pochopitelně drahým. Dodnes však platí zásada: Nesplní-li vám v nějakém *ryókanu* byť i jen jediné přání, nemá cenu v něm zůstat! Host je tu až neuvěřitelně opečováván. Ledva přijde, ujme se ho personál v *kimonech* a přidělí mu pokoj, který se jmenuje po nějaké květině. (Na číslo na dveřích v *ryókanu* nenarazíte.) Osvěžíte se zeleným čajem, povečeříte ve svém pokoji rybu s rýží a polévku a můžete ulehnout do *futon*. Je to velmi pohodlná ložní souprava, kterou nenajdete nikde jinde na světě. Tvoří ji silná měkká matrace, prostěradlo, pokrývka a polštářek. Ráno se *futon* jednoduše sroluje a zastrčí do skříně ve zdi – a po posteli není ani památka. Posnídáte jiný druh ryby s rýží a jinou polévku. Pak si dáte vroucí koupel ve velké společné lázni či své koupelnice, ještě si užijete chvilku tepla v hotelovém županu a začnete balit. Oběd již totiž není v ceně. *Rjókan*y se nedoporučují zimomřivým, protože se v nich topí jako zastara: malými kamínky uprostřed místnosti.

Japonskému létu kralují prskavky a ohňostroje

VÍTE, ŽE

- v Japonsku jezdí auta vlevo?
- se slunečníky dodnes těší u Japonců velké oblibě?
- japonské letní prázdniny trvají jen měsíc?

PRAZDNINY, KTERÉ NENUDÍ

Děti se letních slavností nemohou dočkat, protože se při jejich příležitosti konají jakési letní jarmarky či poutě. Rodiny procházejí uličkami mezi stánky, ve kterých najdete kdeco. Pamlsky, suvenýry a také různé zábavné atrakce. Děti mohou například soutěžit v chytání „zlatých rybek“. Představují je barevné míčky plovoucí ve velké nádobě s vodou. Loví se tyčkou, na jejímž konci je drátěné očko potažené tenkým papírem. Tomu, kdo není obratným rybářem, se papír rozmočí a protrhne...

Japonské poutě hrají modrými tóny závěsů, které se používají místo dveří. Bývají na nich bílé znaky, oznamující, co se za závěsy skrývá. Hlavní účel látkových dveří je velmi praktický: V dusném, párném a vlhkostí prosyceném létě umožňují vzduchu alespoň trošku volně vanout.

Děti, které mají prarodiče na venkově, tráví prázdniny u nich. Kromě jiného se tu baví chytáním cikád. Kdo prarodiče na venkově nemá, zůstává ve městě a chodí dál do školy. O nic chytřejší však nebude, protože v létě si děti ve školách jenom hrají a učitelé je hlídají. Ať už ale děti tráví volno jakkoli, nesmějí zapomenout na prázdninový úkol: Každý den si psát deník!

Nafukovací míček z tenkého japonského papíru

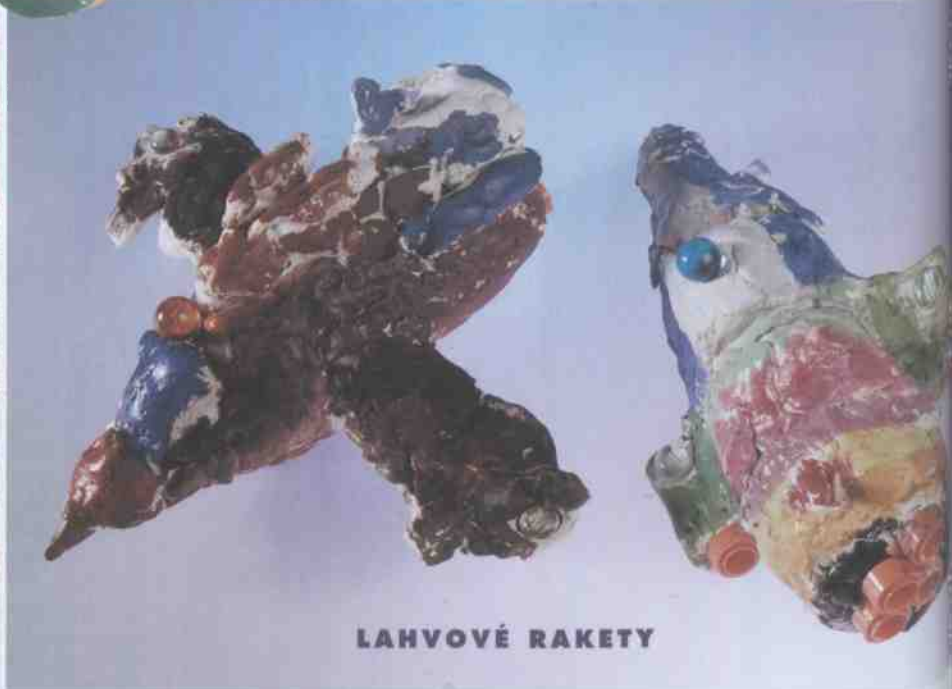
RYCHLÁ KOLA

Japonský jarmark v Praze

Japonci jsou pozorni hostitelé, myslí i na české chutě

LAHVOVÉ RAKETY

CESTOVANÍ DOBY MODERNÍ

Dalším ryze japonským ubytovacím zařízením jsou „kapsle“. Za malý peníz si pronajmete dva metry dlouhý a sedmdesát centimetrů široký „šuplíček“. Je v něm teplo a můžete se v něm dívat na televizi zabudovanou ve stropě. Necítíte se sami, protože nad vámi, pod vámi i vedle vás jsou další šuplíčky s dalšími nocležníky.

Jíst můžete na cestách různě. Vždy však chutně, a především rychle. Víc než za jídlo platíte totiž v restauracích této „malé“ země za to, že zabíráte místo. Takže žádné vysedávání!

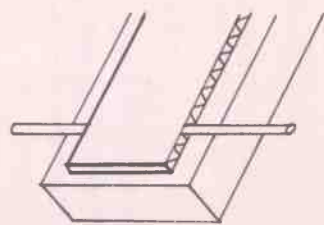
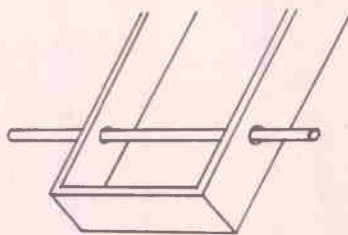
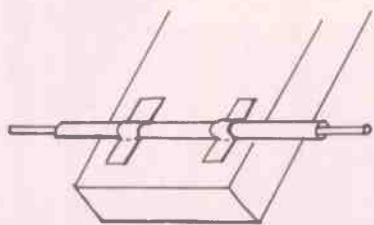
Japonci, cestování a rychlost – to jsou slova, která patří k sobě. Nejvydařenější dovolená v zahraničí je ta, při které japonští turisté stihnou projet jednu zemi denně. Cestování po vlastní si vyřešili rychlolyaky. Jmenují se Hikari a Šinkansen. Od října roku 1964 spojují Tokio s Kjótem a Osakou. Hikari znamená paprsek a Šinkansen je jeden z typických japonských větrů. Rychlostí až 230 km za hodinu uhánějí po souši i podmořskými tunely a nic je nezastaví, protože neznají křižovatky. Než do nich nastoupíte, kupte si na nádraží od některé-

ho z mnoha prodavačů nejobvyklejší japonské občerstvení – krabičku bento. V různých koutech Japonska vypadá různě, vždy se v ní však skrývá zdravá a chutná strava. Třeba sépie nadívané rýží

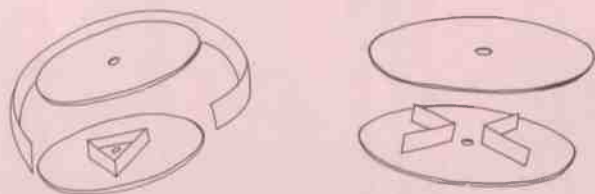

LMČÍ CESTOVAT PO JAPONSKU.

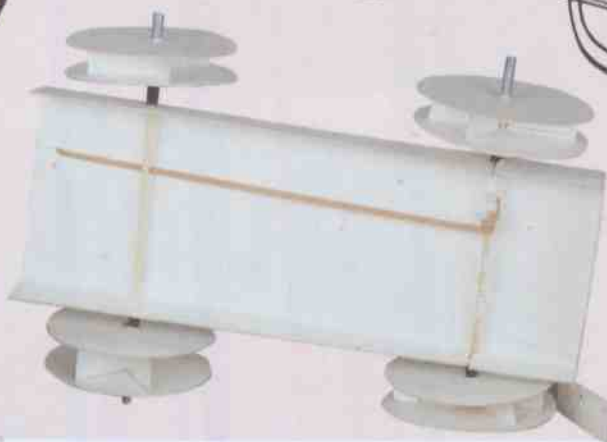
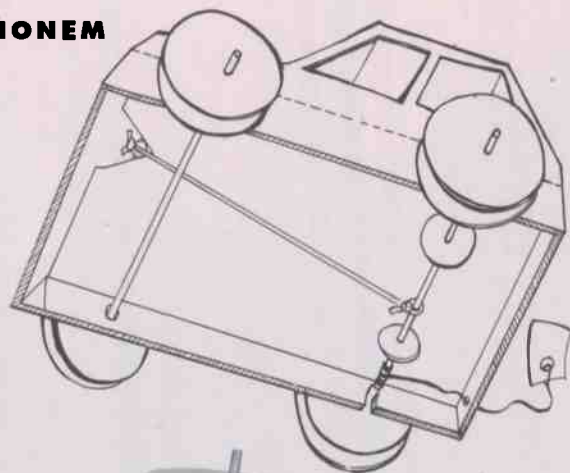
KDM SE CHYSTÁŠ, MENUDD?

Auta mohou jezdit na kolech z papíru a na pohon modelářské gummy. Kola drží na špejích a „jistí“ je čtverečky polystyrenu. Pro snadné otáčení kol je často dobré použít brčka, kterými osy kol (špejle) protáhneme.

VOZY S GUMOVÝM POHONEM

ZAMYSLI SE

- proč slaví lidé všude na světě nějaké svátky
- co si představuješ pod pojmem kultura cestování
- jak a proč se měnil tvar dopravních prostředků

PODÍVEJ SE

- na fotografie nebo filmové záznamy ze světových slavností a festivalů
- do cestopisů, brožur cestovních kanceláří, propagačních materiálů
- do knih o autech, vlacích, letadlech a dalších dopravních prostředcích

UDELEJ

- letní zahradní slavnost a vyrob pro ni dekorace
- návrh, jak si představuješ svůj hotel
- maketu nového dopravního prostředku

ZÁŘÍ

aneb O JAPONSKÉM
SMYSLU PRO KRÁSU

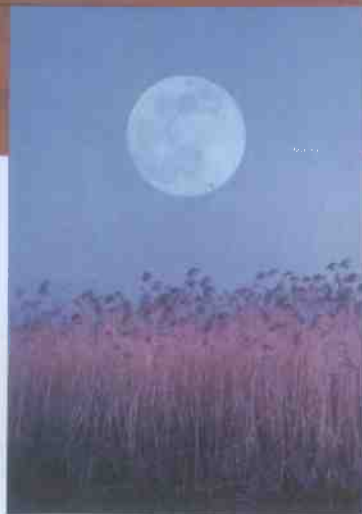
Rýžové koláčky moči.
Zdalipak si na nich měsíc pochutná?

CUKIMI - SVÁTEK MĚSIČNÍ ZÁŘE

V dávných časech žili na měsíci králíci a celý den tloukli rýži na mouku, aby si mohli vyrobit rýžové koláčky. Této pohádce už dnešní Japonci nevěří. Koláčky však mají rádi dál. A dál přisuzují luně kouzelnou moc a kořít se její kráse. Nejvíce v den, kdy září nejjasněji, v noci z 15. na 16. den osmého měsíce starého lunárního kalendáře. Třpyt úplňku promění malé i velké v romantiky. Básníci i nebásníci, mladí i staří, všichni skládají verše o měsíční kráse, pozvedají oči k obloze a kochají se.

Přípravy na tento svátek začínají o třicet dnů dříve. Luně nestačí jen obdiv, je jí také třeba uctít drobnými dárky.

Proto se v rodinách navaří speciální rýžové knedlíčky, které jsou pak až do svátku *cukimi* vystavené na verandách, aby měsíc pochopil, jak jsou mu lidé nakloněni. Měsíc si rád smlsne také na *batátech* (sladké brambory) bobech a rýži. Jí a jí a jí, až je dočista kulatoučký, nejkuřatější za celý rok. Do vázy se o tomto svátku dává sedm podzimních květin. Většinou je tatínkové, maminky a natrhají na obvyklé vycházce, na které společně obdivují krásu japonských javorů. Jejich listí se s ocházejícím létem zbarví všemi odstíny červené, oranžové a žluté... Podzim se zkrátka v Japonsku odehrává ve znamení obdivu.

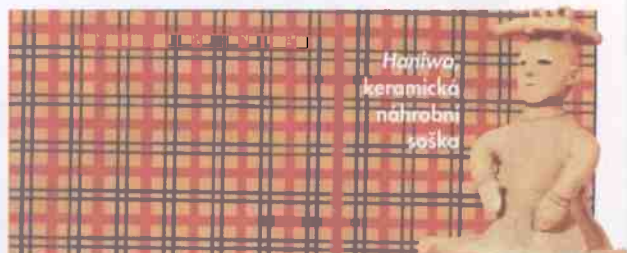
IKEBANA

Květiny hrají v životě Japonců důležitou roli. Důležitější než u většiny jiných národů. Přinášely se jako oběti bohům, nesměly chybět na žádném oltáři. Na tom by však nakonec nebylo nic udivujícího. Květiny přece patří do svatostánků i v jiných zemích. V Japonsku se ale našel mistr, kterému nestačilo dát zeleň do vázy jen tak, jak mu tam zrovna zapadla. Srovnal ji podle určitého řádu, přisoudil každému květu, délce a sklonu stonku nějaký význam. Jeho kytice představovaly celý vesmír! Tak se zrodila *ikebana*, umění aranžování květin. Vzniklo prvních dvacet devět škol, v nichž se této dovednosti vyučovalo. A po nich další a další. Co se lidem zalíbilo ve svatyních, chtěli mít také doma. Vstoupiteli do japonské domácnosti, bude *ikebana* stojící proti vchodu tím prvním, co spatříte. Má tam své místo již po celá staletí...

Umění *ikebany* se vyvíjelo. Staré školy zůstávaly a rodily se nové. Jednou z nejvýznamnějších byla ta, která se zaměřila na květinovou výzdobu k čajovým obřadům. Jejím zlatým pravidlem je jednoduchost, zásada, že méně je někdy více.

IKEBANA V KRABÍČCE

O HRNCÍCH BEZ OUSEK A DUŠI V HLÍNĚ

Ikebanu jsme si zvykli spojovat s nízkou keramickou miskou. Nádoby, do nichž se květy dávají, však mají také mnoho jiných tvarů. Stejně rozmanitých, jako jsou mistři keramici, kteří je v Japonsku po staletí vytvářejí. Ten, kdo dává hlíně tvar, není a nikdy nebyl v této zemi „jen“ řemeslníkem. Na keramiku se tu pohlíží jako na umění. A i ten sebemenší kousek nádoby, který mistr vyjme z pece, uměleckým tvůrcem opravdu je. Nenačnete dva zcela stejné výrobky, dvě stejné tradiční misky na čaj... Každá nádoba je jedinečná, do každé citlivé prsty hrnčiče vtiskly kromě krásy také kousek nálady a pohody. Také zkušenost zděděnou po předcích a způsob, jakým se jejich autor dívá na svět... Přestože je každá mistička jiná, dáte-li je vedle sebe na táč, velmi jim to spolu sluší. Pojí je duch japonské hlíny, materiálu, kterého bylo na těchto ostrovech jako jednoho z mála vždy hojnost a se kterým jeho obyvatelé spojili své životy.

RAD CÍSAŘSKÉ CHRYZANTÉMY

SVÁTEK CHRYZANTÉM

Obdivování je zasvěceno celé zemi.

Není divu. Ve starých časech měli v té době lidé více volna, protože bylo po sklizni. Také měli plný břicho, protože byl dostatek jídla. A dost času a teplo v žaludku, to je to pravé pro snění, zahledění se a zamyšlení.

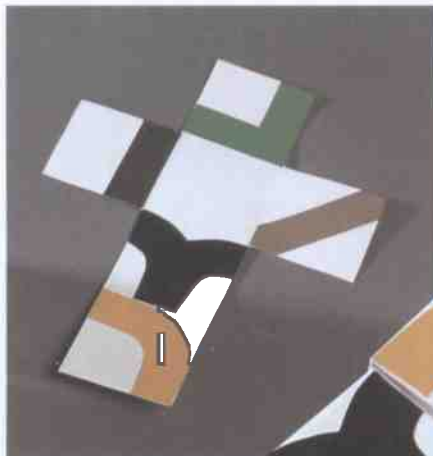
Devátého září obdivují Japonci krásy přírody ještě více než jindy. Devítka bývala považována za šťastné číslo. Dvě devítky vedle sebe – 9. 9. – už tedy bylo třeba uctít. Čím? Květinou. Protože touto dobou kvetou v Japonsku chryzantémy,

slaví se svátek chryzantém. Největší pozornosti se mu dříve dostávalo na císařském dvoře. Dvořané popíjeli chryzantémové víno a pochutnávali si na chryzantémových pokrmech. Zda to byl právě tento svátek, který způsobil, že se chryzantéma postupem času stala symbolem císaře a jeho rodiny, nikdo neví. Jisté je pouze to, že císař *Gotoba* pořeboval kdysi pro své boje mnoho mečů. Shromáždil proto nejlepší mečíře země a všechny meče, jež vykovali, nechal označit rytinou chryzantémového květu. Na stylizované obrázky chryzantém se šestnácti okvětními lístky narazíte v Japonsku na každém kroku i dnes. Chryzantéma se totiž stala japonskou národní květinou.

VÍTE, ŽE

- k oblíbeným podzimním zábavám patří také vycházky za krásou zbarveného listí javorů?
- se v Japonsku střešní tašky glazují na modro?
- bylo kdysi pěstování škumpy lakodárně povinné a její lak byl odváděn jako daň?

KOSTIČKA SAMÁ ČISLIČKA

OBRÁZKOVÁ SKLÁDAČKA

JAPONSKÉ KRABÍČKY

Jemné prsty Japonců neformovaly jen hlinu. Naučily se přeměnit v krásu každý materiál, který jim příroda poskytla. Jedním z nich byla pryskyřice stromu s krásným názvem škumpa lakodárná, japonsky *uruši*.

Jistě jste již někdy viděli lesklé černé krabíčky zdobené zlatými květy, ptáky, krajinami... Když jste se zeptali, z čeho jsou vyrobené,

dozvěděli jste se, že jde o lak. Ano, jde o „lak“ prýšící po příčném naříznutí z *uruši*. Sbírá se do nádob, zahřívá se a míchá do hladka. Poté se jím natírá výrobek, který chceme okrášlit. Nejčastěji je to dřevěná krabíčka. Může to však být i předmět z papíru, kůže, porcelánu nebo kovu. Lakem lze zdobit nábytek, hudební nástroje, sedla, truhly, toulce... Nestanou se tak jen krásnějšími. Lak ztvrdlý na kámen má také praktický účel: Chrání před vlhkem. Nanáší se v desítkách vrstev. Do některé z vrstev se ještě předtím, než ji zakryjí další nánosy, nasype zlatý a stříbrný prach. Pak se povrch mnohokrát přetírá a dlouho leští dřevěným uhlím v místech, kde se mají objevit části obrázků.

Krabíčka z japonského papíru vaší

Nakonec se obrázek přetře bezbarvou vrstvou – a skvošt, k jehož výrobě je třeba třiceti bezchybných pracovních operací, je na světě.

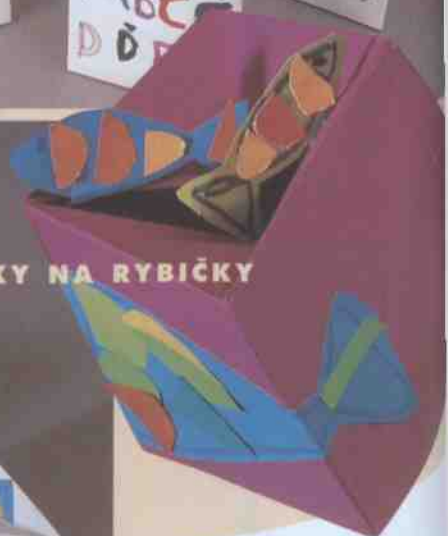

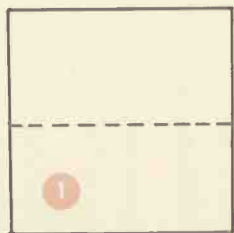
Lakovaná krabíčka v červené barvě vhodná pro děti

KRABÍČKY DLE ABECEDY

KRABÍČKY NA RYBIČKY

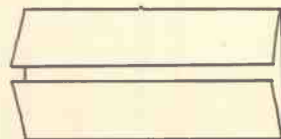

1

2 Čtvereček přehni napůl.

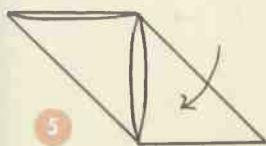

3 A ještě jednou.

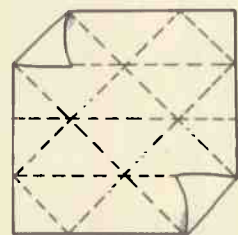
4

Levý dolní roh přehni do středu horního ohybu.

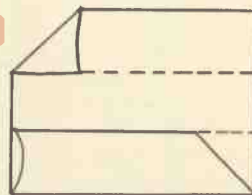
5

Pravý horní roh do středu dolního ohybu.

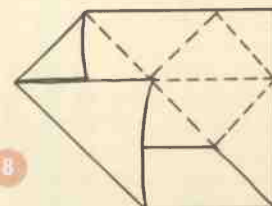
6

Čtvereček rozlož a ohni pouze pravý dolní a levý horní růžek.

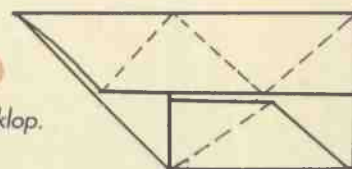
7

Nejspodnější pruh ohni nahoru.

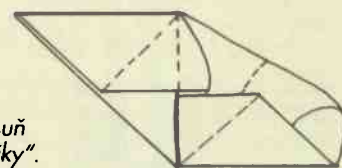
8

Levý dolní roh ohni přes již zahnutý pruh dle obrázku.

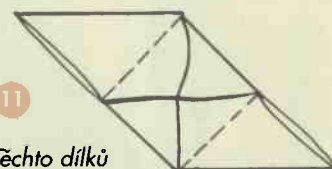
9

Horní pruh překlop.

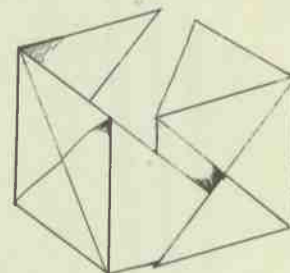
10

Pravý horní roh vsuň do vzniklé „kapsičky“.

11

Těchto dílků vyrob šest.

12

Pak je poskládej vzájemným zasunováním do „kapsiček“.

KRABÍČKY ORIGAMI

ZAMYSLI SE

- co ti připomínají skvrny na měsíci
- kde, kdy a k čemu lidé používali a používají keramiku
- jaká je role a funkce obalu

PODÍVEJ SE

- pozoruj měsíc každý večer od úplňku k úplňku
- jak se liší tvary, dekor a výroba různých druhů keramiky
- doma, jaké druhy krabiček používáte

UDĚLEJ

- napiš povídku o měsíci
- navrhní sadu misek s tematikou podzimu
- vymysli, co všechno se dá udělat z krabiček od zápalek

UNDŮKAI - SVÁTEK SPORTU

Slaví se 10. října a všichni se při něm zapotí. Děti, rodiče i učitelé. Svátek sportu se totiž odehrává ve školách, lépe řečeno v přírodě v blízkosti školy. Je to den plný pohybu, soutěžení a povzbuzování. Předchází mu dlouhá příprava. Děti trénují a nacvičují. Učitelé vytvářejí pomůcky k různým soutěžním disciplínám. Po pracovní době ladí kondici. V den slavnosti nastoupí dvě družstva. Děti jsou do nich předem pečlivě rozděleny tak, aby byly síly obou skupin vyrovnané. Hráči mají kolem čel uvázané červené a bílé šátky, a tak je na první pohled poznat, do kterého družstva patří. K přípravě na klání patří sepsání krátkého proslovu pro zahajovací ceremoniál, zvolení hesla, povzbuzovacího pokřiku a vytvoření vlajky družstva. Dospělí se rozdělují do družstev až na místě. Mýlil by se ten, kdo by si myslel, že se budou šetřit. Pravdou je pravý opak. Povinností dospělých je jít příkladem,

a proto závodí ostošest. Přetahují se lanem, předávají si štafetové kolíky a žádný míč pro ně není ztracený.

SPORTOVCI NA DRÁTĚ

O japonském svátku sportu se i koše dají do pohybu

Na závěr sportovního dne se červení a bílí přetahují

Když vede kroužek karate
Japonec, dostává trénink
ten správný říz

BOJOVÁ UMĚNÍ

K ryze japonským sportům patří bojová umění. Exotická a pro zbytek světa přitažlivá, protože byla většina z nich po staletí obestřena tajemstvím. Společně mají to, že vznikla z životní nutnosti. Umět dobře jezdit na koni, střilet z luku a přeprat nepřítel bývalo kdysi velmi praktické. Kromě toho mají tradiční japonské sporty ještě jednu významnou společnou vlastnost: Nezaměřují se pouze na tělo, ale i na myšlení a citění. Cílem tréninku je změna osobnosti, nastoupení cesty k dokonalosti. Cesty, která nemá konce a ovlivňuje každou minutu života.

K neznámějším z japonských bojových umění patří karate. Vyvinulo se na ostrovech Rjúkjú v době čínské nadvlády. Číňané zakázali místním obyvatelům vlastnit jakoukoli zbraň. Domorodcům proto nezbylo nic jiného než proměnit ve zbraň svá těla. Více než v jiných je v tomto bojovém umění důležité dýchání. Výdech doprovázený výkřikem napomáhá koncentraci veškeré síly do jednoho bodu ruky nebo nohy. Pro jeho účinnost se s karate, při němž by docházelo k tělesnému kontaktu, většinou neseitkáte. Sportovci údery jen naznačují. Trénink je však stejně tvrdý, jako kdyby museli zápasit doopravdy. Přísná je také výchova k sebekázní, úctě ke starším a pořádku. Karatisté se rovněž učí rychlému soustředění a umění splynout s protivníkem... Pokud mají zvítězit, musejí přece vycítit, co v následující vteřině udělá.

CO NENÍ VE SVALECH,

Judo vědčí za svou popularitu skutečností, že umožňuje slabým vítězit nad silnějšími. Je to zápasnické umění, při kterém více než u jiných rozhoduje o výhře hlava, nikoli svaly.

U aikida je tomu stejně. Rozdíl je pouze v tom, že si soupeři více střeží odstup. Nechytají se za rukávy ani límce jako v judu. Platí zlaté pravidlo: Chraň se před úderem a zbraň protivníkovi, aby ti je dával. Největším

MUSÍ BÝT V HLAVĚ

úspěchem je odrazit útok tak, aby protivník ztratil rovnováhu. Aikido bylo až do roku 1957, kdy o něm vyšla první kniha, přísně tajným válečnickým uměním. Sestavy pohybů se nacvičují tak dlouho, až se stanou automatickými. Proměni se v instinkt, pudové jednání.

Kendo znamená v překladu cesta meče a jde o japonský šerm, sport, kterému se věnují spousta japonských dětí i dospělých. Zápasníci kendo jsou od hlavy až po paty zahaleni v černých hábitech. Na obličejí mají drátěnou masku podobnou včelařské, na předloktích a trupu kožené chrániče. Bojuje se bambusovými tyčemi. Ovládnout umění kendo není jednoduché. Už jen proto, že má asi čtyři tisíce pravidel. Počátky kendo souvisejí s nástupem samurajů k moci, avšak původní cíl kendo – bojovat a zabíjet – upadl v toku času v zapomnění. V současnosti je kendo především cestou ke zlepšení soustředění. Cílem je, aby každý, kdo kendo provozuje, dokázal být v životě stejný jako meč: Rychlý a přesný jako blesk, chladný, čistý, připravený k boji, ale zachovávající ocelový klid.

VÍTE, ŽE

- svátek sportu – 10. říjen – byl ustanoven na památku olympijských her konaných v Tokiu v roce 1964?
- nejsledovanějším sportem v Japonsku je baseball?
- hra kámen, nůžky, papír pochází z Japonska a jmenuje se džan-ken-pon?

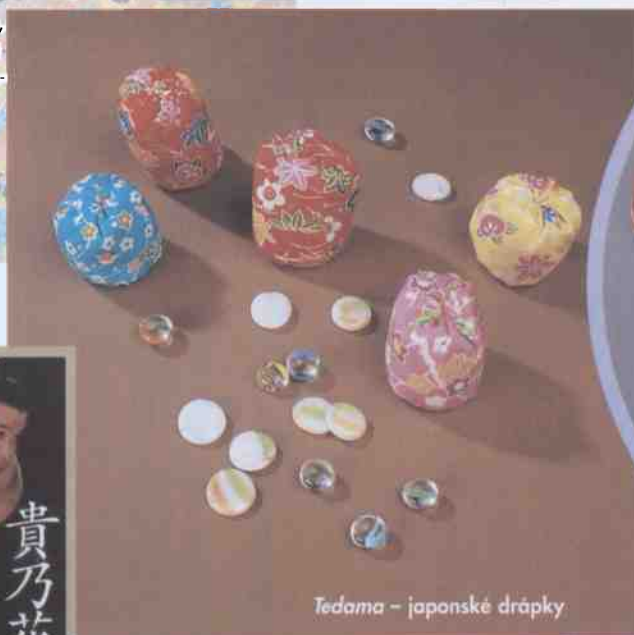
VYTRVALÝ BĚŽEC

HRAJTE SI JAKO DĚTI!

! když malí Japonci sport milují, zůstávají zároveň věrní hrám, kterými se bavili už jejich pradědci. Například hra *tedama* připomíná naše drápky. Hraje se s látkovými pytlíčky naplněnými luštěninami. Za zvuku rytmické písně vyhazují děti sáčky do vzduchu a zase je chytají. Tato hra připomínající žonglování je zároveň skvělým cvičením obratnosti rukou. Stejnou míru postřehu vyžaduje zvládnutí *kendama*. Je to dřevěná hračka zvláštního tvaru. Vypadá jako jakési kladívko s mělkými prohlubněmi na obou koncích. Na rukojeti je na provázku přivázána dřevěná koule, kterou se hráč pokouší dostat do prohlubně. Než se to naučí, pěkně se potluče.

Hra *menko* připomíná pro změnu hru *pogy*. Dva hráči položí na zem každý po své kartě a snaží se hodem další karty obrátit kartu, která patří soupeři. Komu se to podaří, tomu obrácená karta připadne. K hrám vonícím Orientem patří také házení vějíře na cíl a japonský novoroční badminton, který se hraje s opeřeným míčkem a dřevěnými pátkami.

V oblíbené jsou také stolní společenské hry. Například *sugoroku*, barvitější příbuzný *Člověče, nezlob se*. Deskové hry „rostou“ spolu s dětmi. Nejsložitější je *go*, hra, kterou nepohrdnou ani poltříci, protože je učí předvídat, odhadovat protivnickovy tahy.

Tedama - japonské drápky

ZÁPASY OBRŮ

Sumo není sport, je to státní hra... Kdysi prý sloužilo k pobavení bohů, později k rozptýlení císařů a nakonec i prostých lidí. Japonci je milují a zápasníky oslavují jako hvězdy. Však jsou to také muži, které nepřehlédnete. Nejlepší je, když jsou širší než delší. Ptáte se, jak mohou drobní Japonci takových rozměrů dosáhnout? Ve výcvikovém středisku *sumistů* nepojídají vtipnou, nýbrž vysoce výživnou kaši. Život tu však jinak žádný med není. Zápasníci vstávají před rozběskem a s prázdným žaludkem cvičí, dokud nepadnou únavou. (Vstávat později je dovoleno pouze těm zasloužilějším.) Úkolem nováčků je starším posluhovat – například jim v koupeli drhnout záda. V poledne přichází na řadu první jídlo a pak krátký spánek. Protože při spaní po vydatné krmi se nejlépe nabývá...

Pravidla *sumo* jsou jednoduchá, používá se přibližně padesát základních chvatů. Jejich cílem je vytlačit protivníka z kruhového ringu nebo ho přimět, aby se dotkl země jinou částí těla než chodidlem. Samotný zápas je často záležitostí chvilky. O to důležitější je přípravná fáze. Před střetnutím je po zápasišti rozhazována sůl, kterou se zapuzují zlé síly. Pokud by snad nějaké duchové v bojovém prostoru zbyli, zápasníci je vyženou působivými kopy do výšky. Poté kolem sebe krouží jako obrovští brouci, snaží se odhadnout protivnickovy síly, předem jej zastrašit. Tleskáním a rozhazováním rukou dávají najevo, že nejsou ozbrojeni, účelem upřených pohledů z očí do očí je zničit soupeře psychicky. Často se to podaří...

"STAKEJ SE, CHCI BÝT ZÁPASNÍK SUMO!"

"NUDNO, NEJEŽ TOLIK!!!"

LISTOPAD

aneb JAK SE V JAPONSKU HRAJE DIVADLO

KULTURNÍ PODZIM

V Japonsku si kultury a svého kulturního bohatství váží, a proto mu věnovali státní svátek jménem *bunkasai*. Připadá na 3. listopad. Lidé nejdou do práce a celý den se těší na slavnostní vyhlášení osobností, které přispěly něčím významným do pokladnice národní kultury.

S podzimem a v souvislosti se svátkem *bunkasai* ovládne kulturní vření i školy. O slovo se přihlásí *happjókai*, což jako naše školní akademie. Děti nazkouší písničky, tance a pochopitelně divadelní výstupy.

Divadlo je v Japonsku doma. Běžně se tu hrálo už v dobách, kdy o něčem takovém neměli v jiných koutech světa ani tušení. Dva základní druhy japonského činoherního divadla jsou *nó* a *kabuki*. Od svých počátků se příliš nezměnily. Zajdete-li do divadla, můžete si být jisti, že uvidíte téměř to- též, co vidali Japonci před staletími.

Maska inspirovaná divadlem *nó*

PES PYTLÁK

DIVADLO BUJARÉHO VESELÍ

Divadlo *kabuki* – i když je také prastaré – se ví, jak vzniklo. Můžeme za něj poděkovat tanečnici *Izumo Okuni* z *Kjóta*. Brzy se rozšířilo po celé zemi a získalo si velkou oblibu. Je to totiž divadlo veselé. Nemusíte se při něm zamýšlet nad životem a tvářit se důležitě jako při vážných hrách *nó*. Vaší povinností je bavit se. Můžete dokonce ze sálu odejít, poklábosit se známými a vrátit se až na scénku, která vás zajímá. Herci jsou v *kabuki* výrazně nalíčení, nešetří se na dekoracích a nikoho nepřekvapí, když na jevišti „dopravdy“ sněží, prší či hřmí vodopády. Pro svou bujarost však *kabuki* občas nemělo ustláno na růžích. V počátcích bylo dokonce očerněno, že kazí mravy. Aby se tak nedělo, stihl *kabuki* krušný úděl. Všechny role – mužské i ženské – v něm museli hrát muži. Tak to i zůstalo, i když dnes by už žena na jevišti nikoho nepohoršovala.

I MASKY MOHOU HRÁT

Divadlo *nó* je staré asi šest set let. Her se v něm nehraje mnoho – přibližně dvě stě padesát. A všechny byly napsány před rokem 1600, takže jim nikdo nerozumí, protože se v nich mluví středověkou japonštinou. Divákům nezbyvá než po celou dobu představení nakukovat do programů, kde je vyličeno, co se na jevišti děje. Pokud si program nekoupí, nevdá. V divadle *nó* jsou nejdůležitější

city! A to, zda vás přimějí, abyste se zamysleli nad životem. Hlavní hrdina je opravdu hlavní. Jen jeho obličej se skrývá pod krásnou maskou z lehkého dřeva, ostatní hráči nejsou mnohdy ani nalíčení, aby na sebe nestrhávali pozornost. Masky v divadle *nó* jsou samostatnou výtvarnou kapitolou. Jsou ceněny jako umělecká díla a jejich cena dosahuje závratných výšek. Ty nejlepší prý umí dokonce „hrát“ – když se na ně zadíváte z různých úhlů, vždy se na vás zatváří docela jinak.

Ženy nemají na jeviště přístup, a tak ženské role hrají muži. Má to své opodstatnění v historii, ale i v tom, že by možná takovou námahu nevydržely. Obvykle se totiž nehraje jedna hra, ale nejméně tři – a někdy pět. Návštěva divadla trvá přibližně šest hodin.

KAŠIROVANÝ
DÉMÓN

MASKA PÁSKA

Maska
inspiravána
divadlem kabuki

DVOJNICE PRO ŠKOLNÍ AKADEMII

VITE, ŽE

vypravěč v japonském loutkovém divadle mluví za všechny osoby, komentuje děj a vysvětluje zápletku?
skladba Bedřicha Smetany *Vltava* je v japonštině otextována?
v Japonsku existuje velký počet karaoke barů, kde si může kdokoli „zahrát“ na zpěváka?

Tradiční dřevěná
maska mladé
ženy z divadla *nó*

LOUTKY, KTERÉ OSLOVUJÍ BOHY

Bunraku je divadlo, které také hodně pamatuje. Stejně jako *kabuki* se vyvinulo z *nó*. Je to však divadlo loutkové. Náročné, nesmírně propracované a určené dospělým. Vzhledem ke svému původu se těší velké vážnosti. Kdysi totiž loutky plnily úlohu prostředníků při rozhovorech s bohy. Nejvíce si na ně potrpěl velmi důležitý bůh rybolovu. Časem loutky překročily prahy svatyní a vydaly se do běžného života.

Velmi důležitou osobou v divadle *bunraku* je vypravěč. Mluví za všechny postavy, které ve hře vystupují. Muže, ženy, děti i zvířata. Pomocníkem je mu hudebník, jenž jej doprovází. Tato dvojice musí mít „jednu mysl“, být sehraná jako manželé po letech soužití.

Loutky v divadlech *bunraku* jsou vysoké skoro metr a mohou vážit až deset kilogramů. Proto je musí přímo na jevišti „oživovat“ hned tři vodiči. Ten, jemuž se dostalo cti hýbat hlavou loutky, má na nohou boty s velmi mohutnou podešví, aby byl vždy nejvýše. Před diváky

se vodiči neskrývají, jsou však celí včetně obličejů zahalení v černém, aby se na ně nesoustředila pozornost. Vstoupit na jeviště s odkrytou tváří je dovoleno výhradně loutkohercům, kteří dosáhli hodnosti mistra. Jak se k takovému postavení dopracovat? Stačí deset let rozhybávat loutkám nohy, potom deset let levé ruce, dalších deset pravé a smířit se s tím, že zvládání pohybu hlav loutek je doživotní úkol.

Japonská
loutna *biwa*

SKLÁDACÍ DLOUHÁN

V karaoke baru nemu-
síte umět ani text...
Natož zpívat

CO JAPONEC, TO MUZIKANT

Ze všech druhů umění Japonci nejvíce milují hudbu. Snad je to tím, že jim hučení přibojí za tisíciletí vepsalo smysl pro rytmus do duší. Hudba Japonce provází od kolébky po hrob, od pradávna po současnost. Hrávalo se ve svatyních i u císařského dvora. To bylo také jediné místo, kde se měli muzikanti dobře. Hudebníky za zdi paláce nikdo za umělce nepovažoval. Lidé se na ně dívali skrz prsty, protože to byli lidé bez domova.

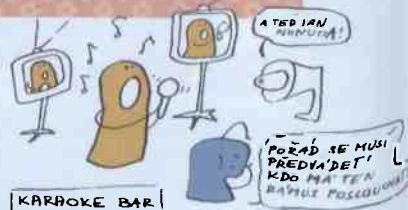
Nejdůležitějším nástrojem japonské hudby jsou flétny. Na tu nejznámější – *šakuhači* – hrávali potulní žebraři mniši. Velice často to však byli převlečení bojovníci, špioni, a flétnu používali i jako zbraň.

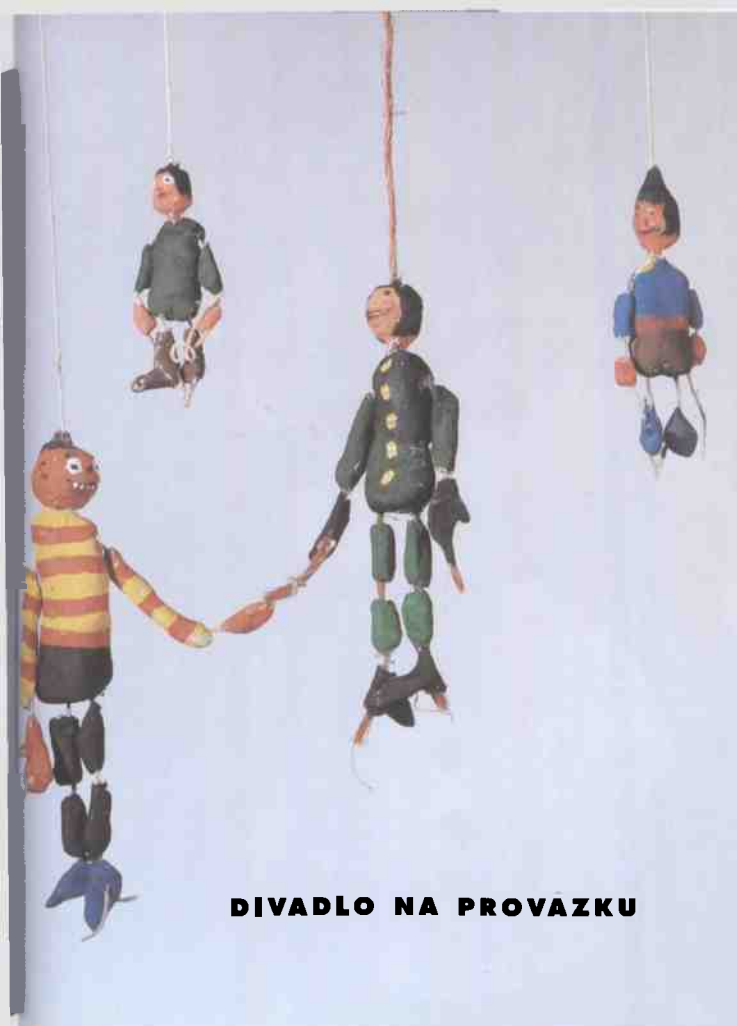
Na loutnu *biwu* hrávali slepci. Na svíticích nosovali nakreslené scény nějakého hrdinského příběhu, a když se u nich na tržišťích zasta-

vili lidé, za drobný peníz jim příběh za doprovodu hudby odvyprávěli. Zvuk *biwy* není Japoncům cizí ani dnes. Můžete jej slyšet v divadlech a při lidových slavnostech.

Japonci jsou velcí citelé evropské, a zvláště české hudby. Už jako děti se učí naše písničky. Kdysi se totiž jednomu učiteli zalíbily nápěvy ve zpěvníčku českých lidových písní, a tak nelenil a opatřil je japonskými texty. Japonští školáci si zpívají *Týnom'tánom* nebo třeba *Ej, lúčka, lúčka* a nemají tušení, že to nejsou písně zrozené v jejich vlasti, ale v daleké zemi v srdci Evropy.

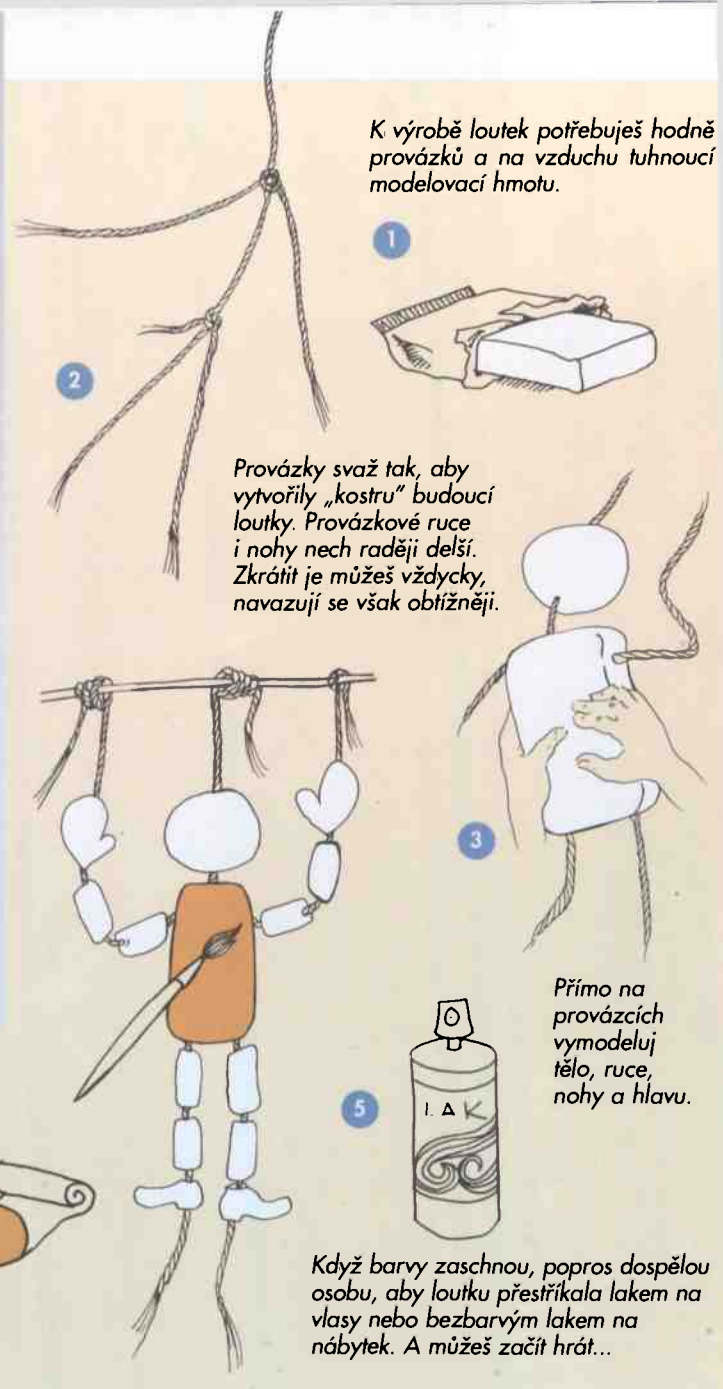
DIVADLO NA PROVAZKU

Loutku nech dokonale vyschnout a pak jí namaluj oblečení a obličej temperovými barvami.

ZAMYSLI SE

- co z české kultury by mohlo být zajímavé pro tvé kamarády z ciziny
- do které země by ses chtěl podívat
- z čeho všeho se dá vyluzovat hudba

K výrobě loutek potřebuješ hodně provázků a na vzduchu tuhnoucí modelovací hmotu.

1
2
Provázky svaž tak, aby vytvořily „kostru“ budoucí loutky. Provázkové ruce i nohy nech raději delší. Zkrátit je můžeš vždycky, navazují se však obtížněji.

3
Přímo na provázcích vymodeluj tělo, ruce, nohy a hlavu.

4
5
Když barvy zaschnou, popros dospělou osobu, aby loutku přestříkala lakem na vlasy nebo bezbarvým lakem na nábytek. A můžeš začít hrát...

Obrázkové divadlo bývalo kdysi zdrojem obživy pro japonské potulné vypravěče. V dřevěném okénku se střídaly obrázky zachycující jednotlivé výjevy příběhu a vypravěč četl text na jejich zadní straně.

PODÍVEJ SE

- na kulturní život ve svém okolí očima cizince
- do různých průvodců a knih o této zemi
- na co nejvíce obrázků zajímavých hudebních nástrojů

UĎELEJ

- projekt, kterým bys představil kulturu svého kraje vrstevníkům z ciziny
- plán své cesty po místech, která tě nejvíce zaujala
- poslechový večer věnovaný hudbě různých národů

PROSINEC

aneb CO
DĚLAJÍ JAPONSKÉ
DĚTI V ZIMĚ

Příprava
rýžových
koláčků

PROSINCOVÝ ČAS

Dvanáctý měsíc roku býval kdysi nazýván „nejmladším dítětem“, protože přicházel jako poslední. Mnohé dávné zvyky byly spojené s prvními dny tohoto měsíce. Třeba vaření rýžových koláčků *mochi*. Věřilo se, že kdo je sní, bude chráněn před vodními pohromami. V prosinci se také odehrával obřad *dokončení věcí*. Veškeré nedodělané práce se dováděly do zdárného konce. Splácely se staré dluhy a pro celou rodinu se šily šaty, aby lidé vstupovali do nového letopočtu s „čistým stolem“ a v novém. Ženy pak ve svatyních obětovaly jehly, s nimiž celý rok šily. Obchodníkům byl určen obřad *odehnání přísah*. Zbavovali se při něm falešných slibů, které v zájmu uzavření obchodů udělali.

V prosinci také začínají slavnosti, které trvají až do února. Všude, kde napadne dost sněhu, si lidé postaví obří iglů, ve kterém u ledového oltáře hodují, popíjejí a baví se. Kupodivu bez svetrů. V iglů je totiž teple. Při slavnosti *psích bohů*, kteří mají moc ochránit před krádežemi a jinými pohromami, se ze sněhu a ledu staví celé chrámy. Před jejich vchody hlídají sedící ledoví psi a u čumáků jim hoří svíčka.

Především však vždy platilo – a na tom se dodnes nic nezměnilo – období před koncem roku spojeno s uklízením, uklízením a zase uklízením. Domácnosti musely být jako ze škatulky. Vítat nový rok mohl jít jenom ten, kdo měl naklizenou a vyzdobeno.

K japonským Vánocům patří bedýnky mandarinek a stovky přání

VÁNOCE

Na Vánoce se v Japonsku nepeče cukroví, ale dorty. Stromky nezdobí skleněné koule, ale origami. A hlavním ovocem, se kterým je tento svátek spojený, jsou velké šťavnaté mandarinky. Což je asi tak všechno, čím se japonské Vánoce liší například od amerických. Nic jako typický japonské Vánoce neexistuje. Není se ostatně co divit. Ještě před pár stoletími totiž Japonci tyto svátky vůbec neznali a i nyní si je více než s oslavou narození Ježíška spojují především s možností nakupovat a dávat dárky.

Nadílku stejně jako v Británii a Americe přináší Santa Klaus až 25. prosince. Má ovšem v této zemi malý problém – těžko hledá komíny. Punčochy s dárky proto děti nacházejí všude možné. Nebyvají to žádné veledary, spíše drobné pozornosti. Největší nadílka je spojena až s oslavami Nového roku, hlavního japonského svátku. Mýlil by se ale ten, kdo by si myslel, že se děti těší například na hračky. Dostávají peníze! A to více nebo méně, záleží na tom, jak se rodině zrovna vede. Jiný kraj, jiný mrav...

Santa Klaus jako skládané origami

KDYŽ K VODĚ, TAK V ZIMĚ!

Japonci milují cachtání mezi sněhovými vločkami. Ne že by byli tak otužilí, ale v jejich zemi vyvěrá úžasné množství horkých pramenů. Koupat se v létě v teplé vodě není ono, a tak si jezdí užívat mokrého potěšení především v zimě. Stejně jako oni tak prý v dávných časech činili bohové a bohyně, toulaví mniši, prostí rybáři a zemědělci. Prostě každý. V Japonsku si totiž na špindíry nepotrpí. Slovo *kirej* znamená jak hezký, tak čistý. Kdo je čistý, je tedy hezký.

Japonci se koupou také proto, aby si odpočinuli. Spolu s šaty svléknou před vstupem do koupele i starosti. A protože lázeň je rovněž nejlepším místem k setkávání, poklábosí tu s přáteli. Výlety k horkým sopečným pramenům si pro Japonce

zachovaly své kouzlo i v čase koupelen. Ale pozor! Nemyslete si, že jsou to koupelny, jaké znáte z domova. Vana nevypadá jako vana, spíše jako malý čtvercový bazének či velký škopek zapuštěný do podlahy. A kohoutek s teplou vodou nikde... Vana si vodu ohřívá sama. Proto je v ní také sedátko. Posezení na rozpaleném kovu vany se nedoporučuje.

Před vanou stojí škopíček. Proč? Koupání ve vlastní špině se v Japonsku nenosí. Před vstupem do vany je třeba se umýt. Druhý důvod je úsporný. Umyjli se předem, mohou se v jedné vodě ohřát všichni členové rodiny. Jako první otec a pak ostatní. Po odpočinkové koupeli přichází opět na řadu odpočinek... Jak příjemně!

JA TĚ VAROVÁM, ŽE SE JEDNOU SÁMOU SNAHOU ZAVRÁTIS!

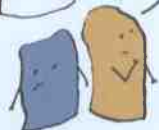
VÍTE, ŽE

- japonské umění bylo velkou inspirací pro vývoj secesního stylu v Evropě?
- slavný japonský umělec *Hokusai* si za svůj život čtyřicetkrát změnil jméno a třidevadesátkrát se přestěhoval?
- Japonsko je co do počtu a rozmanitosti nejbohatší zemí na světě na termální prameny?

Japonské novoročenky

TO BYLO PRAKTICKE, ZESÍ KDYSÍ PO DĚLE MOHLY JAPONKY ODKLÁDAT HŮLKY DO UČESU, ŽE?

OBRAZY PRCHAVÉHO ŽIVOTA

K tiskům všeho druhu mají v Japonsku vřelý vztah. Proslulé jsou především japonské dřevoryty. Původně se používaly v klášteřích a vše, co se na nich objevilo, bylo spjata s náboženstvím. První známé dřevoryty pocházejí už z 8. století, nejvíce však jejich tvorba kvetla v 17.–18. století. Právě tehdy totiž vzrostl vliv obchodníků. Sice neurozených, ale na rozdíl od tehdejší šlechty bohatých. Zakládali zábavní podniky, divadla kabuki. Při každé takové akci jsou potřeba plakáty. Barevné, veselé a srozumitelné. V Japonsku vznikaly technikou dřevorytu. Protože měly být blízké lidem, začaly se na nich objevovat scény z běžného

života. Dřevoryty naleznete také v dobových „modních časopisech“. Postavy byly zachycovány při různých činnostech. Důležité však bylo to, co měly na

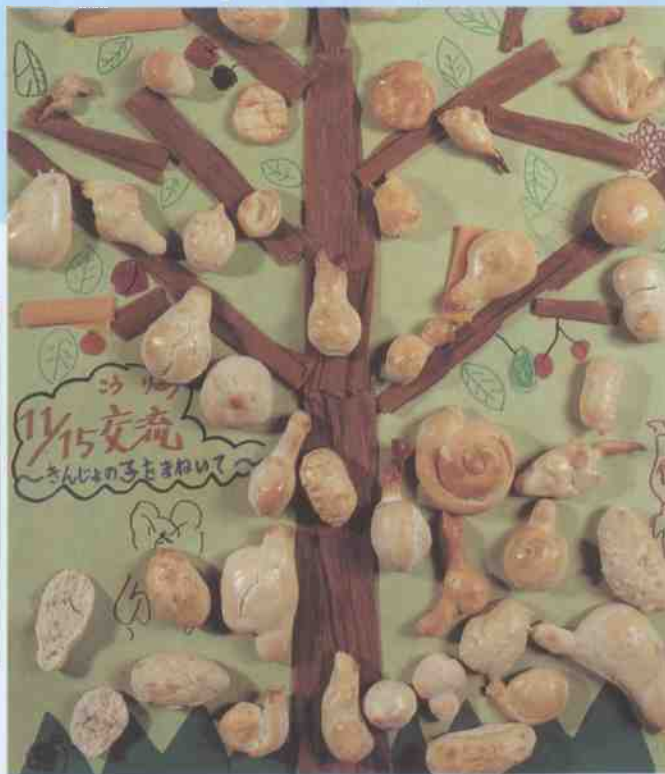
sobě. Dřevoryty nebyly pochopitelně dlouhá léta považovány za umění. Bylo to prostě něco, čím se dala obalit třeba zásilka do Evropy. Zní to jako žert, ale první japonské dřevoryty, které později ovlivnily vývoj evropského umění, se na náš kontinent dostaly právě touto cestou. Uznání ve vlasti se dočkaly až na základě nadšení, které vzbudily na opačném konci světa. Staly se symbolem nového směru v japonském umění. Buddhismus označoval slovem *uki-jo-e* – obrazy prchavého života – smutek nad pomíjivostí světa. Když začaly být stejným slovem označovány dřevoryty, význam tohoto slova se trochu změnil. Užijte, dokud můžeš.

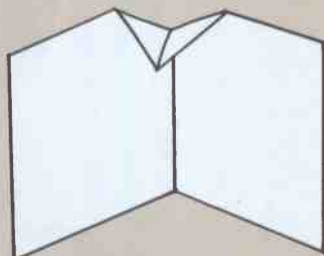
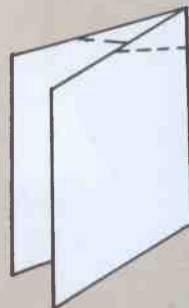
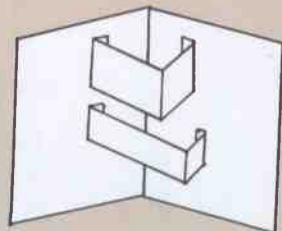
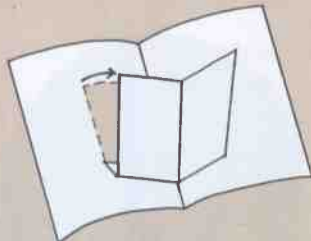
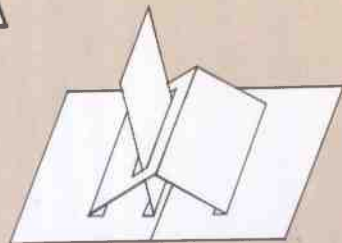
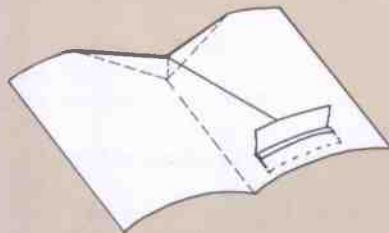
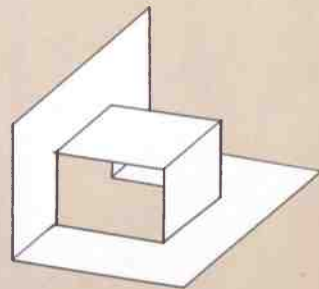
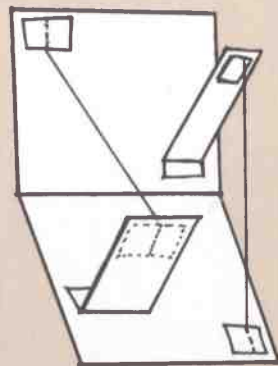
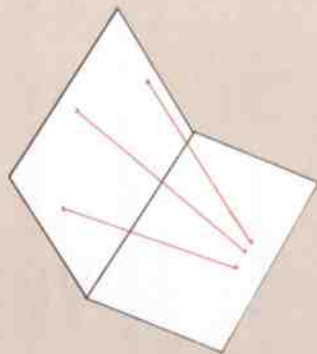
PŘÁNÍ NOSÍ NADEJÍ

Přelom roku je dobou novoročenek a uběhaných pošťáků. Japonští poštovní panáčci to ovšem mají vymyšlené. Neroznášejí přání tak, jak docházejí, ale schraňují je na poštách. Pak je svázou do úhledného balíčku a doručí adresátovi najednou. Navíc přišli ještě s jedním „zlepšovákem“. Všechny novoročenky očísloují a kolem patnáctého ledna se koná slavnostní slosování o pěkné ceny. Posílá-li tedy Japonec Japonci novoročenku, posílá mu zároveň šanci na výhru. Zjednodušovat si psaní novoročenek tím, že pod natištěný text vlastnoručně připojím jenom podpis, se v Japonsku „nenosí“. Žadoucí je napsat přání tak, aby bylo jasné, že je určeno jenom a jenom adresátovi a že na něj píše v tu chvíli opravdu mysl. Úplně nejceněnější jsou přání malovaná, doma dělaná. Proto každý, kdo umí alespoň trochu kreslit, neváhá a vytváří novoročenky sám.

Japonské děti si vyzkoušely, jak se dělá vizovické pečivo

S nůžkami, pravítkem, řezacím nožem, barevnými papíry, lepidlem, lepicí páskou a reznými nitěmi jistě dokážeš vykouzlit přání mnoha tvarů i podob. Chce to jen pevnou ruku a představivost.

PŘÁNÍ, KTERÉ PŘEKVAPÍ

České děti vytvořily oblíbený typ japonských výklopných přání

ASI NETUŠÍŠ, NUDI, JAK JE PŘÍJEMNĚ PSÁT VÁNOČNÍ PŘÁNÍ!

ZAMYSLI SE

- co nám říkají dřevoryty o životě v tehdejší Japonsku
- jakými způsoby si lidé posílali a posílají zprávy
- jaký typický český dárek bys věnoval kamarádovi z Japonska

PODÍVEJ SE

- do knih o japonském umění, navštiv muzeum orientálních kultur
- na pohlednice a známky z různých koutů světa
- do obchůdků se suvenýry

UĎELEJ

- „žaponérii“ – obraz s japonskými prvky
- pohlednici z Čech
- reklamu na Čechy

PRAMENY:

- Arai, K.*: Tedzukuri no asobi, Čikuma Šobó, Tokyo 1986
- Ashby, J.*: Gaijin's Guide, The Japan Times, Ltd., Tokyo 1985
- Aso, M.* – *Amano, I.*: Education and Japan's Modernization, The Japan Times, Ltd., Tokyo 1983
- Boháčková, L.* – *Winkelhöferová, V.*: Vějíř a meč (Kapitoly z dějin japonské kultury), Panorama, Praha 1987
- Cotterel, A.*: A Dictionary of World Mythology, Oxford University 1980
- Černá, Z.* – *Novák, M.*: Japonské pohádky, Albatros, Praha 1973
- Dambmann, G.*: Jak se neztratit? (Japonsko), Trango Publishers, Vsetín 1997
- Dzuga kósaku, Nihon Bunkjó Šuppan, Japan 1997
- Facts about Japan, The International Society for Educational Information, Inc., Tokyo 1993
- Festivals of Japan, Japan Travel Bureau, Japan 1996
- Hall, J. W.* – *Beardsley, R. K.*: Twelve Doors to Japan, McGraw-Hill, Inc., USA 1965
- Hračky a divadelní loutky z Afriky, Ameriky a Asie ve sbírkách Náprstkova muzea, vydalo Národní muzeum – Náprstkovo muzeum asijských, afrických a amerických kultur, Praha 1995
- Iguchi, K.*: Tea Ceremony, Hoikusha, Japan 1984
- Itoh, T.*: The Essence of Japanese Beauty (Wabi Sabi Suki), Cosmo Public Relations Corp., Tokyo 1993
- Janoš, J.*: 99 zajímavostí z Japonska, Albatros, Praha 1984
- The Japan of Today, The International Society for Educational Information, Inc., Japan 1996
- Japan Pictorial, Japan Graphic, Inc., Tokyo, Japan 1993
- Japan – Profile of a Nation, Kodansha International, Tokyo, New York, London 1994
- Ježková, V. a kol.*: Vzdělávací systémy v zahraničí, Karolinum, Praha 1996
- Kalvodová, D.* – *Novák, M.*: Vítr v piniích – japonské divadlo, Odeon, Praha 1975
- kol. autorů*: Asijské kultury ve sbírkách Náprstkova muzea, Národní muzeum, Praha 1981
- kol. autorů*: Japan's Cultural History (A Perspective), Ministry of Foreign Affairs, Japan 1973
- Kósaku hijakka, Kurokkuwaku, Nacumeša, Tokyo 1995
- Kraemerová, A.*: Minimum z Japonska, Olympia, Praha 1997
- Krupa, V.*: Cesty bohov – japonské mýty, Mladé letá, Bratislava 1988
- Kulturní tradice Dálného východu, Odeon, Praha 1980
- A Look into Japan, Japan Travel Bureau, Japan 1996
- Make Friends for Japan, Japan National Tourist Organization, Tokyo 1991
- Moore, Ch. A.*: Essentials of Japanese Philosophy and Culture, Japan 1980
- Morris, I.*: The Nobility of Failure – Tragic Heroes in the History of Japan, Martin Secker & Warburg Limited, London 1975
- Munsterberg, H.*: The Ceramic Art of Japan, Rutland-Vermont, Tokyo 1964
- Munsterberg, H.*: The Folk Arts of Japan, Rutland-Vermont, Tokyo 1961
- Nippon – the Land and its People, Japan 1982
- Origami daidzenšú, Narumidó Šuppan, Tokyo 1991
- Pár much a já. Malý výběr z japonských haiku, Dharma Gaia, Praha 1996
- Pronnikov, V. A.* – *Ladanov, I. D.*: Japonci, jak je neznáme, Lidové nakladatelství, Praha 1989
- Reischauer, E. O.*: My Life between Japan and Amerika, Tokyo 1987
- Reischauer, E. O.*: The Japanese Today, Tokyo 1994
- Sekkai daihjakka džiten, Hejbonša, Tokyo 1981
- Swann, P. C.*: Umění Číny, Koreje a Japonska, Odeon, Praha 1970
- Tada, Š.*: Omoča kósaku dzenšó, Ikeda Šoten, Tokyo 1989
- Tames, R.*: Objevování Japonska, INA, spol. s r. o., Bratislava 1996
- Tsunoda, R. a kol.*: Sources of Japanese Tradition, Columbia University Press, USA 1958
- Visual Human Life (The Nihon), Kodansha, Japan 1986
- Who's Who in Japan, Japan Travel Bureau, Japan 1996
- Winkelhöferová, V.*: Dějiny odívání – Japonsko, Nakladatelství Lidové noviny, Praha 1999
- Yoshida, M.*: The Hybrid Culture (What Happened When East and West Met), Cosmo Public Relations Corp., Tokyo 1984

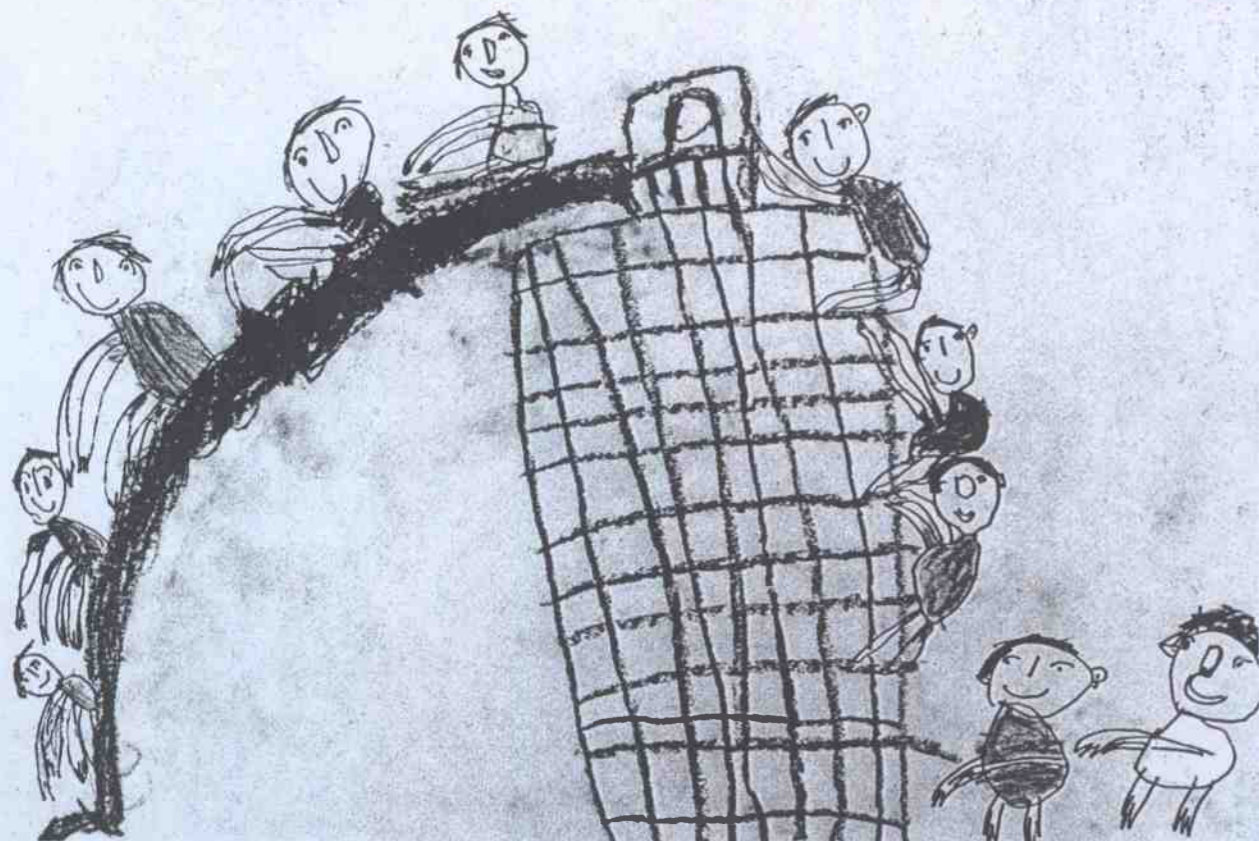

ISBN 80-7260-026-5

9 780012 000201

ともだち いっぱい すきな あそびを かこう。

[クレヨン・サインペン・いろいろし 39×54]

ともだち
ひやくにん
できるかな

ぼくの せんせい

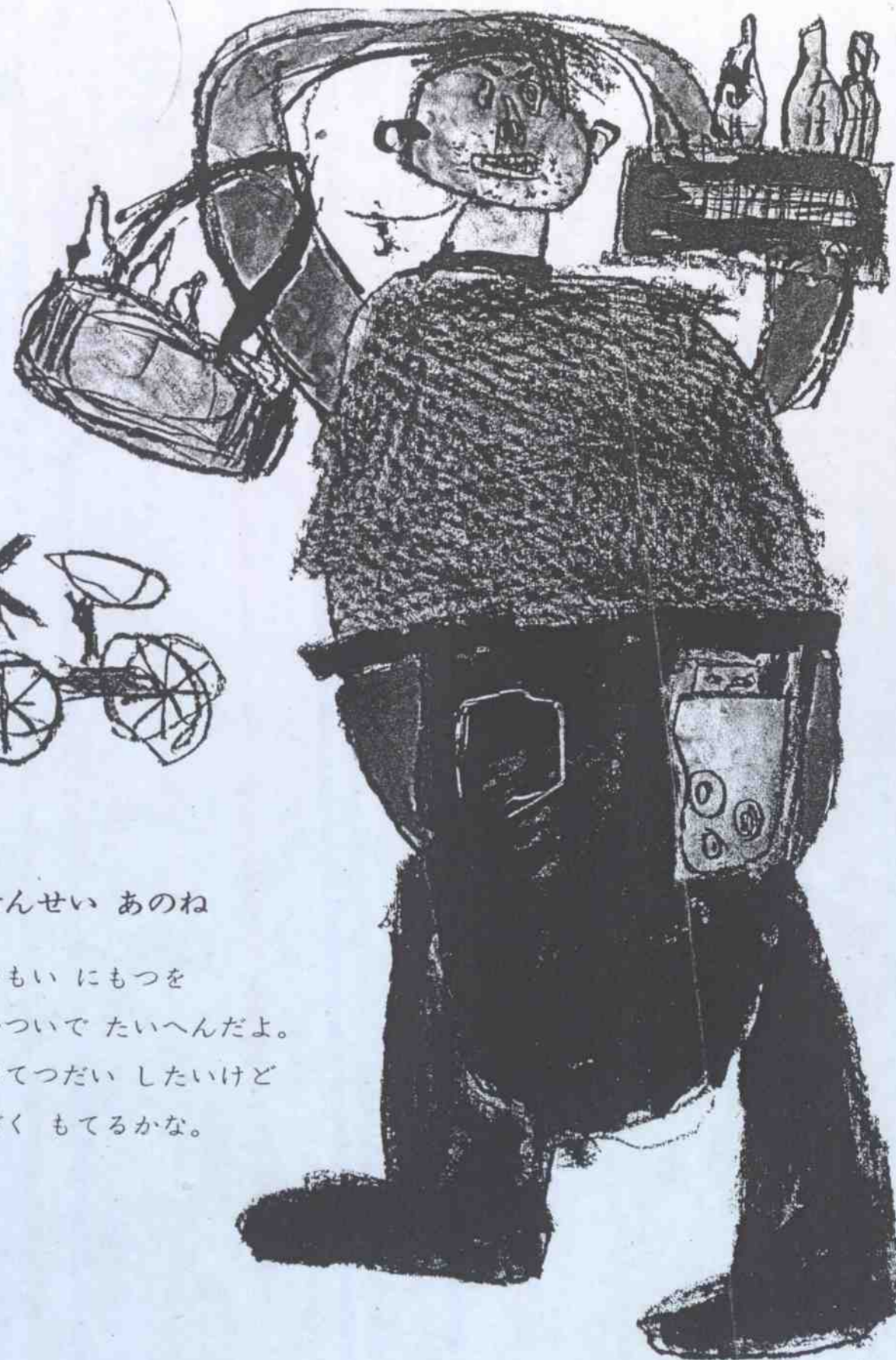

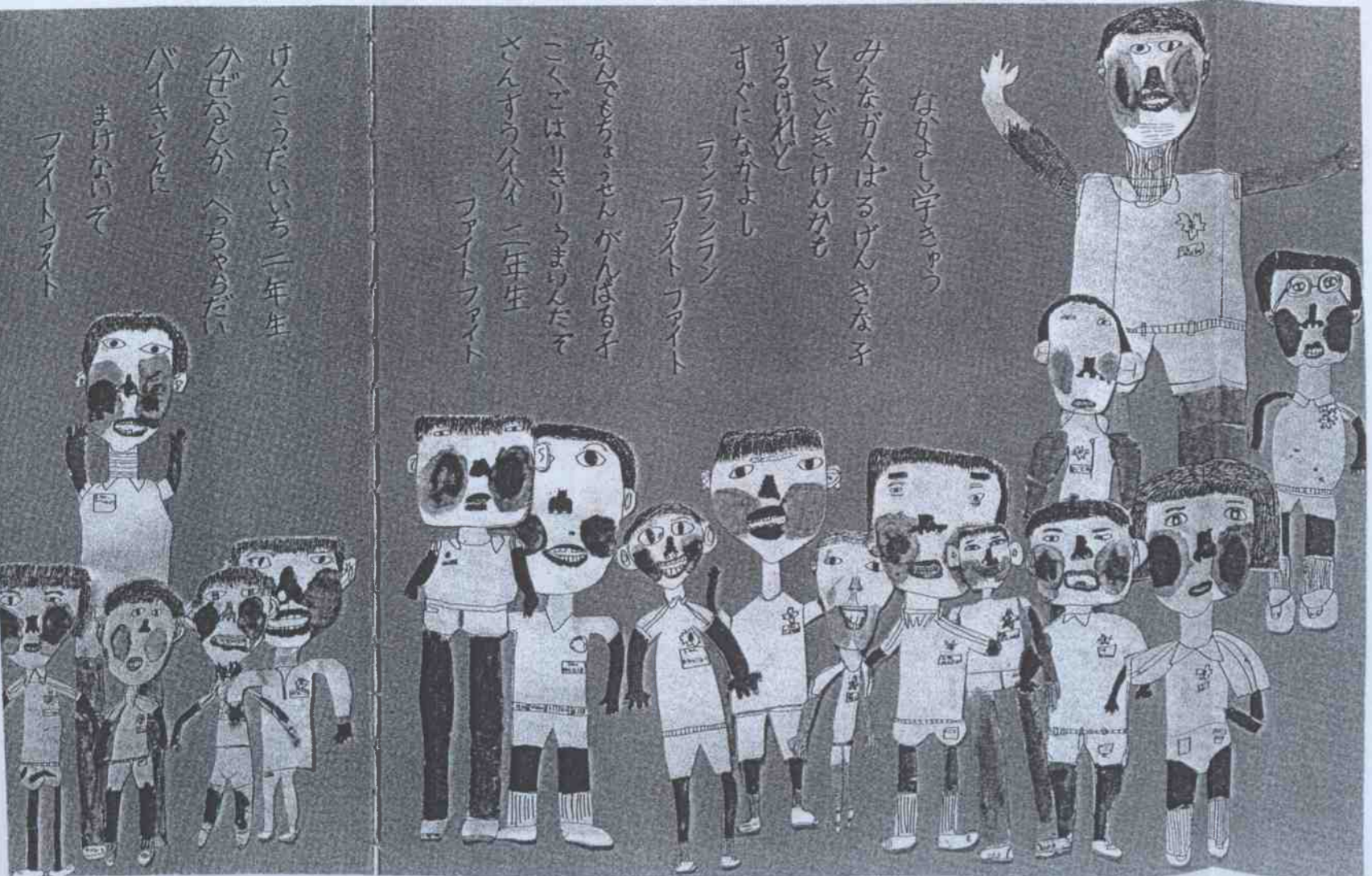
[はんか]

せんせい あのね

おもいにもつを
かついでたいへんだよ。
おてつだいしたいけど
ぼくもてるかな。

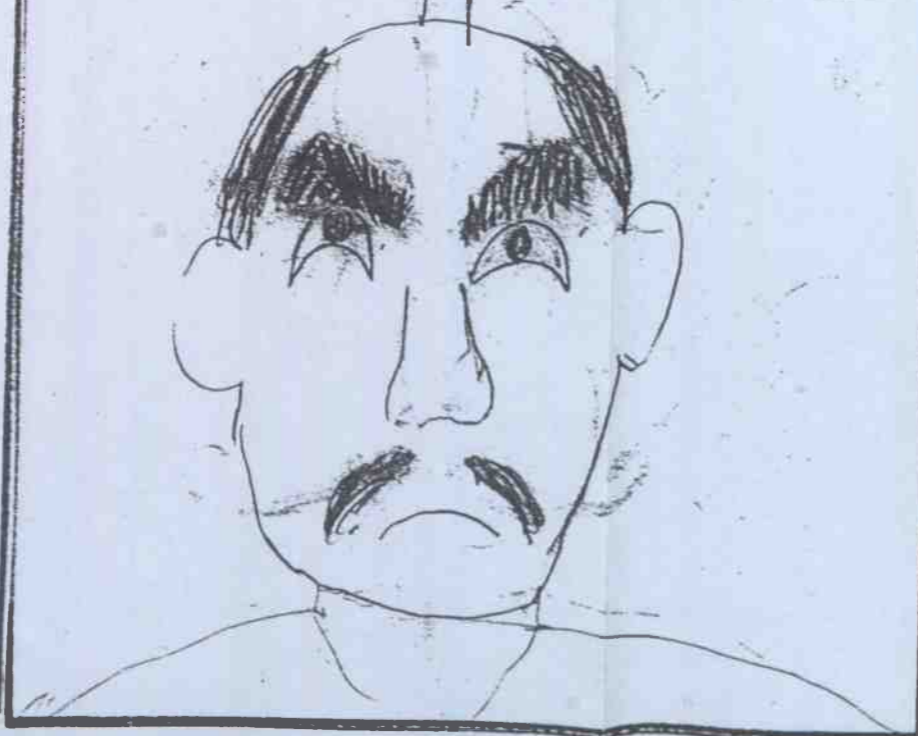

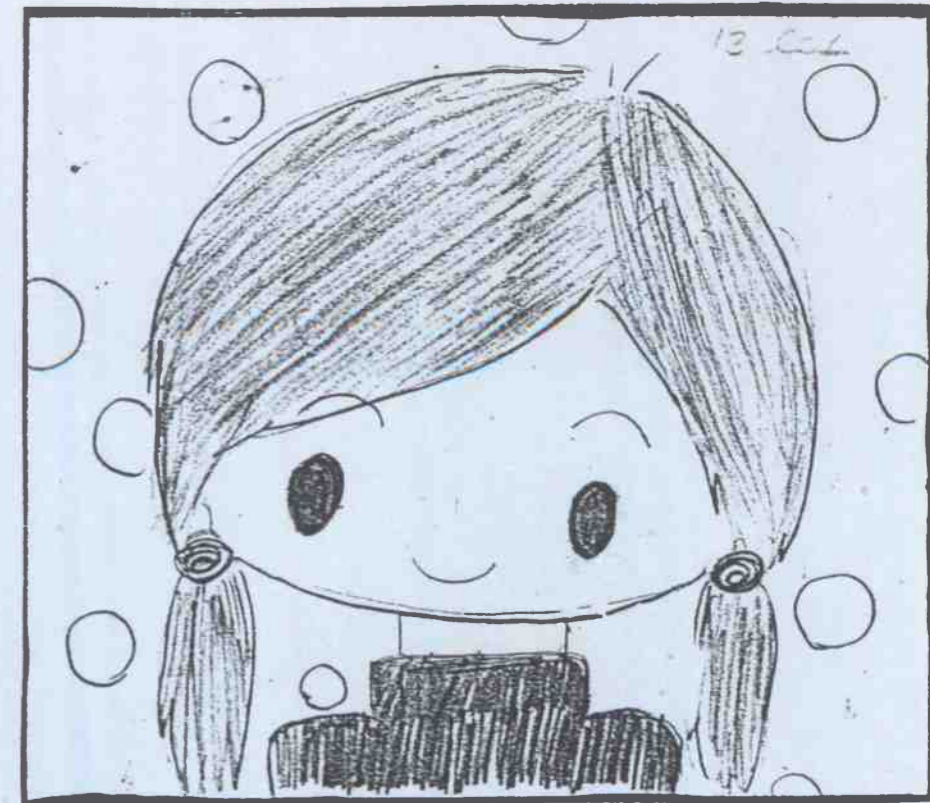
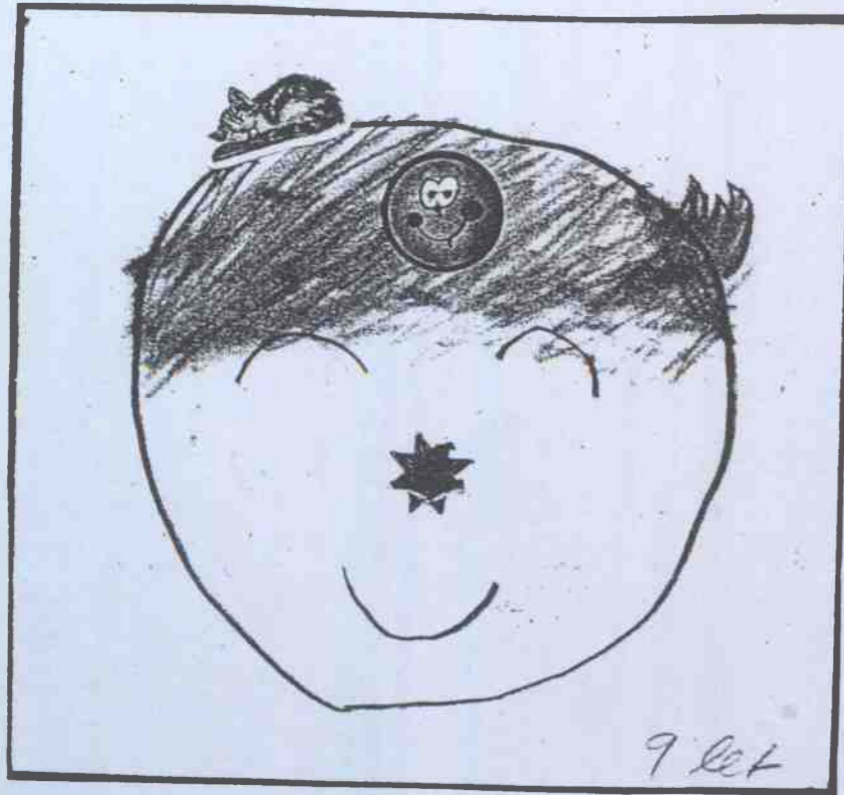
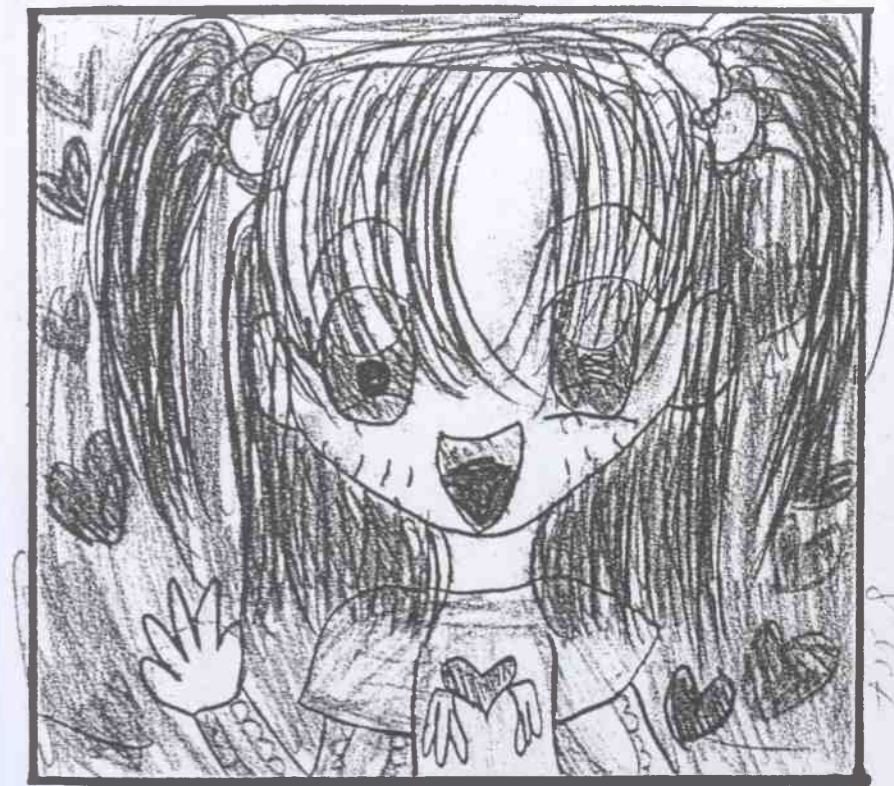
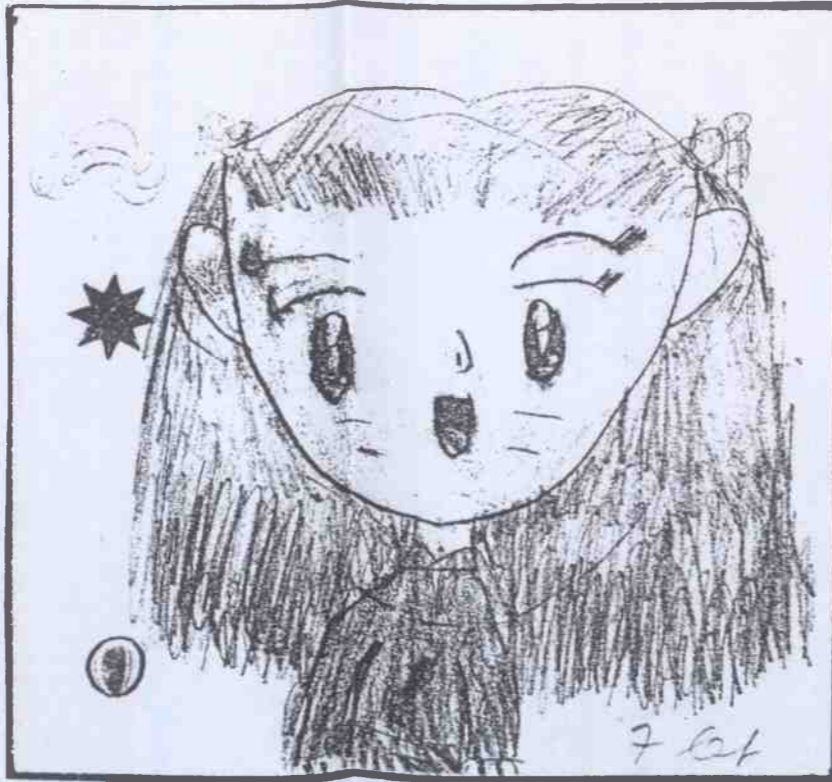
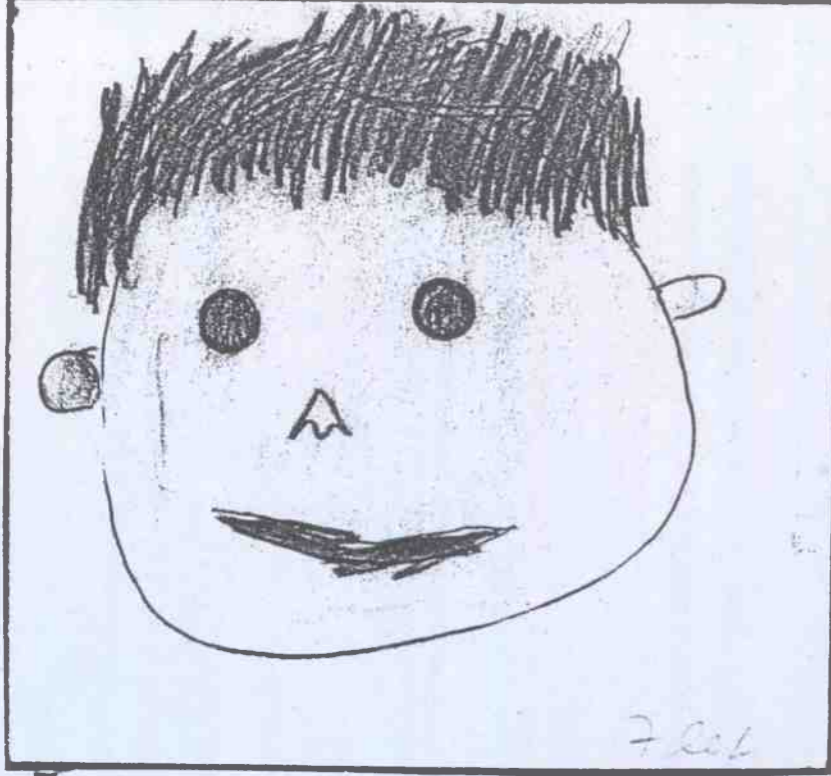

14 let

13 let

学年	A群 自然	B群 人	C群 もの
1年	<p>1年 遊び⇒発見 2年 3年 観察⇒発見⇒観察 4年 5年 環境・人のかかわり(5・6年はA群+B群となります) 6年</p> <p>わあ きれいだな p.1-2 そとへてみよう</p> <p>p.3-4 どうぶつ だいすき p.11-12 すきなどうぶつ</p> <p>p.13-14 どうぶつにくに</p> <p>p.15-16 どうぶつになつて</p>	<p>せんせいあのおね p.17-18 ほくはねわたしはね</p> <p>p.19-20 うちのひと</p>	<p>なにをしてあそぼうかな p.5-6 すなやつちてあそぼう</p> <p>p.9-10 いしやみずてあそぼう</p>
2年	<p>かせとあそぼう p.1-2 かせにおかつて</p> <p>p.3-4 くるくるまわれ</p> <p>p.5-6 なかよくなつて</p> <p>p.7-8 なかよしおやこ</p>	<p>わしの学校 p.15-16 学ぼうのともだちと</p> <p>p.17-18 こころにのこつたこと</p> <p>p.19-20 休みじかん</p>	<p>なにがでるかな p.9-10 だんボールばこて</p> <p>p.13-14 みんなでつかおう</p>
3年	<p>しぜんの中からはっけん p.1-2 みぢかな生きものをさがして</p> <p>p.3-4 花、虫のたんけん</p> <p>p.5-6 木、草で</p>	<p>わたしたちのクラス p.7-8 お楽しみ会</p> <p>p.9-10 友だちといっしょに</p> <p>p.11-12 友だちを見つめる</p>	<p>くふうして、楽しく p.13-14 みまわりにあるもので</p> <p>p.15-16 空におかつて</p> <p> わたしのはこ</p>
4年	<p>身のまわりのしぜんから p.1-2 庭に出てみよう</p> <p>p.3-4 どんな木があるかな</p> <p>p.5-6 光を通して</p>	<p>身近な人 p.7-8 動きをとらえて</p> <p>p.9-10 紐おむせを考へて</p> <p>p.11-12 わかりやすかつたえよう</p>	<p>つくって楽しむ p.13-14 つくつて遊ぶ ふだのあるはこをつくらう</p> <p>p.15-16 紙ちようこく</p> <p> 人形げき</p>
5年	<p>自然と人 p.1-2 自然とともに</p> <p>p.3-4 自然のめくみ</p> <p>p.5-6 人々の生活</p> <p>p.7-8 自然の中で</p> <p>p.9-10 絵地図</p>	<p>材料を生かして p.11-12 編む、織る</p> <p>p.13-14 ほり金で</p> <p>p.15-16 木(合板)で</p> <p> ねん土や石で</p>	
6年	<p>自然とのふれあい p.1-2 季節と色</p> <p>p.3-4 季節と人々</p> <p>p.5-6 季節とくらし</p> <p>p.7-8 四季をデザインする</p>	<p>表のくふう p.9-10 動きの表現</p> <p>p.11-12 いろいろな表現</p> <p>p.13-14 わたしの計画</p> <p>p.15-16 1枚の板から</p> <p> (p.13-14からのつづき)</p> <p> 土と火から</p>	

見開きページ右下の■内は、学習指導要領の内容項目の略号です。 ①造形的な遊び ②絵や立体で表す(1・2年) ③絵で表す(3～6年) ④立体で表す(3・4年) ⑤彫型で表す(5・6年) ⑥使うもの、飾りものをつくる(1・2年) ⑦使うもの、飾りものをつくる。伝えたいことを表す(3・4年) ⑧伝えたい事柄、使うものをデザインしてつくる(5・6年) ⑨総合活動

児童の生活をとりまく自然、人、ものという大きな3つのテーマに分け、これに児童の心の願い(夢)や空想を1つのテーマとして加え、4つの題材群を設定しました。
 C群・もの、D群・こころとしてあるのがそれぞれです。題材群の中に学習指導要領に示された表現や鑑賞の活動が幅広く展開できるように、いくつかの題材を設けました。

C群 こと 5年 役に立つ (計画性・思いつき) 6年		D群 こころ 1年 思ったこと 2年 3年 願望 4年 5年 構想 6年			
p.7-8 造 徒 かみてあそぼう	p.9-10 造 徒 かみてあそぼう	p.21-22 おそろへ	p.23-24 うちゅうまでとべるかな	p.25-26 うちゅうりょこう	
p.11-12 造 徒 かたおし、こすり出し	p.13-14 造 徒 かたおし、こすり出し	p.21-22 にじのくに 大きなにじ、小さなにじ	p.23-24 にじいろのゆめ	p.25-26 にじいろになったどり	
p.17-18 造 徒 ゆめの中へ	p.19-20 造 徒 ゆめの中へ	p.21-22 ふしぎな田の生きものたち	p.23-24 畑のおこうの田	p.25-26 光の田とくらやみの田	
p.17-18 造 徒 よく進む船	p.19-20 造 徒 よく進む船	p.21-22 心のぼうけん ぼうけん旅行	p.23-24 空そうの家	p.25-26 みらい都市	
p.17-18 造 徒 空想の世界へ	p.19-20 造 徒 空想の世界へ	p.21-22 過去の国へ	p.23-24 未来の国へ	p.25-26 タイムマシン	
p.17-18 造 徒 受けつがれたものから	p.19-20 造 徒 受けつがれたものから	p.21-22 自分を見つめて	p.23-24 わたしの記念	p.25-26 とび立つ前に	

① つないで あそぶ

かみをながくつないで、たのしいあそびをかんがえよう。

② きれいだ。はなびのようた。

③ わあい、かみがおいかけてくるよ。

④ ならべて あそぶ

⑤ ボールがみを かざろう。 ⑦ ならべかたを かんがえて、ゲームを しよう。

⑥ ゆびでも かけるよ。

⑧ みんなで たのしく つくって あそぼう。

いろいろなものかたちをうつしてみる。

いろいろ ペット

かたちや 模様を かえて ペット してみよう。

② いろいろなものに えのぐをつけて うつしてみるど かたちがつります。 どんどん ペット してみましよう。

③ やわらかい かみで うつしてみよ。

④ どんな もので ペット しようかな。

⑥ こすっても いろいろ な かたち が うつせるよ。

⑤ ほうに えのぐ を つけて。

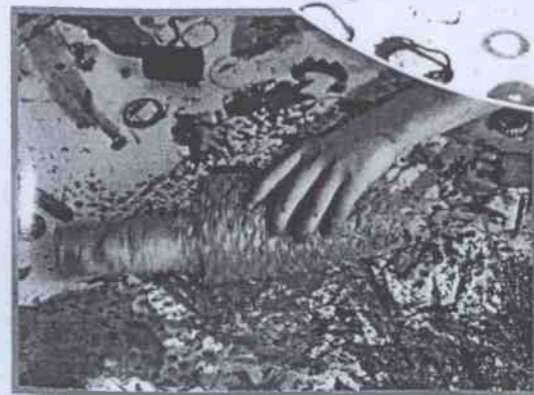

⑦ ミニカーの タイヤの あとも おもしろいよ。

どんな かたち が うつるかな。

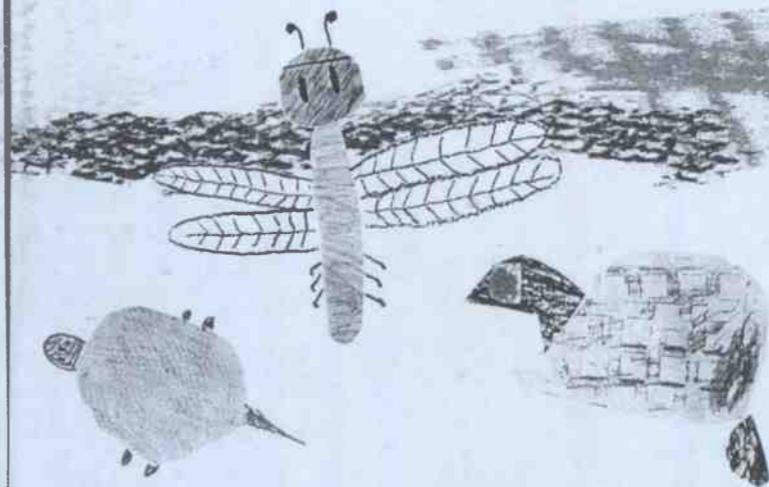
⑧ わたに いろいろ な 模様 を つけて ころがしたよ。

⑩ コンピュータで スタンプを おしたよ。

⑨ ほくの つくった どうぐだよ。

⑪ あとで たのしかった ことを ともだちと はなしあつて みよう。

①

② **みえる？
みえる！**

③ いろいろな かがたが かくれて
いるよ。みんなは なにに みえるかな？

④

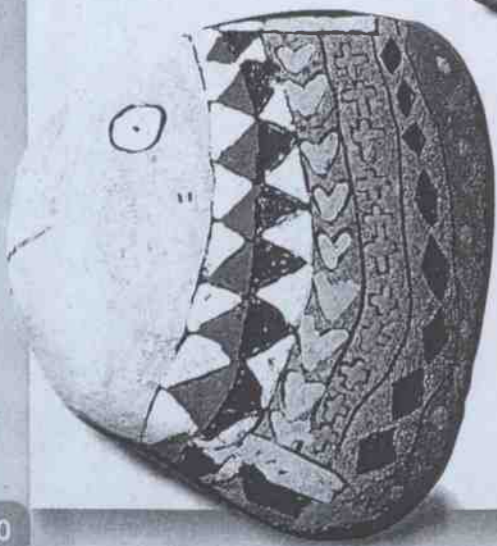
⑤ えだが わらった
茂木 選 [1949]

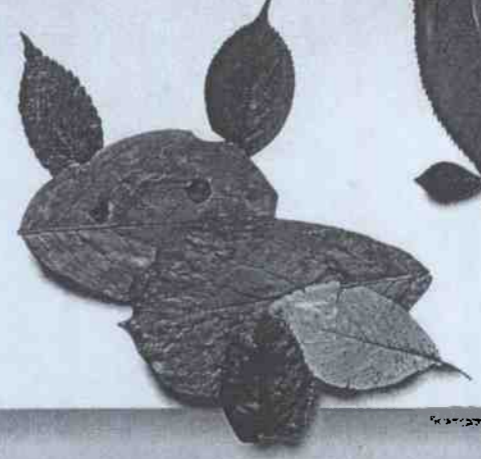
⑦ あっ、くもが およきたしたよ！ 中川雄三 [1956~]

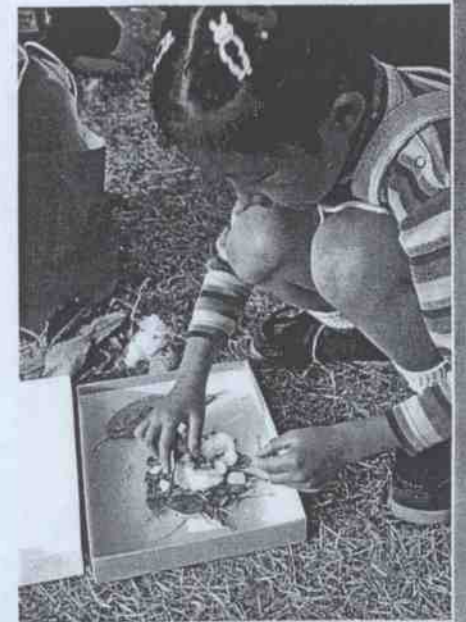
⑥ まわして みた
かきくわえたり して みよう。

⑧ くみあわせて みると
おもしろいよ。

⑨ くさや はっぱで、
ごちそうをつくったよ！

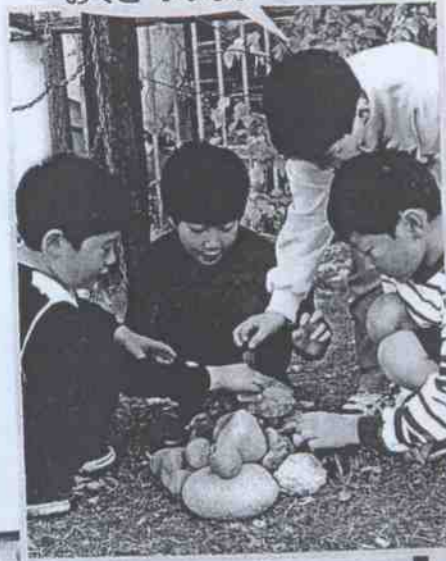
すきな ばしよで、かいたり、つくったりする。

すきな ところに

- ① すきな ところにおおきな えをかいたり、テープをはったりしてみましよう。
- ② どうしたらもっとたのしくなるかな。

④ ここにちがういしをおくといいよ。

⑤ おおきないしのうえにつくったよ。

⑥ じめんにえをかいたよ。

⑦ すきな ばしよを みつけて、かいたり つくったり しよう。

③ こつていの すみに つくったよ。

⑧ ながい せんをかいたよ。

ふとい せんも かけるよ

⑨ みずが ながれて いくよ。

⑩ チョークで ロケットをかいたよ。

⑫ あとで みんなの すきな ところを はなそう。

⑬ かたづけ つかった ばしよば もとどおりに しよう。

⑪ テープで せんが いっぱい。

鑑真和上像 (脱乾漆・着色/高さ81.8cm) 奈良時代
唐招提寺 (奈良県)

薬師如来像 (木/高さ68cm)
円空 (日本・1632-1695ころ)
薬王寺 (埼玉県)

考える人 (ブロンズ/高さ186cm) 1904作
オーギュスト・ロダン (フランス・1840-1917)
国立西洋美術館 (東京都), 京都国立博物館ほか

ミロのビーナス
(大理石/高さ204cm)
紀元前2-1世紀 (ギリシア)

①

②

ミケランジェロは、大理石のかたまりを彫り進めてつくり、表面をなめらかに磨いている。

ザッキンは、彼自身の考えによるゴッホの姿をブロンズで表している。骨組みとなる心棒に粘土をつけて原型をつくり、それをブロンズにしたものである。

石井鶴三は、のみの彫りあとを生かして、島崎藤村の自然な表情をとらえている。

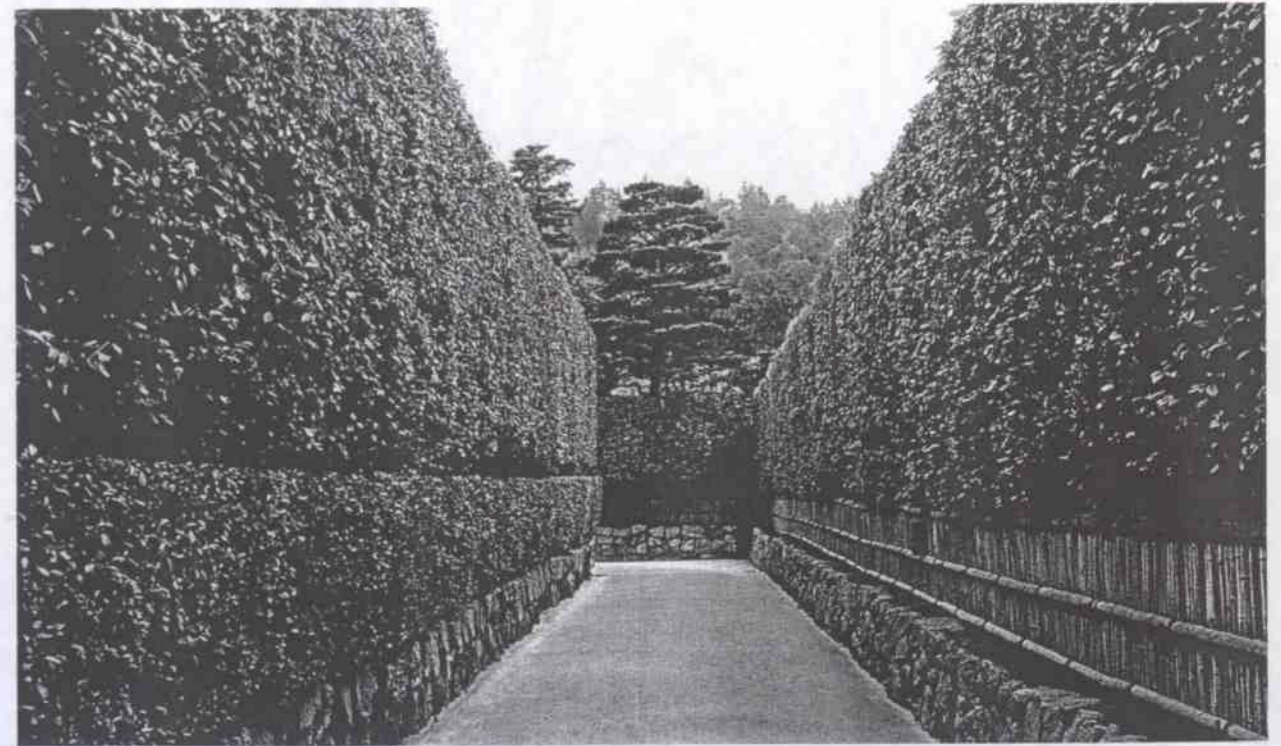
- ① ジュリアーノ・デ・メディチ
(大理石/高さ173cm)
ミケランジェロ・ブオナルロティ
(イタリア・1475-1564) 1524-34作
- ② 山野を歩くパン・コッコ (ブロンズ/高さ273cm)
オシップ・ザッキン
(ロシア・ラニ・1890-1967) 1956作
彫刻の森美術館 (神奈川県)
- ③ 島崎藤村像 (木/高さ45cm)
石井鶴三 (日本・1887-1973) 1951作
東京芸術大学芸術資料館

③

民家 (沖縄県)

参道垣根 慈照寺 (銀閣寺) (京都市)

色絵藤花文茶壺
(焼き物 / 高さ28.8cm) 野々村仁清 (日本)
江戸時代 救世熱海美術館 (静岡県)

自然と造形

＜環境に目を向け、自然と造形との調和について関心を高めよう。＞

人間は古くから、自然と調和することによって生きてきた。わが国には、自然を愛好し、それを生かしたすぐれた美術品や工芸品が多い。また、厳しい風土のなかで、自然を生活にとり入れて、自然と人間が一体となって生きてきた歴史がある。わたくしたちをとりまく環境や工芸品に目を向けて、人間の生活が、造形を通して自然とどのようなかわりをもってきたかを考えよう。

背負いかご (竹 / 高さ40cm) (日本)

ひしゃく (木 / 長さ45cm, 竹 / 長さ45cm) (日本)

「民家」の石垣や屋根のたたずまいには、沖縄の自然と生活との関係から生まれた、固有の造形を見ることができる。

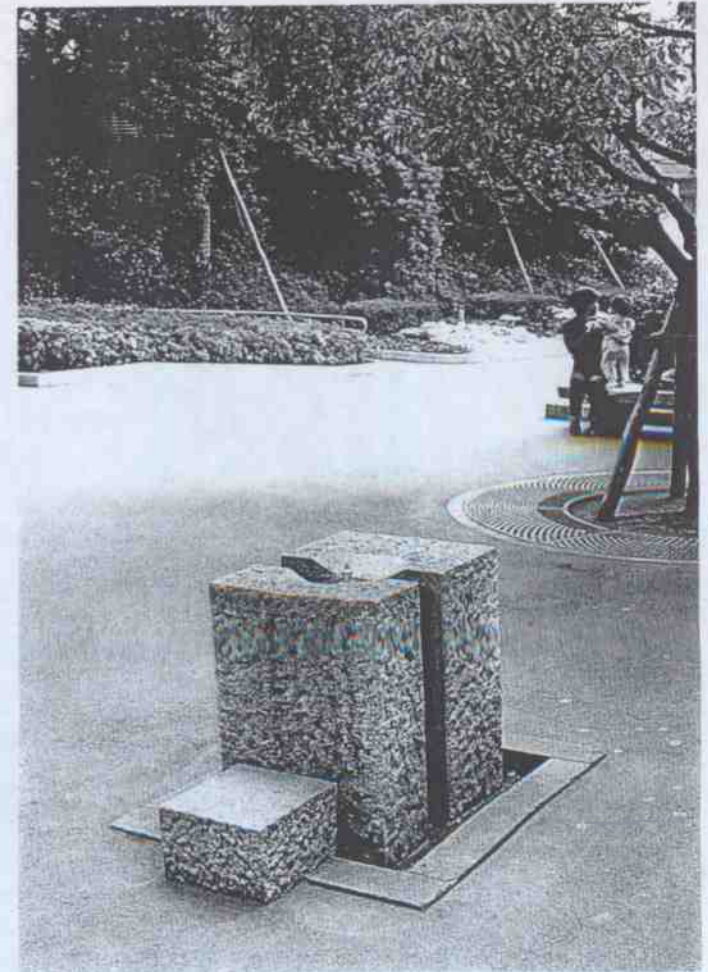
また、「参道垣根」は、樹木そのものを環境に生かした例であり、「公園口広場」には、自然の美しさと造形作品の調和がはかられている。

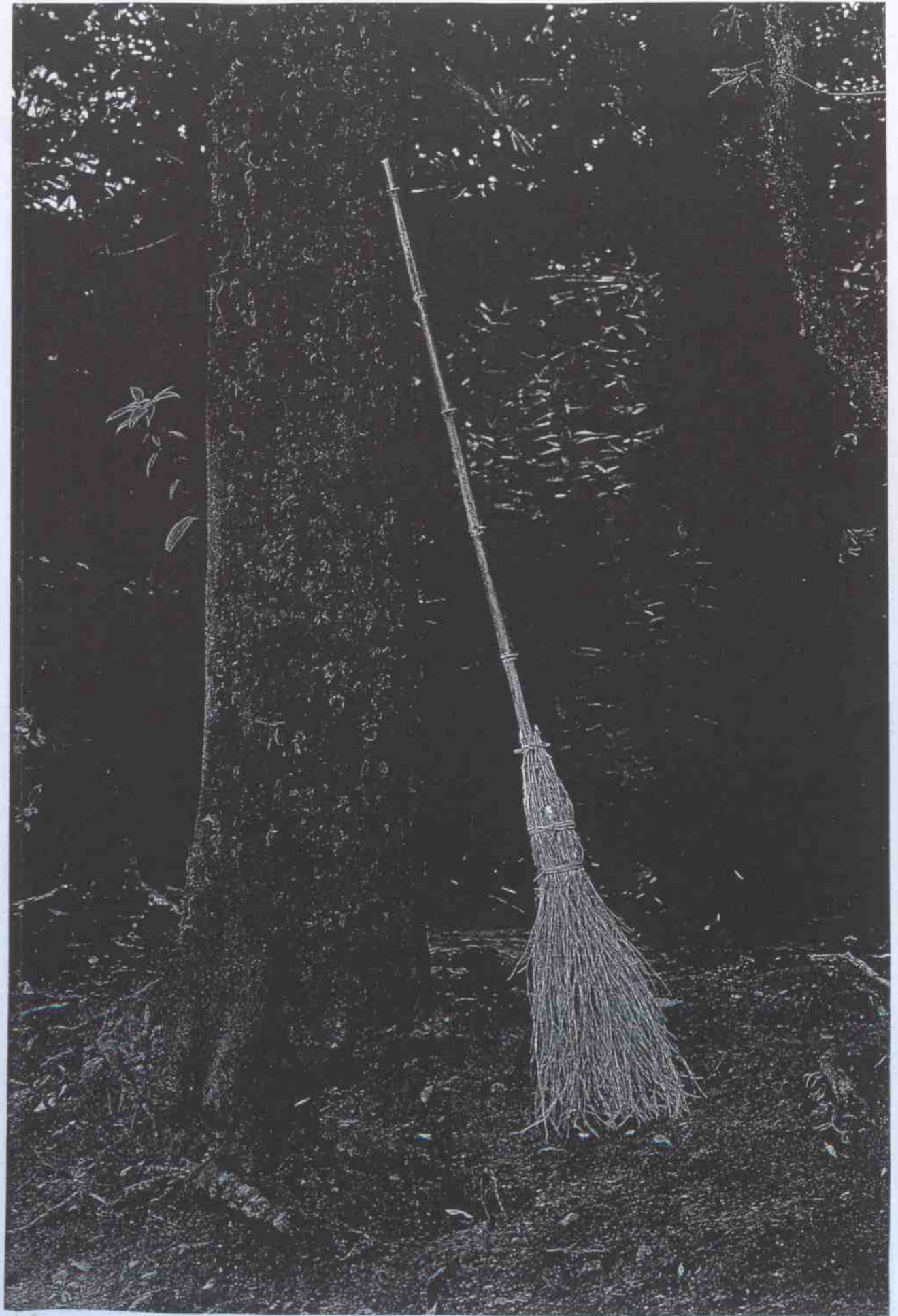
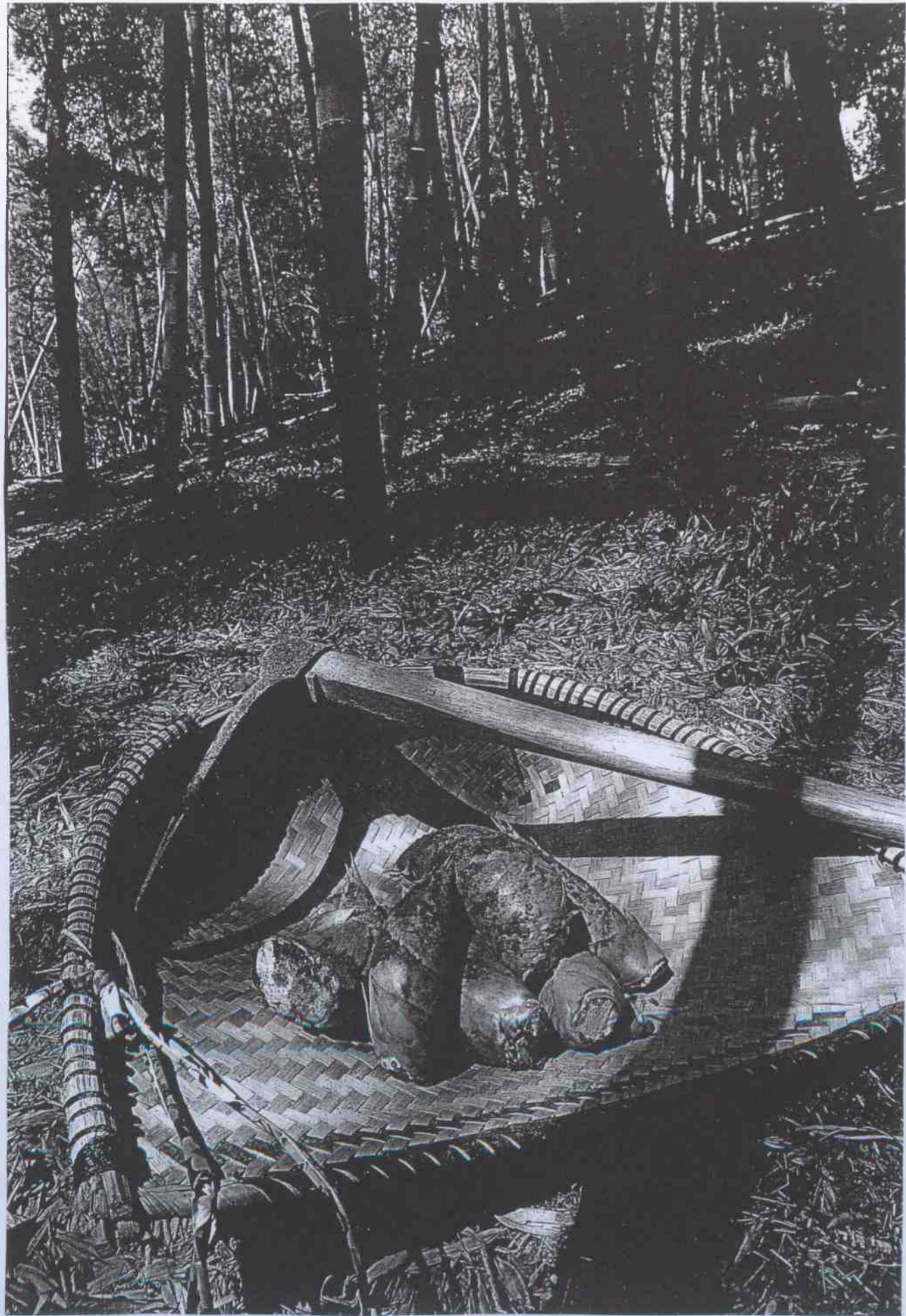
「色絵藤花文茶壺」は、大らかで、はりのある壺の形と、自然の花とが見事に調和している。

また、「背負いかご」や「ひしゃく」のように、日本の生活用品には、木、竹、わらなどの自然の素材を、巧みに生かしたものが数多く見られる。

これらのことから、生活のなかで、自然をたいせつにし、自然と調和して生きていく心をもとう。

公園口広場 (上野公園) (東京都)

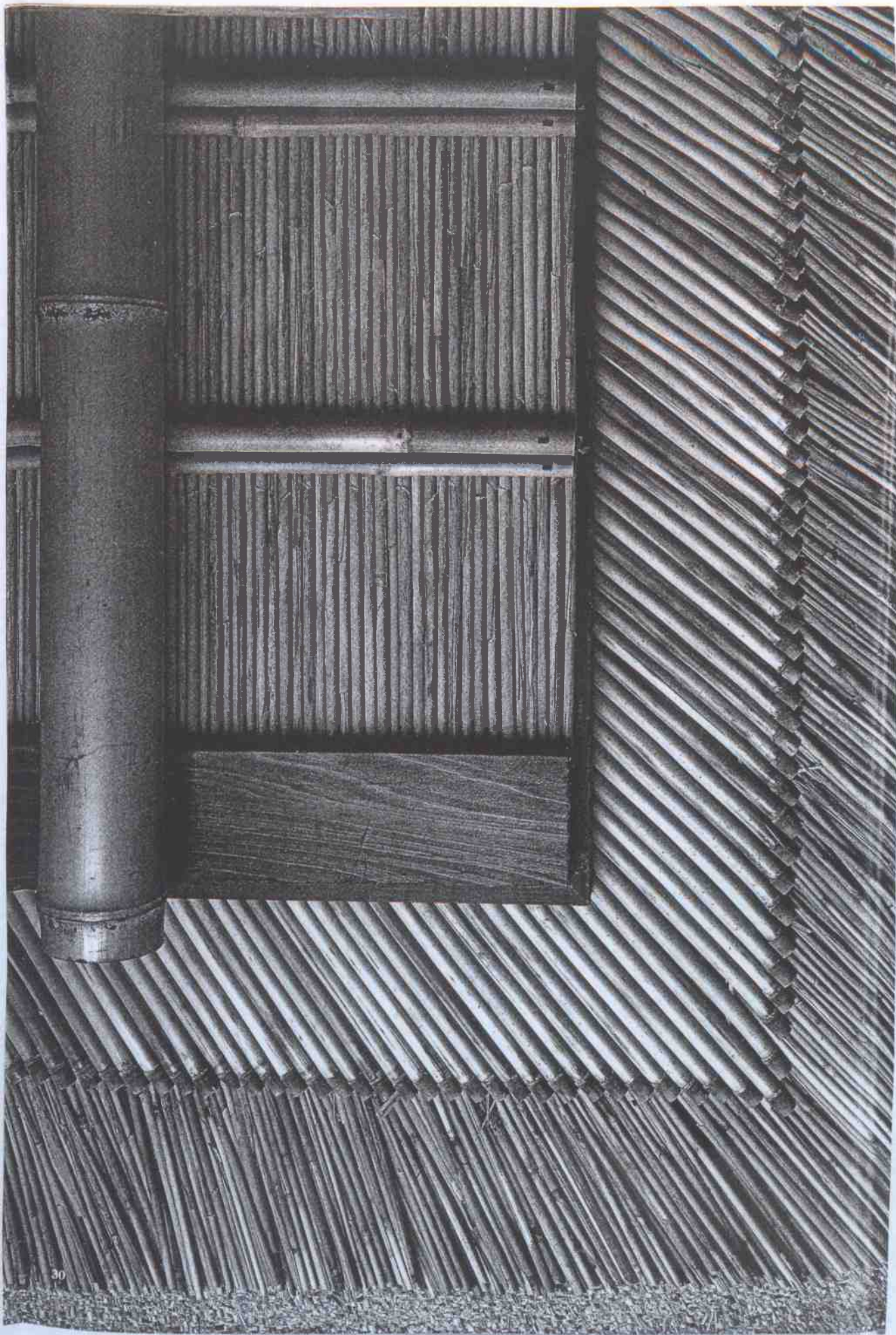

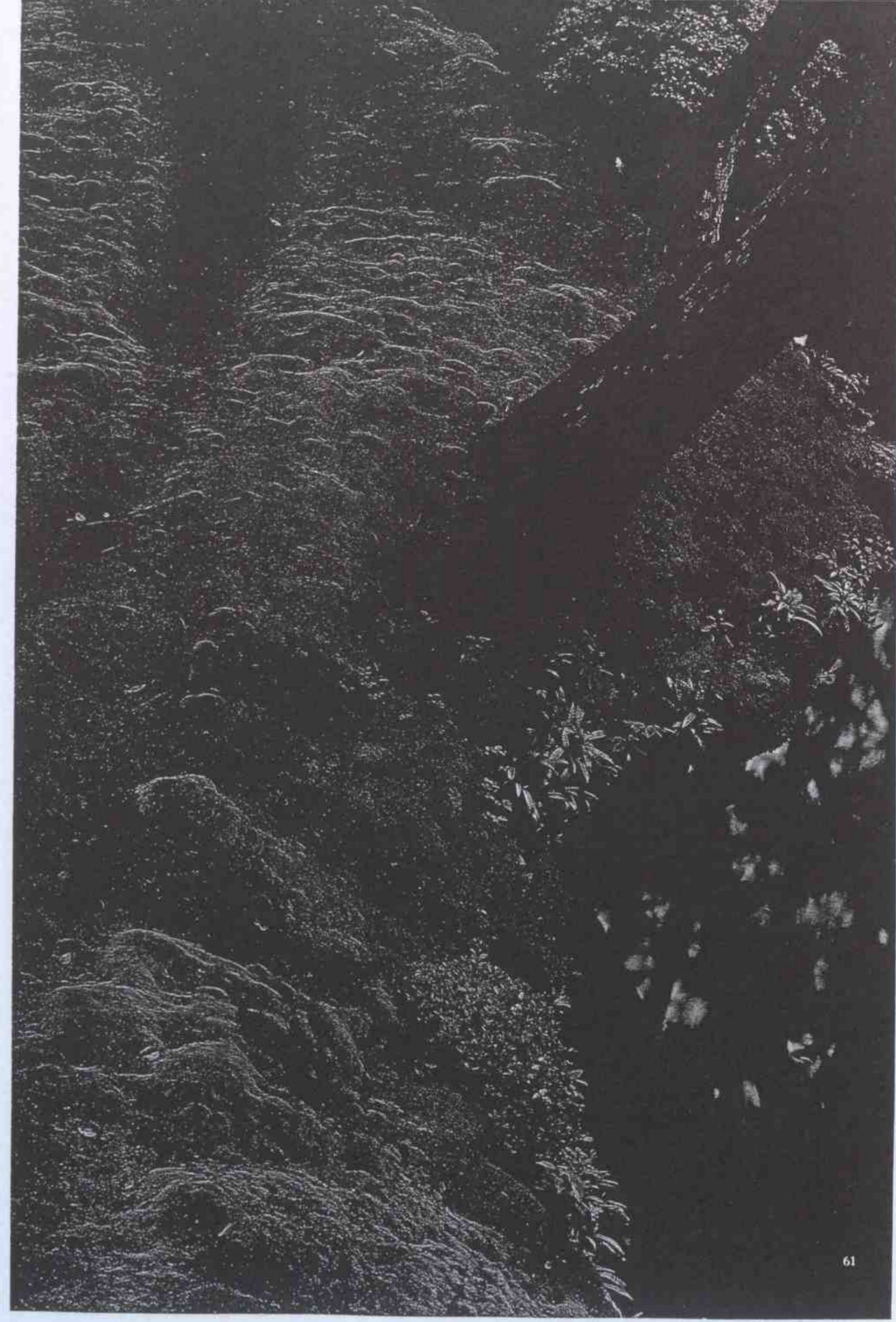
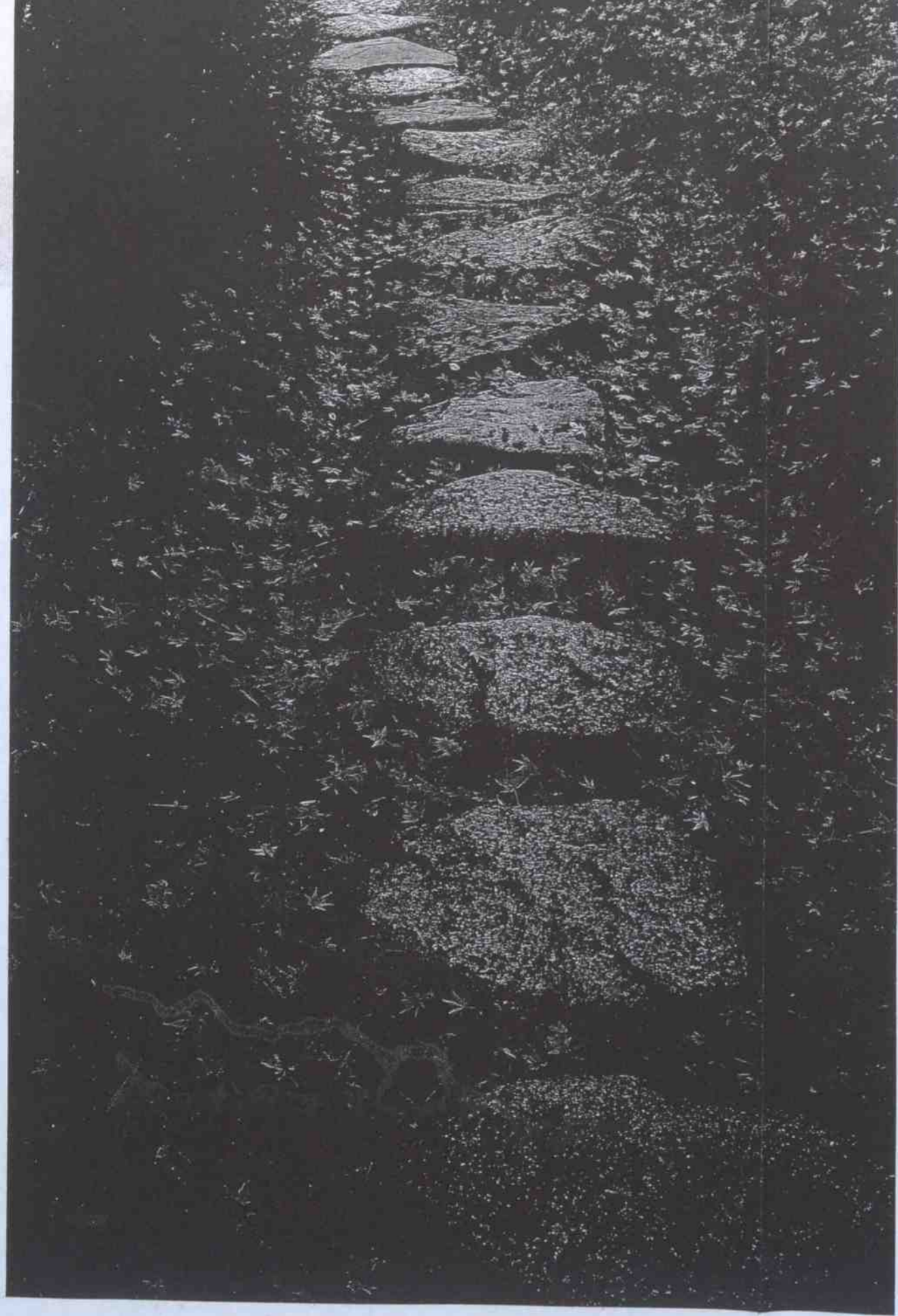

Wabi
Tranquil Simplicity

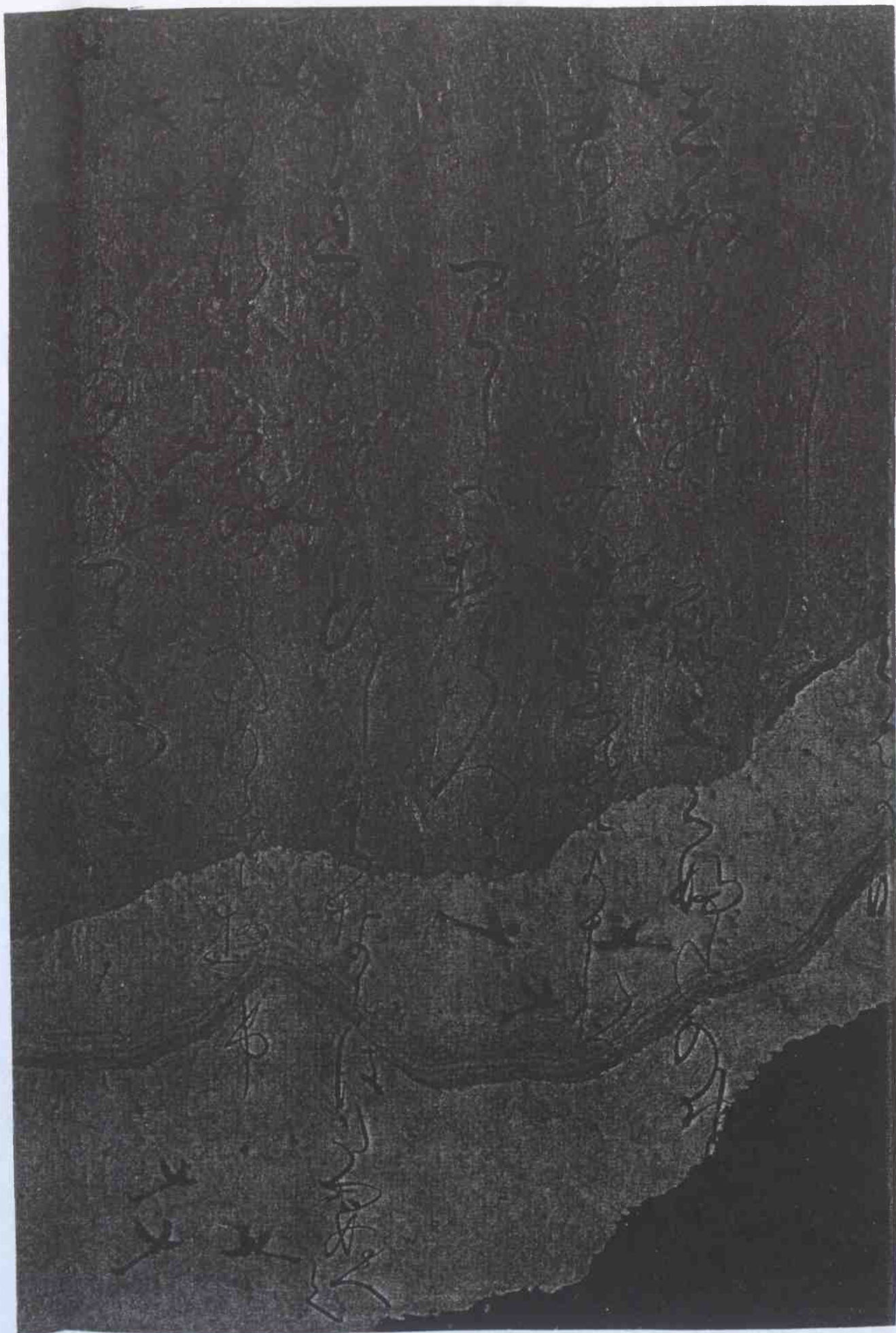

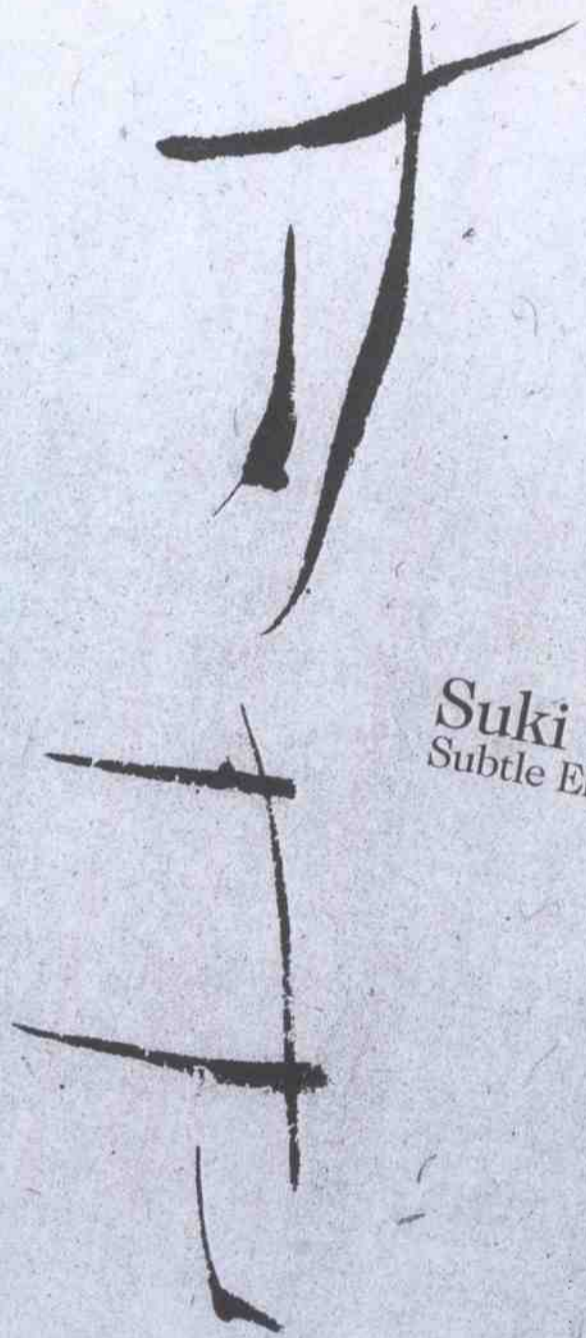
abr 10

Sabi
Patina of Age

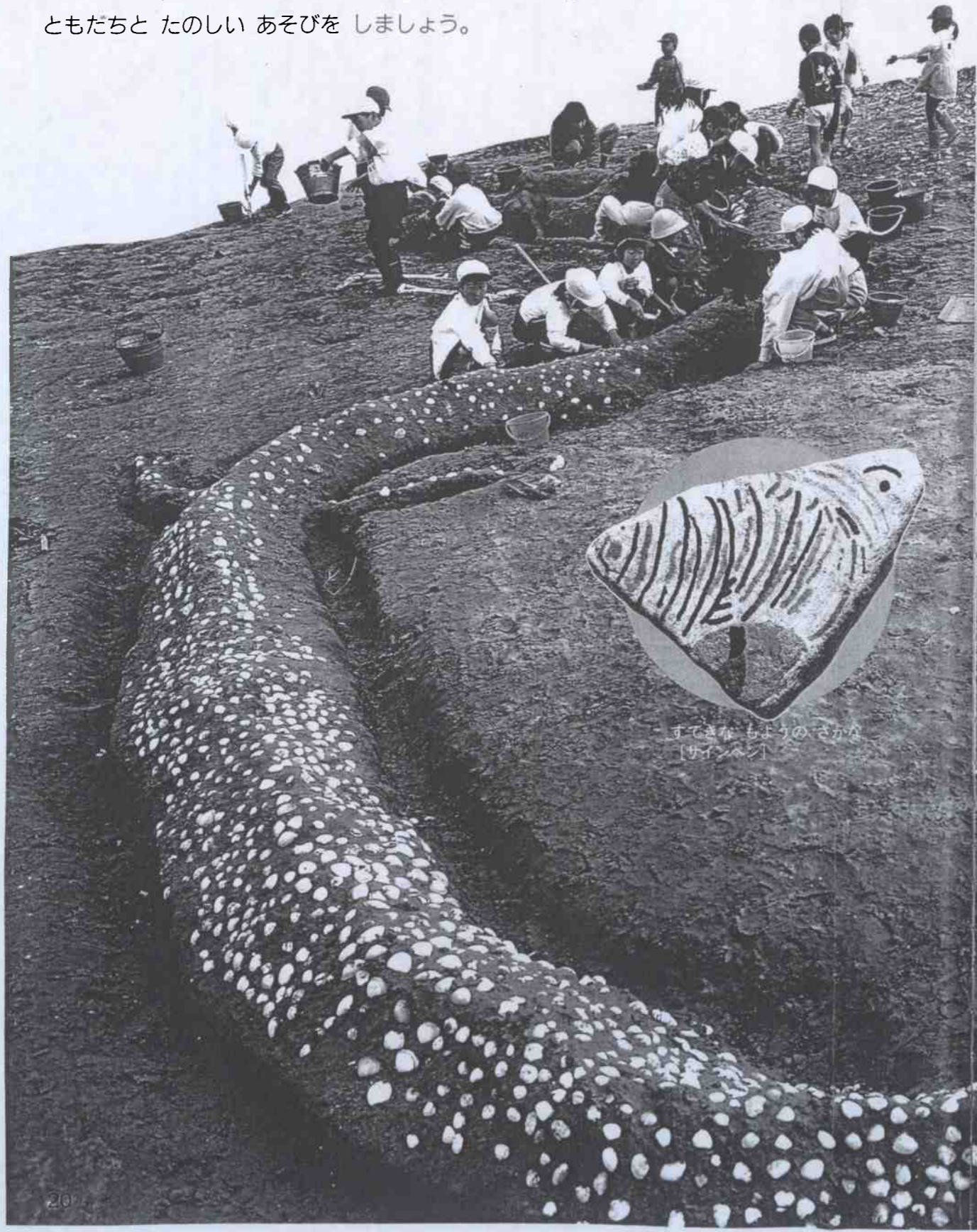
Suki
Subtle Elegance

しぜんは ともだち

いしや すな、ゆきや みずも、みんなの ともだちです。
ともだちと たのしい あそびを しましょう。

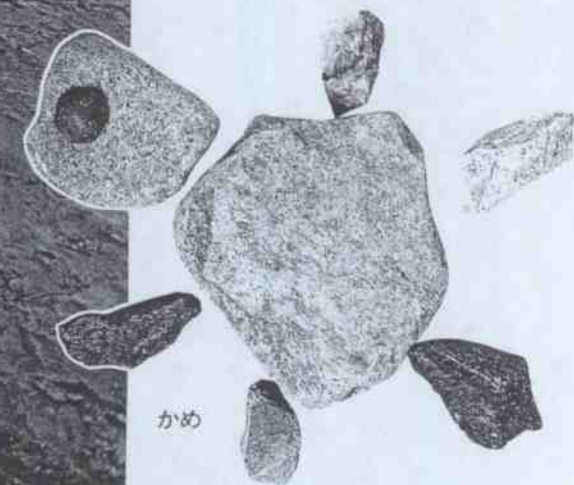

●ならべる、つむ、ほる、つなぐなどは、
みんな だいじな しこことです。

おおきな ゆきの やまが できた。

いして おおきな おおきな
はなが できた。

●あとかたづけを しっかり しよう。

自然と人

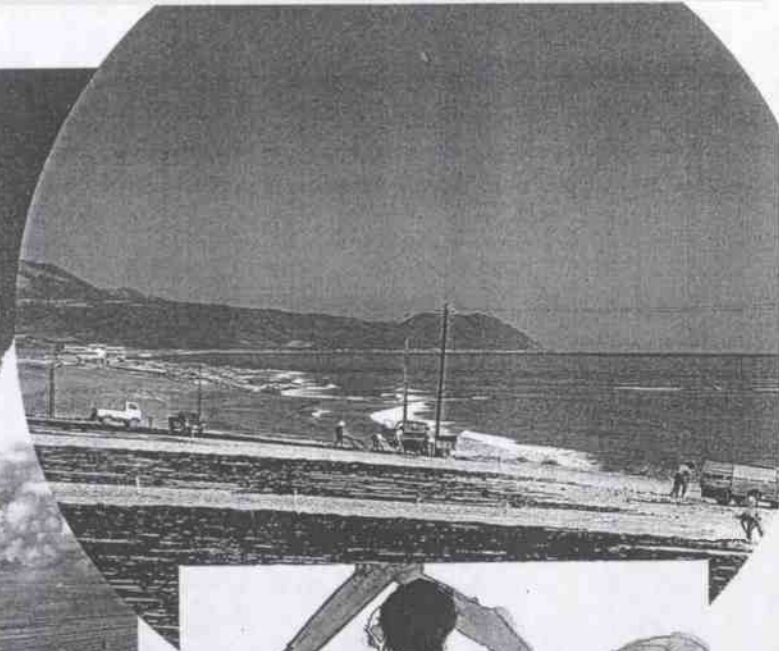
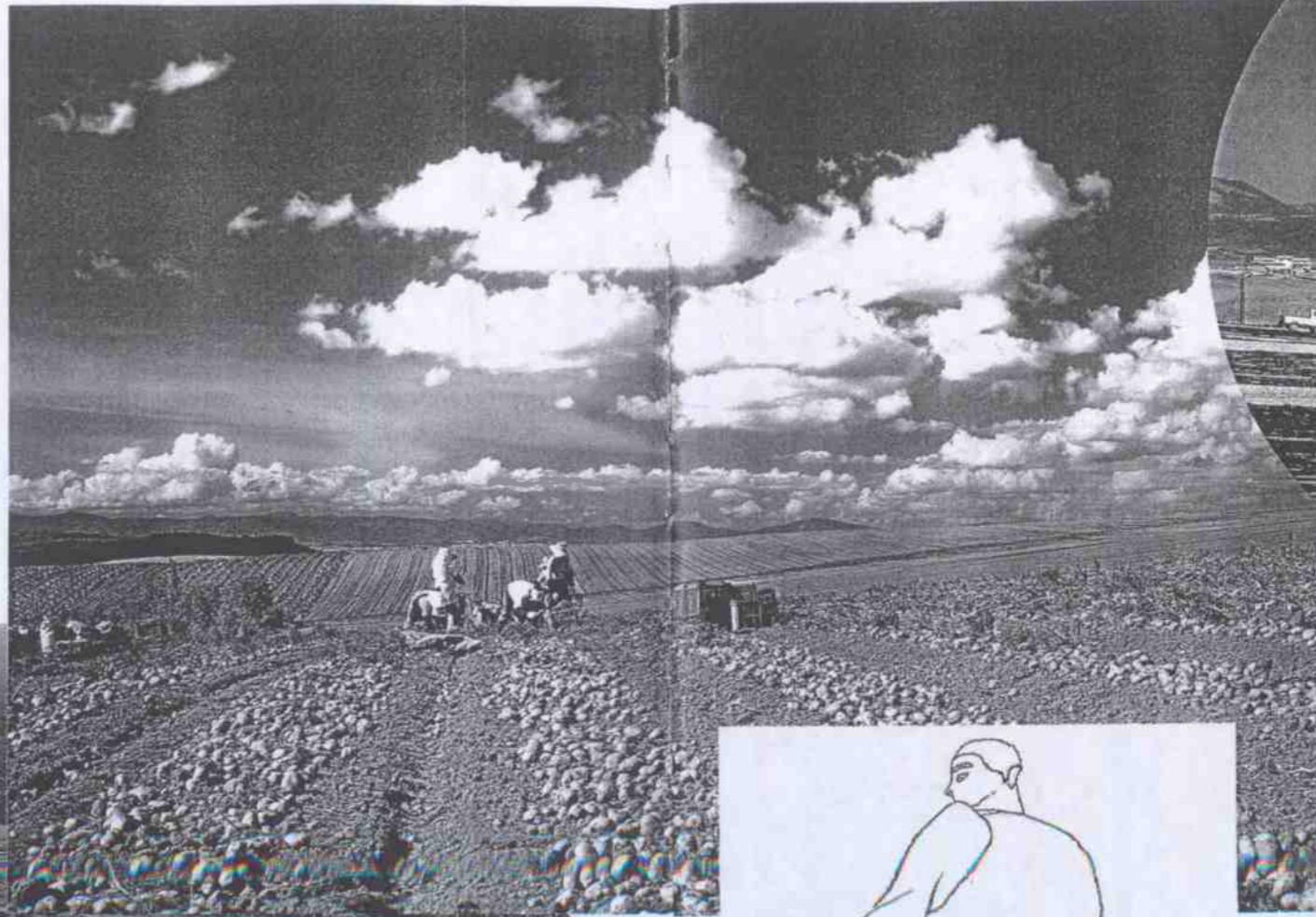
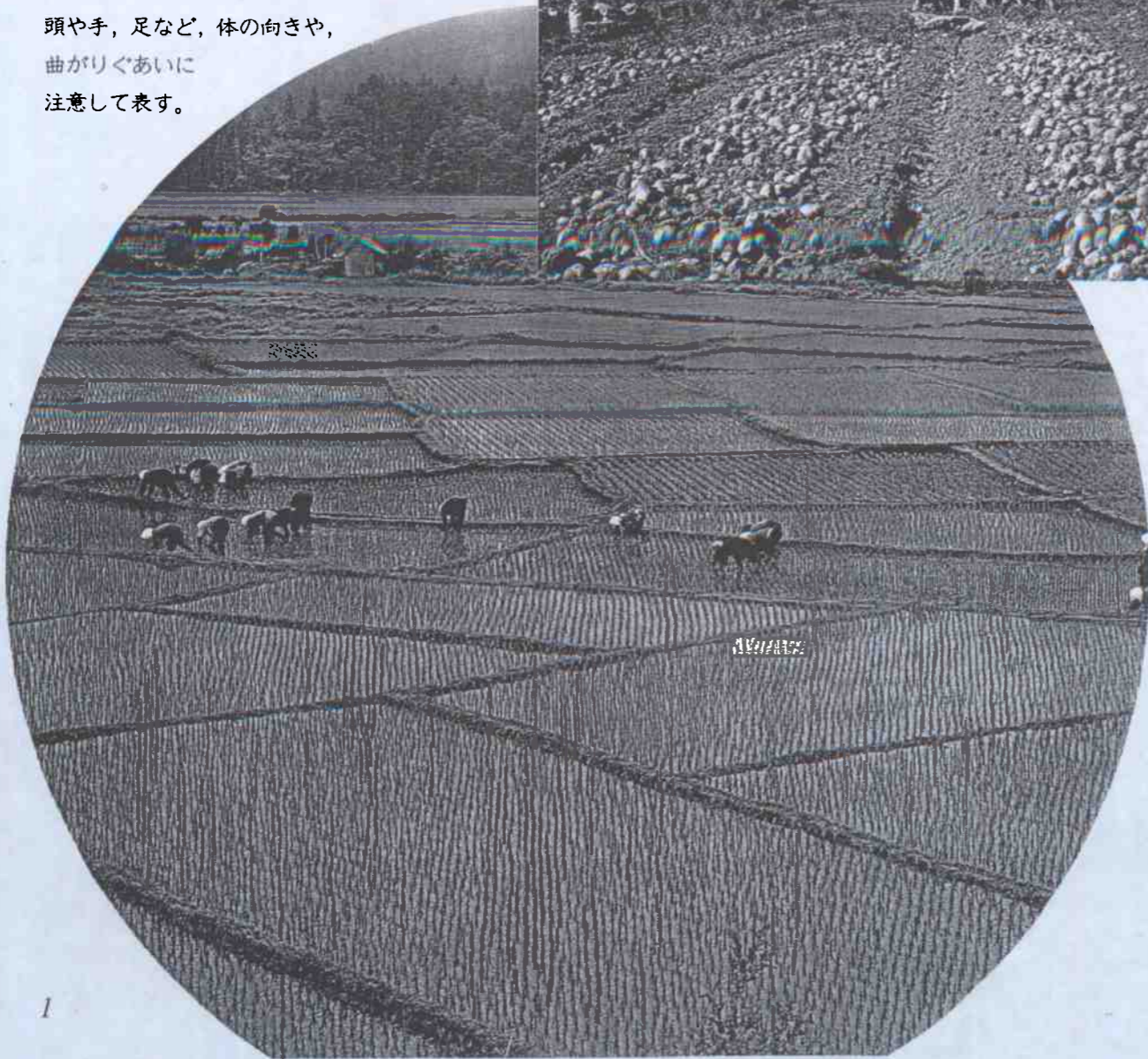
人は、空、海、大地の自然の中で生きている。自然とのかかわりから人のくらしは始まった。

自然と人は、どんなときでも、すばらしい友達だ。

自然とともに

漁^{たがや}をしたり、畑^{たがや}を耕したり、田植えをしたり、働く人のすがたを、えんぴつやコンテなどでスケッチしてみよう。

頭や手、足など、体の向きや、曲がりぐあいに注意して表す。

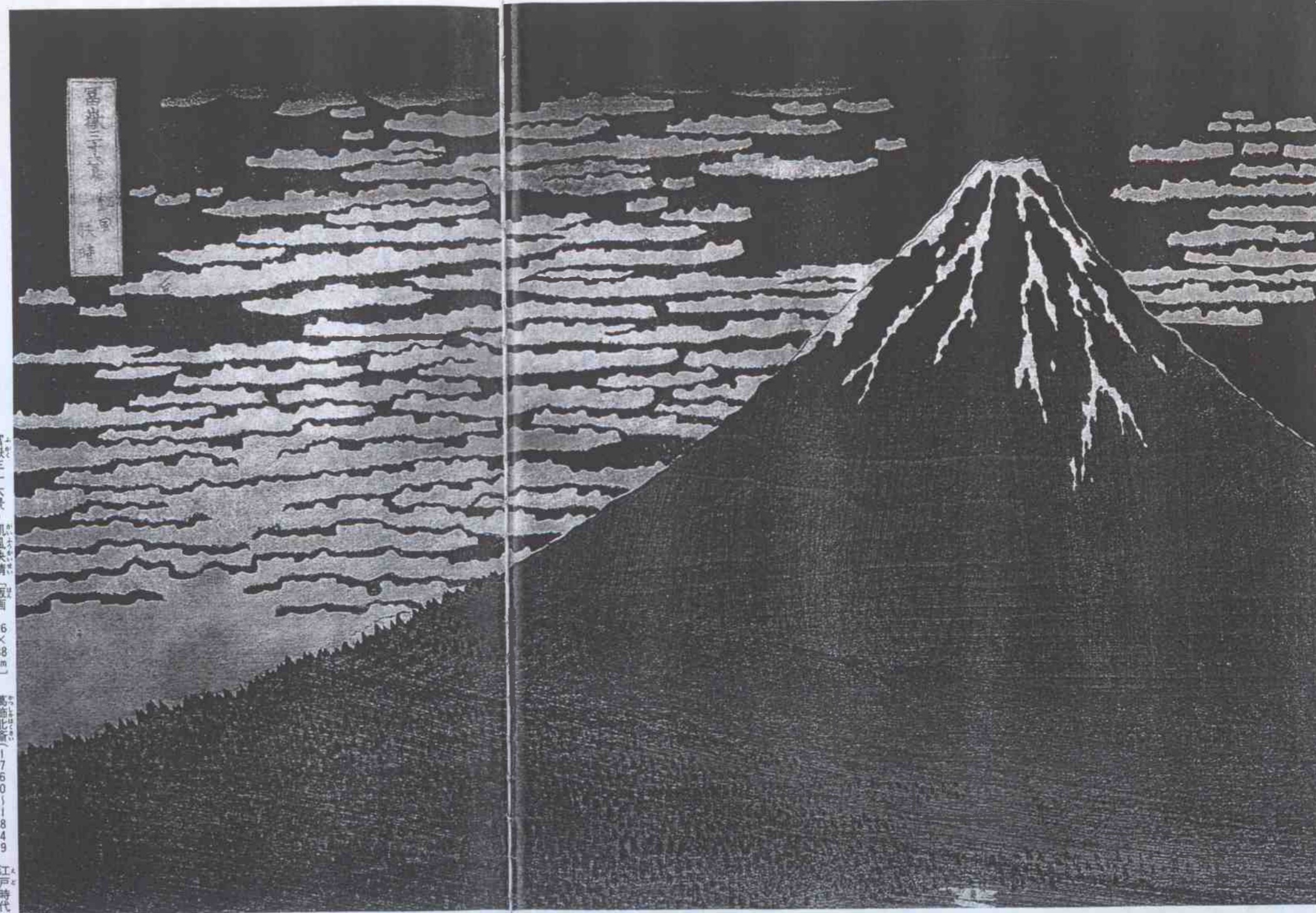
(コンテと鉛の具 55X38cm)

(えんぴつ 55X32cm)

ゴッホ(1853~1890年 オランダ)

富嶽三十六景・凱風快晴 [版画] 26×38cm
 葛飾北斎(1760~1849) 江戸時代

北斎の「富士」は、どうしてするどい感じがするのかな。

もくじ

すばらしいイメージ	2	動きと表情	13
心に残ること	4	はんで表す	14
くらしからの発見	8	20年後の自分	16
物語をかく	10	木や石をほる	18
気球に乗って	12	土を焼く	19

■絵に表す ■立体に表す ■つくりたいものをつくる □かん賞

見せなくなる絵本	20	動くおもちゃ	28
住んでみたい家	22	うちゅう都市	30
どこまで走る	23	切手にみる美術	32
アルミかんの変身	24	不思議な絵	34
糸のこぎりで	26	鳥の目、かえるの目	35

木を見つめていたら

ごつごつした木、すべすべした木、まっすぐな木、えだがめい路みたいな木、緑の風を送る木。

木に登って遊んでみたくなった。木にこしかけたり、ぶらんこをしたり、ぶら下がったり。そうだ、小さな家もつくりたい。

●木と楽しくお話しながらかきました

(カラーペン/54×12cm)

(絵の具/54×38cm)

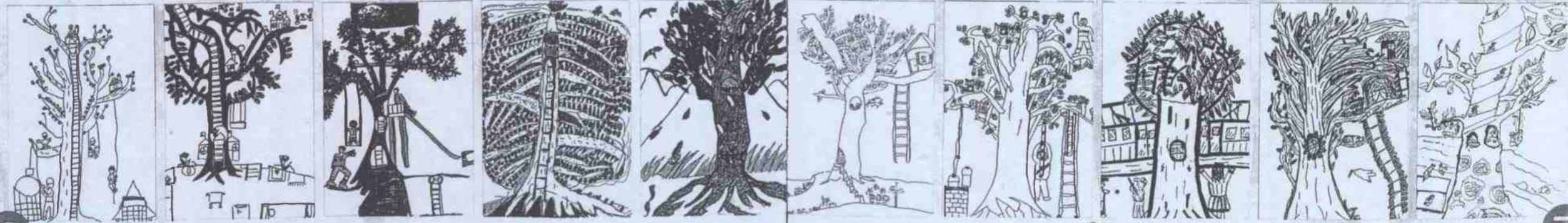
おとなは登れない。(38×54cm)

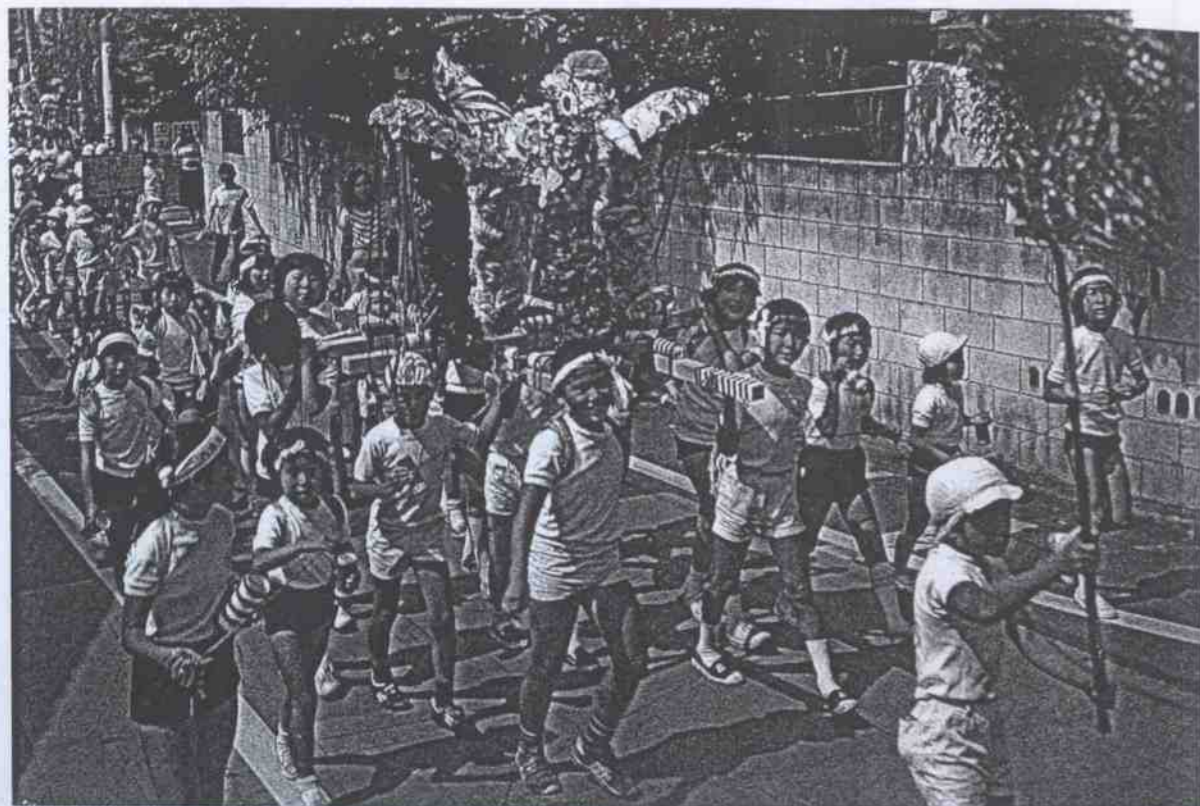

木の上の部屋に、妹のよし子もついて来た。

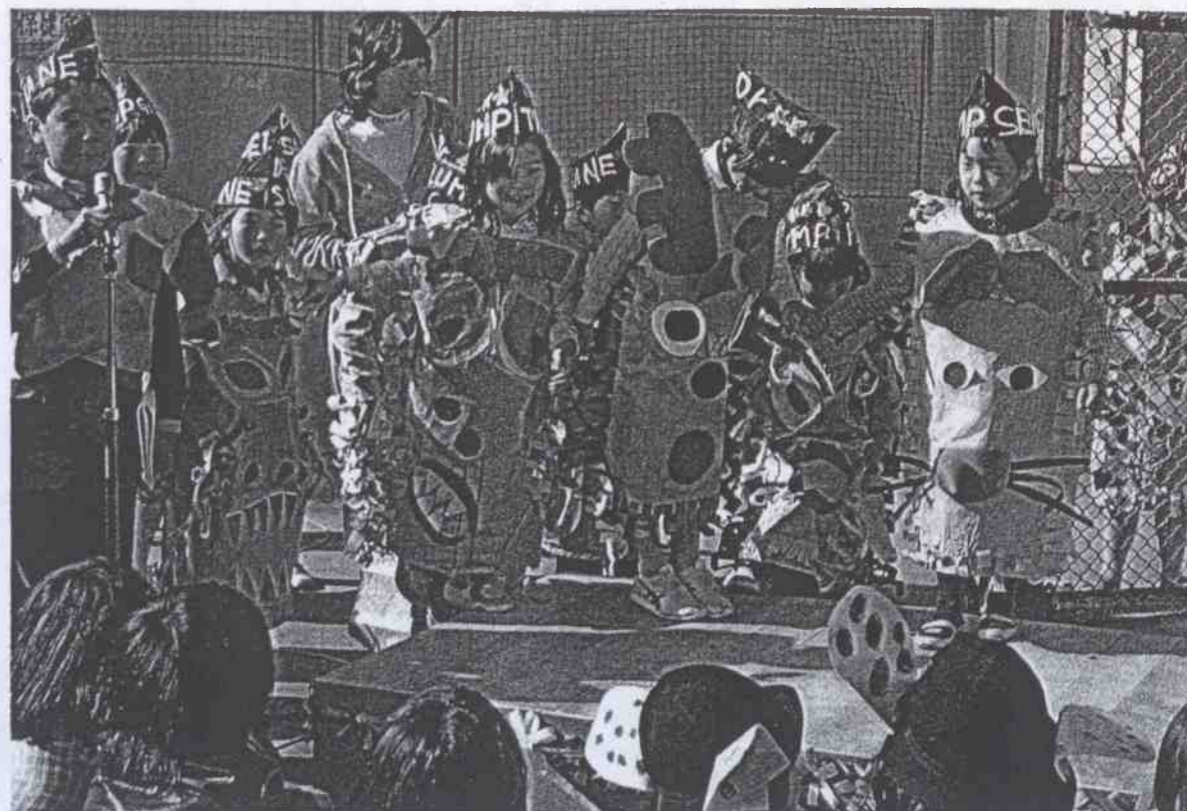
(38×54cm)

おとなは登れない
公園の大きな木を見つめていたら
登りたくなってくる
低くただけのすみかにして、みんなと
遊べたらいいな、楽しいだろうな
入口のドアを閉めると、かいたんやつかつ
のやみかたは
上から見たら、うちは、おとながいて
余計なものは、ハッキリと、こぼれ落ちて
行くは、おとなは、おとなは、おとなは、
と、手ごわい
おとなは、おとなは、おとなは、
低くただけのすみかだ。

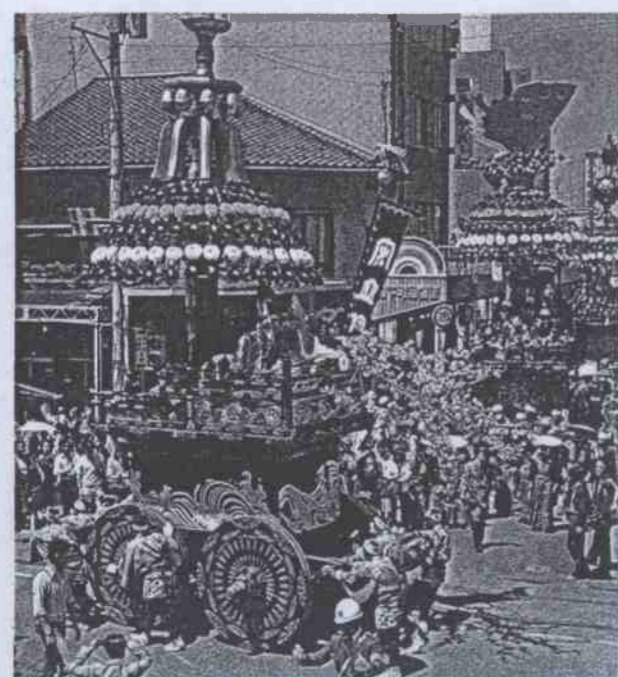
ぼくらのクラスのみこしだよ。(学校祭り)

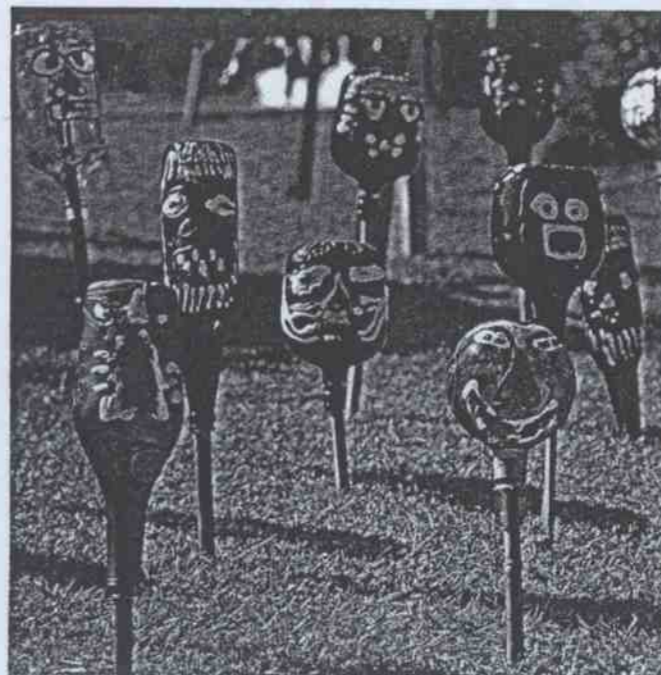
よくにあうでしょう。(かわったようふくのはっぴょう会)

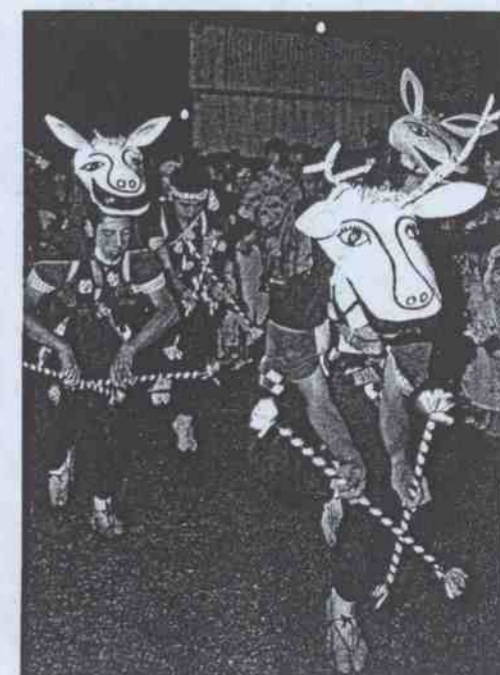
まどい

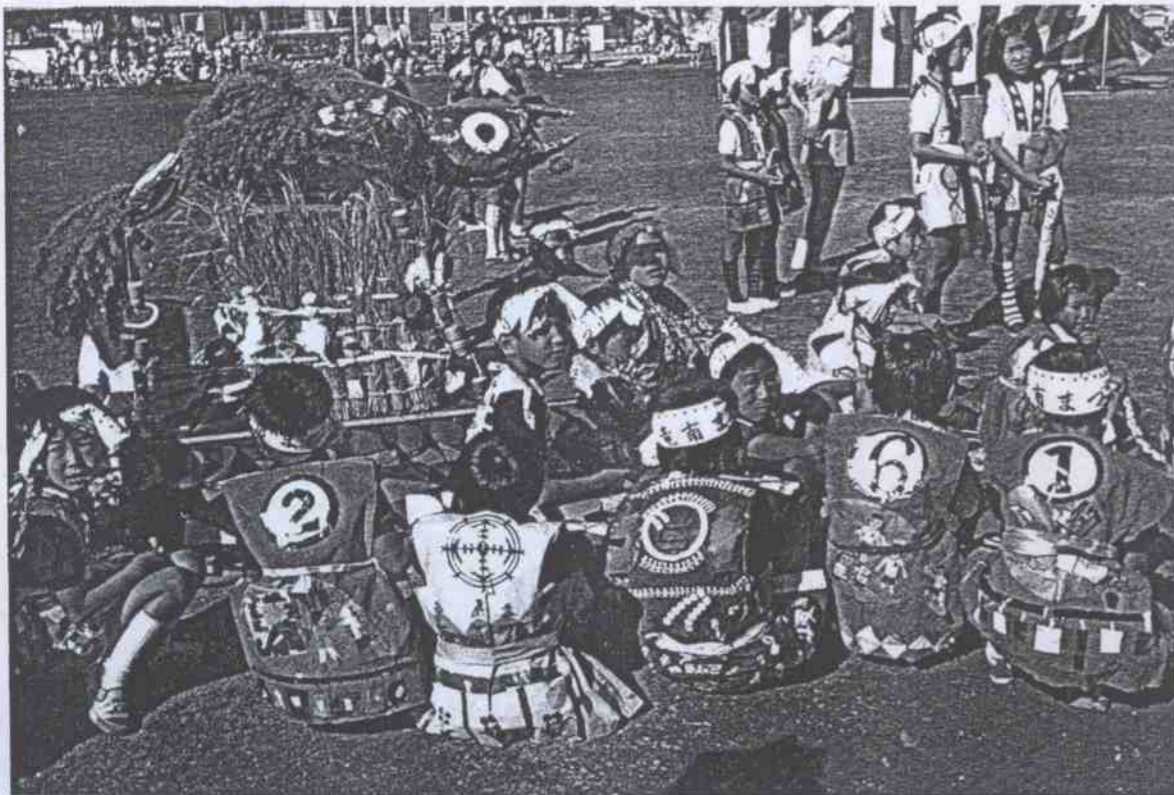
御車山 (富山県)

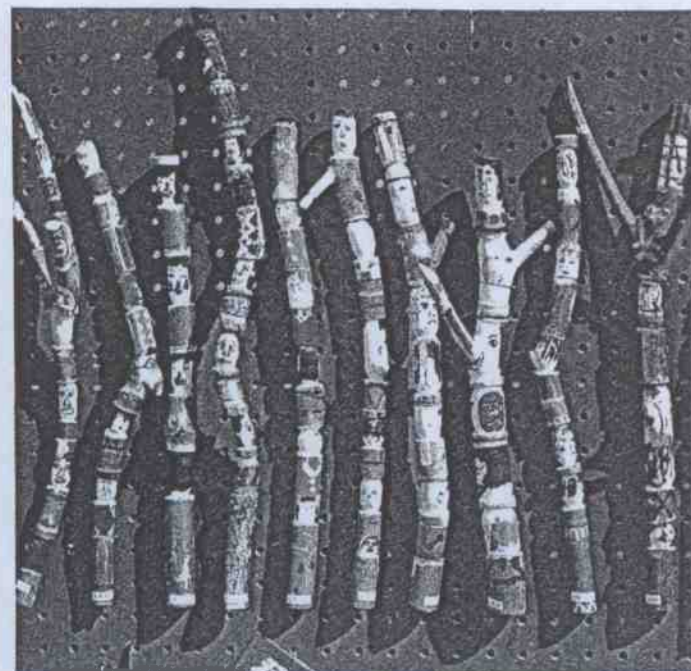
びん人形

鹿ん舞 (しずおかけん)

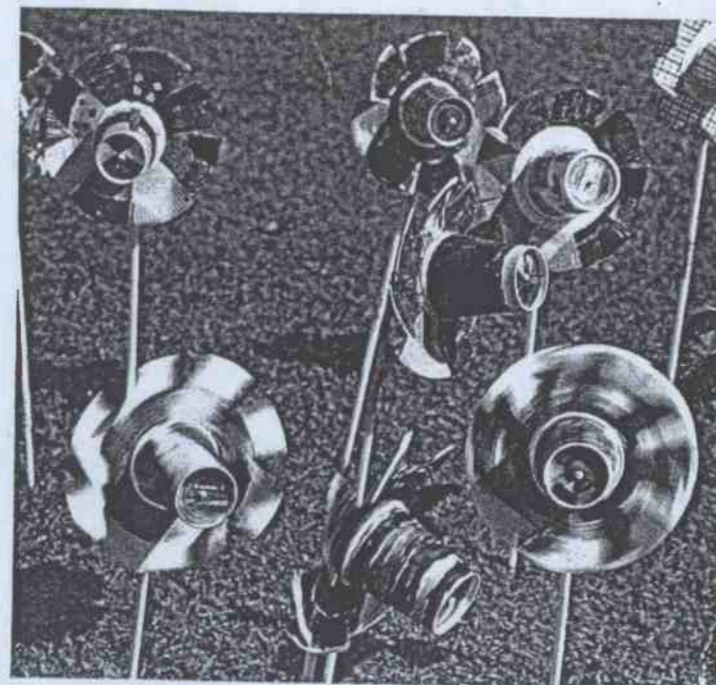
でく人ぎょうも かざろう。(てんらんかい)

鳥のみこし

みんな集まれ、五年生。
 いよいよ出るぞ
 鳥のみこした、
 そろいの「はっぴ」。
 一、二、三のかけ声で
 出るぞ、
 出を待つ五年生。

◀山でひろった木の小えだ、
 小刀で、きざみをつけて
 色つけて、作ってみんなが
 持ちよった。
 にんげんの木、きれいな木。

かざ車(かみざらと かみコップ)

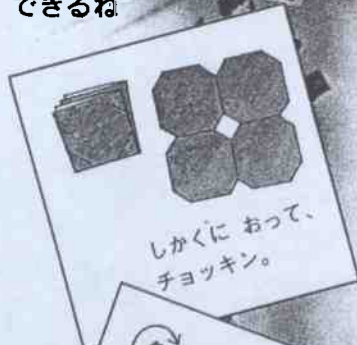
くび人ぎょう(ちばけん)

★かみをおったり きったり つなげたりして、つるす かざりを くふうする

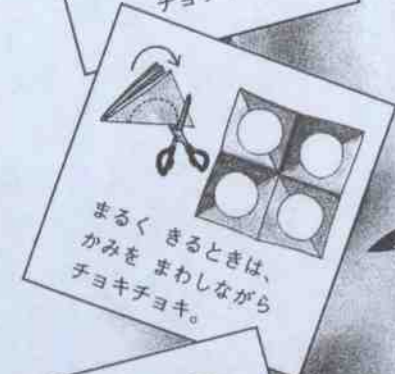
「チョッキン、パツ」をつなげると

どんなふうにおろうかな。
どんなふうにきろうかな。
ぱっとひらくの、ドッキドキ。

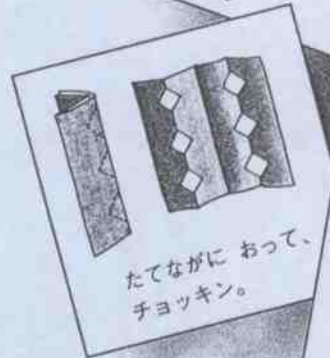
●こんなこと
できるね

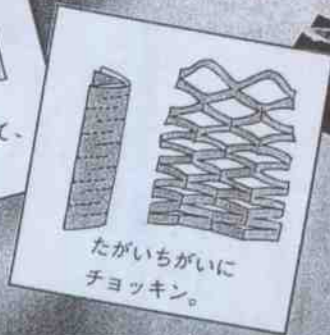
しかくにおって、
チョッキン。

まるくきるときは、
かみをまわしながら
チョキチョキ。

たてながにおって、
チョッキン。

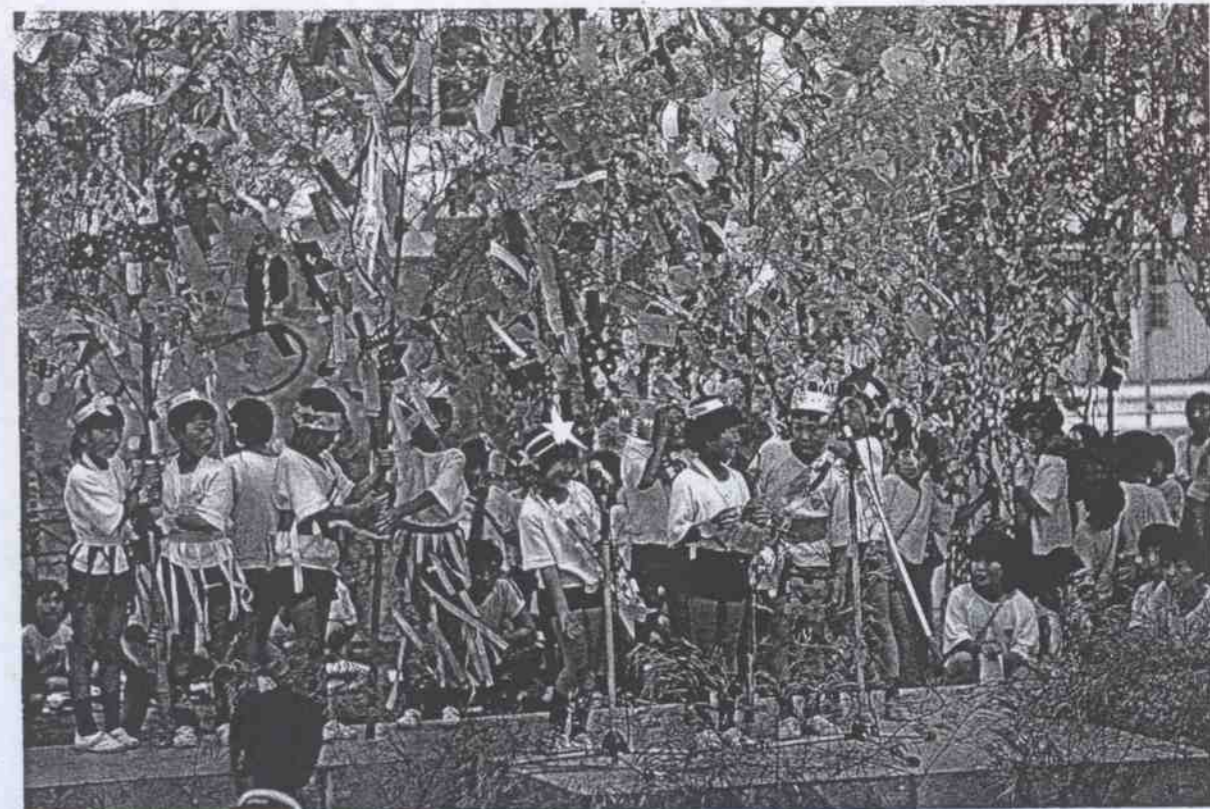
たがいちがいに
チョッキン。

あっ、
びっくり。
こんなの
できた。

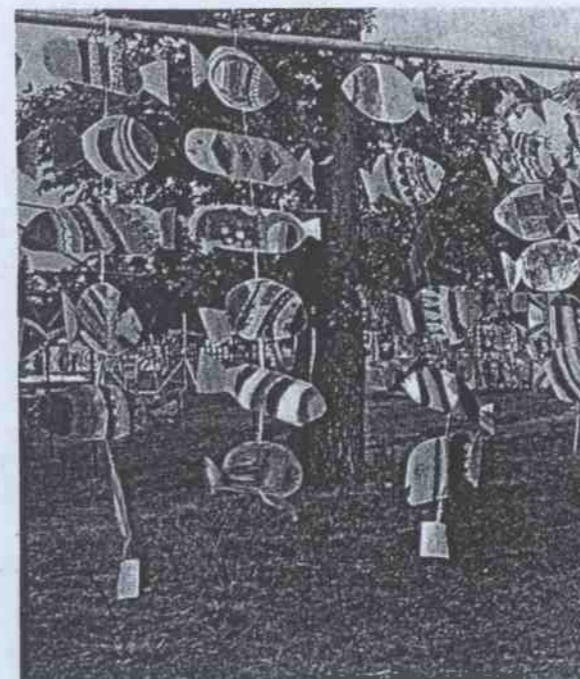
つなげて
かざろうね。

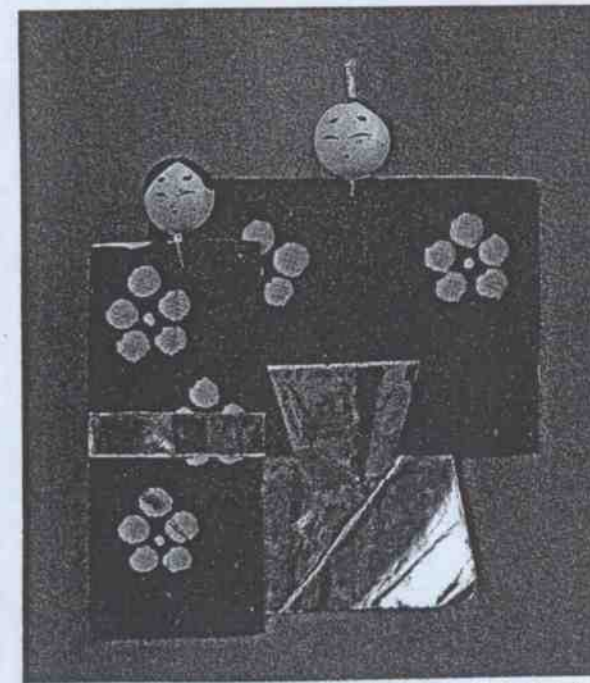
●ほかの やりかたも ためしてみよう

きれいな かざりが できたよ。(たなばた しゅうかい)

さかなの かざり

ながし びな (とっとりけん)

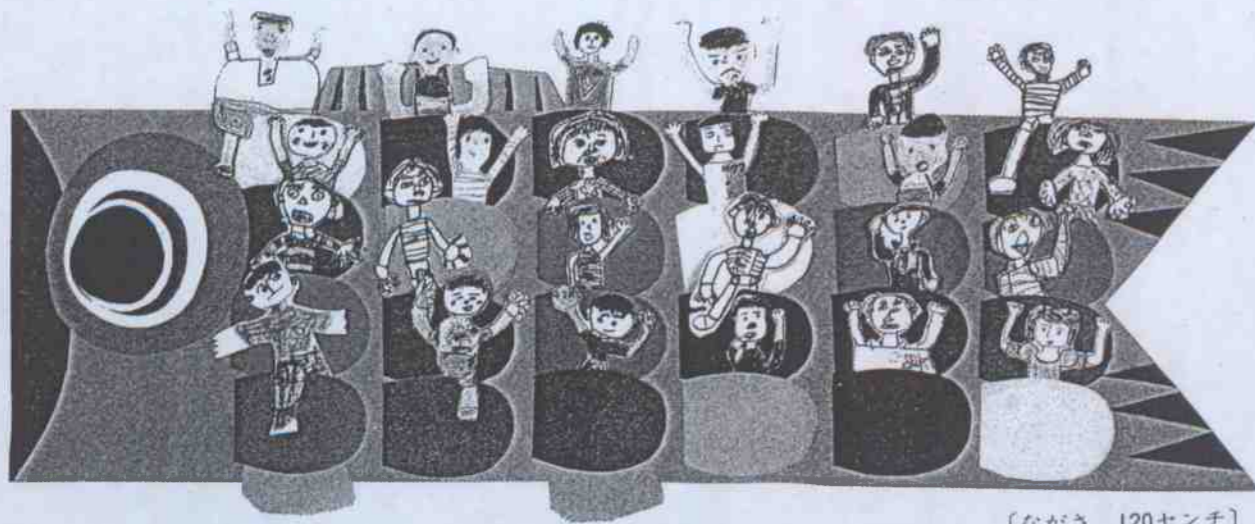
なかよし こいのぼり

みんなで、おおきな こいのぼりをつくろう。

それいけ！ こいのぼり

うろこの いろの なまえを いって みよう。

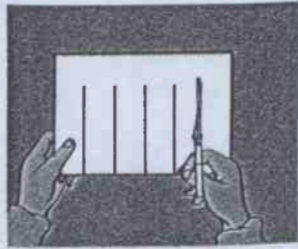
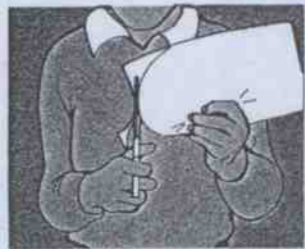
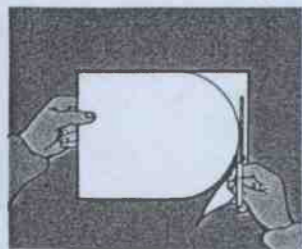
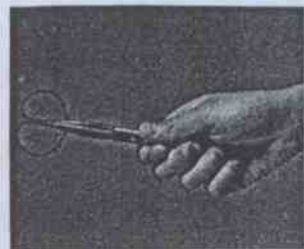
〔ながさ 120センチ〕

はさみをもつとき、わたすとき。

かみのほうをまわし、せんにとってき。

ひじをからだにつけてき。

ちょうどよいところでとめる。

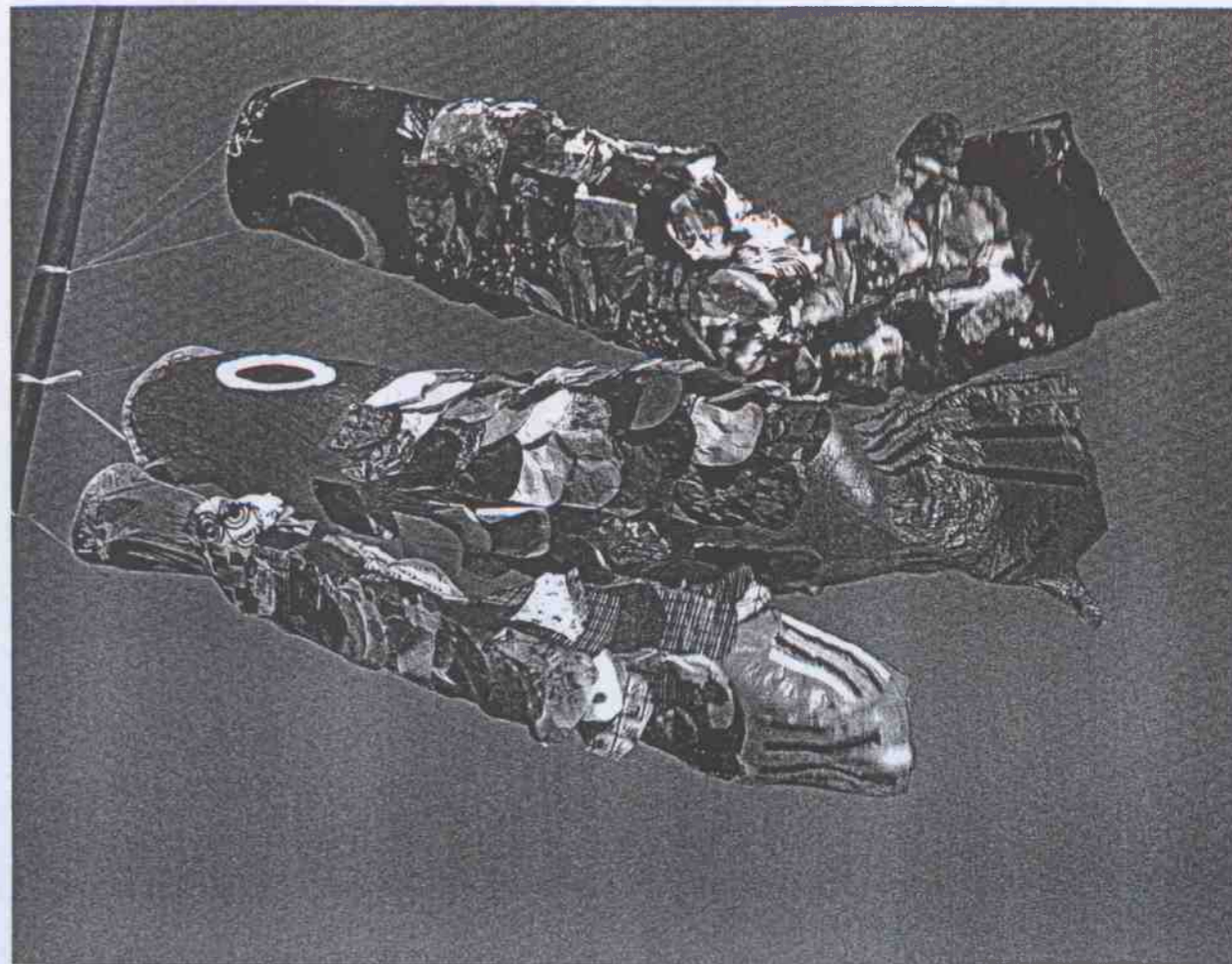

はさみで かたち が きれる。

こどものひ

すごいなあ。ぼくたちがつくった おおきな こいのぼり。

げんきにおよぐぼくらの こいのぼり。

■きれいな うろこをつくって かざる。

こいのぼりの つくりかた

- ① びにるぶくろをつないでながくする。
- ② つくった うろこをせろはんでえぶでとめる。

■がんばってできたとき、どんな きもちかな。

ともだちとしたことをかく。

ともだちと いっしょに

たのしくともだちとあそんだことやしたことをえにかきましょう。

たのしかったことをおもいでしてみよう。

みんなで トウモロコシをとったよ。[いしがよし はりえ パス 39×54cm] (きょうどうさくひん)

シャチがすごくたかくジャンプしたよ。[39×54cm]

ゴーカートにのったよ。
[サインペン・コンテ 26×18cm]

たのしかったことがかけたかな。

心にのこったことから発想して絵をかく。

いっしょに

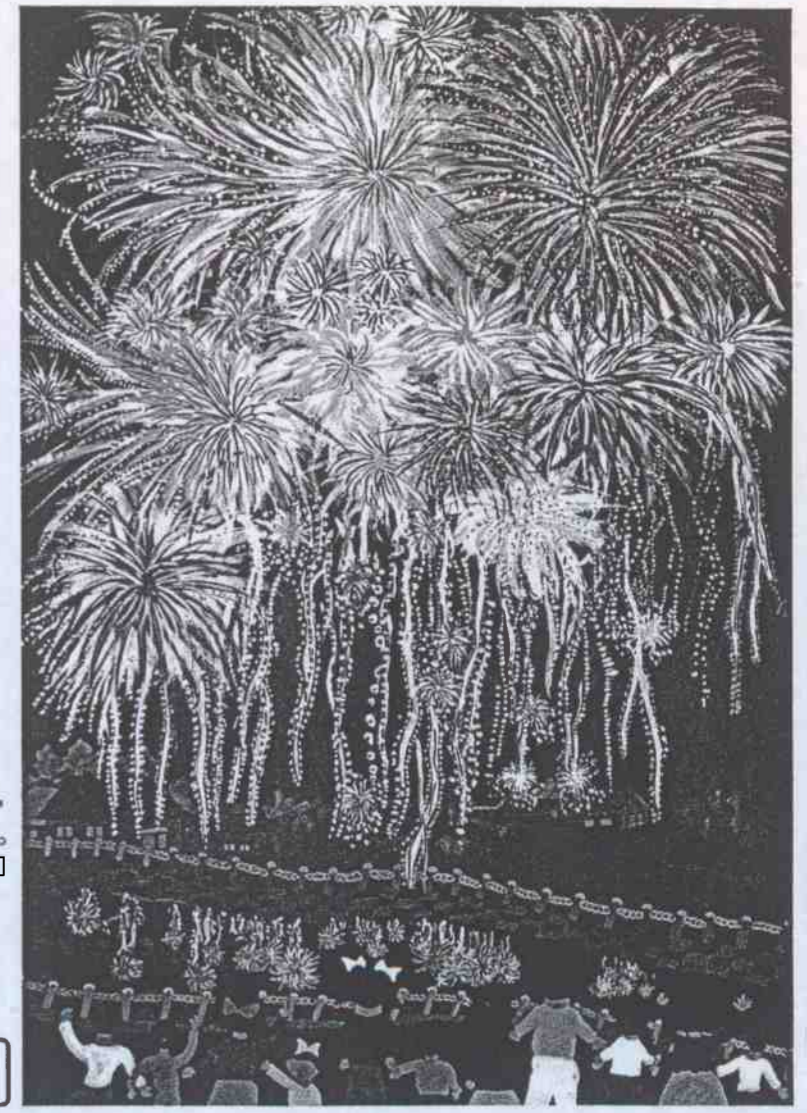
友だちといっしょに遊んだこと、わくわくしたことなどを絵にかいてみよう。
どんなことが、心にのこっているかな。

くふう

どんなかき方をしたら、考えたことがつたわるかな。

花火がドーンと上がって、とてもきれいだった。
[色画用紙 絵の具 54×38cm]

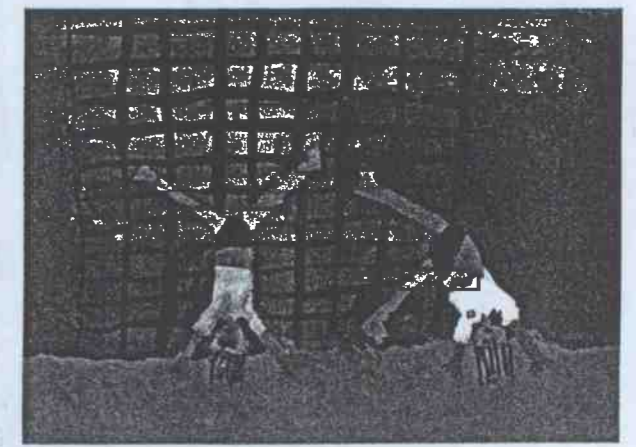

あとで

かいた絵を見せながら、みんなにお話しよう。

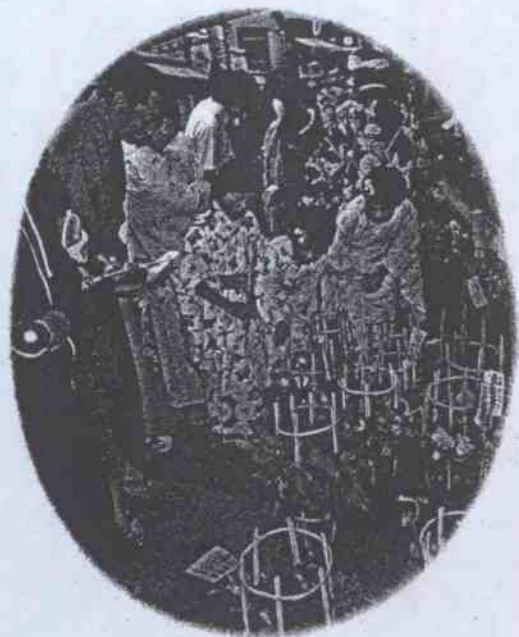
いつもいっしょに遊ぶのは、ここ。[39×54cm]

2人でくるりん。[色画用紙 絵の具 19×27cm]

人々の生活

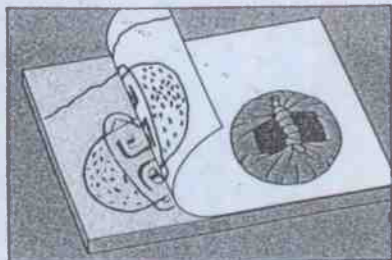
どの地方にも、自然のめぐみに感
しゃし、自然とのかかわりを大切
にする行事がある。
これらを版画で表してみよう。

田植えをする人のしせいをよく考え、白黒の関係や刀の使い方
で、田植えの様子が表れるように、計画的に仕上げた。(45×30cm)

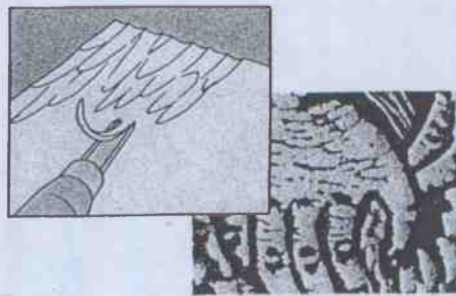
下絵の写し方

うすい紙にこいえんぴつ(4Bぐらい)で
下絵をかき、うら返しにして版木にのせ、
ばれんでいねいにこする。

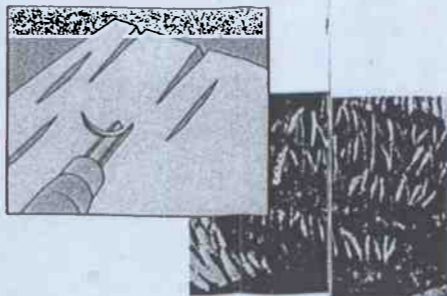

刀とほりの生かし方

まる刀は太い線や広い面をほるのに
適している。

三角刀は細い線や細かい
所をほるのに適している。

祭りのいきいきした様子を表すために、画面への取り入れ方とほり方をく
ふうした。(30×45cm)

年賀状 版画は、何まいも同じ
ものが刷れるので、多くの人に出
す便りに使える。(15×10cm)

絵の具をにじませた紙に刷ったら、花火の
美しさを出すことができた。(45×30cm)

板紙版画

板紙の表面をはがしたり、ひっかいたりして版をつくり、
版画プレス機で刷ると、木版画とはちがった感じが表せる。

(板紙凸版 38×54cm)

表し方のちがい

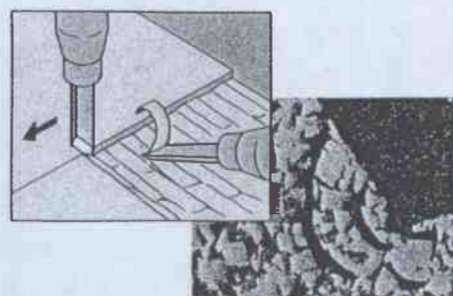
りんかく線をほる
ほり方。

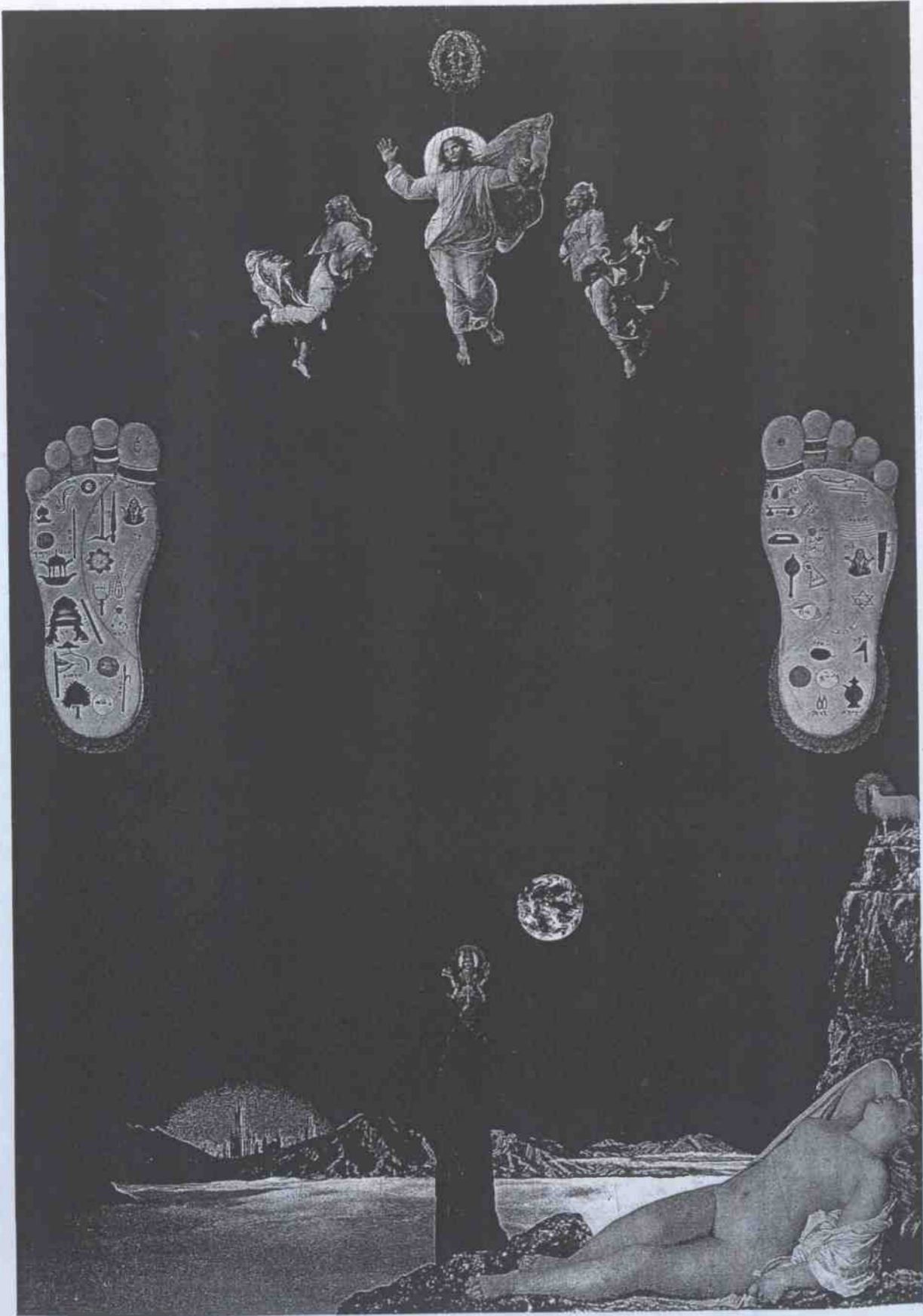

りんかく線を残す
ほり方。

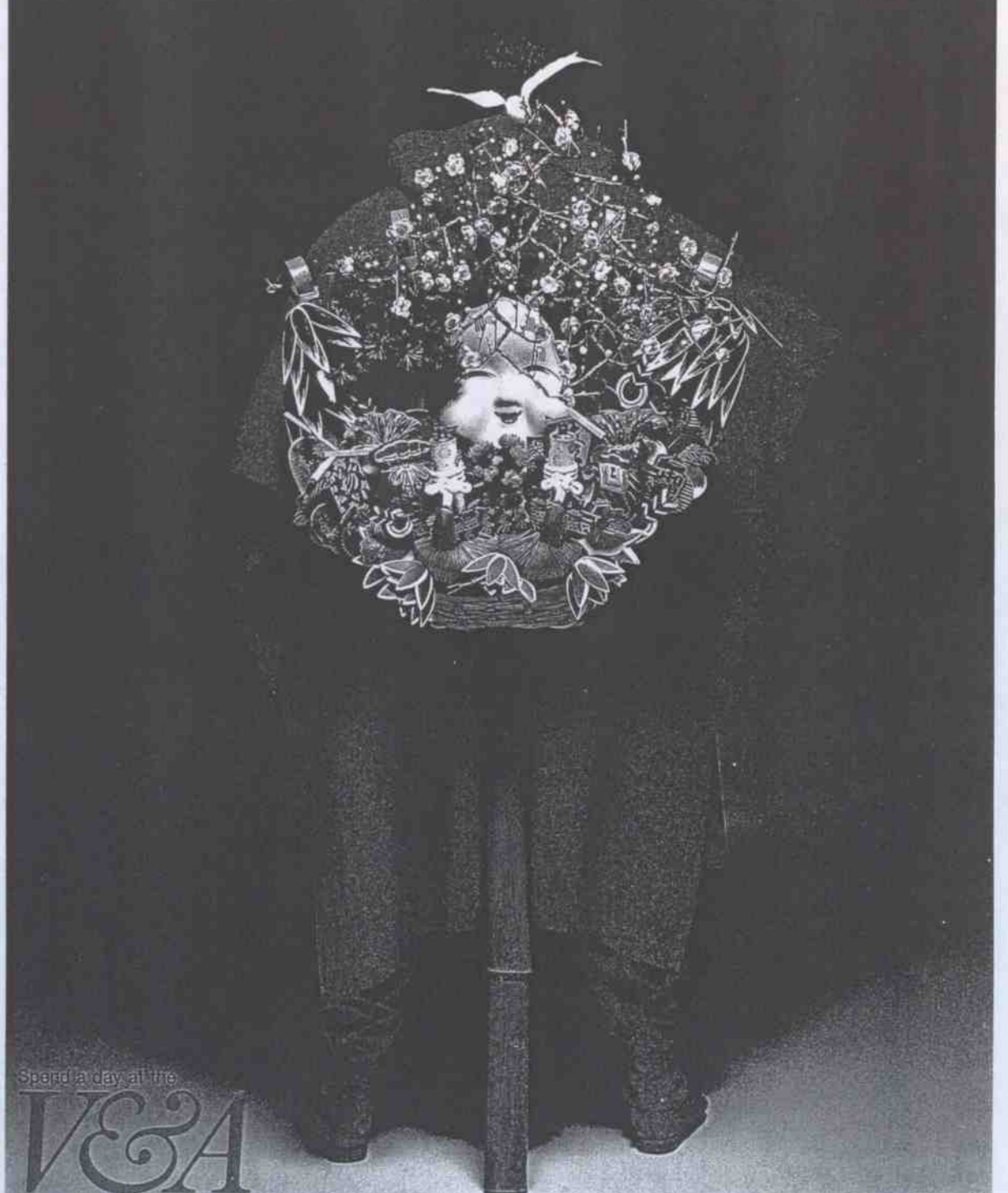
切り出し刀は下絵のりんかく線を、
平刀は広い面をほるのに適している。

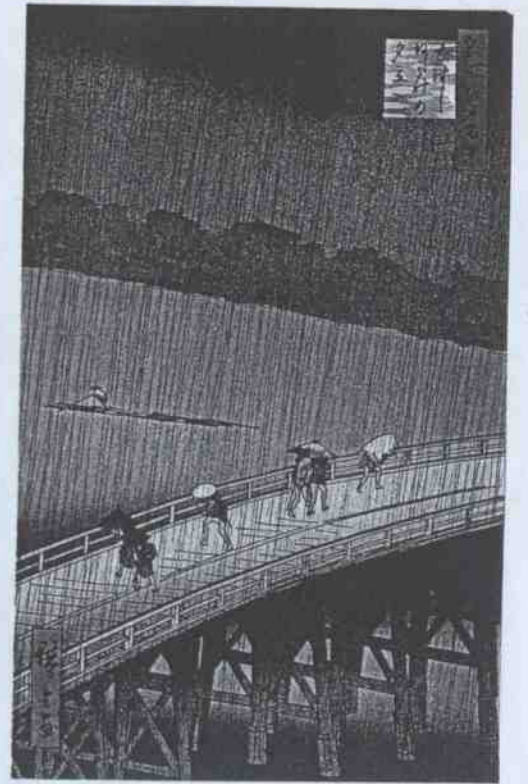
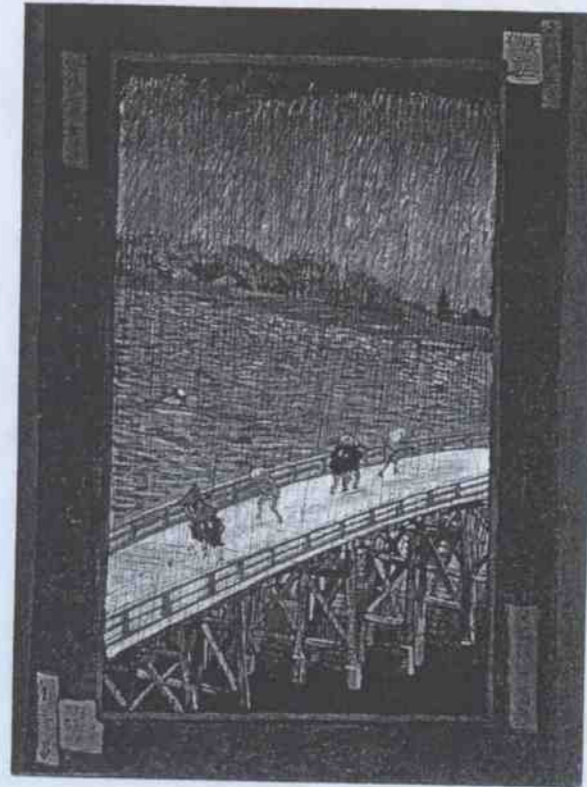
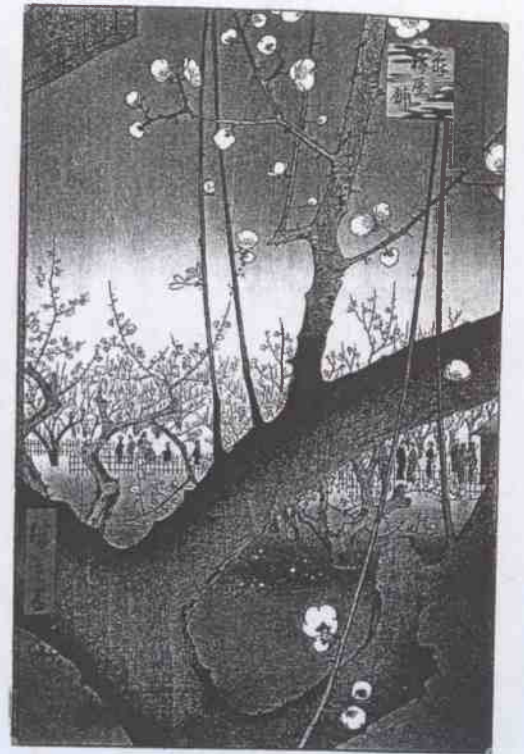
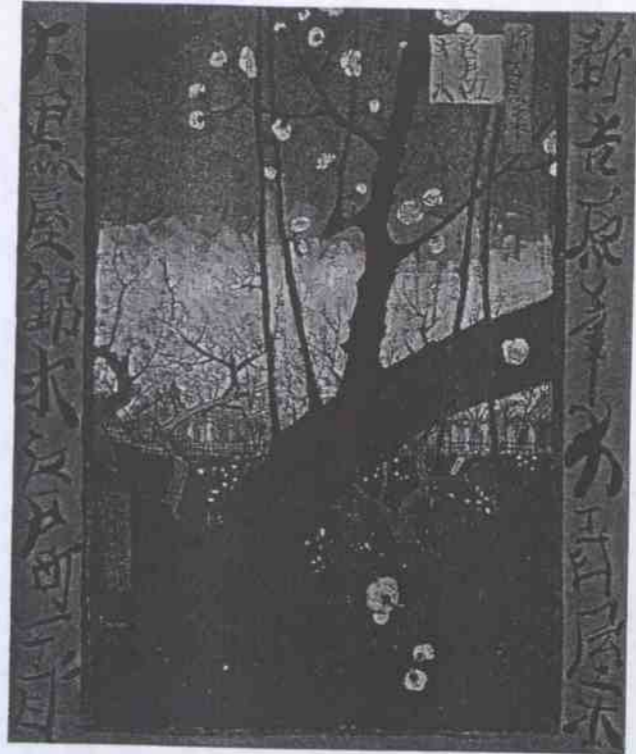
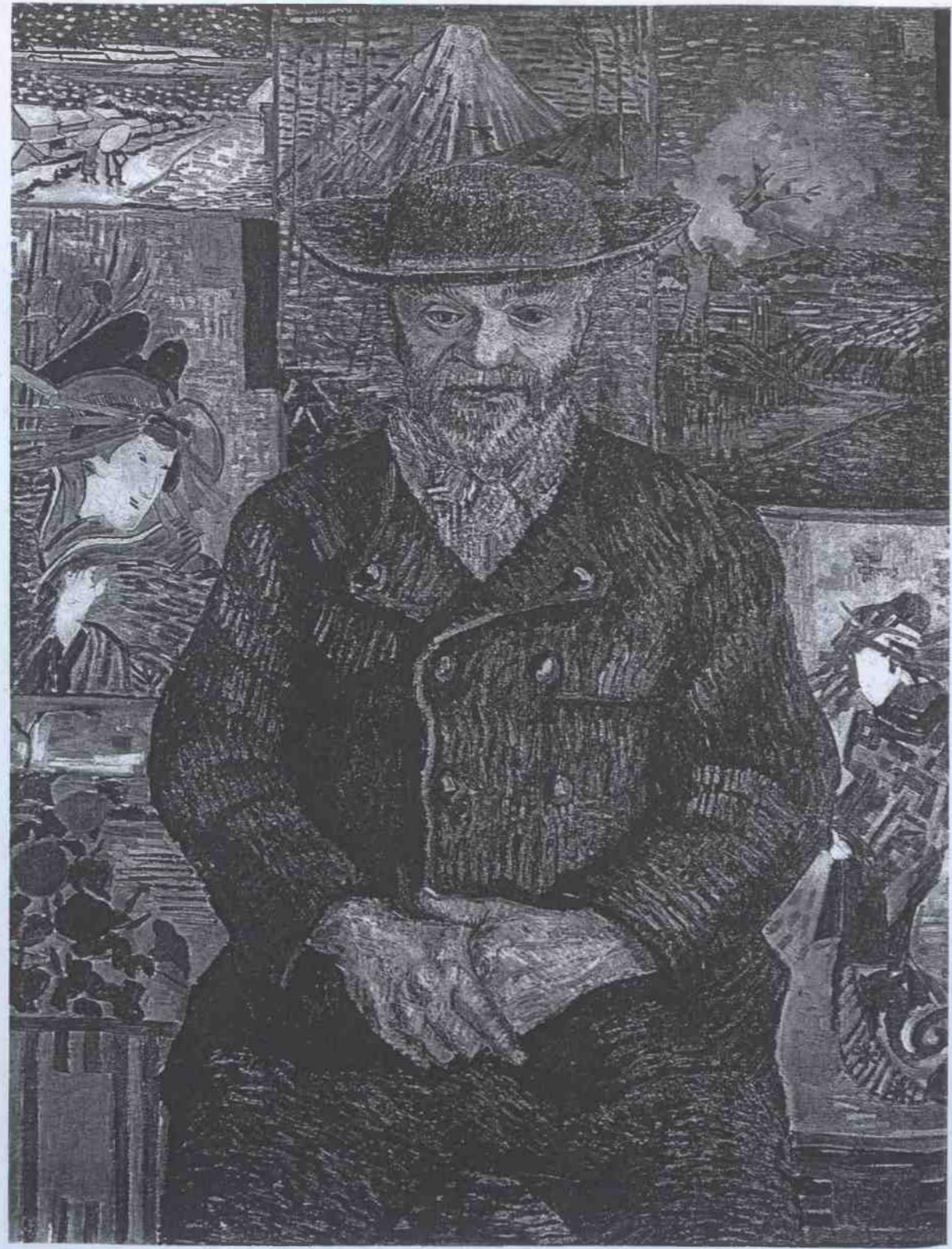
JAPAN STYLE

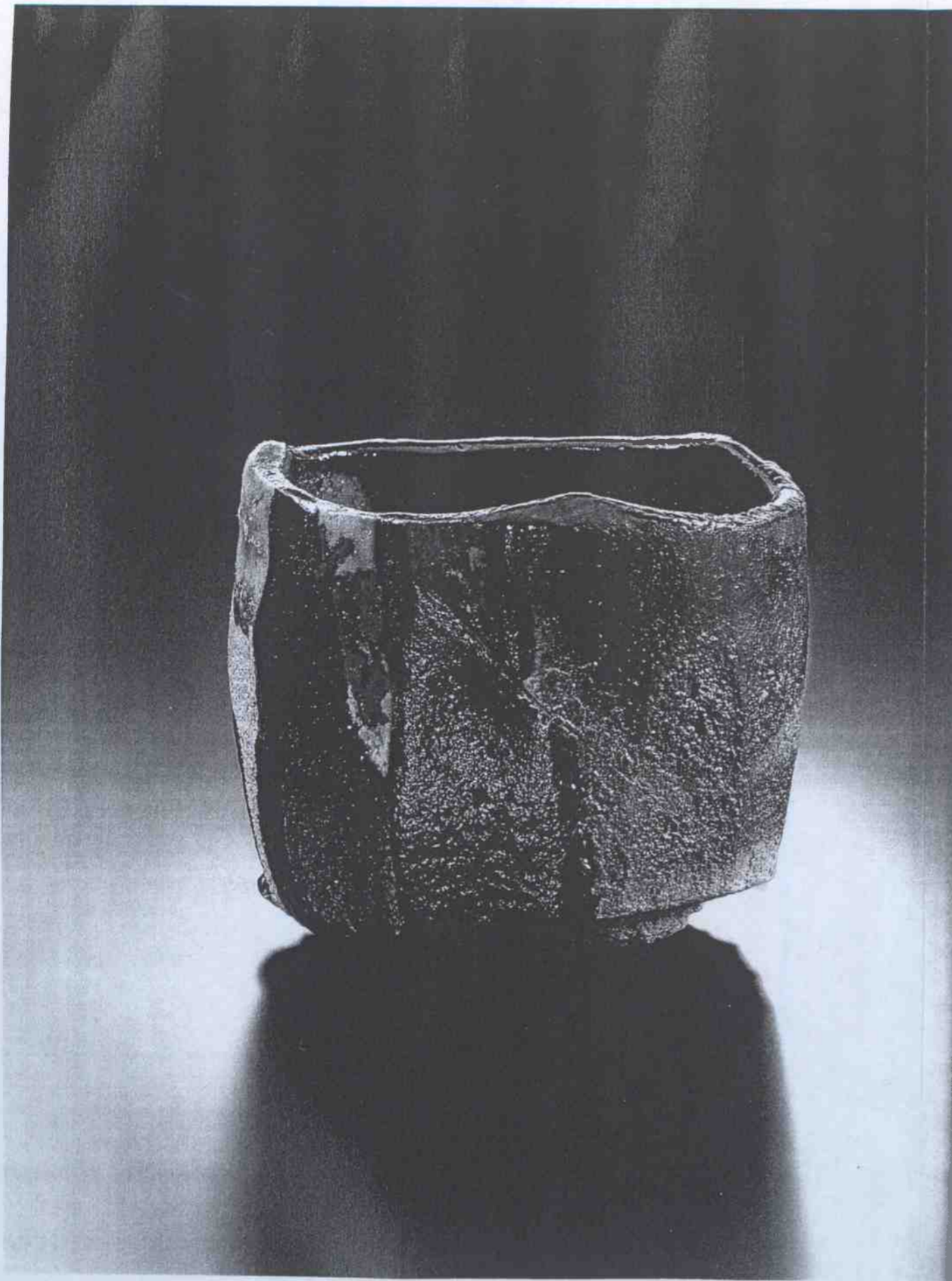
From fashion to furniture, posters to plastic food and kites to cameras, a spectacular presentation of craft, design and life in contemporary Japan.

Spent a day at the
V&A

Victoria and Albert Museum · South Kensington London SW7 2RL Weekdays 10.00-17.50 Sundays 14.30-17.50 Closed on Fridays Admission £1.25
 12 March 1980-20 July 1980 An exhibition organised by the Victoria and Albert Museum and the Japan Foundation.

いろいろな場所で、みんなで作る。

うこそここへ

いろいろな場所で、
知恵を生かしてつくろう。
みんなできょう力すると、
いろいろなことができるかな。

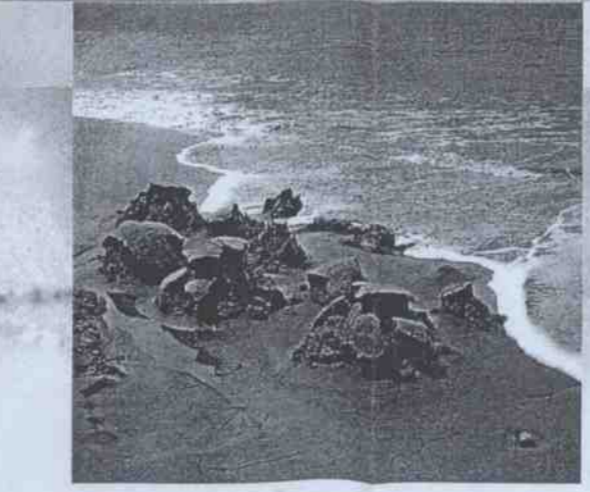
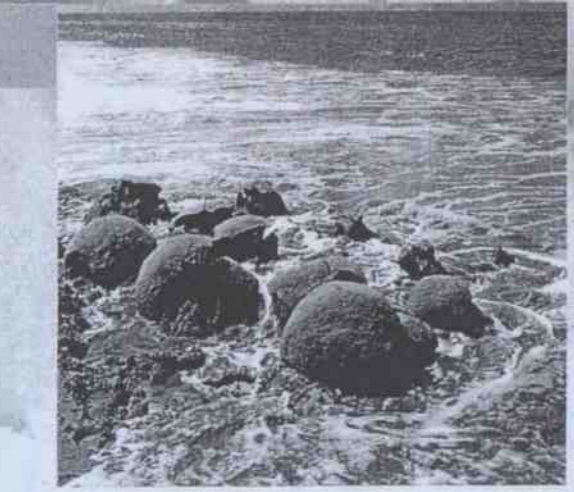
ならべ方や組み合わせ方を
ためしてみると。

ようは、いっぱいあるね。

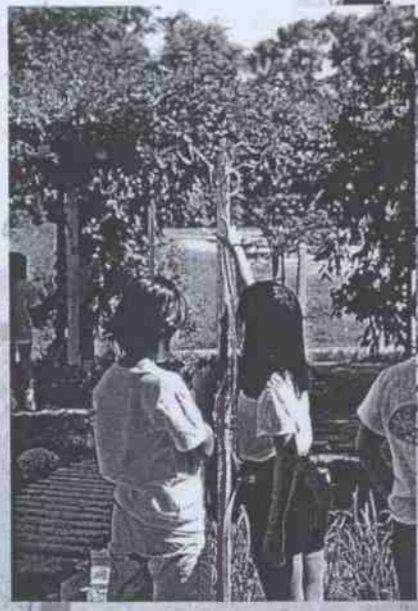
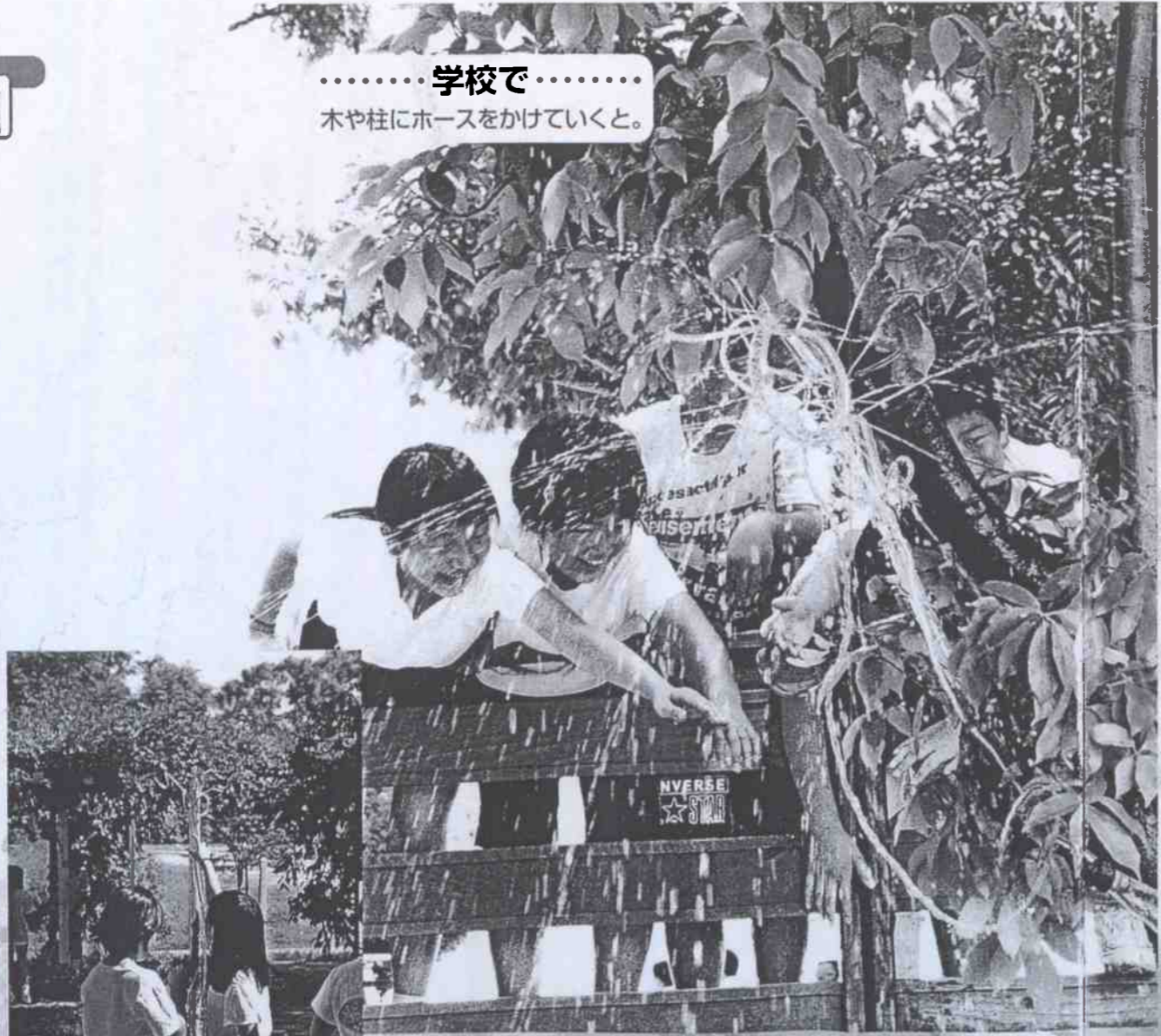
056 -]

波がザー。

いつの間にか。

.....**学校で**.....
木や柱にホースをかけていくと。

シャワシャワ、気持ちいい。

また、波がザー。

.....**海べで**.....
すなや流れてきたものを集めて。

かたづけ
使った場所は、元とおりにしておこう。

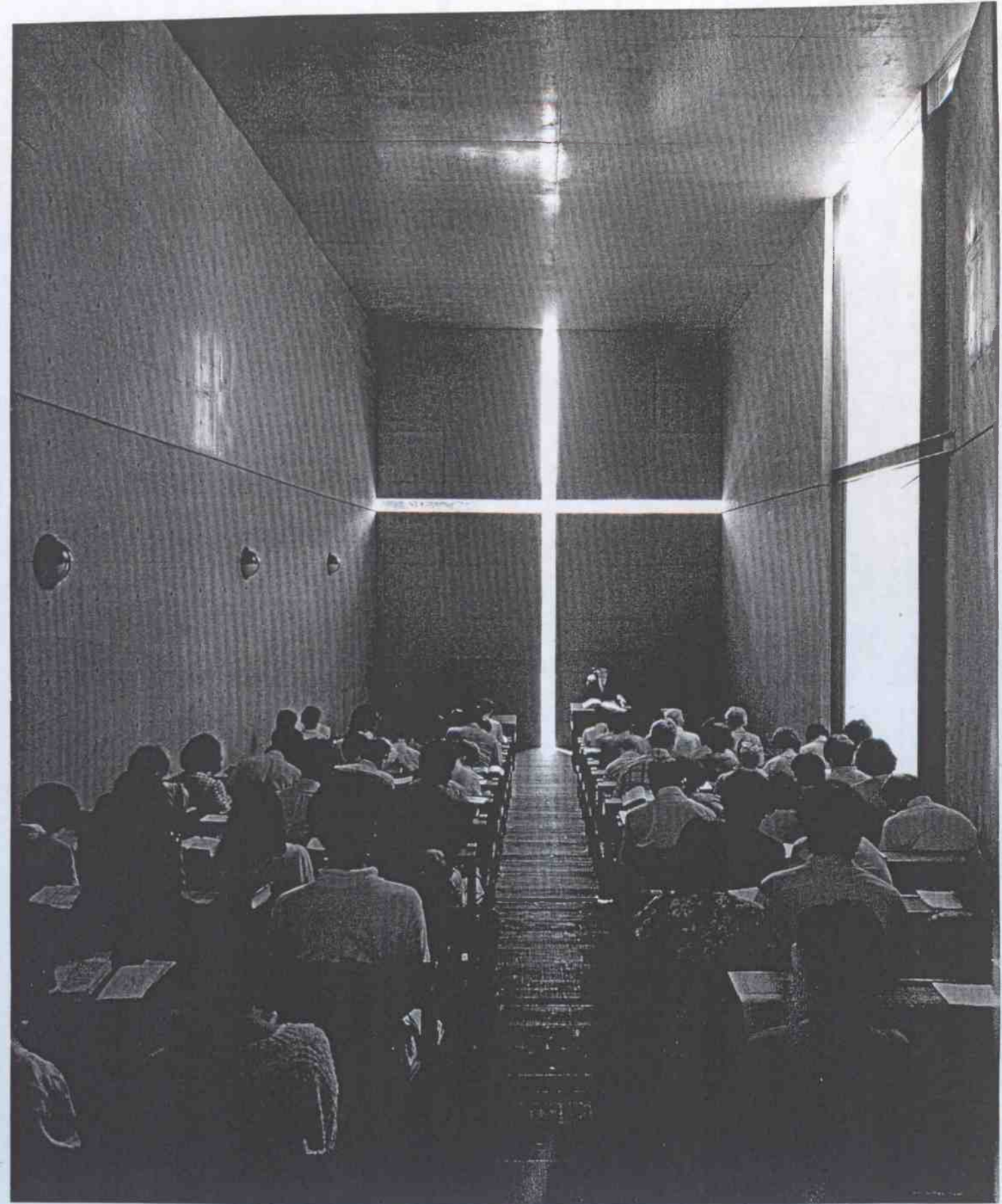
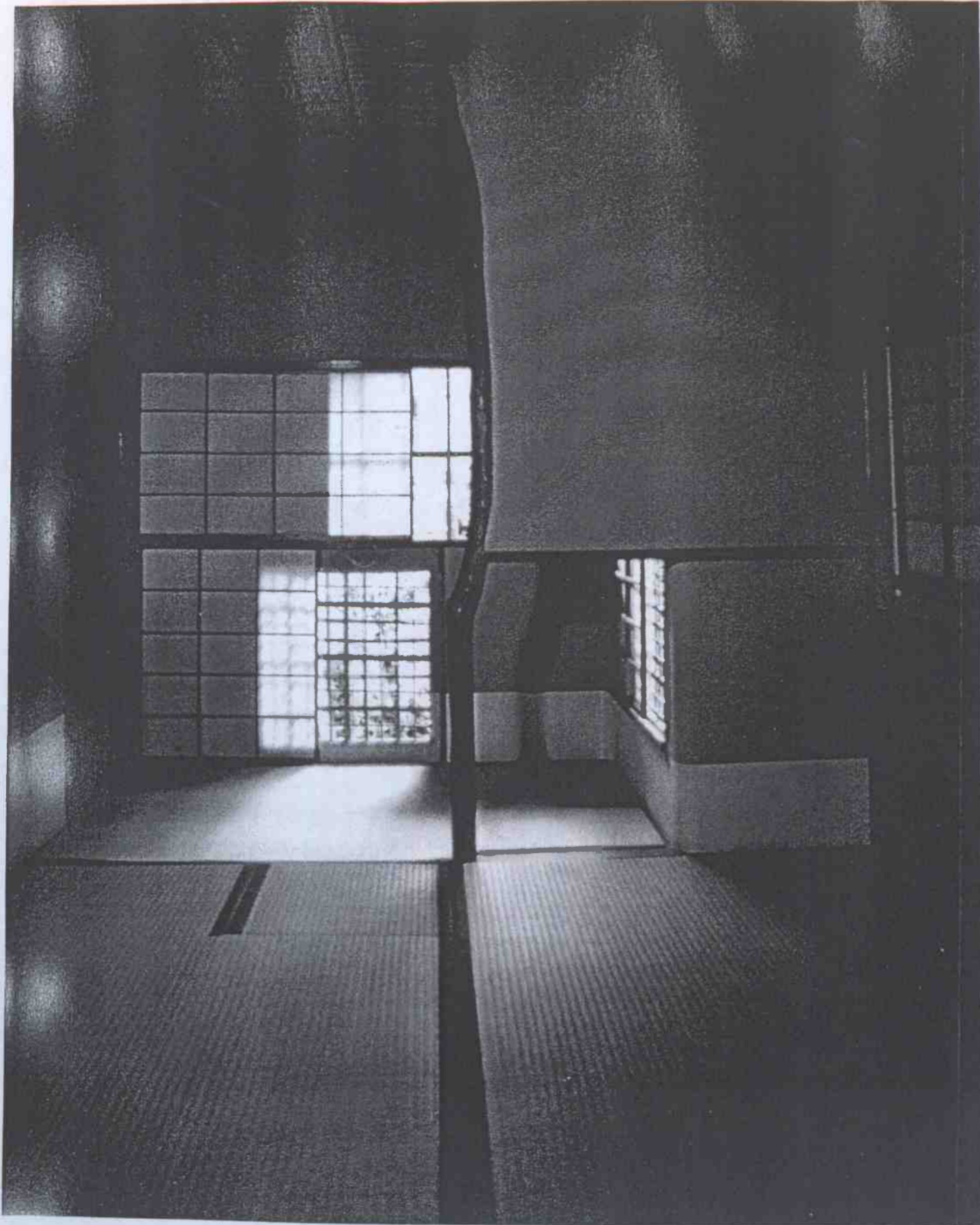
ならべたり、組み合わせたりして。

友だちと力を合わせて。

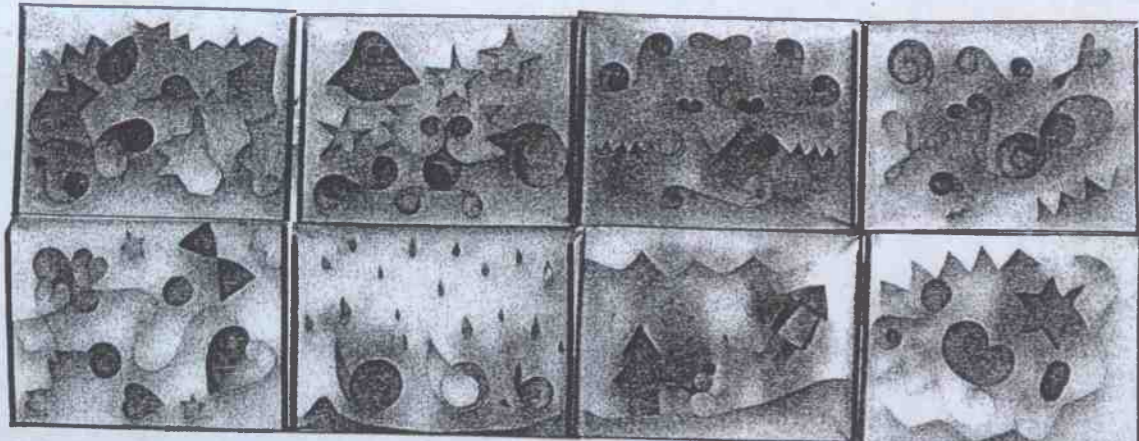
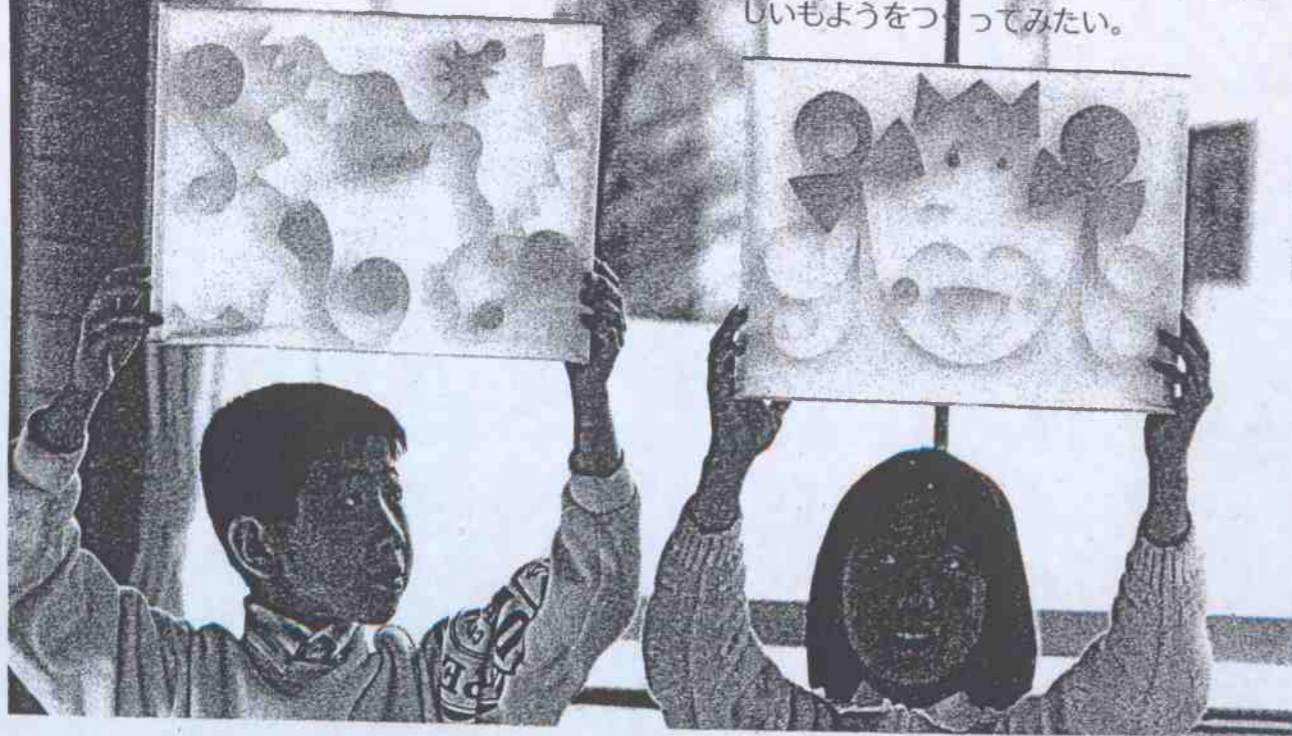
あとで
どこで、どんなざいりょうを使ったか、
みんなで発表しよう。

光とがげのハーモニー

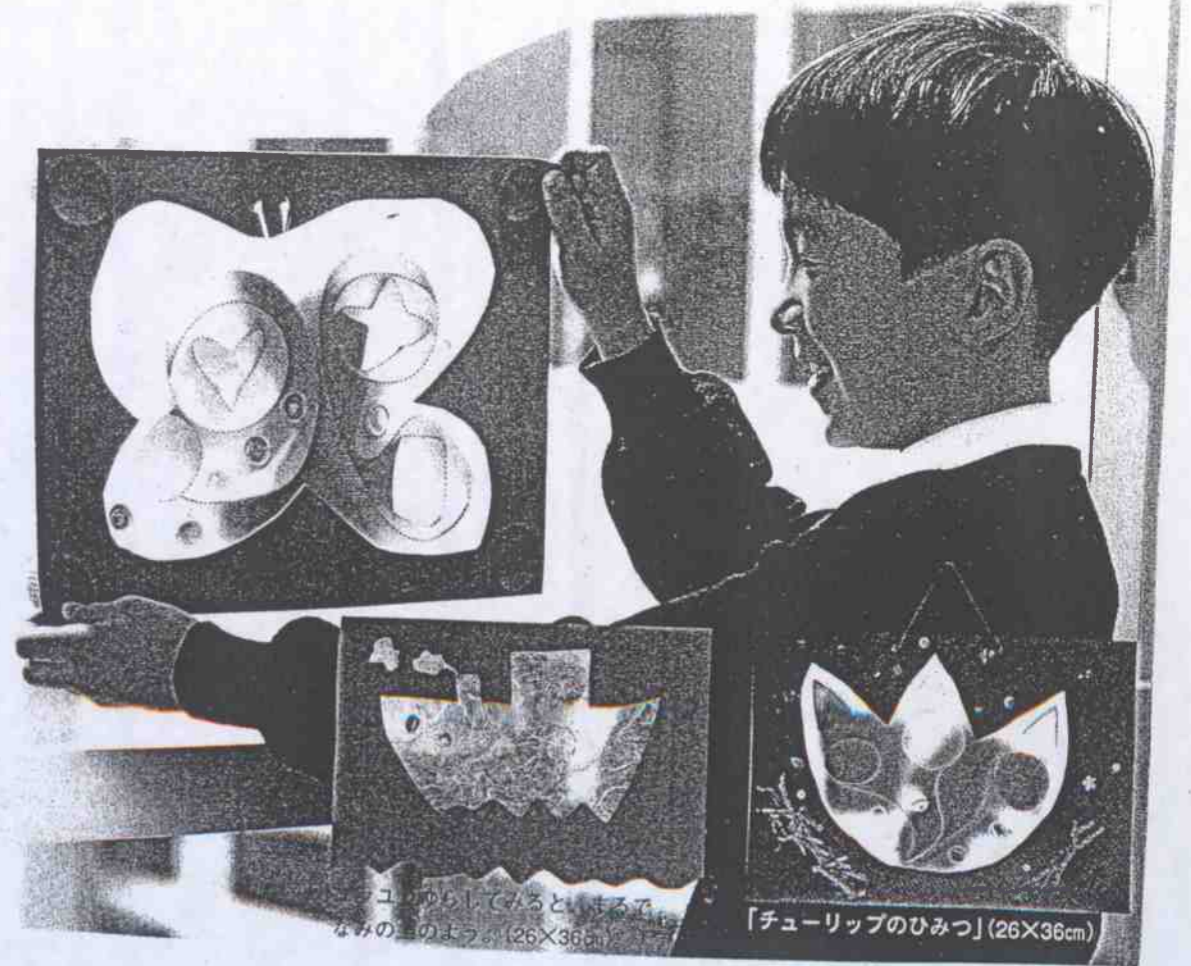
和紙にうつったかけの形はやわらかくてきれい。光がこくと、色もかわっていく。紙テープと色セロハンで、うつくしいもようをつつてみたい。

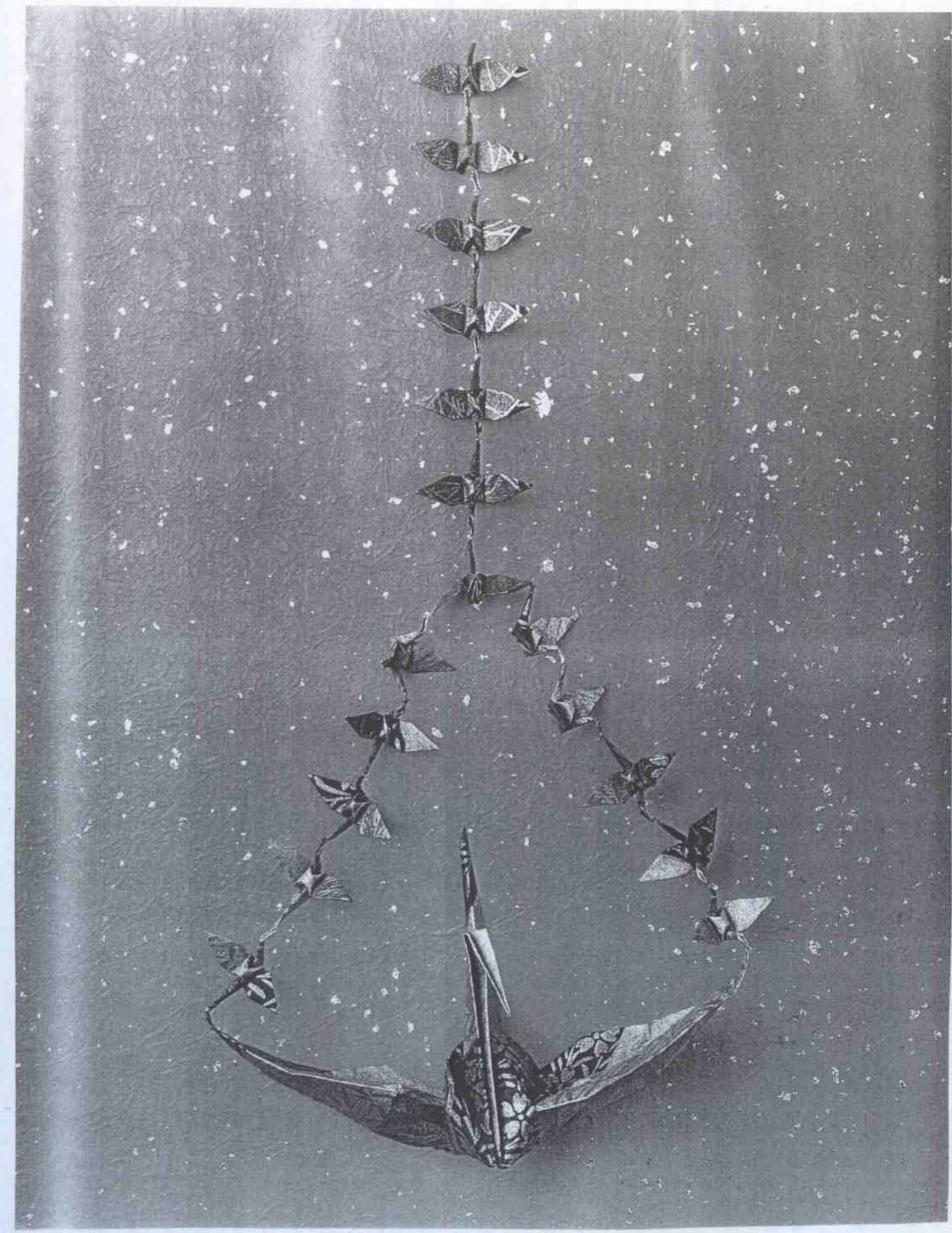
●うらがわに形をつくらう

細木や竹ひごでわくをつくってかざりやすくした。

<p>画用紙 カッターマット</p> <p>①はば3cmくらいのテープをつくる。ものさしをしっかりとさえる。</p>	<p>しごく。まく。おる。組む。</p> <p>②いろいろな形を考える。</p>	<p>和紙</p> <p>③切り口にせっちゃんざいを少なめにつけて和紙にはる。</p>	<p>④色セロハンをおおまかな形に切ってはる。</p>
--	--	---	-----------------------------

<p>1</p> <p>カッターナイフで切りこみを入れる。</p>	<p>2</p> <p>切りこみのまわりに色をつける。</p>	<p>3</p> <p>どんなふうにかざっているか、たしかめてみよう。</p>
-----------------------------------	---------------------------------	---

かべにかけたい

合板を1まい、先生からもらった。
何か楽しいことが始まりそうだ。
思いのままに切ってみる。大小さま
ざまな△□ができた。さて、何ができ
るかな。つくって、あそこのかべにか
けたら、お母さん、よろこんでくれる
かな。

●まず、ためしてみよう

何しゆるいの組み合わせができるかな。

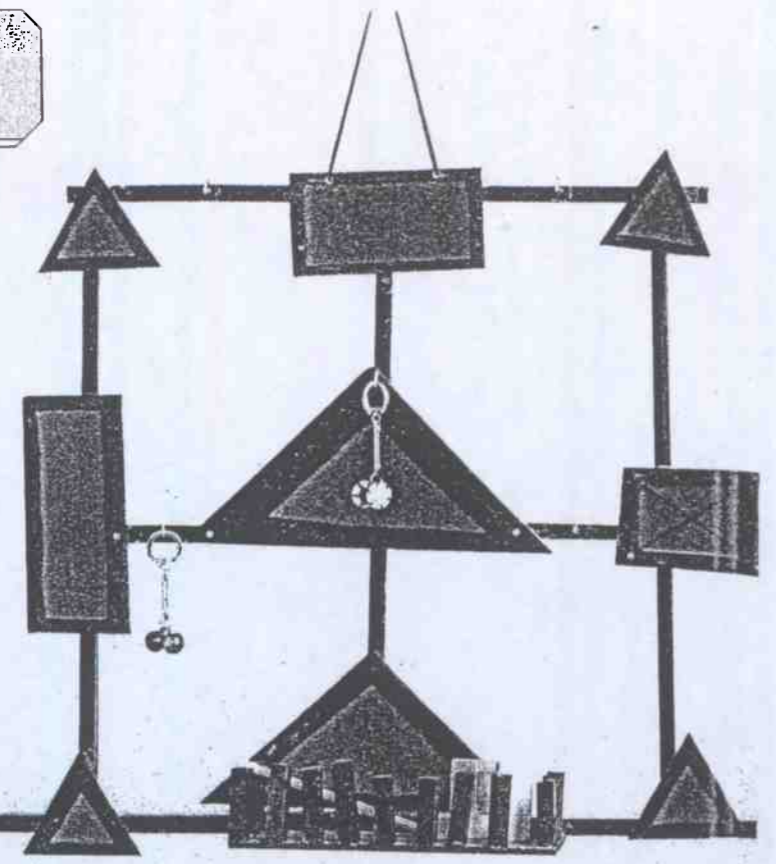
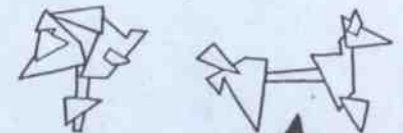
①板と同じ大きさの紙を、直線だけで
7~8こに切り分ける。

たとえば、

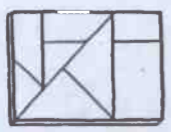
二つの山に…、道1本…、地面もかいて。

②切り分けた形を組み合わせてみる。
顔にもキツネにも…なるね。

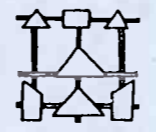
バランスを考えてつくった。小物もおけるよ。(佐々木/高さ43cm)

●佐々木君のつくり方

①三角形や四
角形など、
形をかいて
切った。

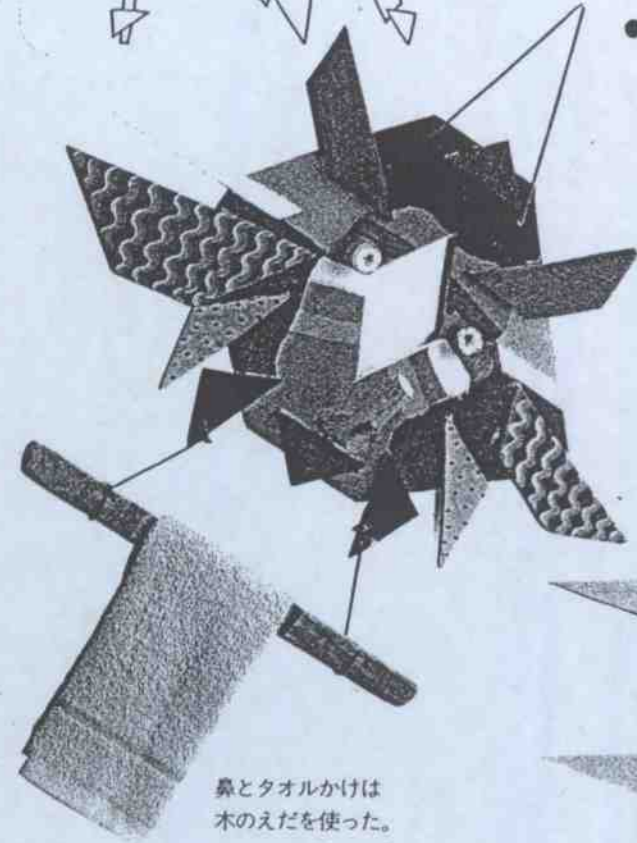
②切った形
だけで組
み立てるこ
ともできた
けど…

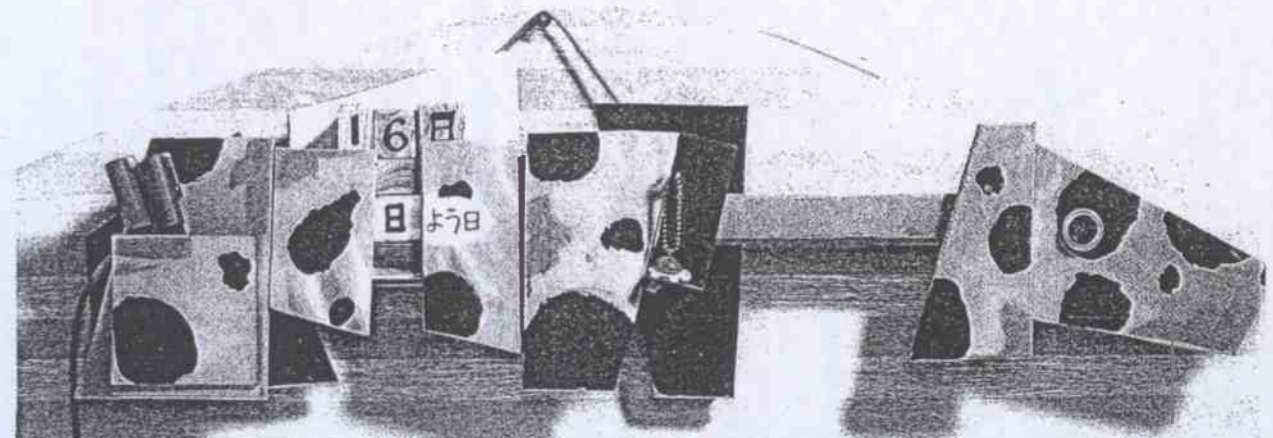
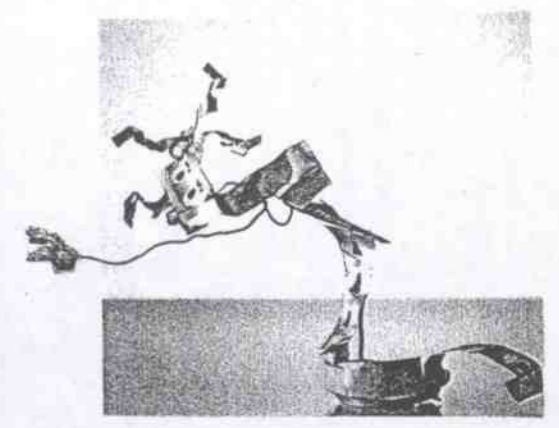
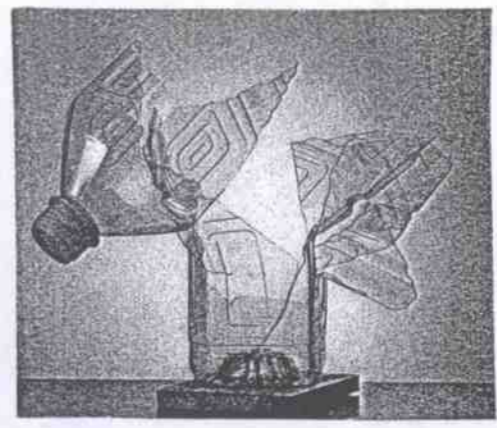
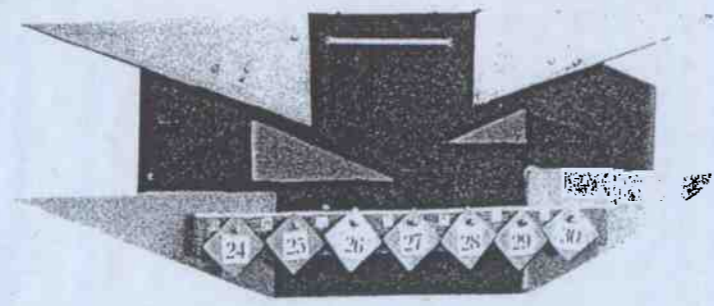
③角ぼうを柱
にして組み
立てた。

顔のひし形の
あなは、どっ
やっつくつ
たのかな。

古いカレンダーの数字
を切りぬいて使った。
(高さ27cm)

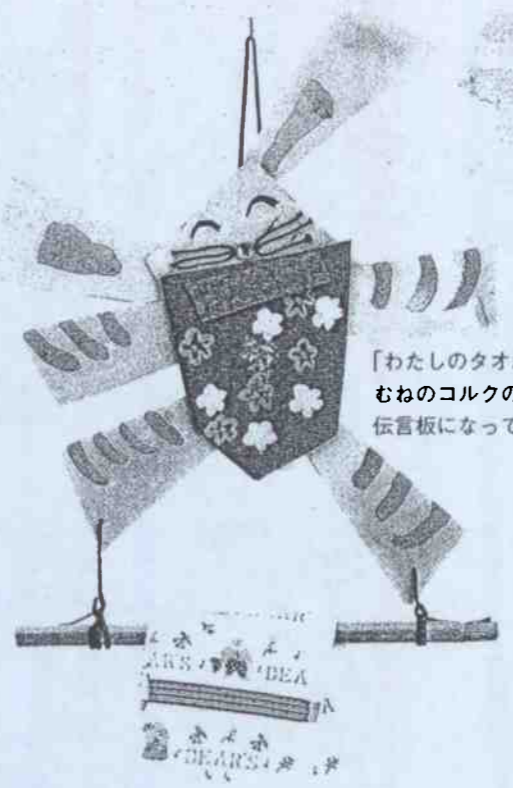

鼻とタオルかけは
木のえだを使った。
(高さ42cm)

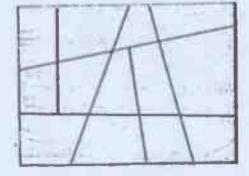
世界でたった一つのぼくの新せい品。
どこにも売っていないので、とっても
大切なんだ。
みんなによるこぼれるといいな。
ぼくのとくべつせいだから…。

「かべかけカレンダー」
犬の首をのぼすと、曜日が変わるんだ。
日づけは、角ざいを切ってつくった。

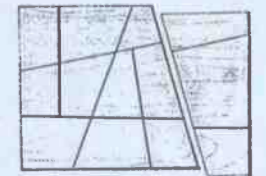

「わたしのタオルかけ」
むねのホルクのところは
伝言板になっているの。

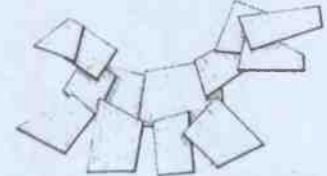
●いろいろな形の板切れをつくってみよう

①合板に線を何本か引く。

②どこから切ったら切りや
すいか考える。

③いろいろな組み合わせを
考えてみる。

④ほじょに角ざいなどを
使ってもよい。

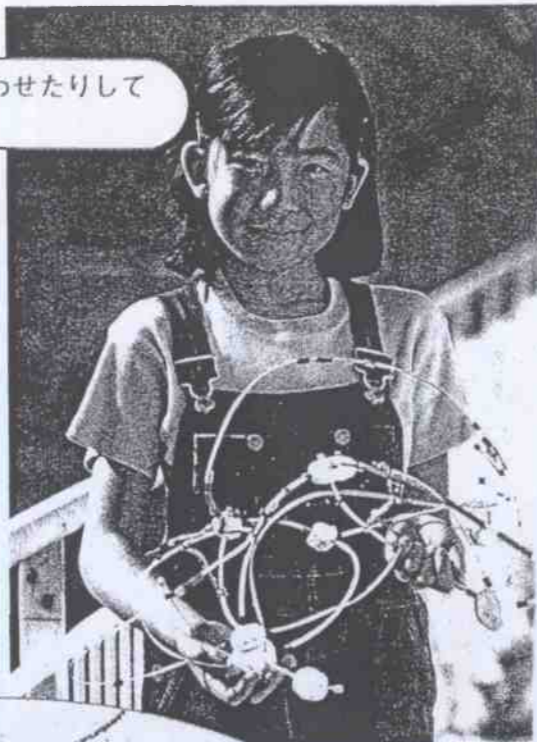
★つるのとくちょうを生かし、つなげたり、組み合わせたりして立体をくふうする

ゆったりカーブ、 のんびりカーブ

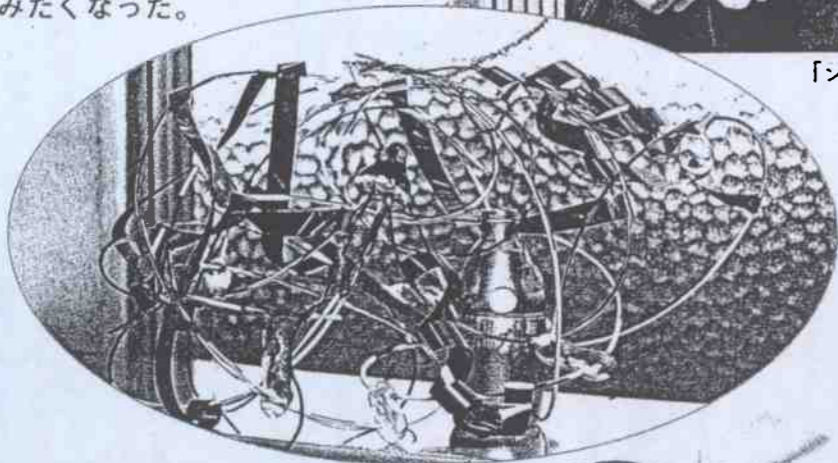
長いつるの両はしを近づけると、自分の手でも、コンパスでもかいたことのない、美しいカーブができた。

フィギュアスケートですべったあと？ それとも、空で遊ぶ鳥がかいたのかな？

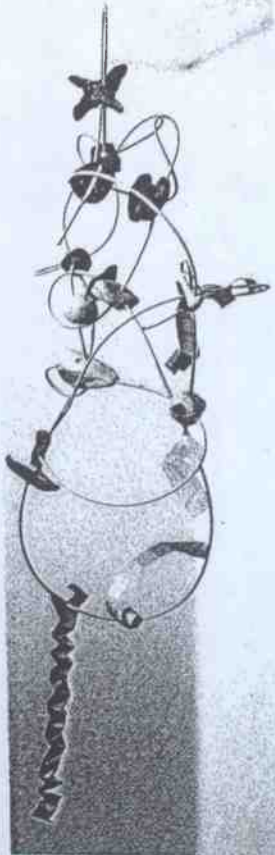
いくつもカーブをつくってみたくなった。

「ジェットコースター」

「ゴールデン・スター」
びんにさし
ら、横に広
る形になっ

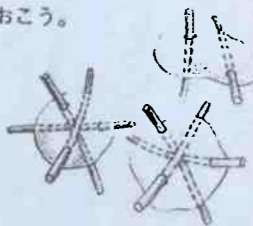

「雲のオレンジ王国」

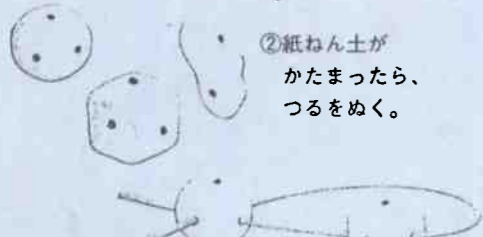
●紙ねん土で、つるを通す部品をつくって

部品はたくさん
つくっておこう。

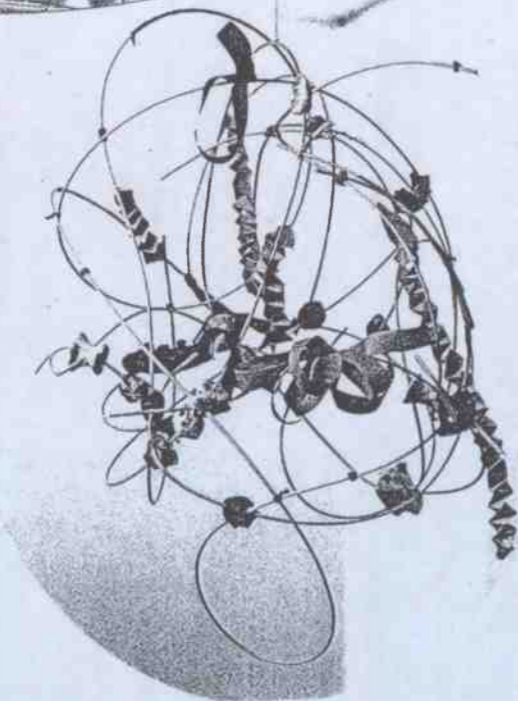
①紙ねん土で、だ
んごやサイコロ
の形をつくる。
短く切ったつる
をいろいろな方
向からさす。

②紙ねん土が
かたまったら、
つるをぬく。

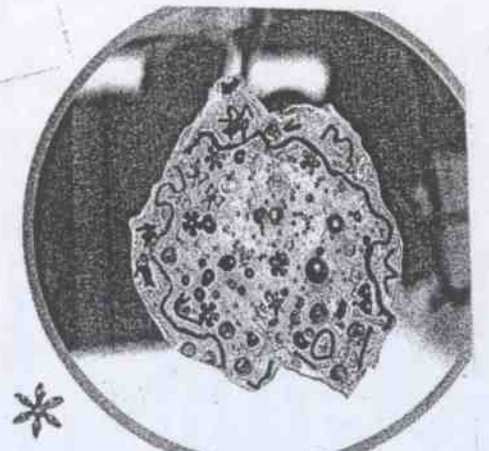
③長いつるをさしていこう。

★ざいりょうのいろや かたち、くみあわせを生かし、かざりをくふうする

カラフル かたまる・マジック

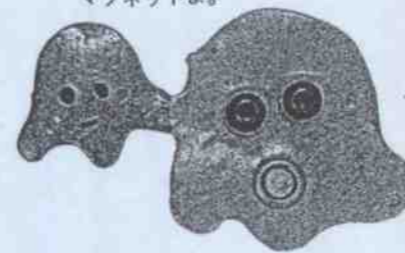
マジックえきがいろや かたちをのみこんで、ピカピカ、コッチンと かたまった。
ねえ、見て。犬のブローチ、すてきでしょ。
こんどはなにをつくらうかな。

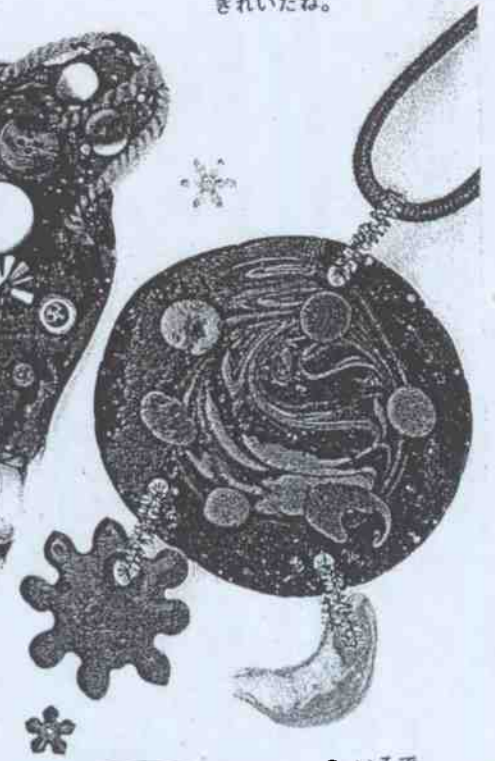
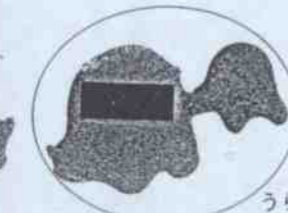
まどにつけると
きれいだね。

わたしだけの
かわいい
マグネットよ。

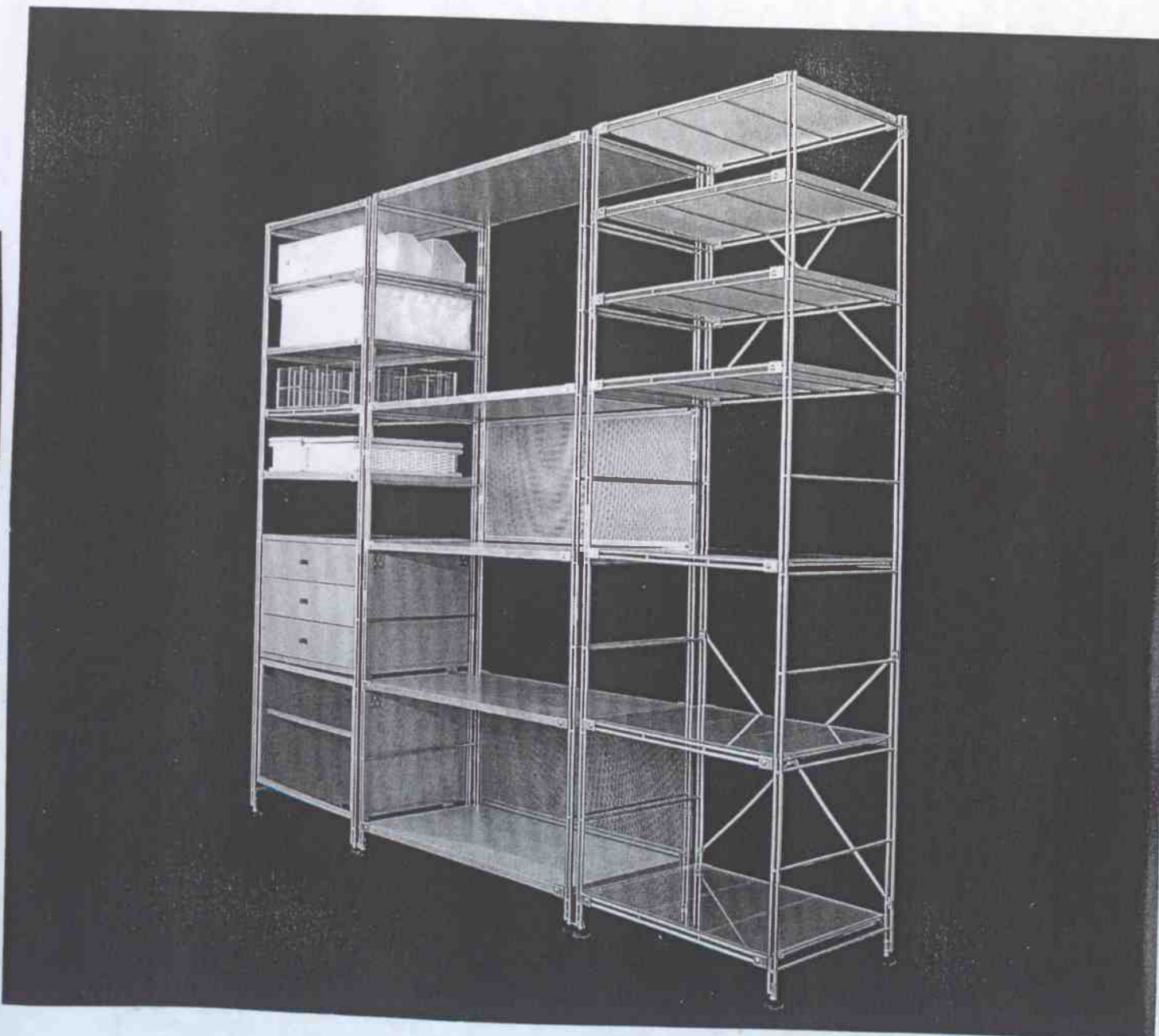
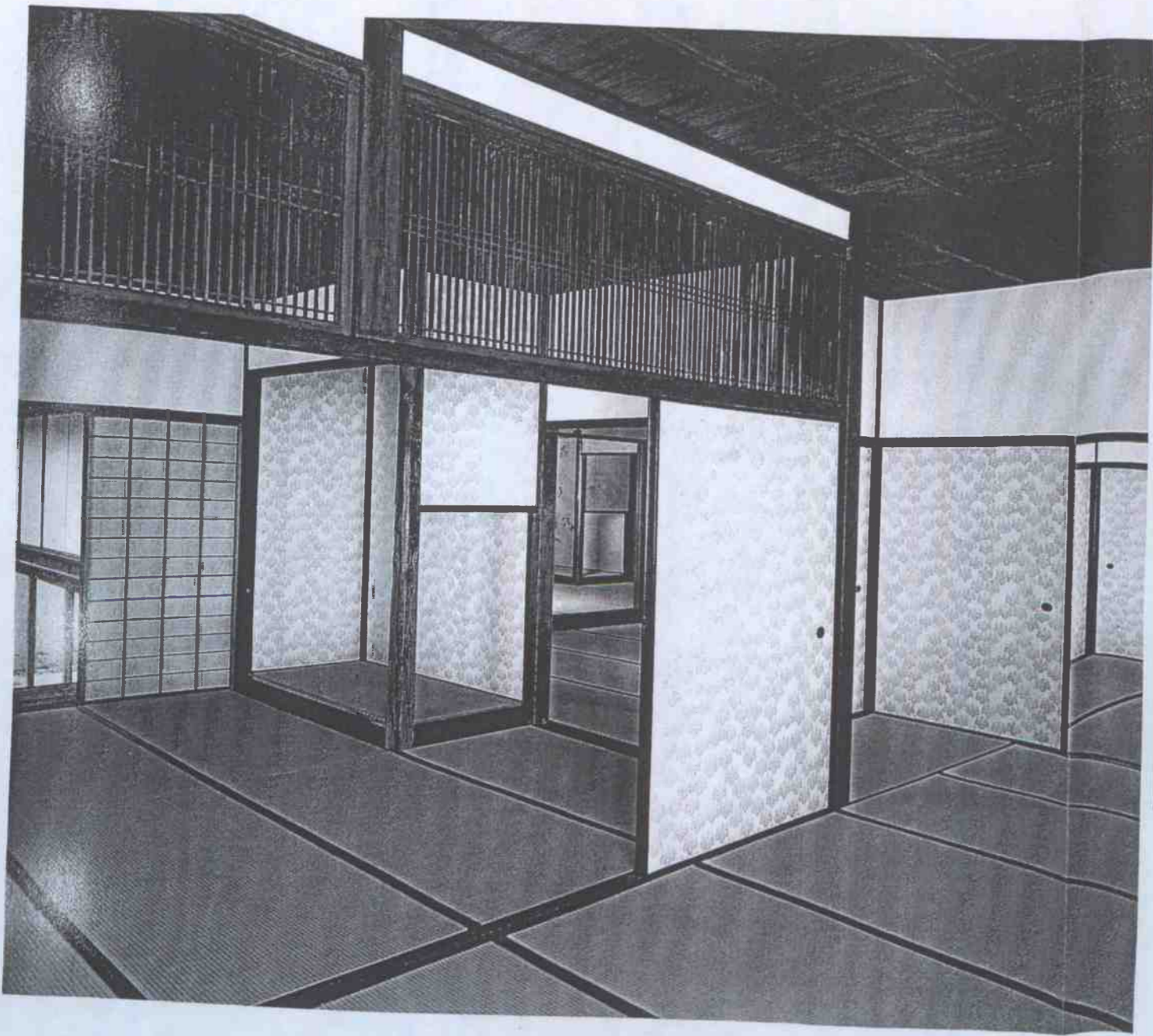

うらがわ

つらがわ

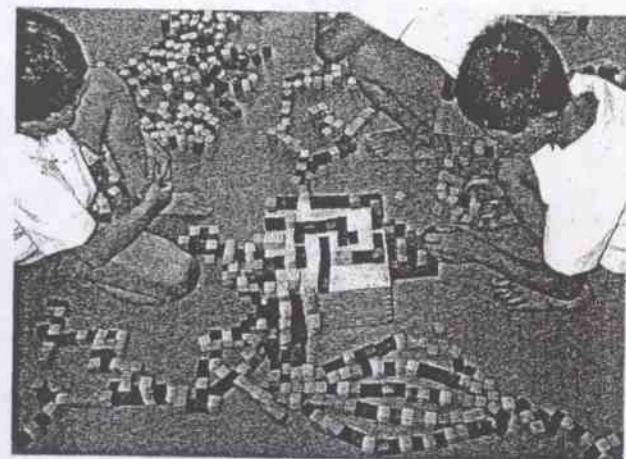
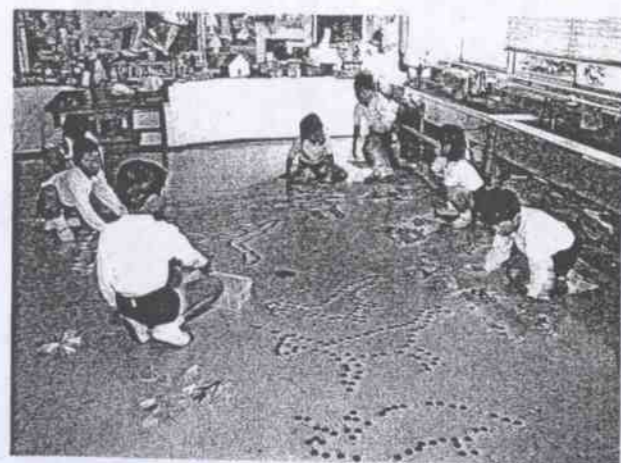
二つのいろで
カラフルミックス。
うらにクリップを
つけて、パツに
しました。

たかく つむ できるだけたかく つんで、いくつ つめたかくら
べよう。あそびかたを いろいろ かんがえて みよう。

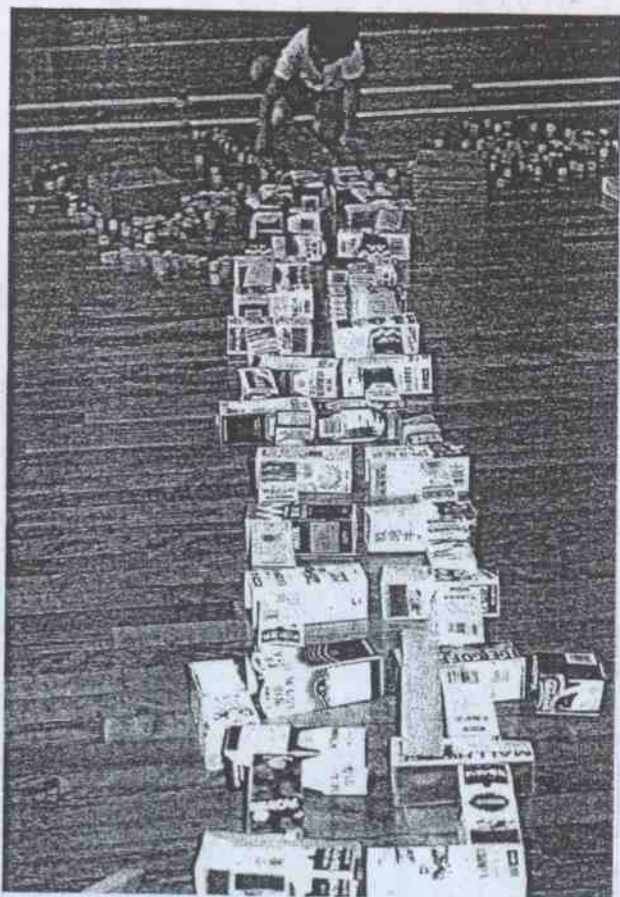
もっと つめるかな。

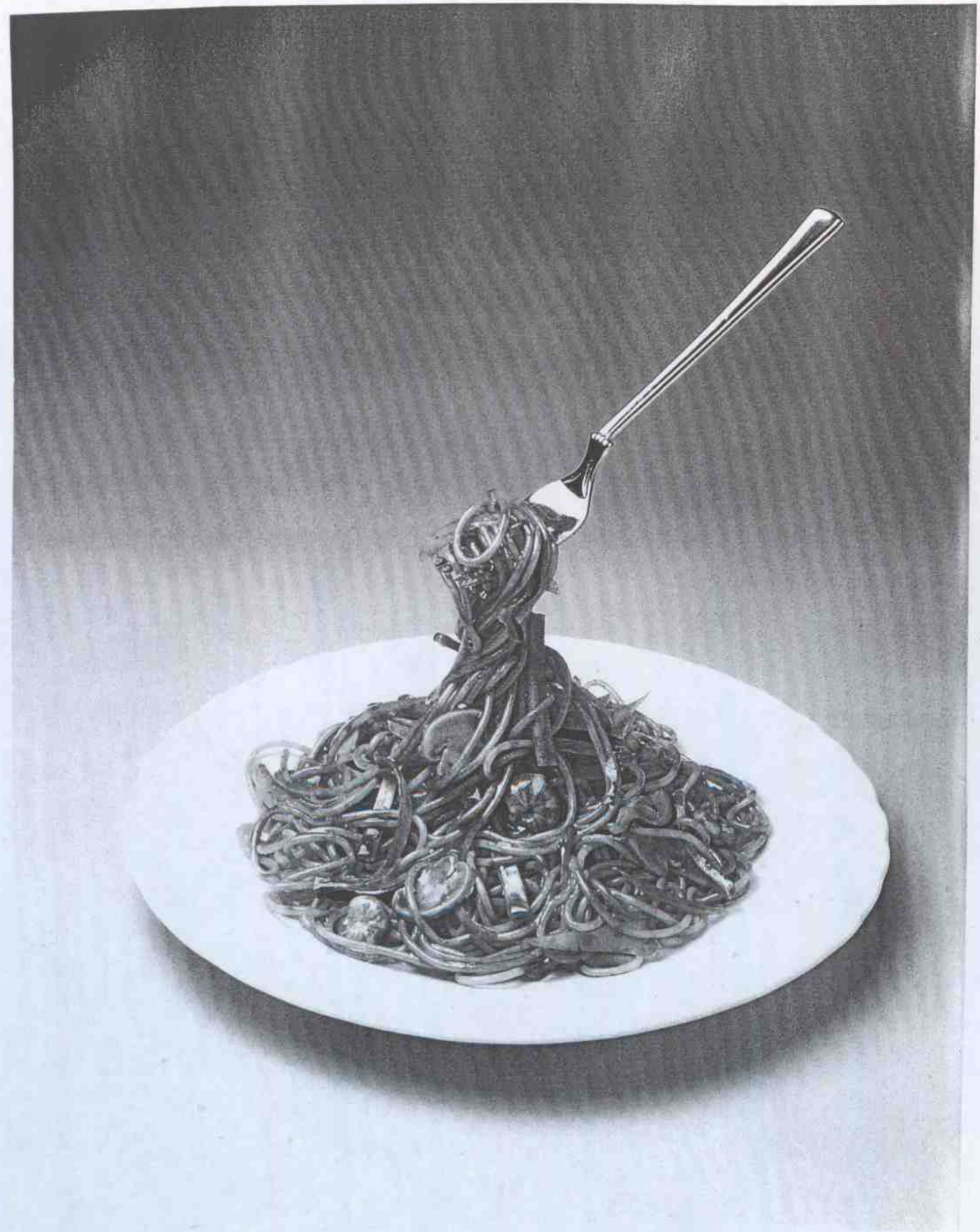

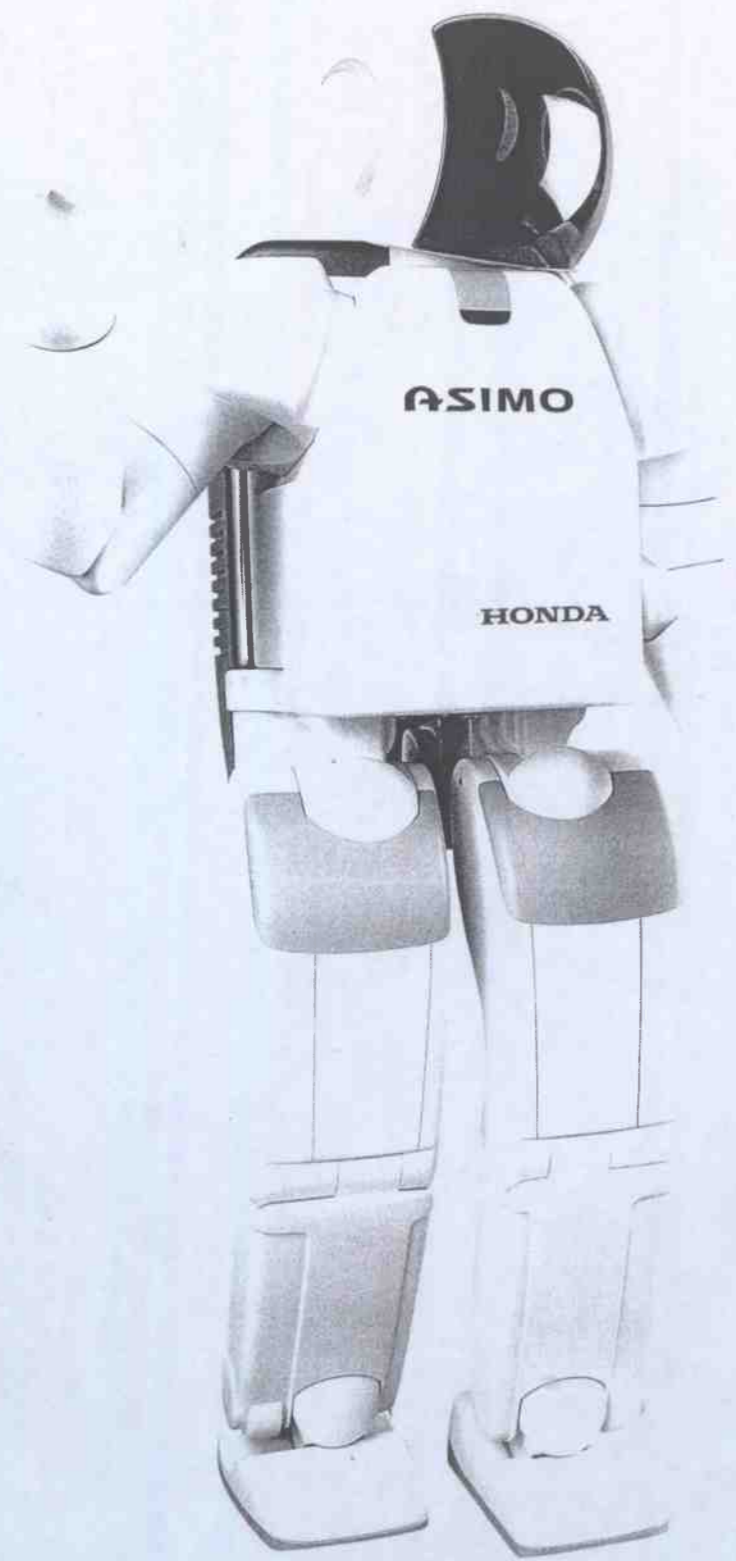
◆いろいろな ならべかたを
そうだん しよう。

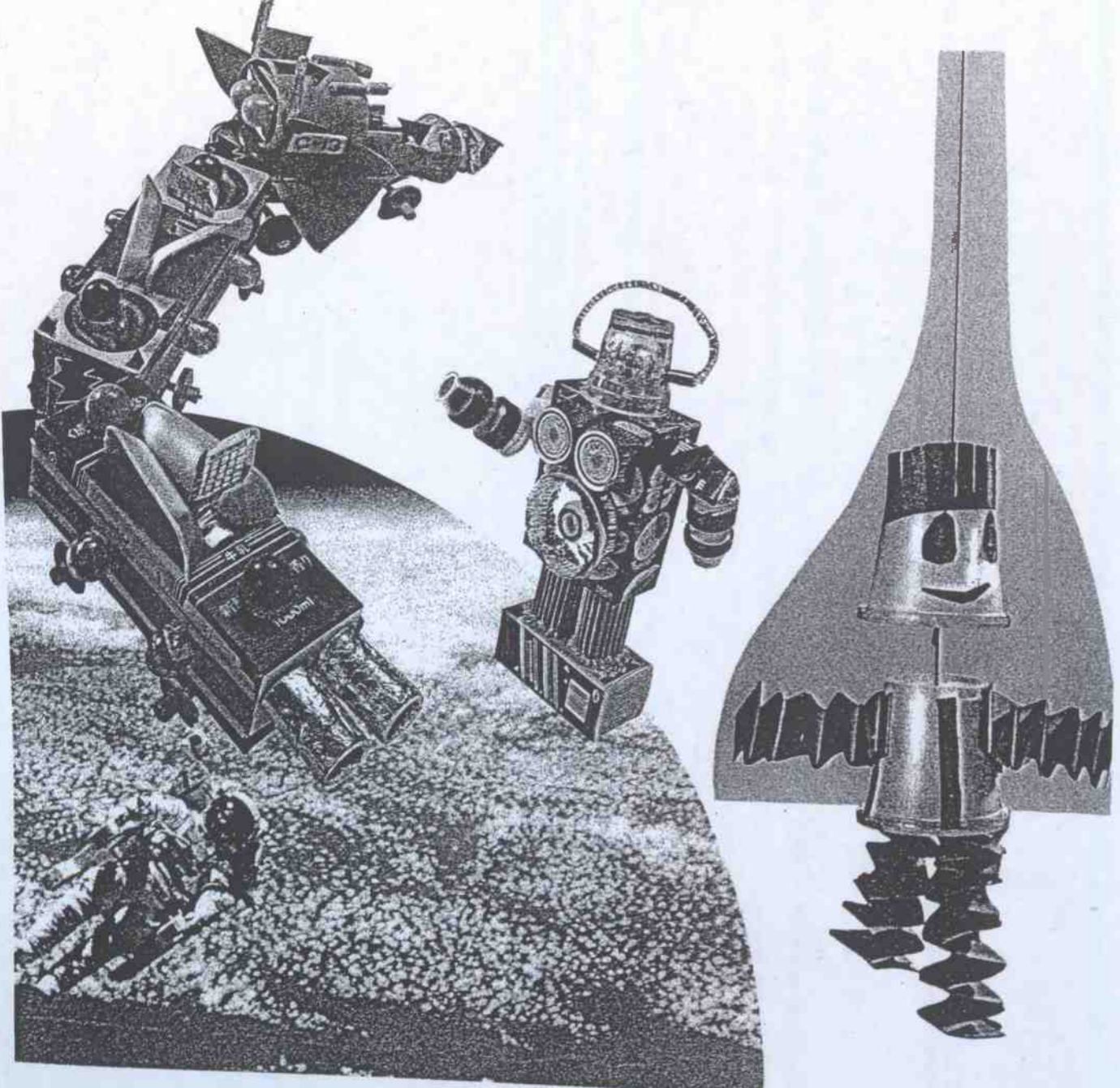
どんな ならべかた しようかな。
たのしい ならべかた みつけた。

どこから ながめて みようかな。

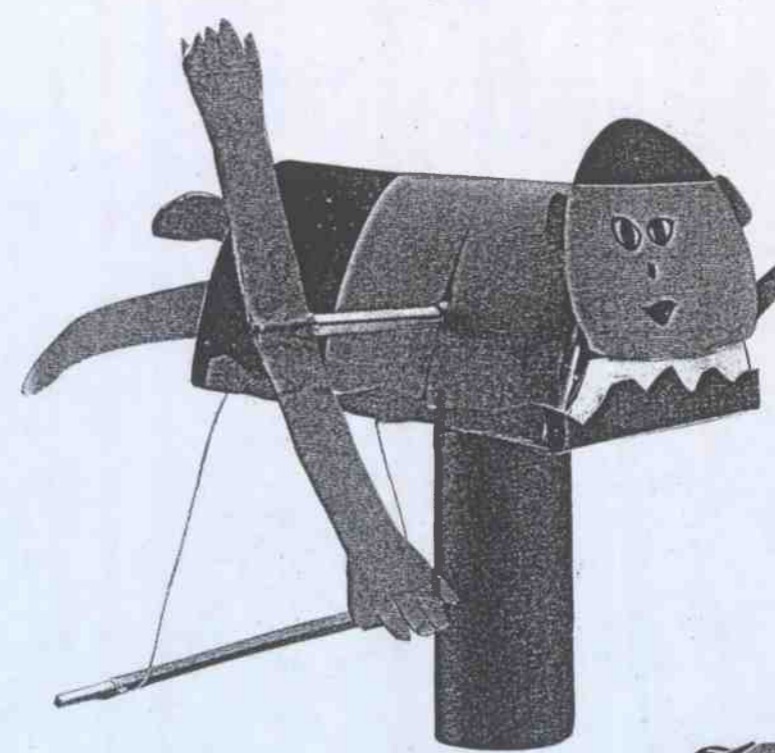

ひもで回る

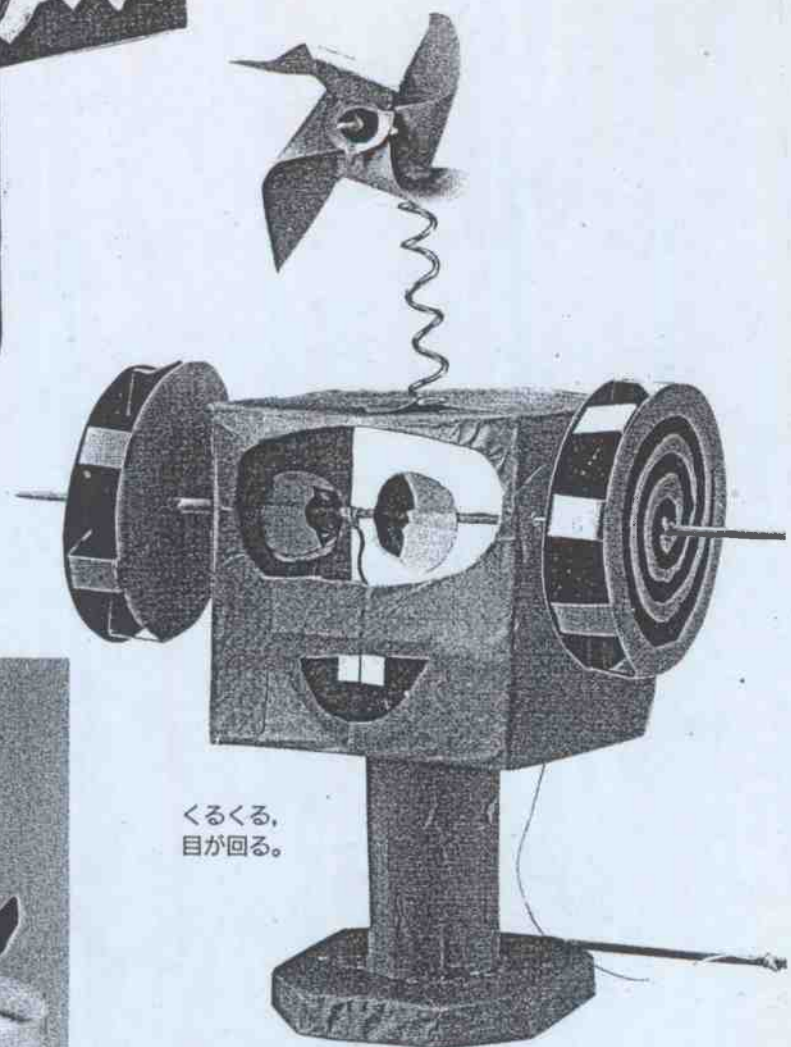
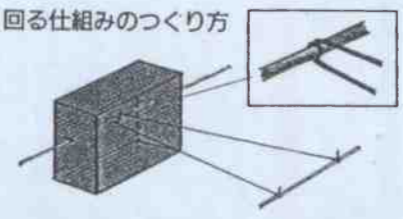
竹ひごに、ひもをまいて引っぱると、くるくる回る仕組みを生かして、楽しいおもちゃをつくろう。

ほくは水泳がとくい。

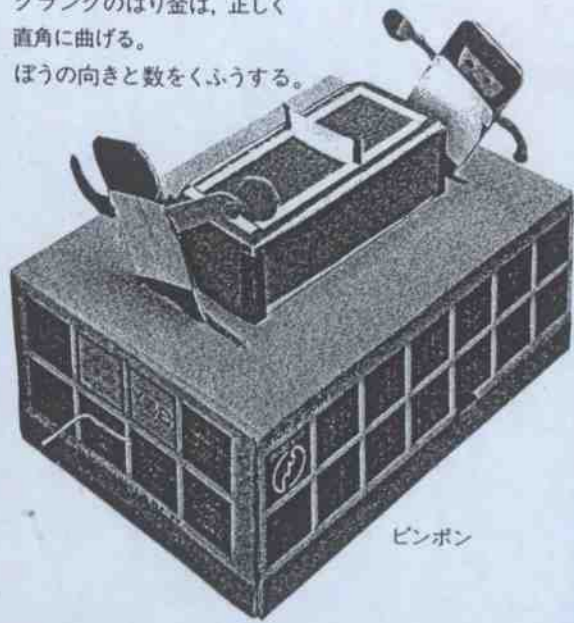
回る仕組みのつくり方

くるくる、目が回る。

●どこが回るのか、どのように動くのか、考えてつくる。

クランクのはり金は、正しく直角に曲げる。ぼうの向きと数をくふうする。

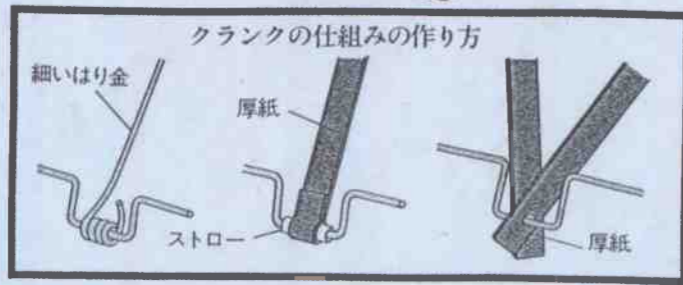
ピンポン

■仕組みができたなら、くり返し試してみる。

わには、ハンドルを回すと、口としっぽが動く。鳥は、頭とはねと足が同時に動く。

クランクの仕組みの作り方

細いはり金

厚紙

ストロー

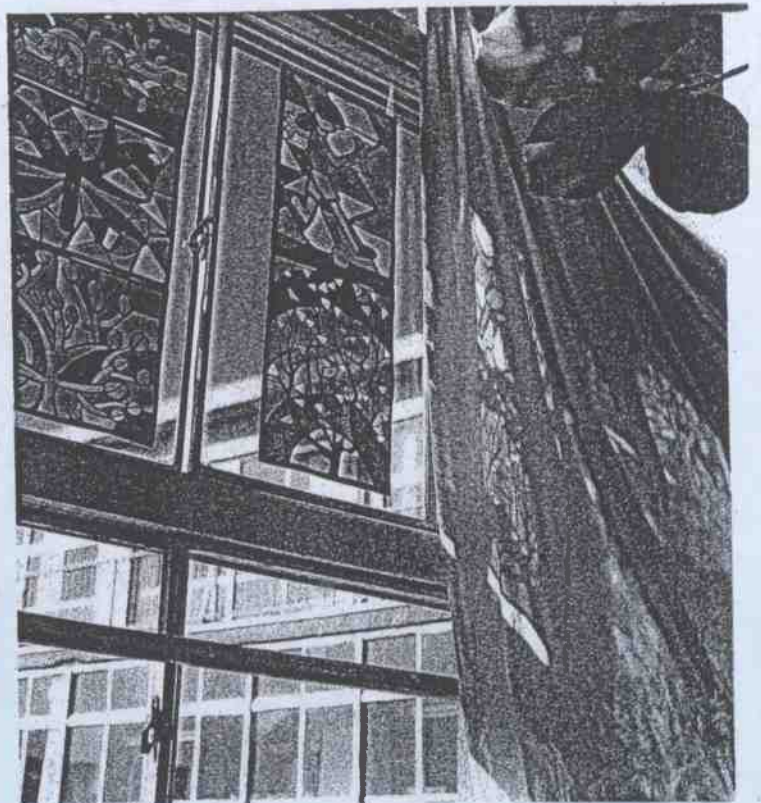
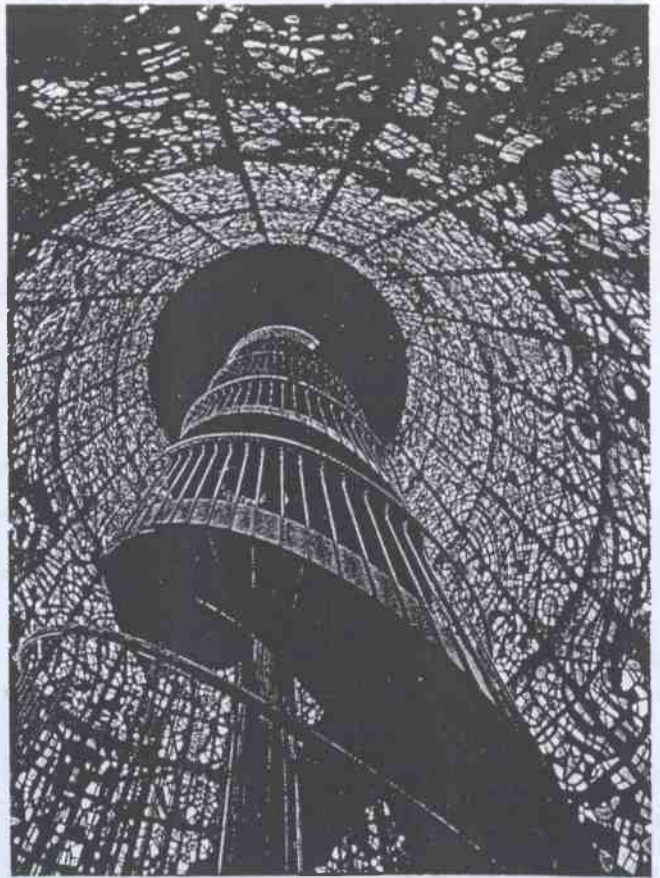
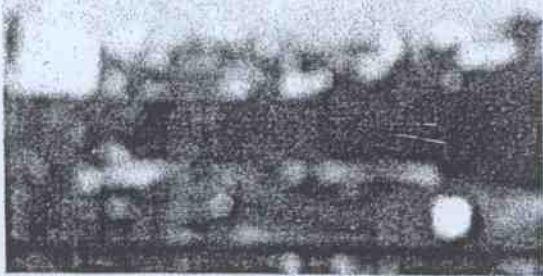
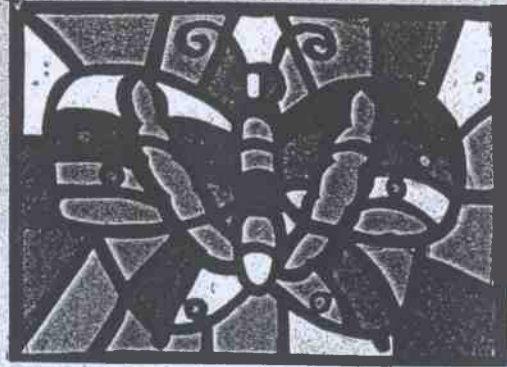
厚紙

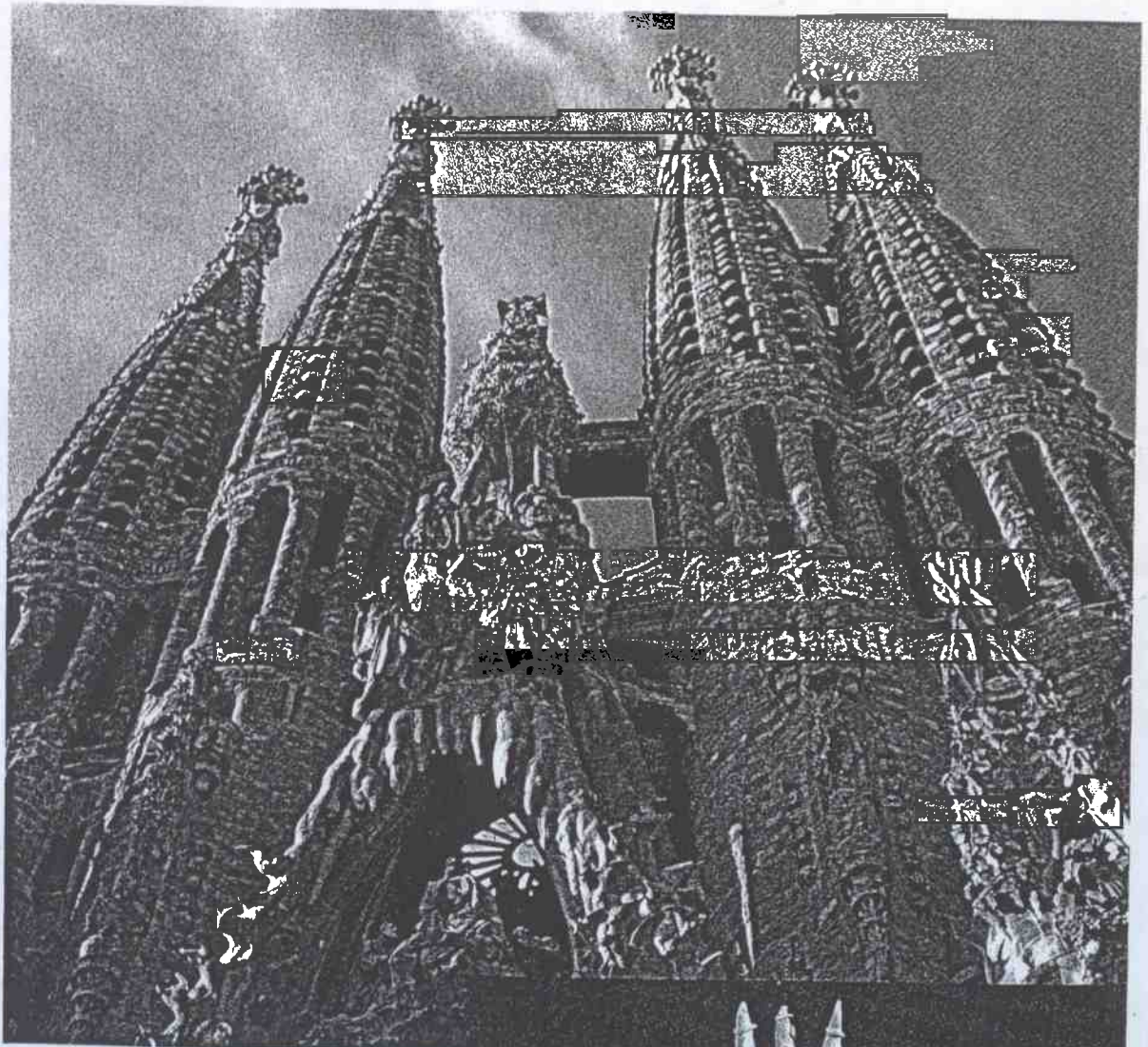
ペンギンの親子

光のシンフォニー
ほろろ ありてい
(箱根 彫刻の森美術館)

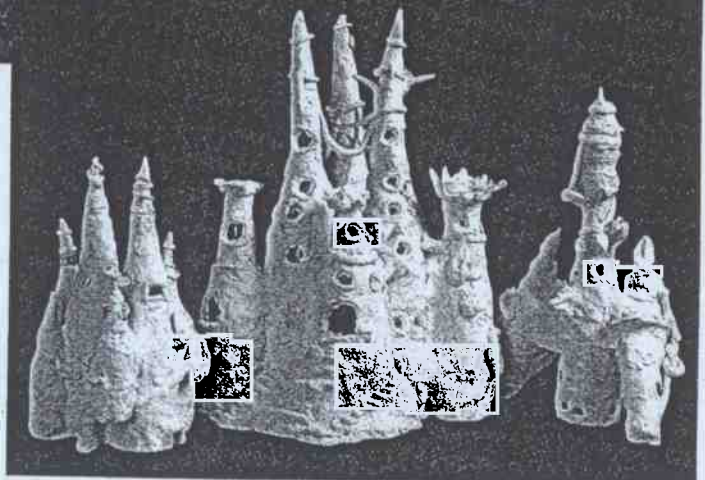

せい家ぞく教会(部分)
ガウディ(スペイン・1852~1926)

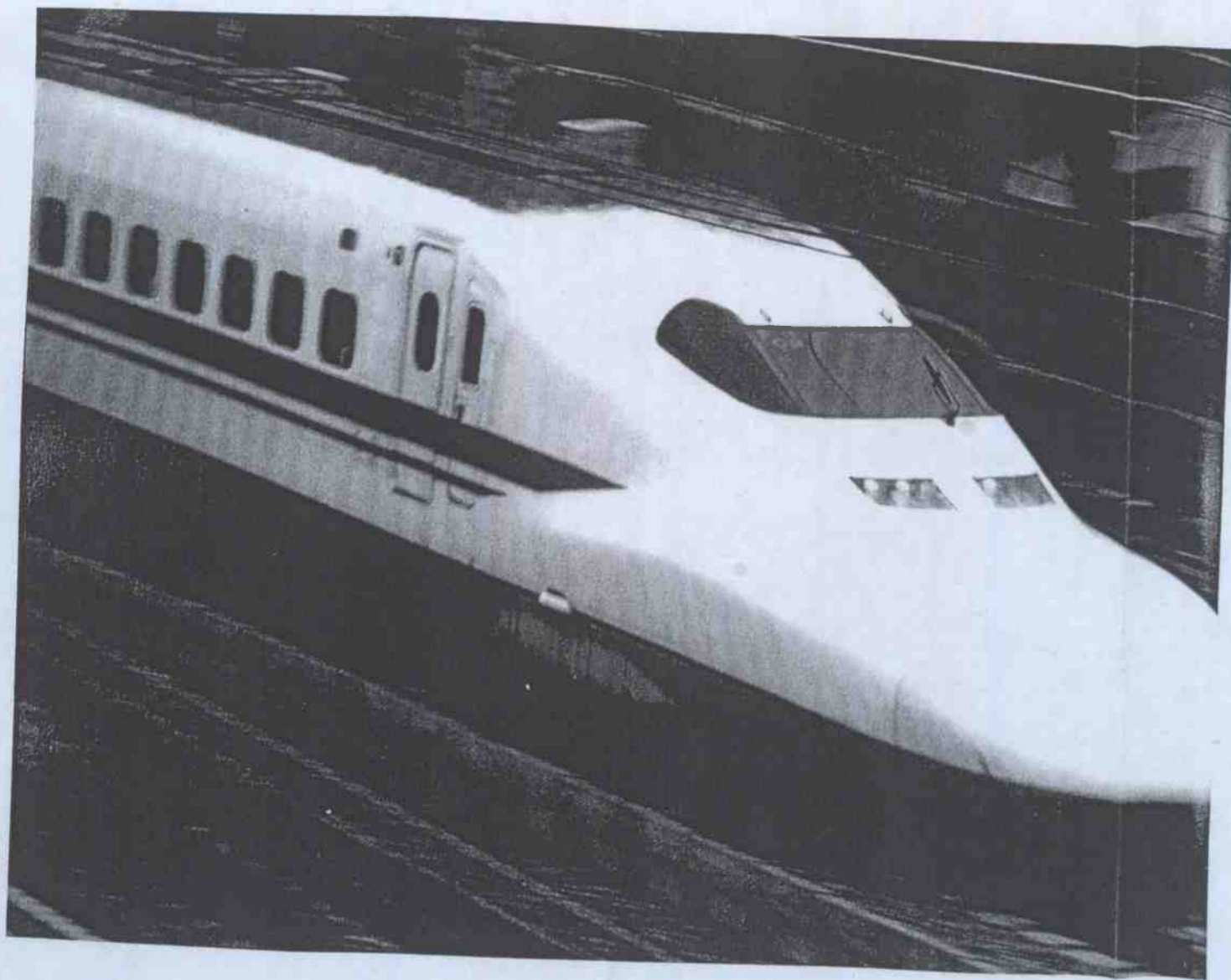
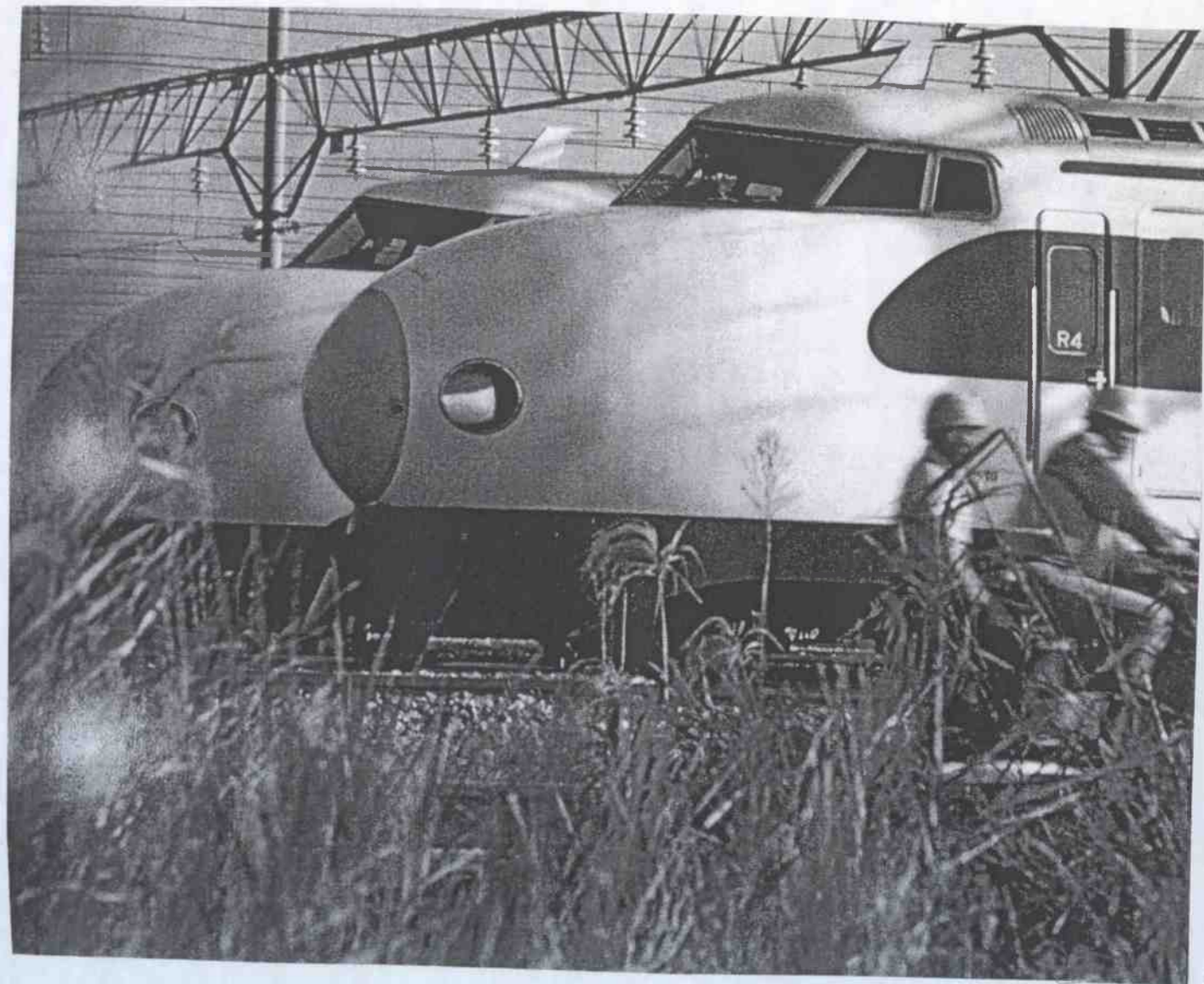
ふしぎなとう

上のたてものは、120mもある高い
スペインの教会です。

わたしたちも空きびんを組み合わせ
て、ふしぎなとうを作ってみよう。

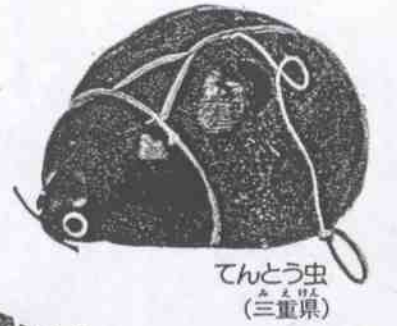
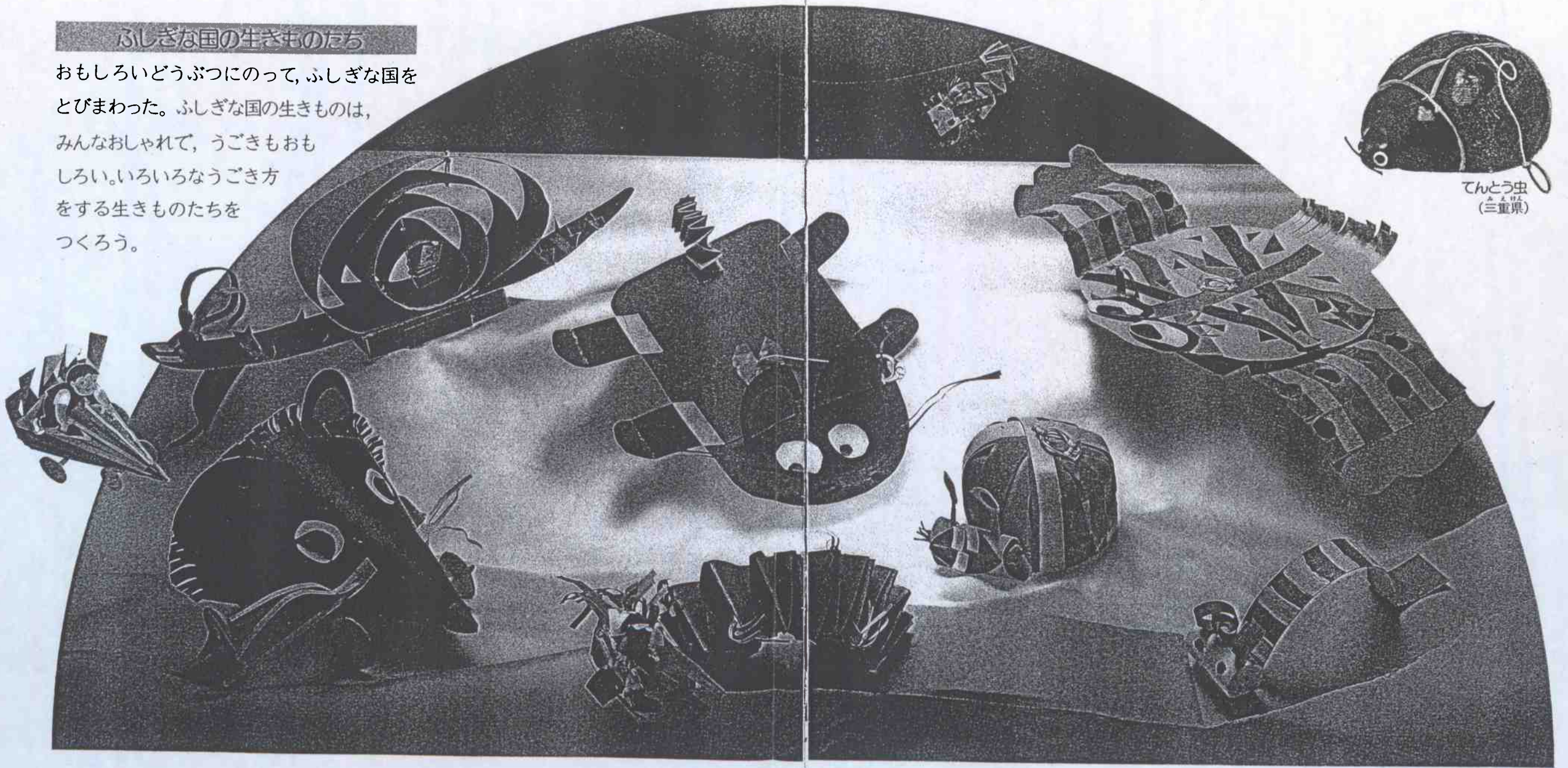

[一番大きい作品の高さ53cm]

ふしぎな国の生きものたち

おもしろいどうぶつにのって、ふしぎな国を
とびまわった。ふしぎな国の生きものは、
みんなおしゃれて、うごきもおも
しろい。いろいろなうごき方
をする生きものたちを
つくろう。

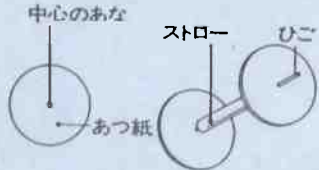

てんとう虫
(三重県)

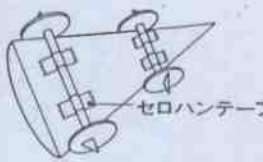
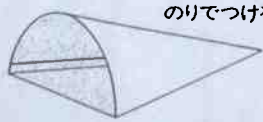
風でうごくどうぶつ

ひごと車をしっかりとめる。

のりでつける。

ゴムの力でうごくどうぶつ

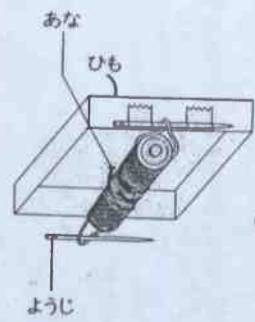
つけた 電池 わんちゃく テープ わゴム

電池にわゴムをかけて、ねんちゃくテープでとめる。

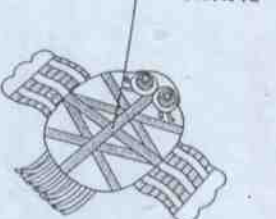

たこ糸のはしをセロハンテープでとめて、まく。

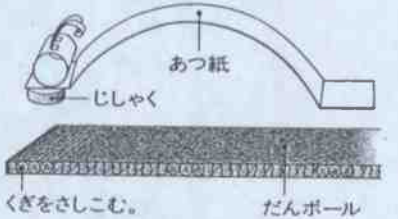
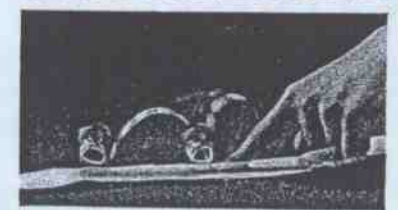
あなにたこ糸を通す。わゴムをようじにかけて、はこにとめる。

もつところに、わをつける。

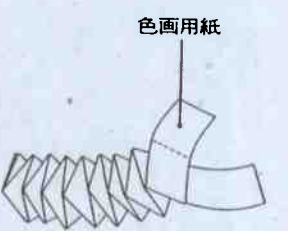

はこにどうぶつのはこをはりつける。

紙のばねとじしゃくでうごく虫

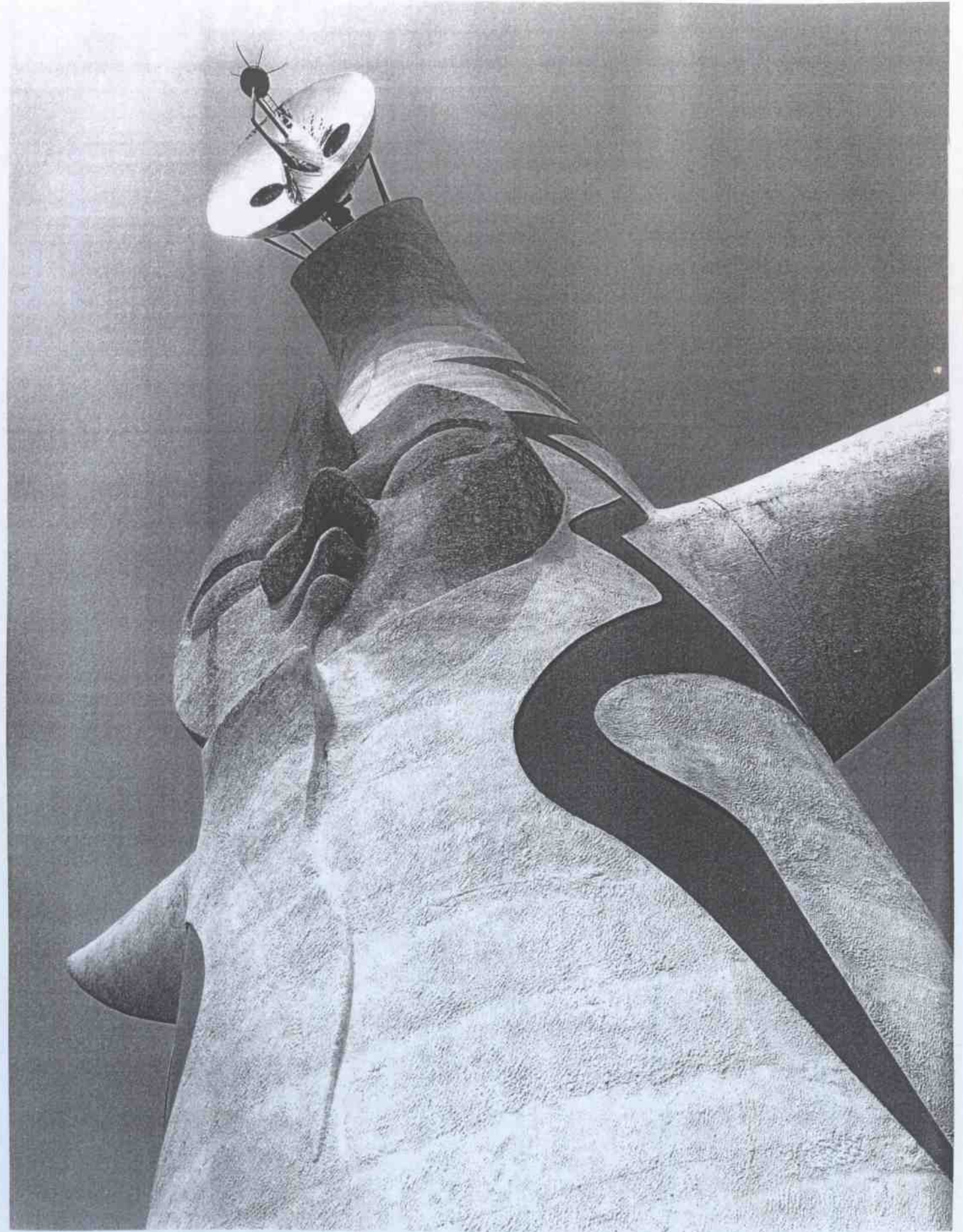
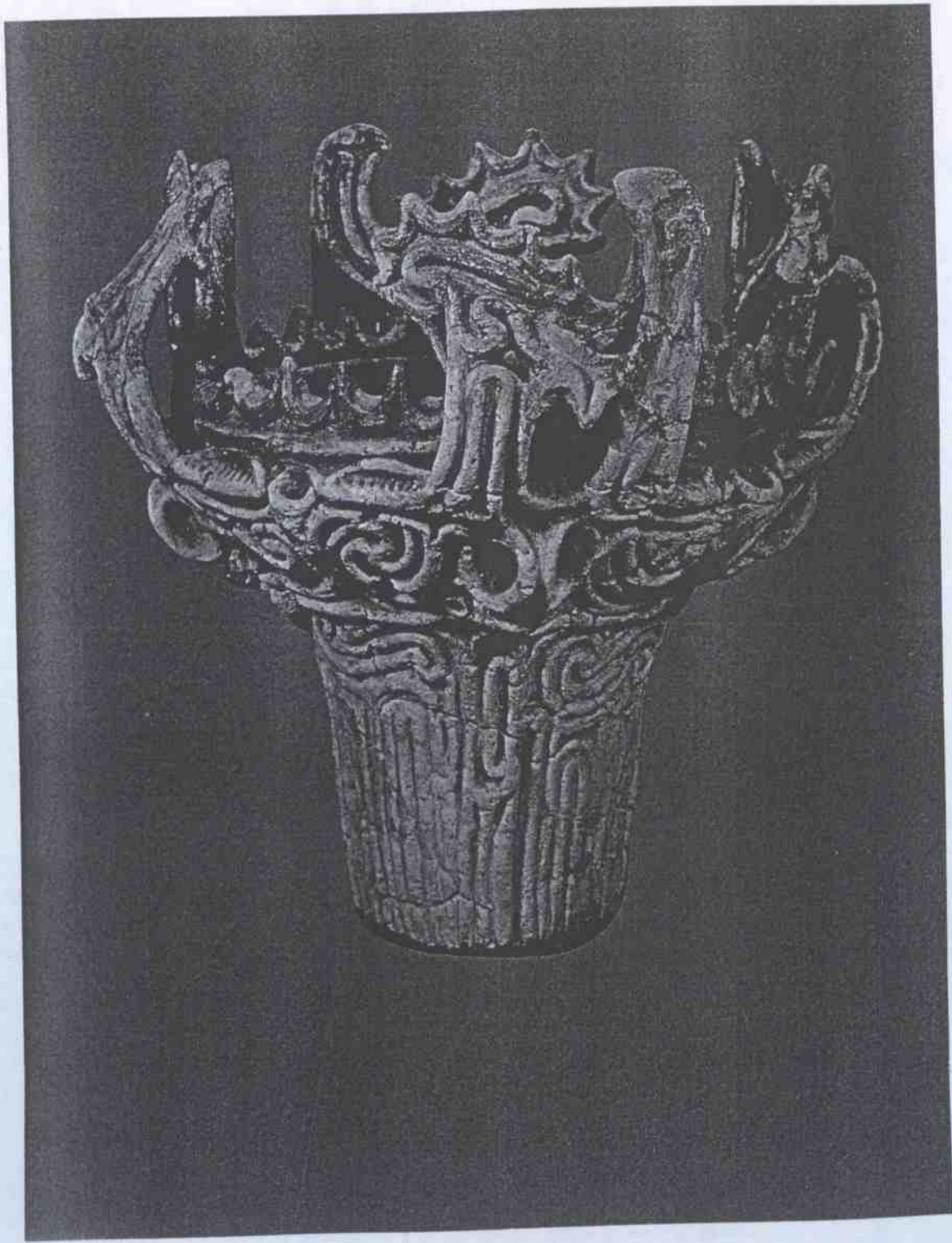

くぎをさしこむ。だんボール

くぎのところに虫のをせる。後ろをおすと、ばねの力ではね上がり、つぎのくぎへおちる。

色画用紙

たれがすんで
いるのかな。

空までとどきそうな
タワーができたよ。

ねん土をつけたしながら、すきな形をつくる。

つけたし つけたし

まるめたり、のぼしたりしたねん土を
どんどんつけたしながら、すきなものをつくろう。

くふう

どうすればしっかり
つくかな。

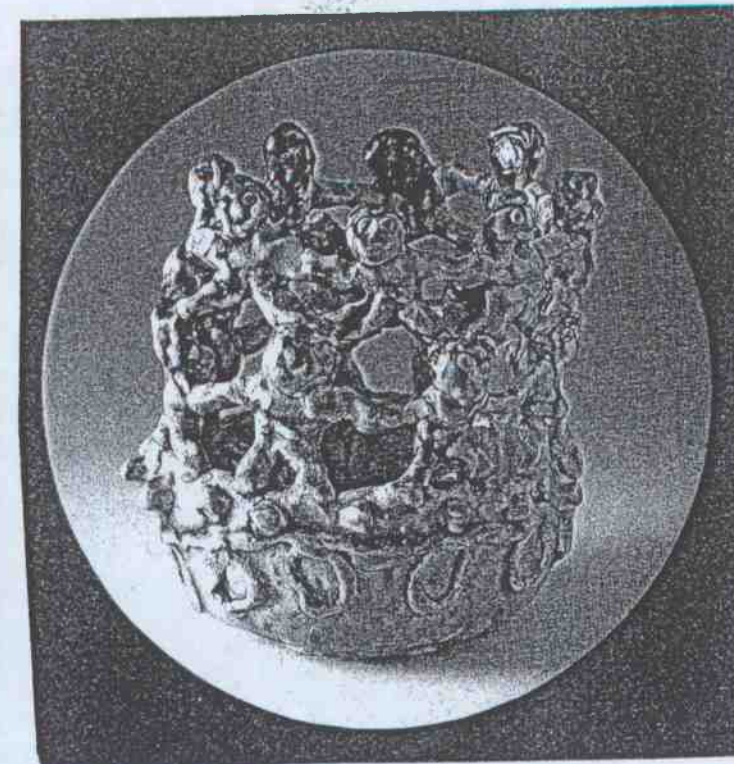

[高さ20cm]

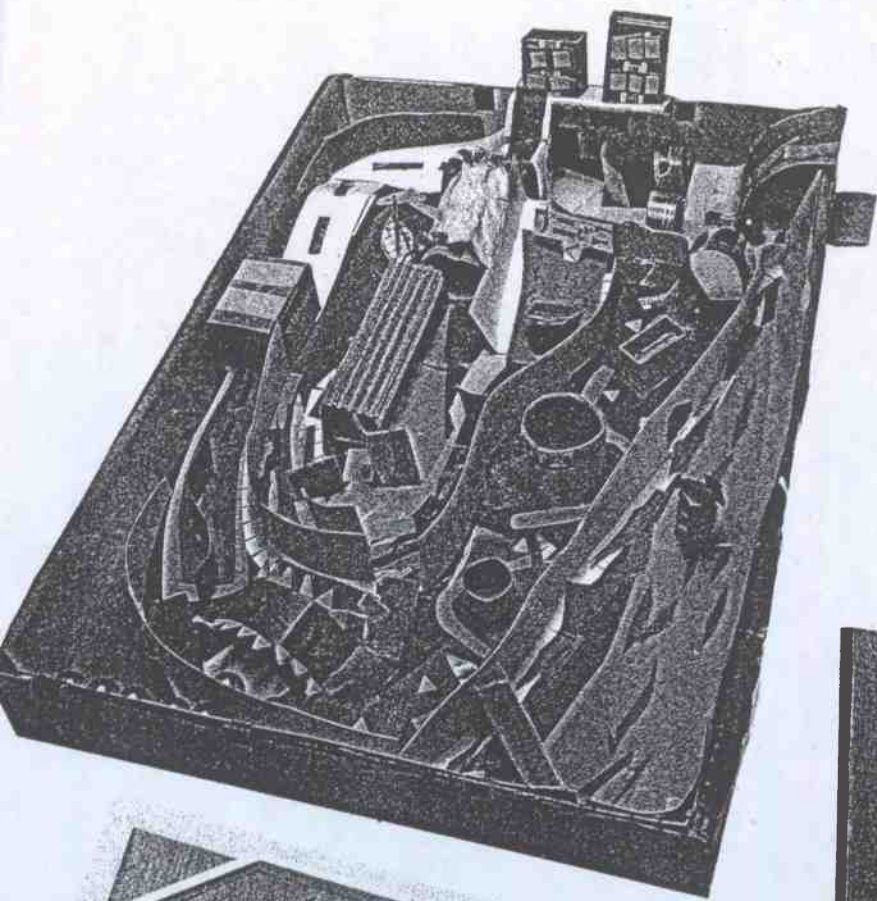
あとで

どんなものができたか見せ合おう。

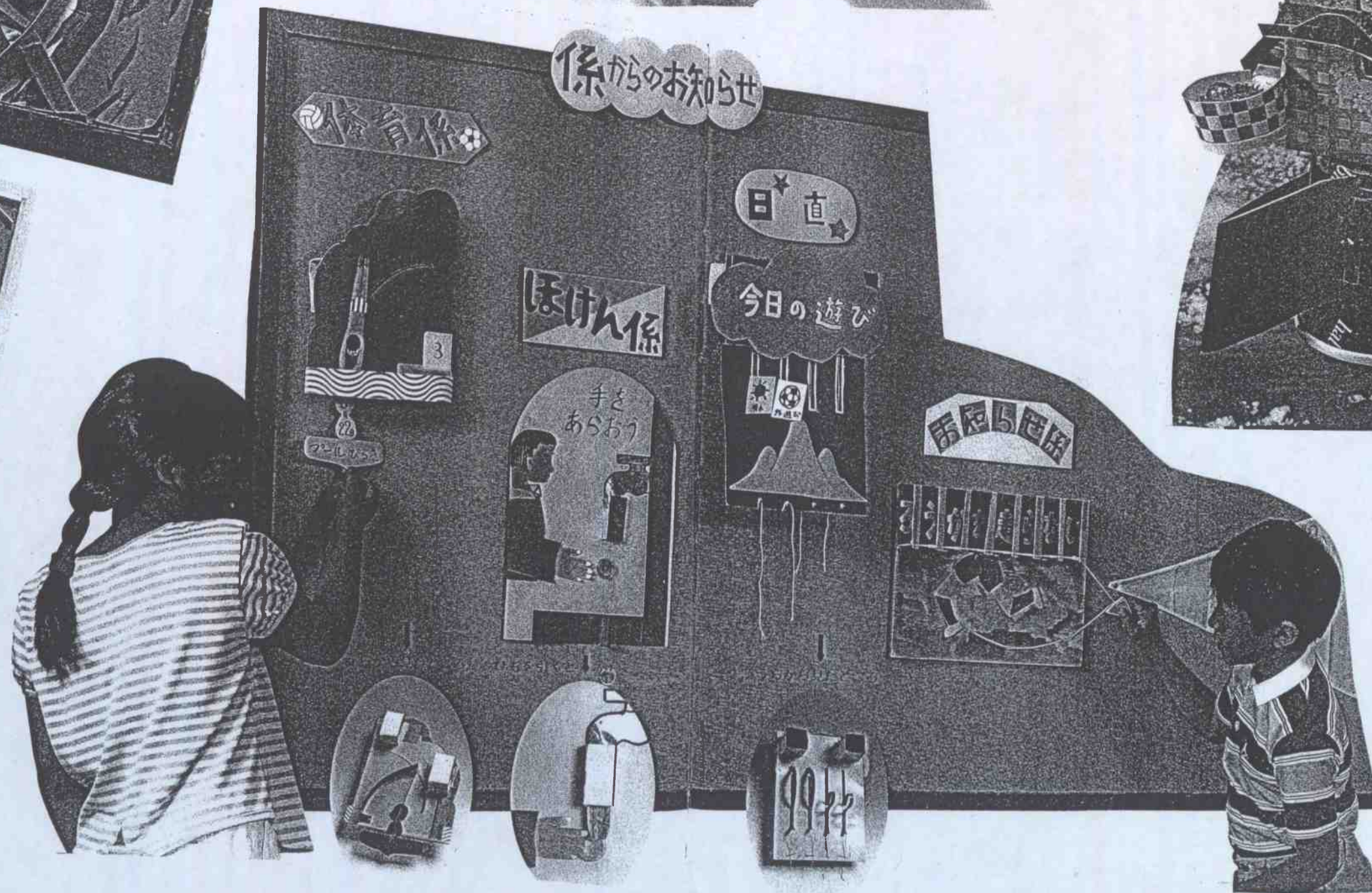
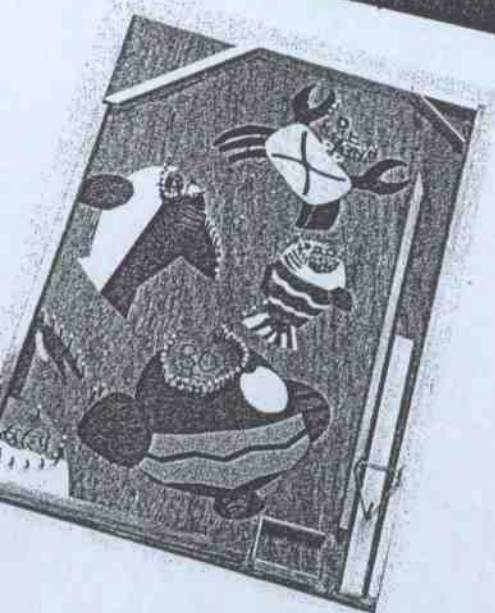
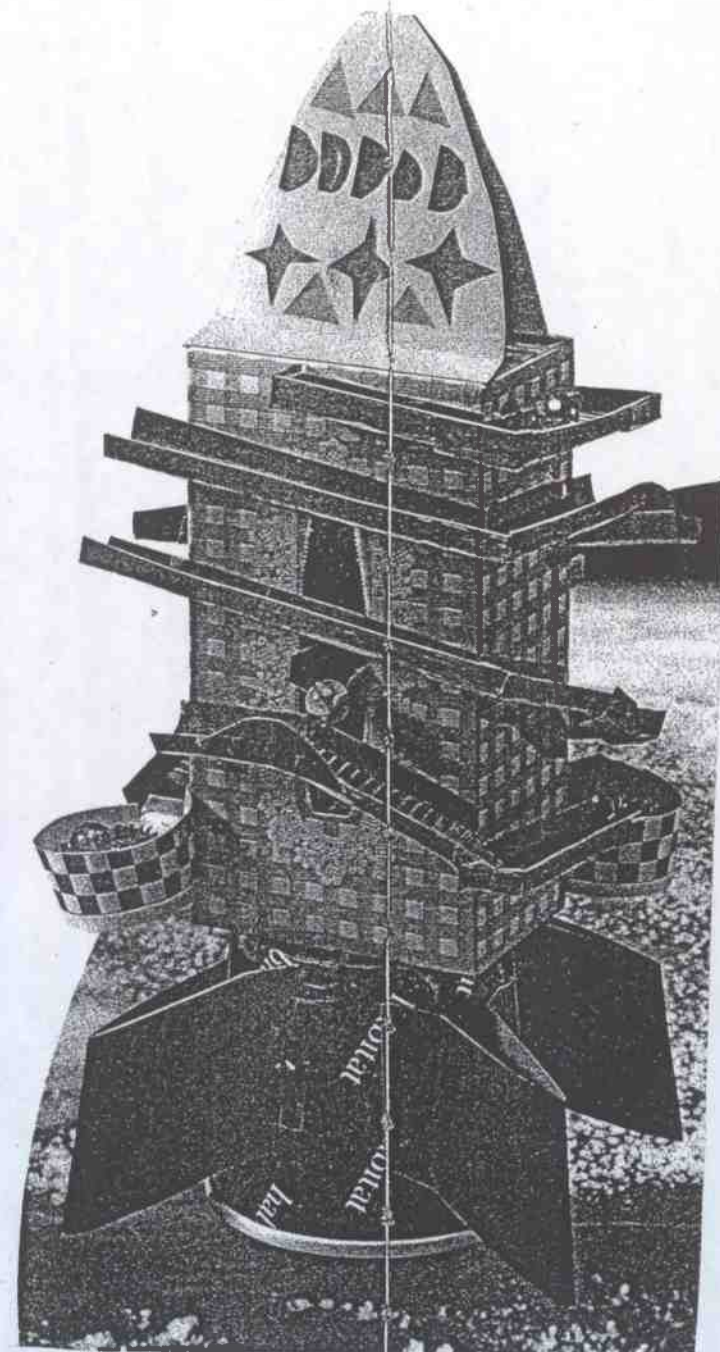
海の中にゆめの国をつくったよ。

あとで
友だちと交かん
して、遊んでみ
よう。

ならべて あそぶ
ボールがみを かざろう。

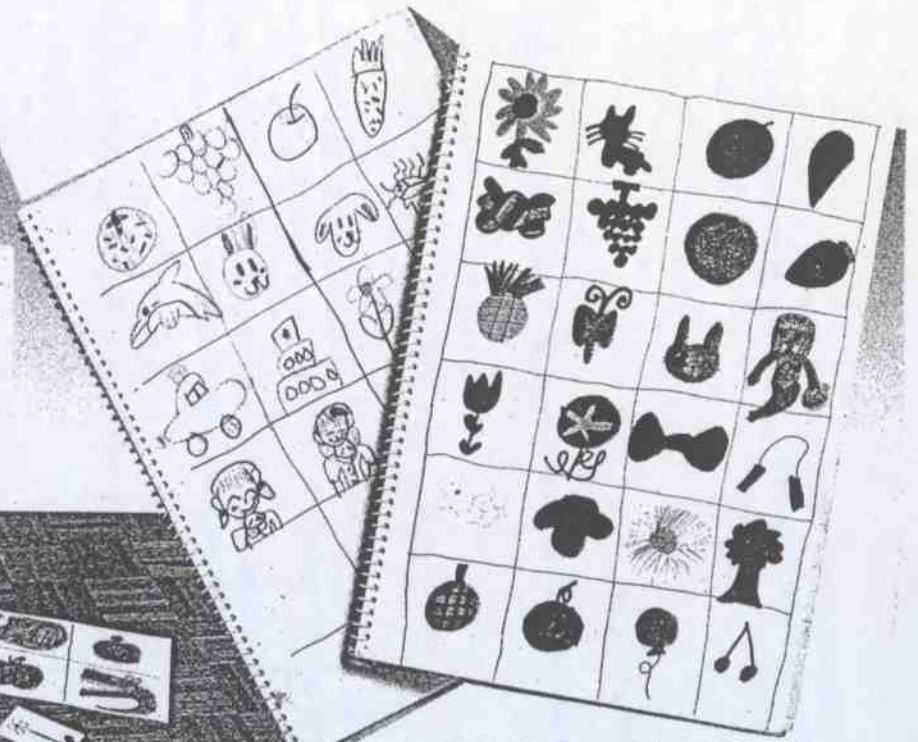

ゆびでも かけるよ。

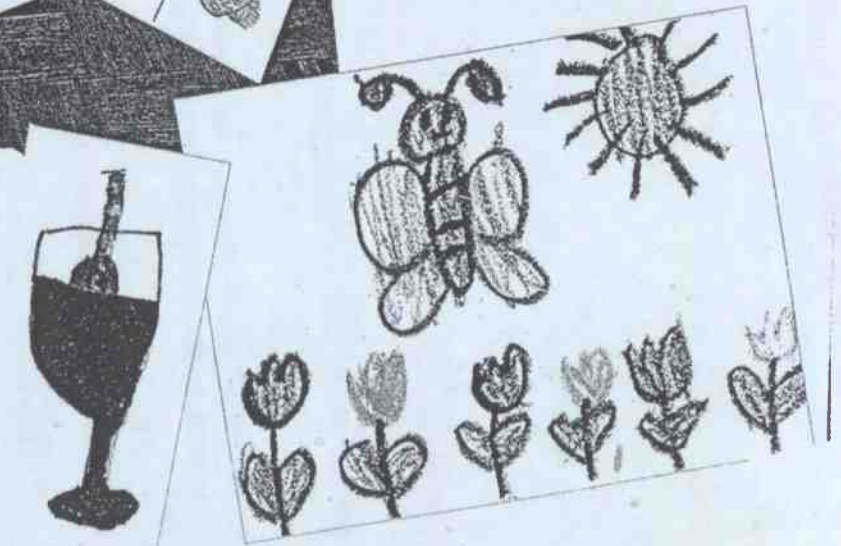
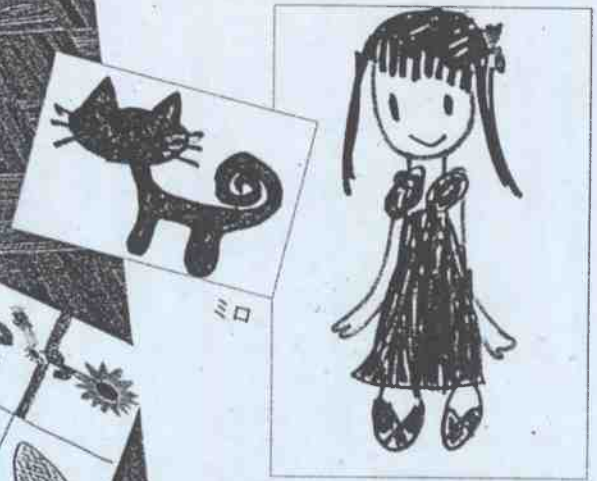
ならべかたを かんがえて、ゲームを しよう。

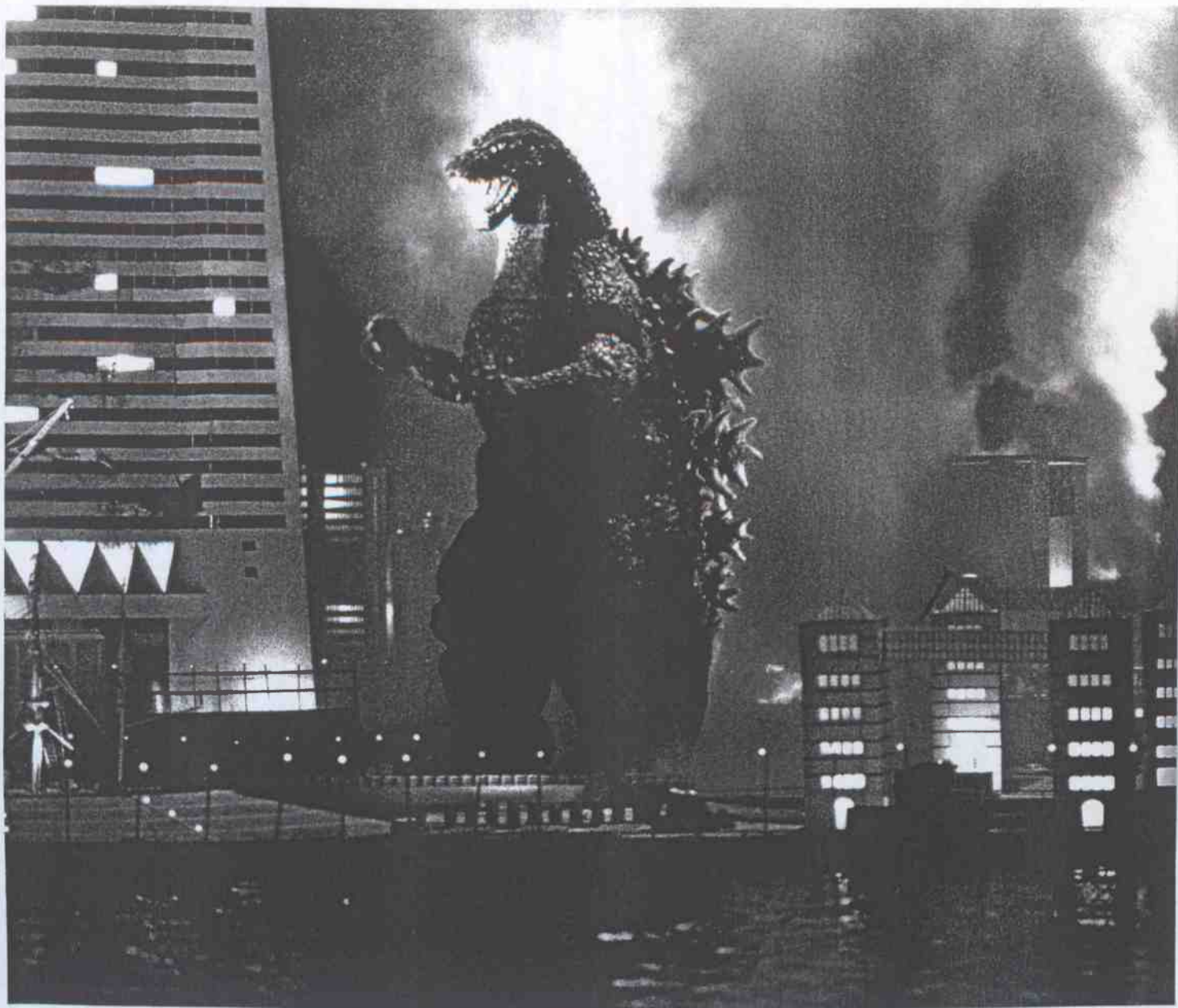

すき、すき
なあに？

ペットの ミロも だいすきです。

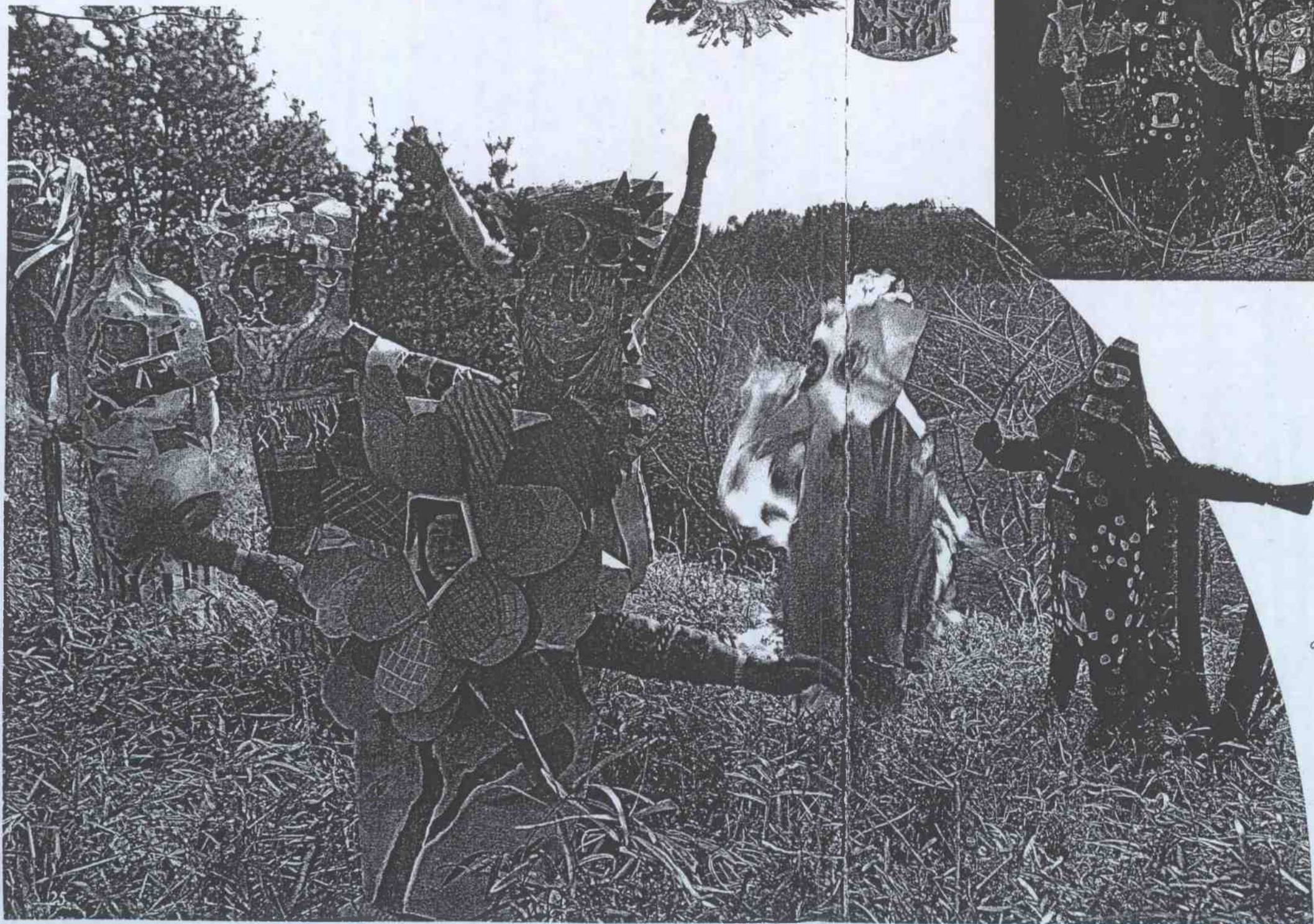
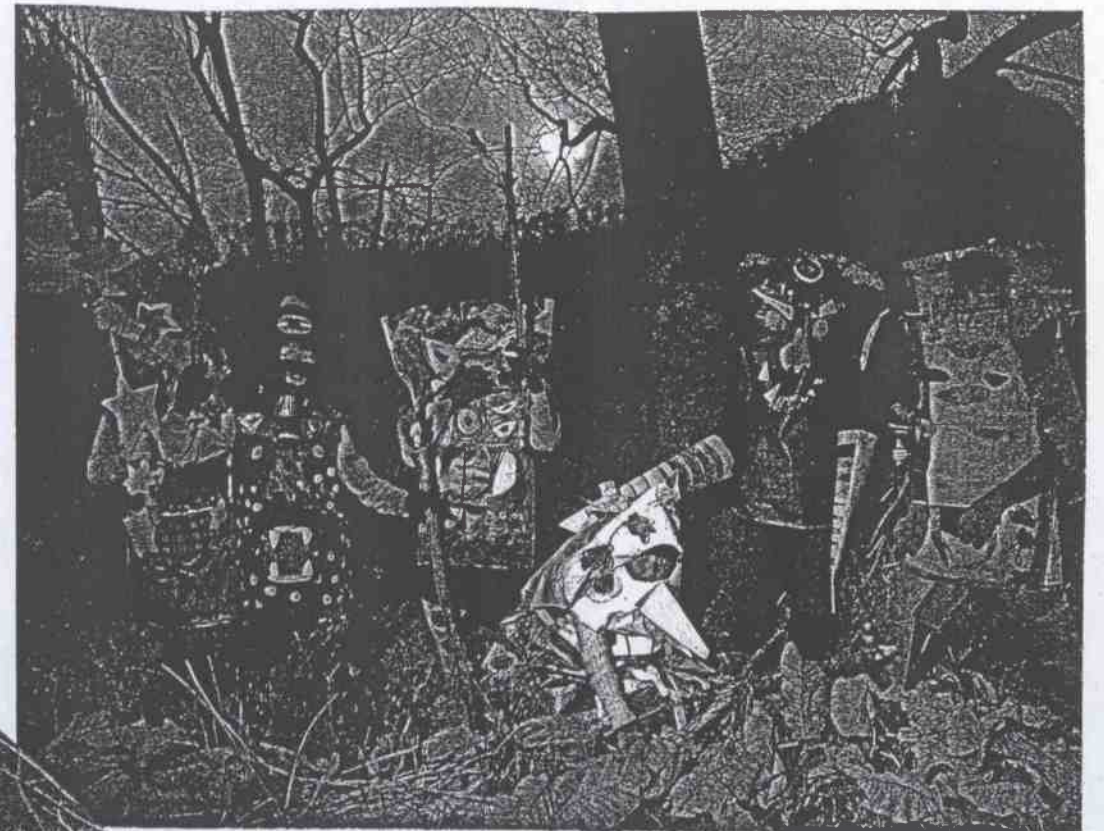
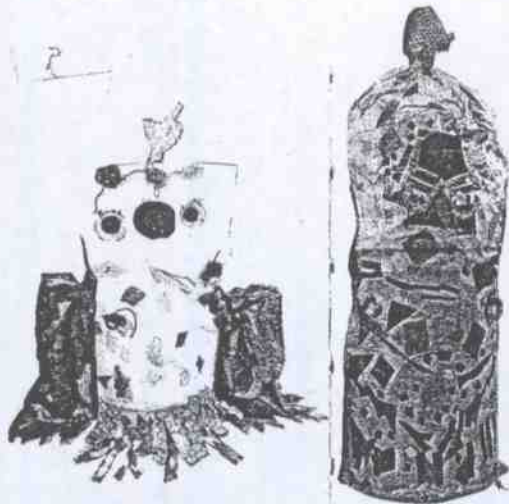

光の国とくらやみの国

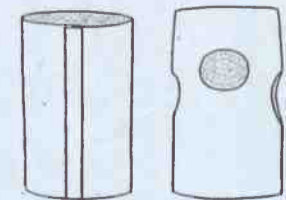
げきあそび

光の国は、野原にいっぱい花がさいて、鳥たちが空にむかって、はねを広げる。たいようがしずみ、みんながひっそりとねむりにつくころ、くらやみの国のものたちが、うごきはじめる。ゆめで見たことをお話にして、げきあそびをしよう。

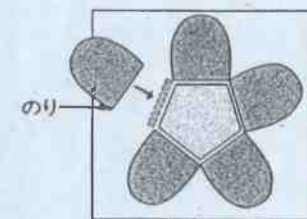
いしよのつくり方

いろいろくふうしてみよう。

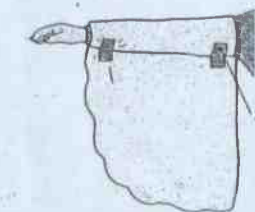
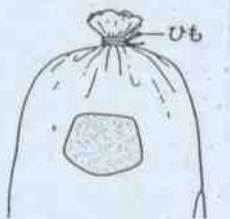

紙をおり、ねんちゃくテープでとめ、顔と手が出るところに、あなをあける。

紙を花びらの形に切り、のりではる。

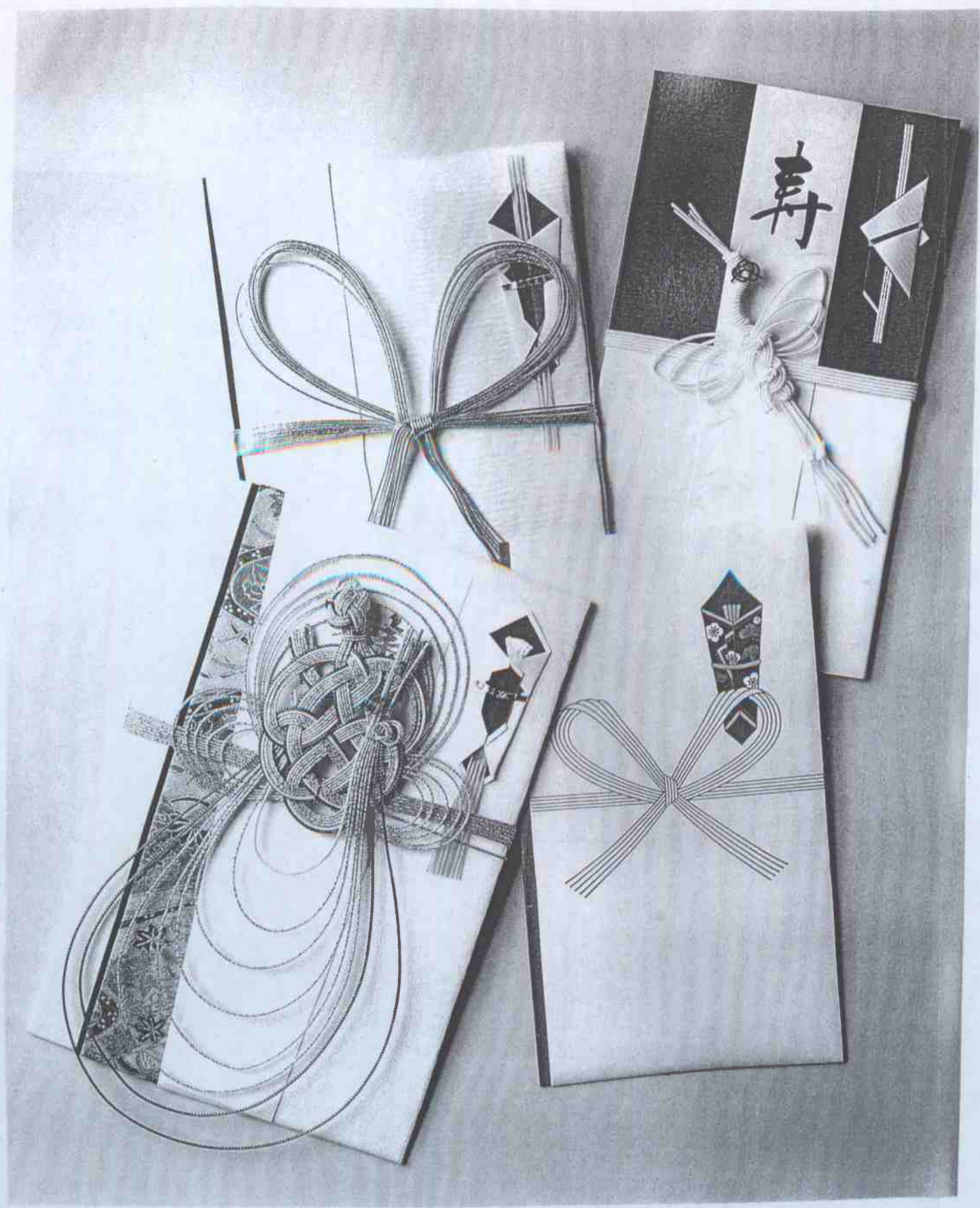

上のほうをひもなどで、しばる。

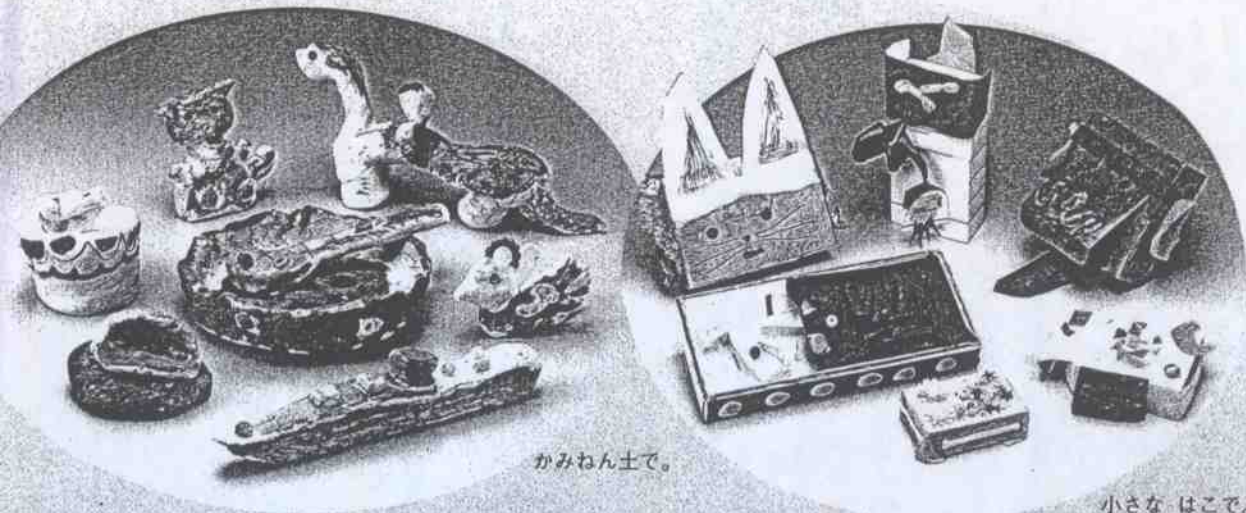

ビニルや光るものをつけてみる。

ねんちゃくテープ

●プレゼントは どんな ざいりょうで つくろうかな？

かみねん土で。

小さな はこで。

●どんな パーティーを したら たのしくなる？

こころの こもった プレゼント すてき！

●どんな つつみかたが うれしいかな？

かわいらしく つつみたいな！

はこに つめて。

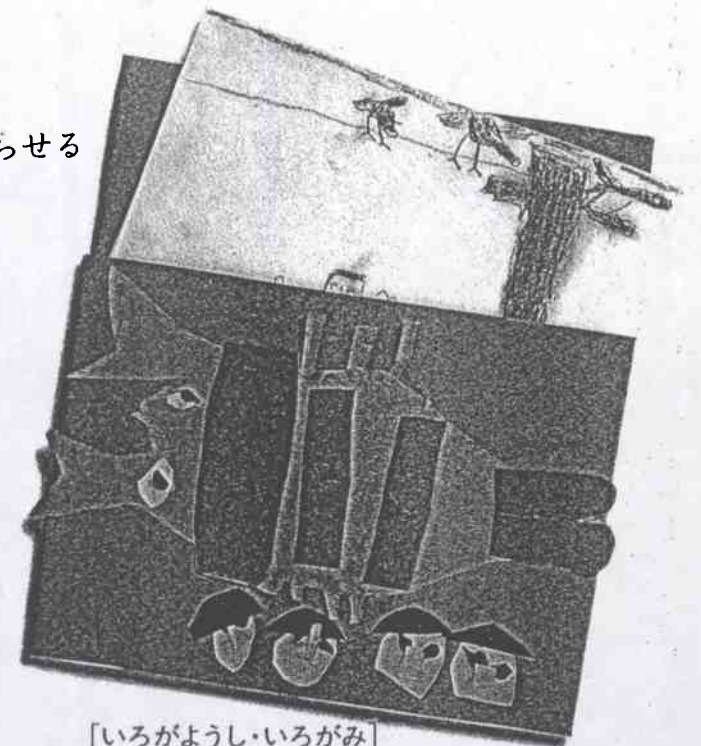
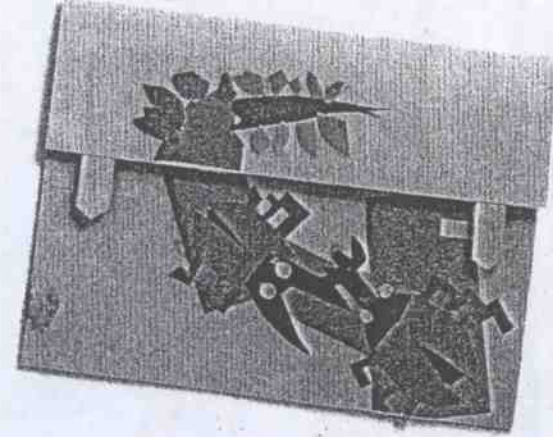
ぎんちゃくつつみで。

リボンや モールで 口を むすふ。

おたよりいれ

がっこうの ことを えにかいて しらせる
きれいな おたよりいれをつくろう。

■ていねいにおって つくる。

[いろがよし・いろがみ]

おたよりいれの つくりかた

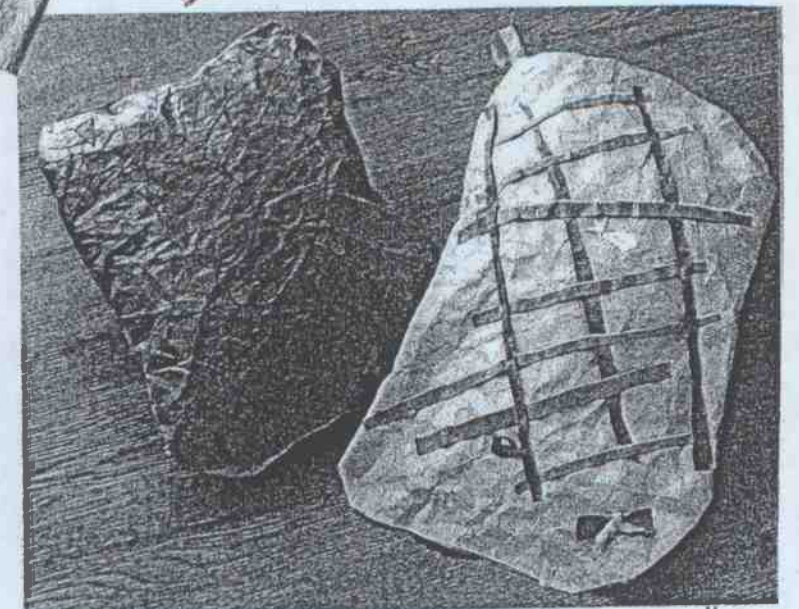
はしと はしを あわせて しっかり おる。

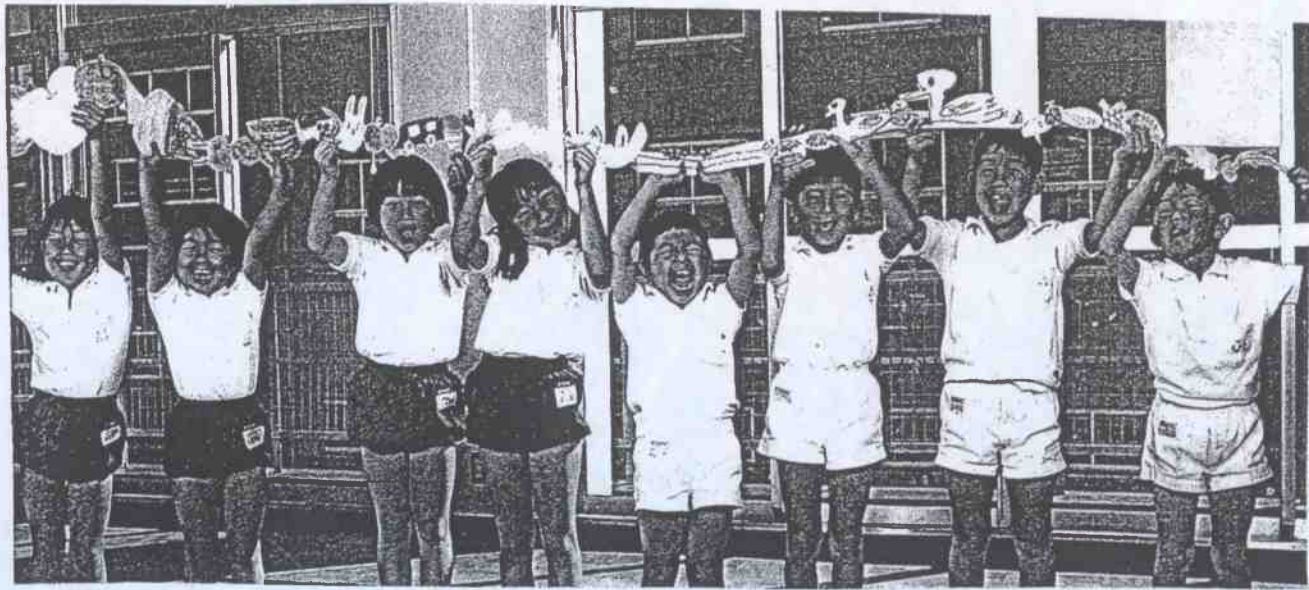
「フルーツ村のバスケット」
お友だちにかこまれて、ミカンくんも
うれしそうでしょ。

「たからもの入れ・ティッシュ入れ」
ほかにもどんなふくろができるかな。

かみで あそぶ

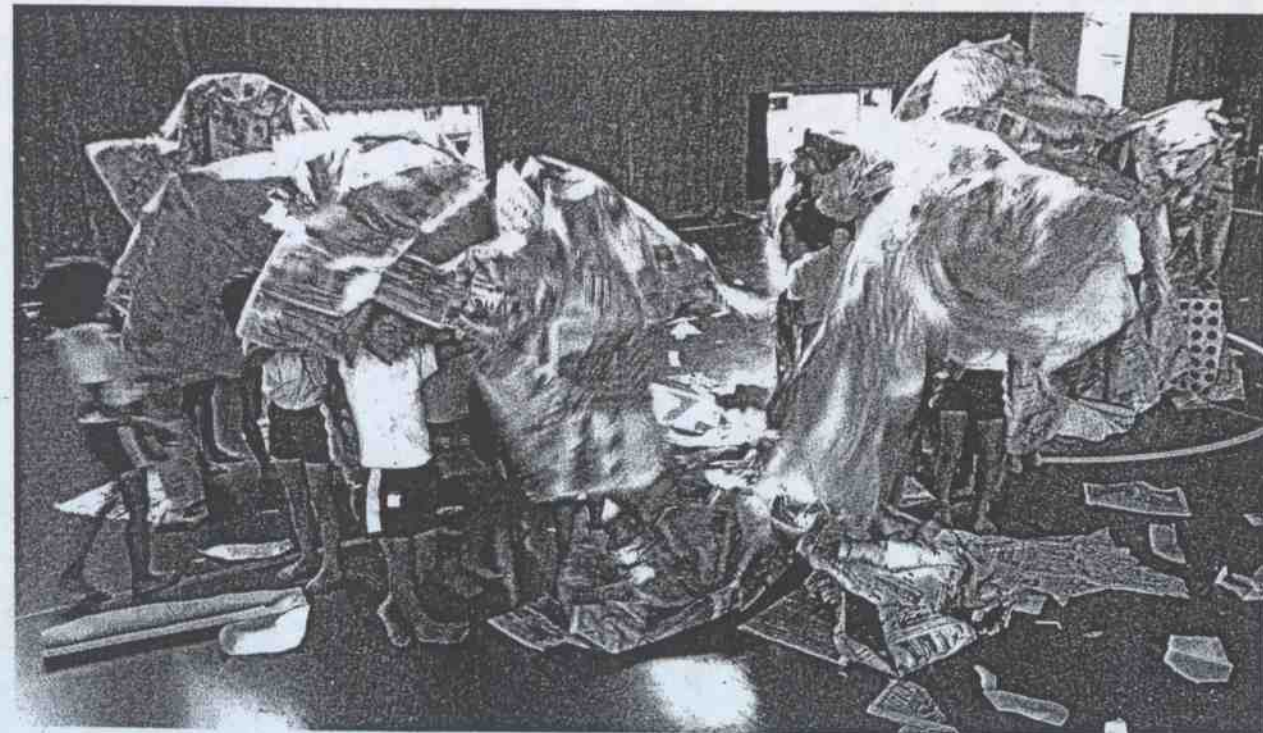
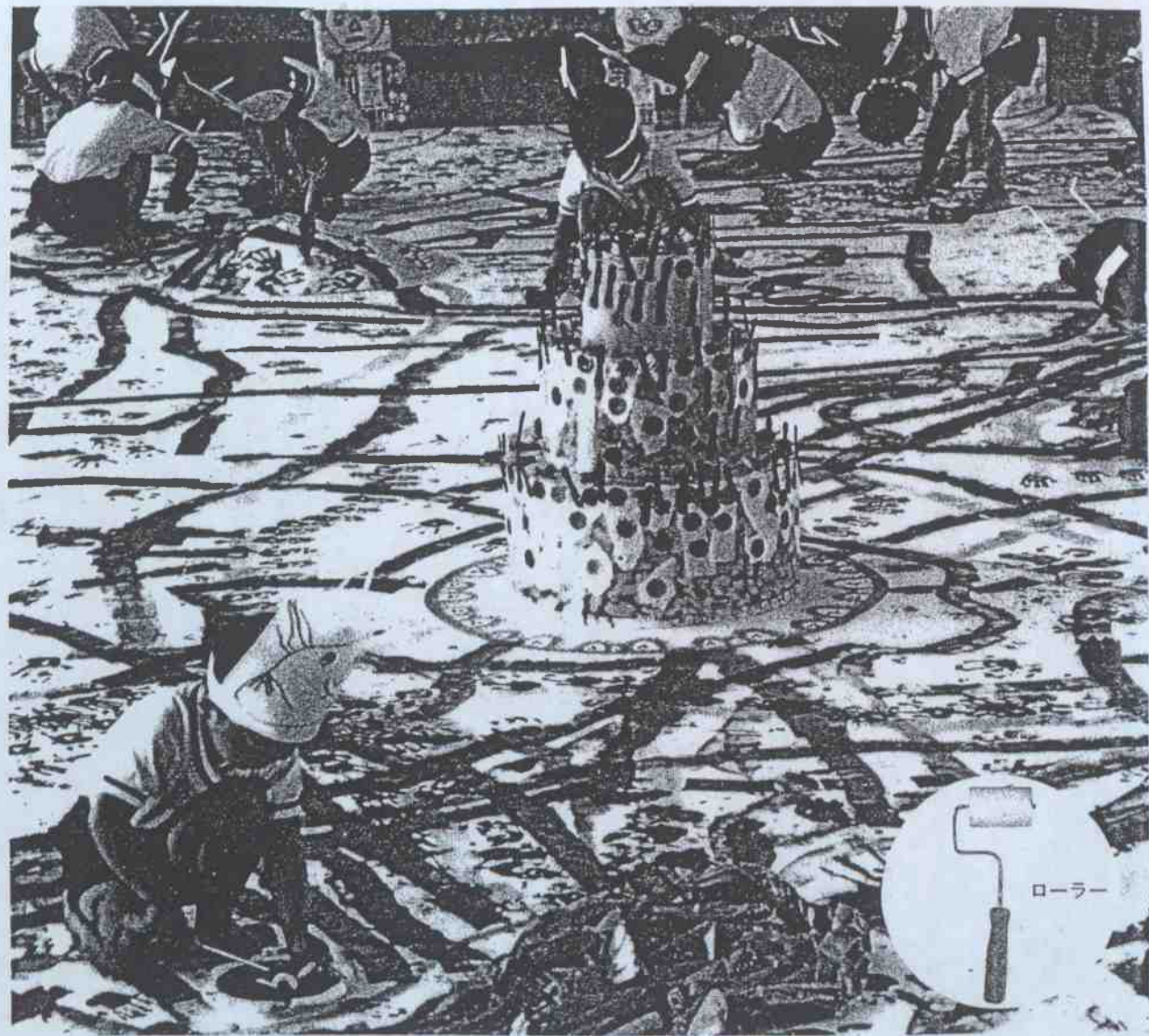
はりあわせて、おおきな かみを
つくったら、こんな たのしい
あそびが できたよ。

■どんな あそびが できるか、
みんなで そうだんする。

わあい、しまいだ。

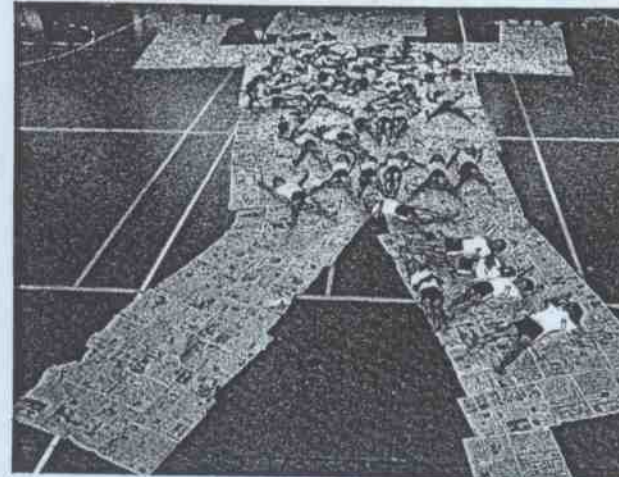

しんぶんしの
ようふく。
なにをして
あそぼうか。

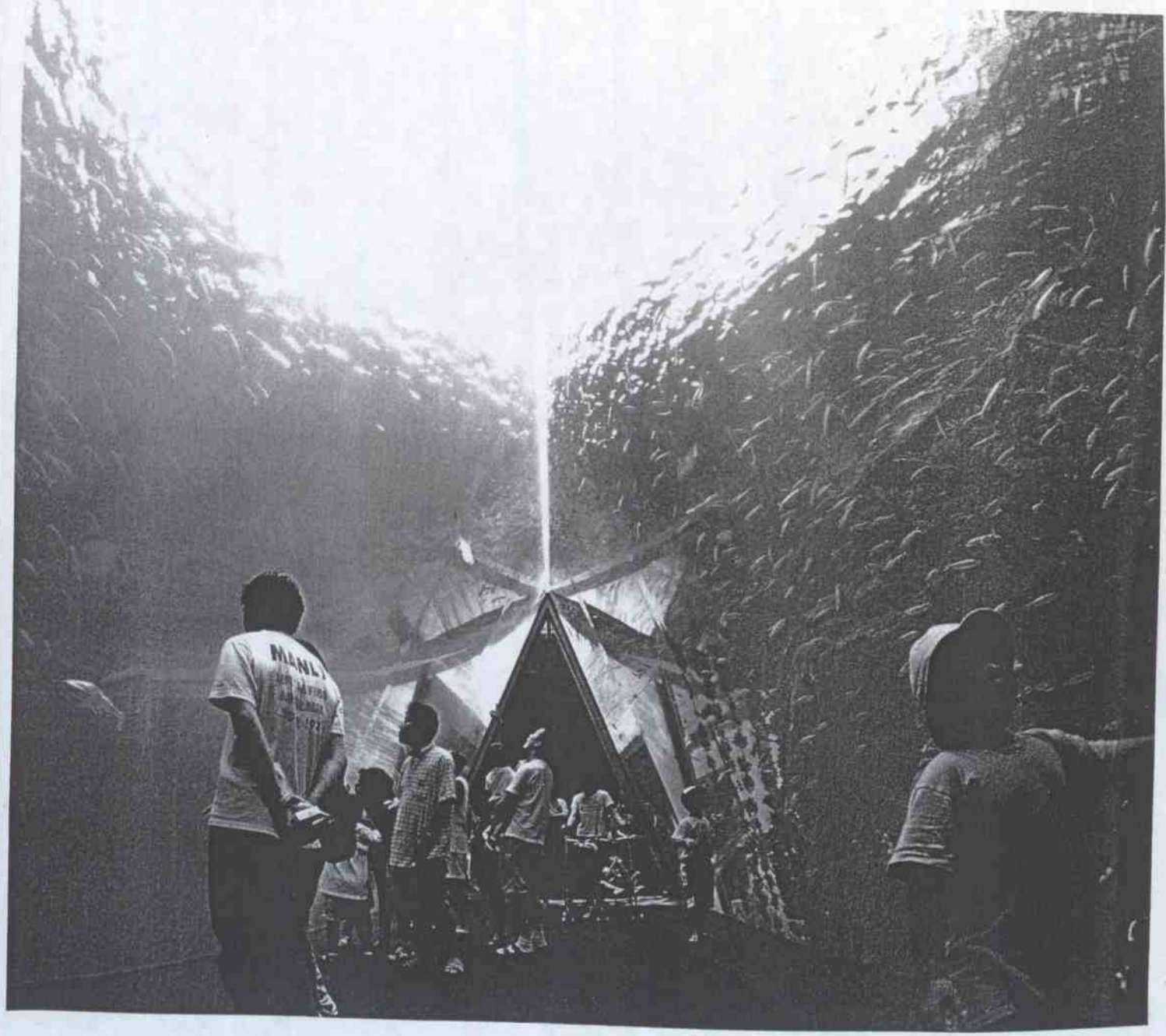
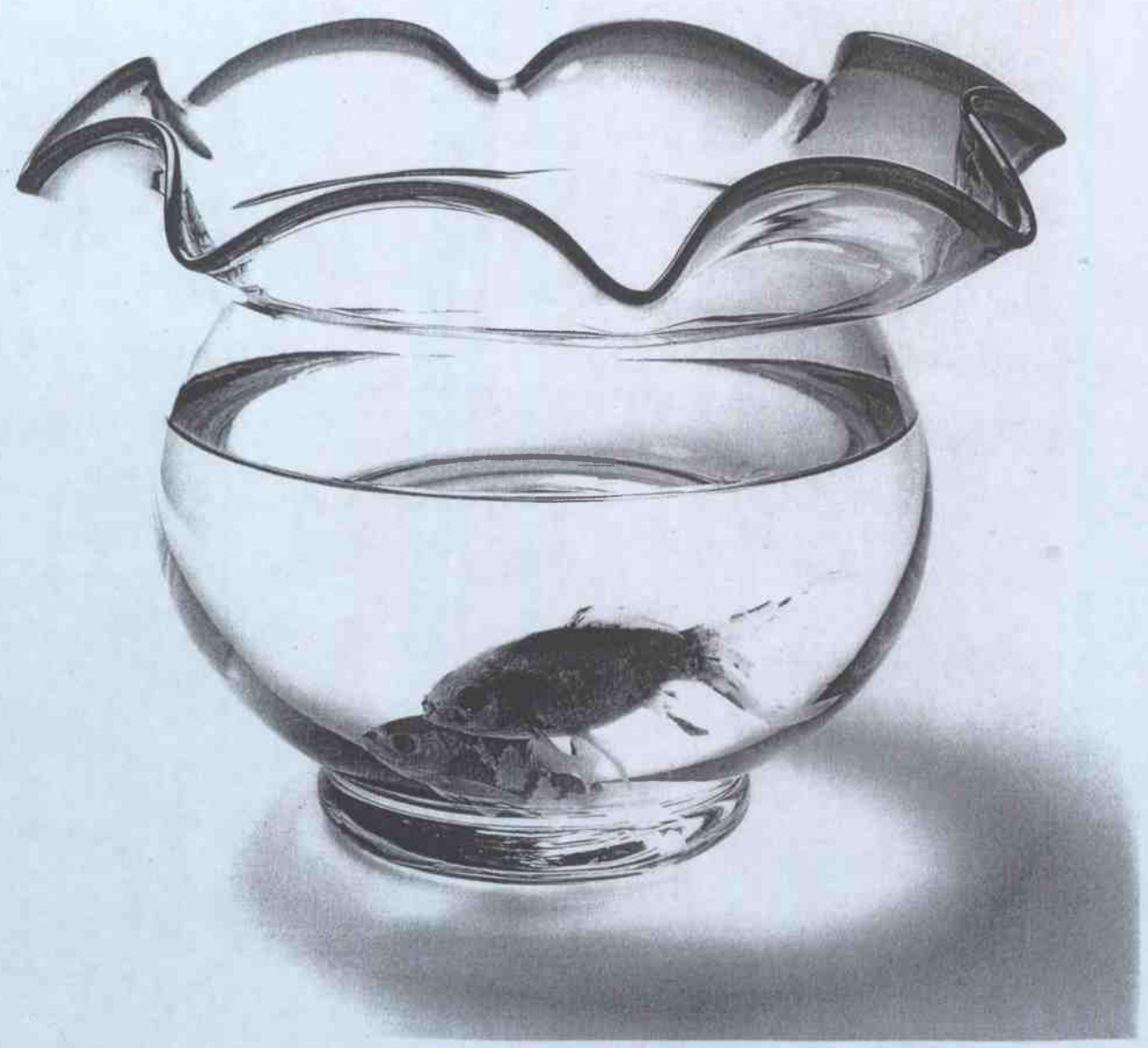

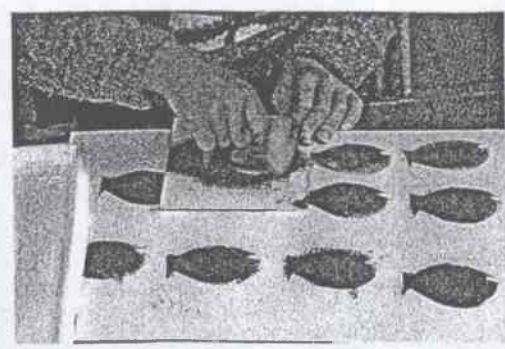
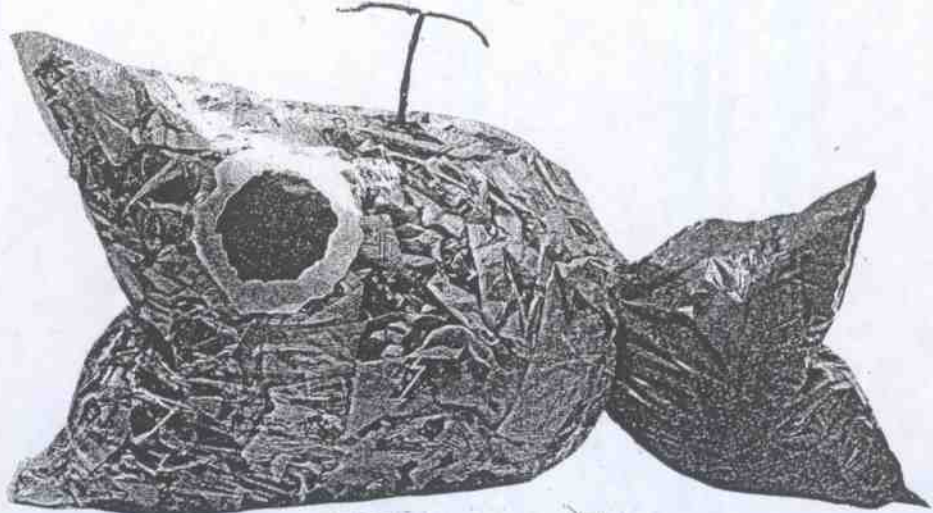
ガリバーと ともだちになった。

つけた かみを ふくろにいれると……。

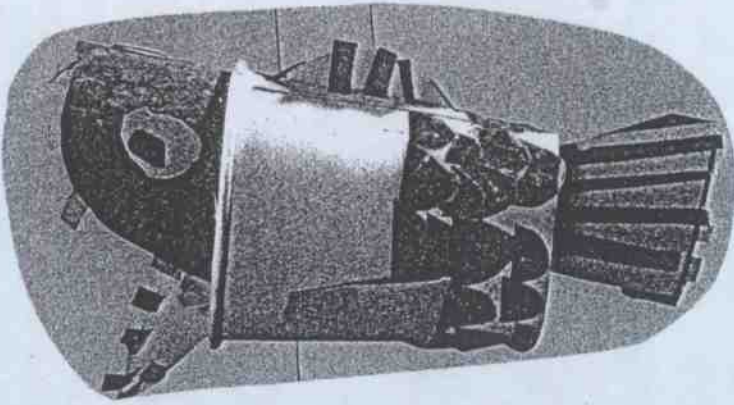
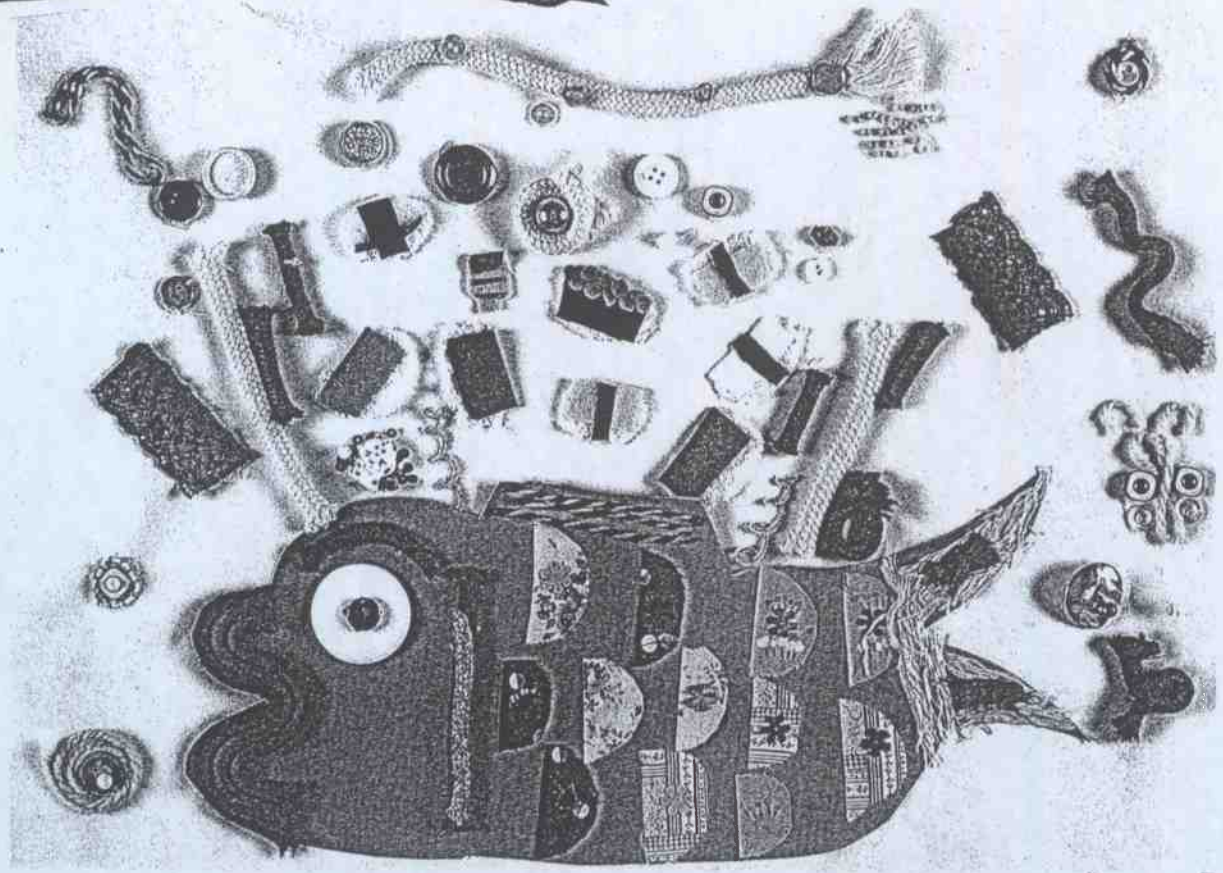

■みんなで あとしまつを しよう。

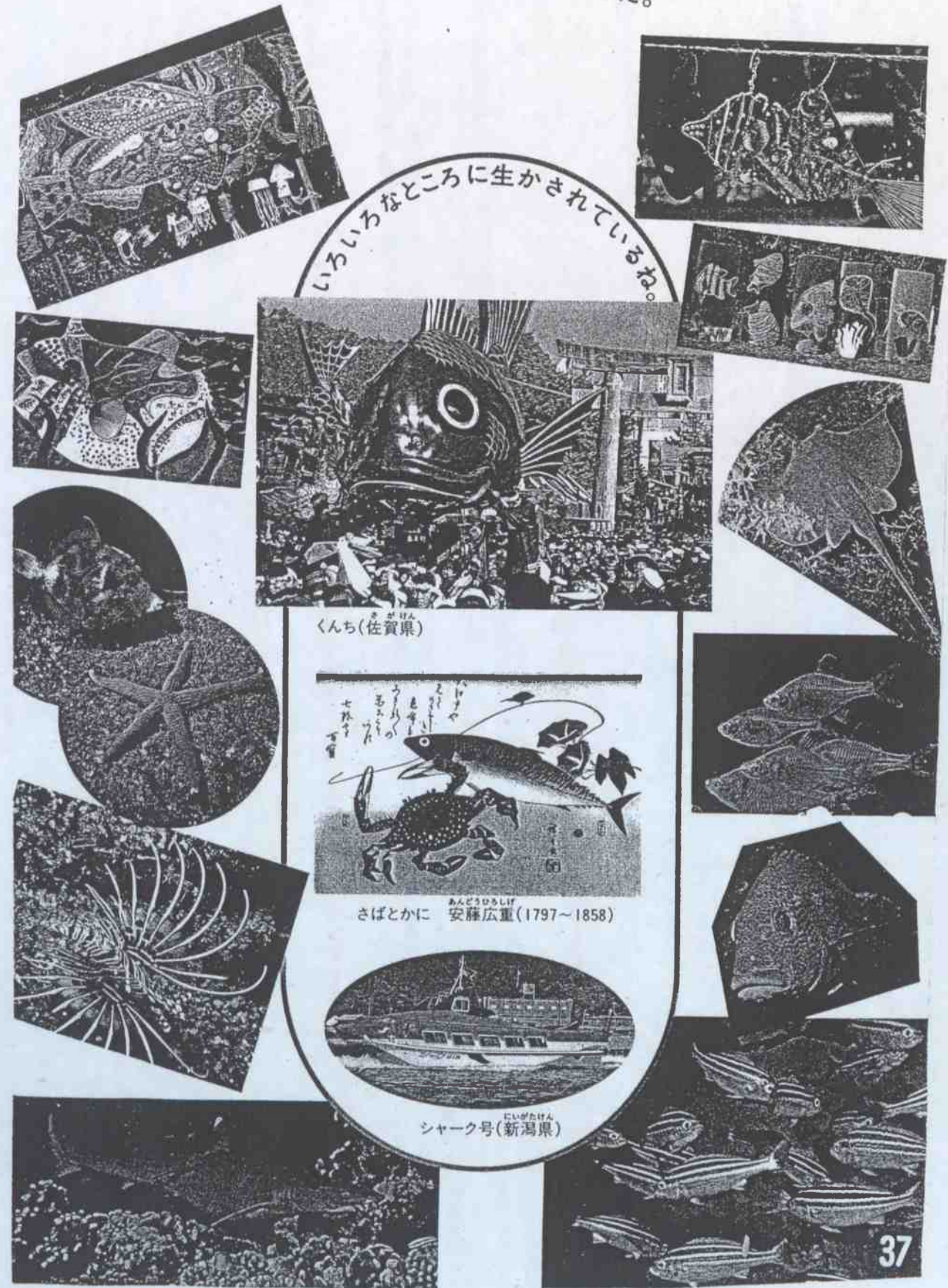

さかなが たくさん できた。(かたちうつし)

めずらしい魚が泳いできた。

いろいろなところに生かされているね。

くんち(佐賀県)

さばとかに 安藤広重(1797~1858)

シャーク号(新潟県)

★ざいりょうを えらんだり、つくりかたを くふうして つくる

ようこそ、わたしのいえへ

「こんにちは、こうすけくん。」

「なつみちゃんの へや、あおい

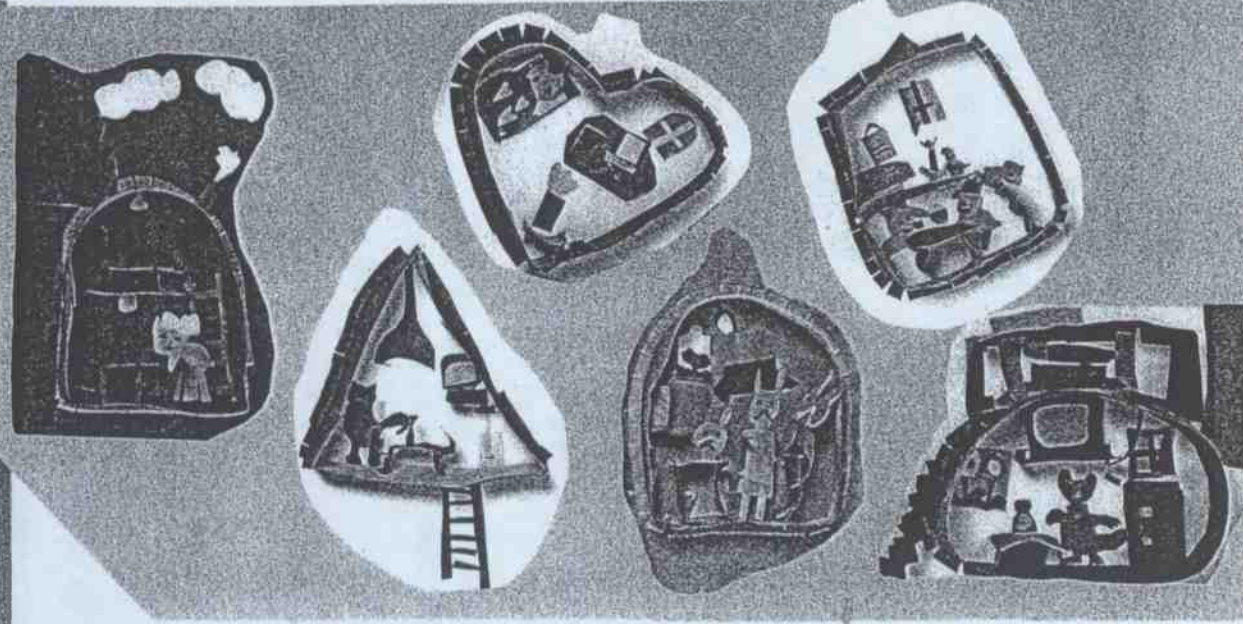
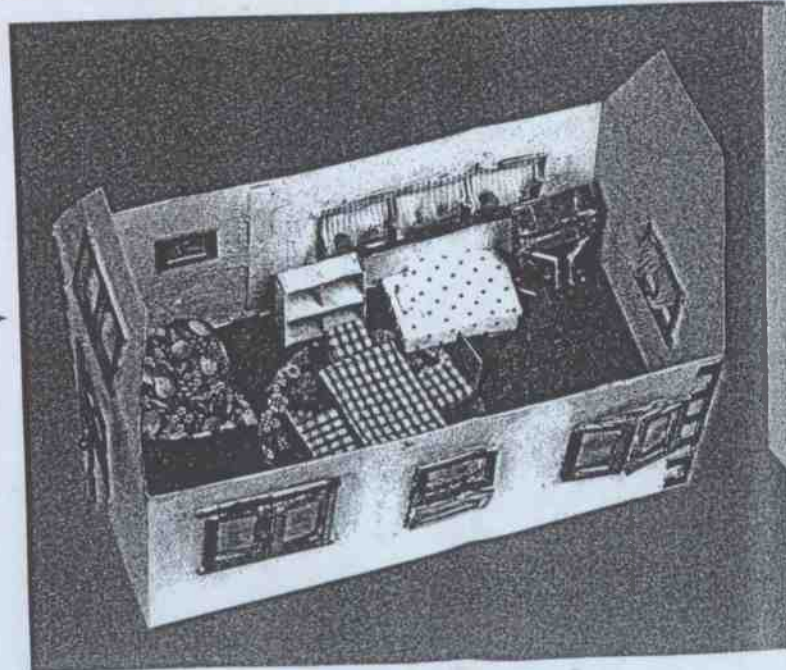
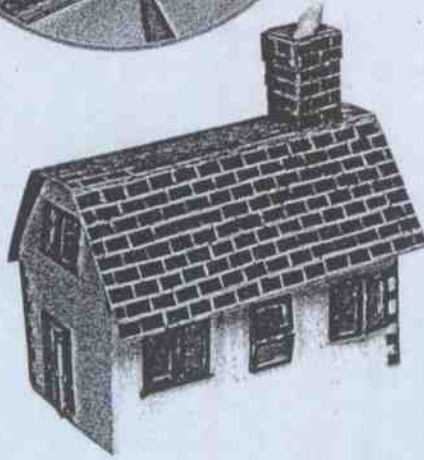
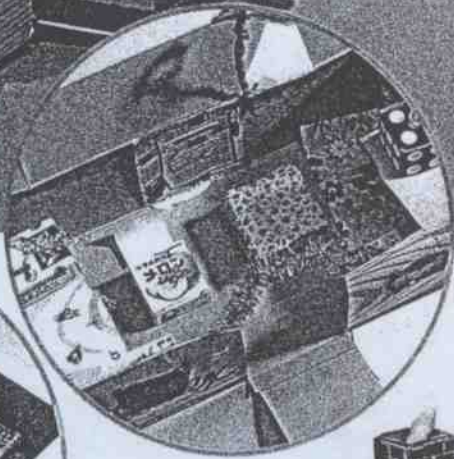
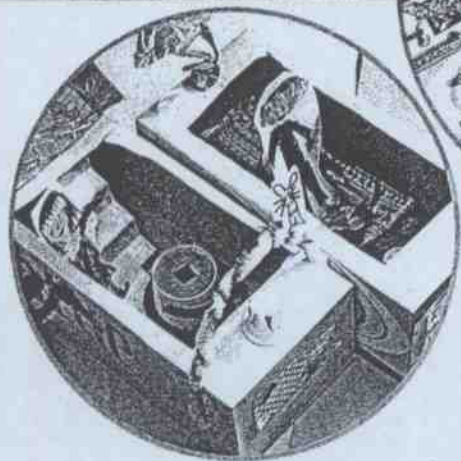
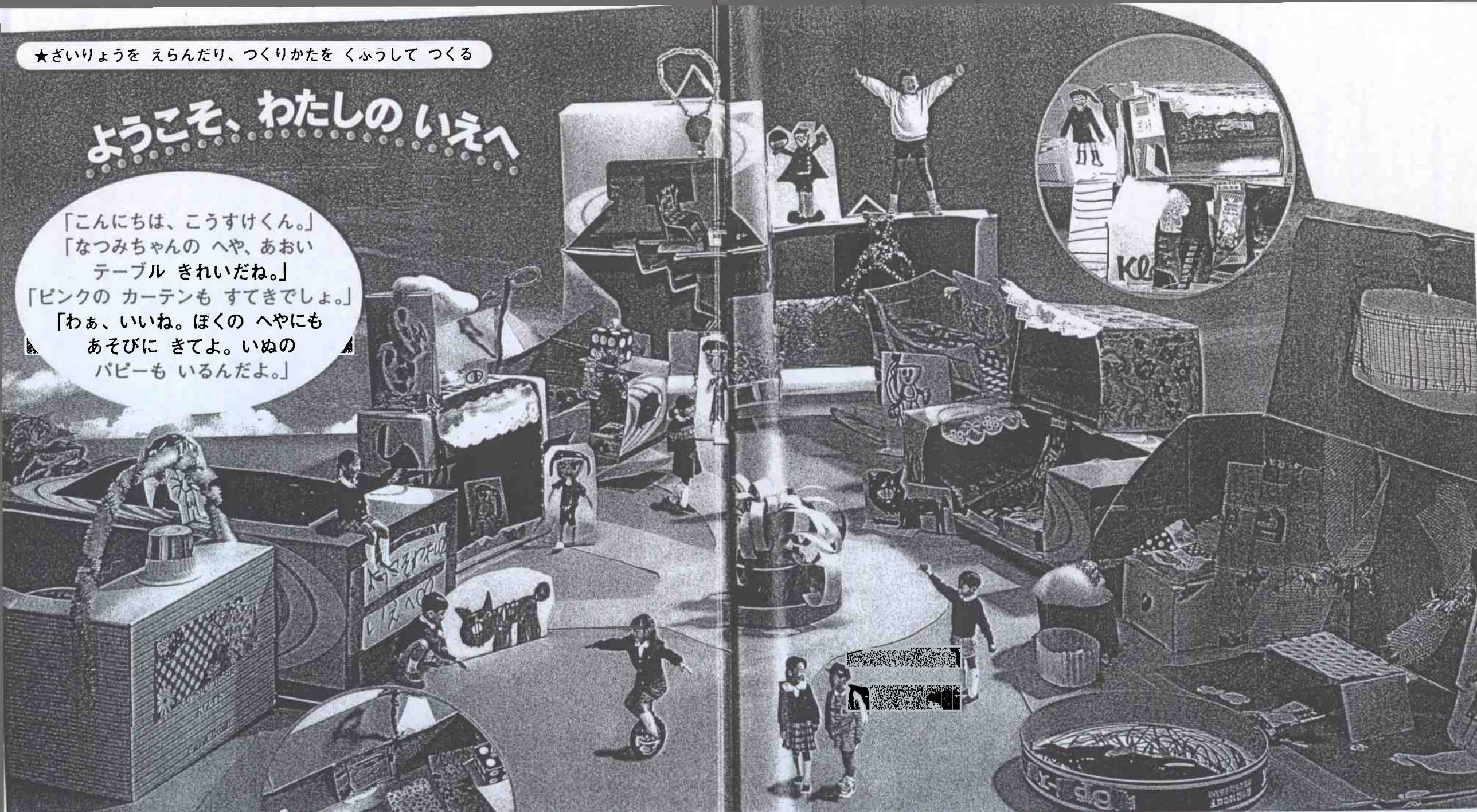
テーブル きれいだね。」

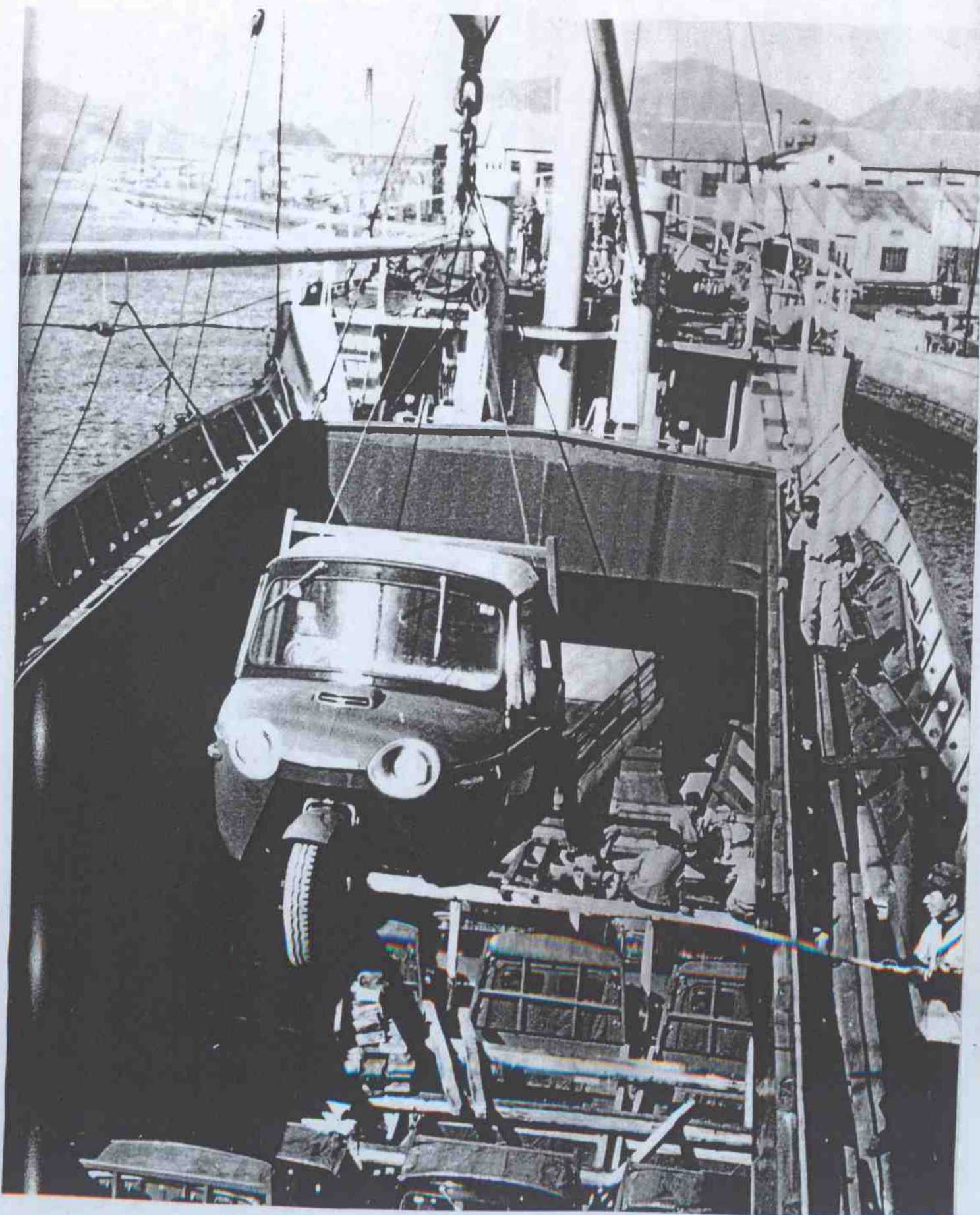
「ピンクの カーテンも すてきでしょ。」

「わあ、いいね。ほくの へやにも

あそびに きてよ。いぬの

パピーも いるんだよ。」

JAL CARGO

AMA9036 JL

JAL CARGO

水に うかぶ ものをつくる。

プカプカランド

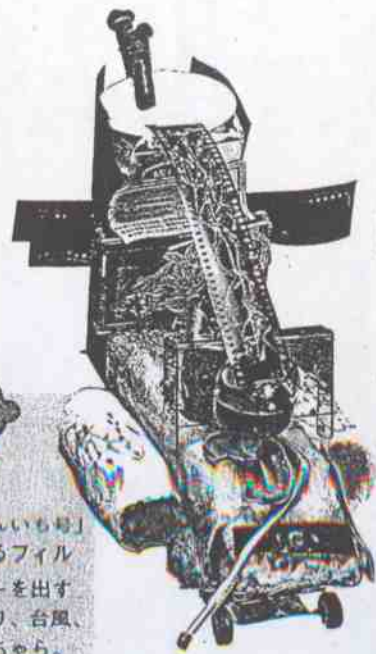
ストローや わりばしをつないで、
プカプカ 水に うかぶ
どうぶつえんをつくりましょう。

ストローや わりばしの つかいかたを
かんがえよう。

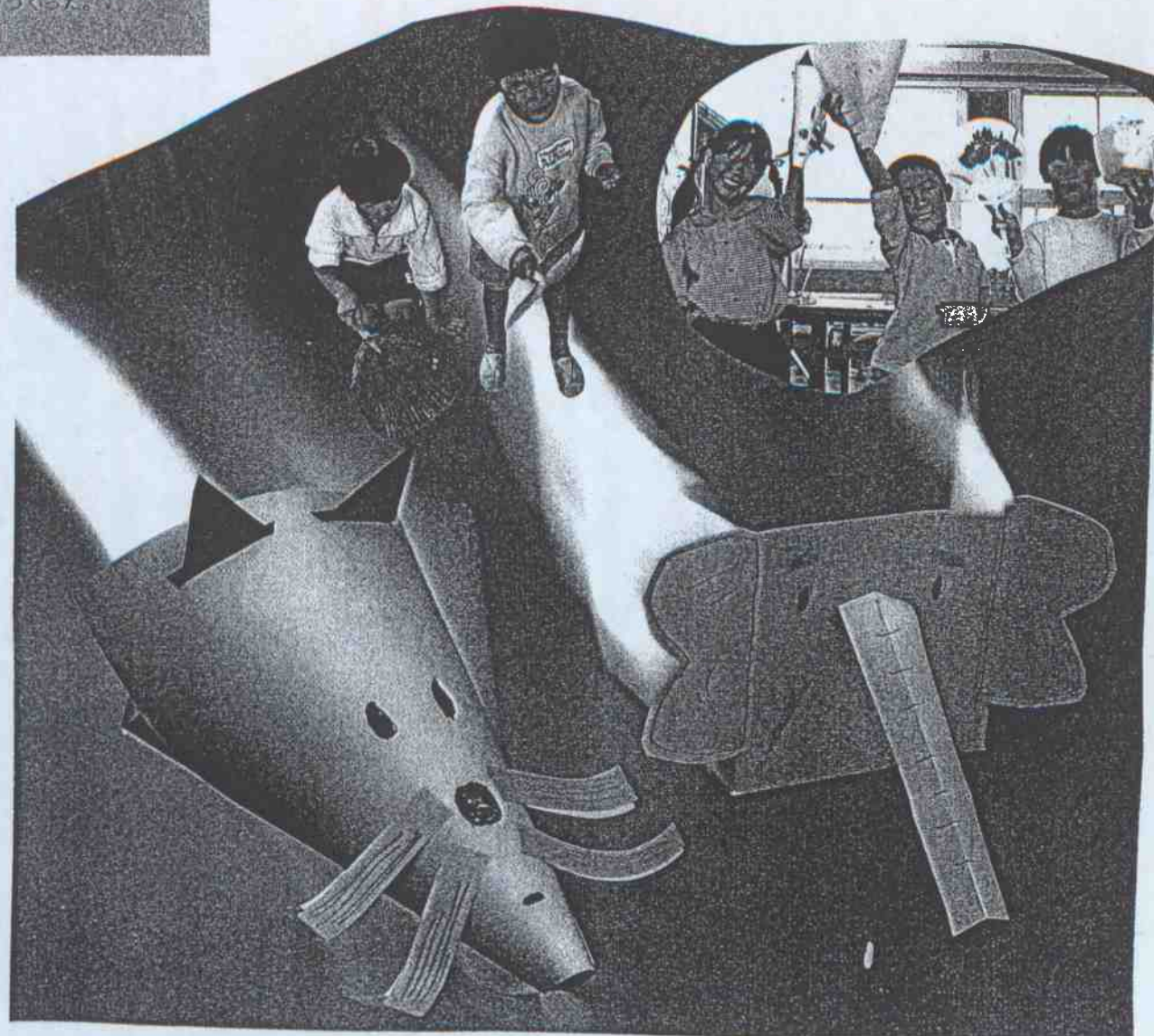
あとで
できたら みんなで
うかべて みよう。

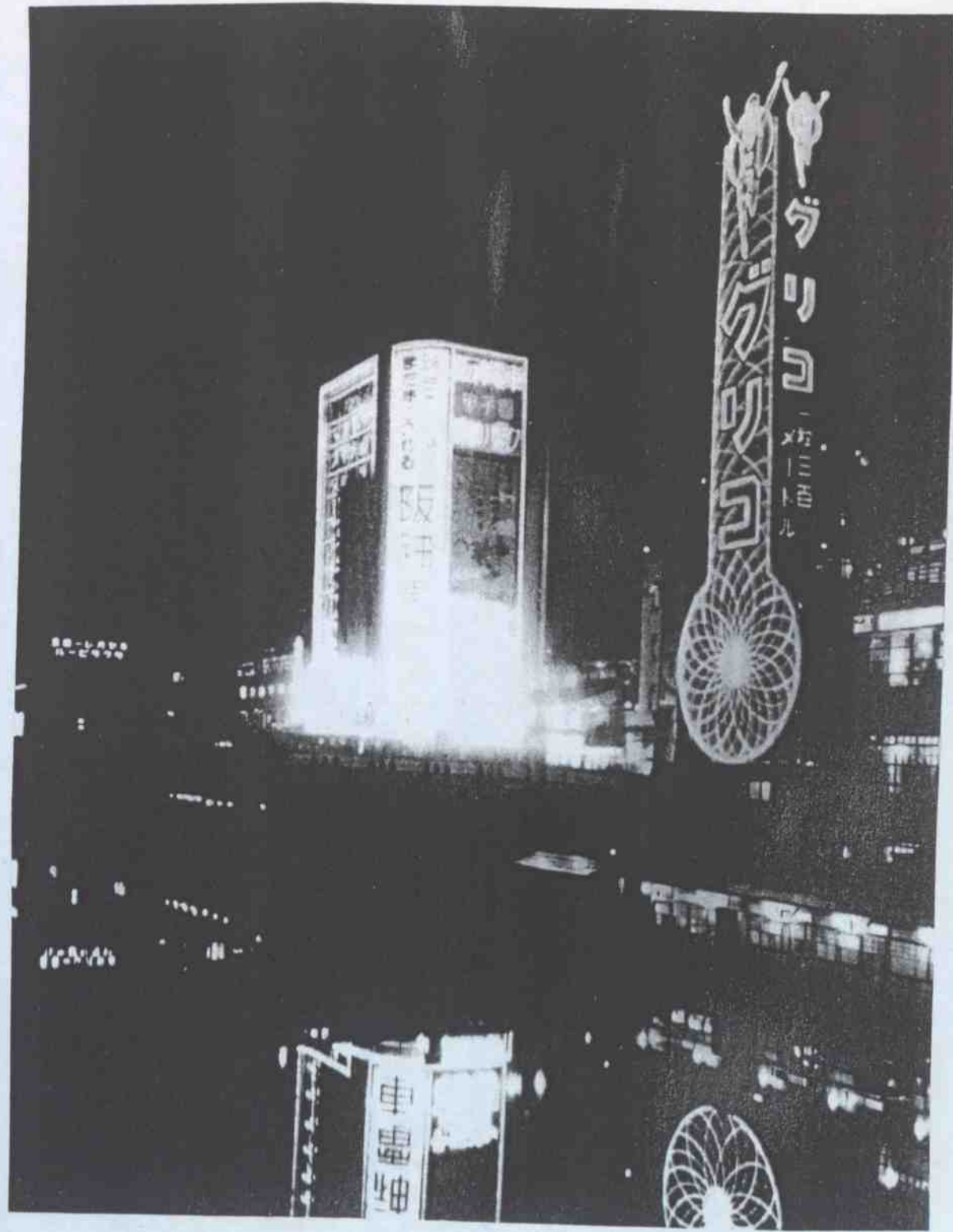

「はまのクママシ」
3000年後のつちのうへへ
たのちゅう人とフナを
「いん」オデーは川
船に新聞紙を貼って「張り
子」をつくった。

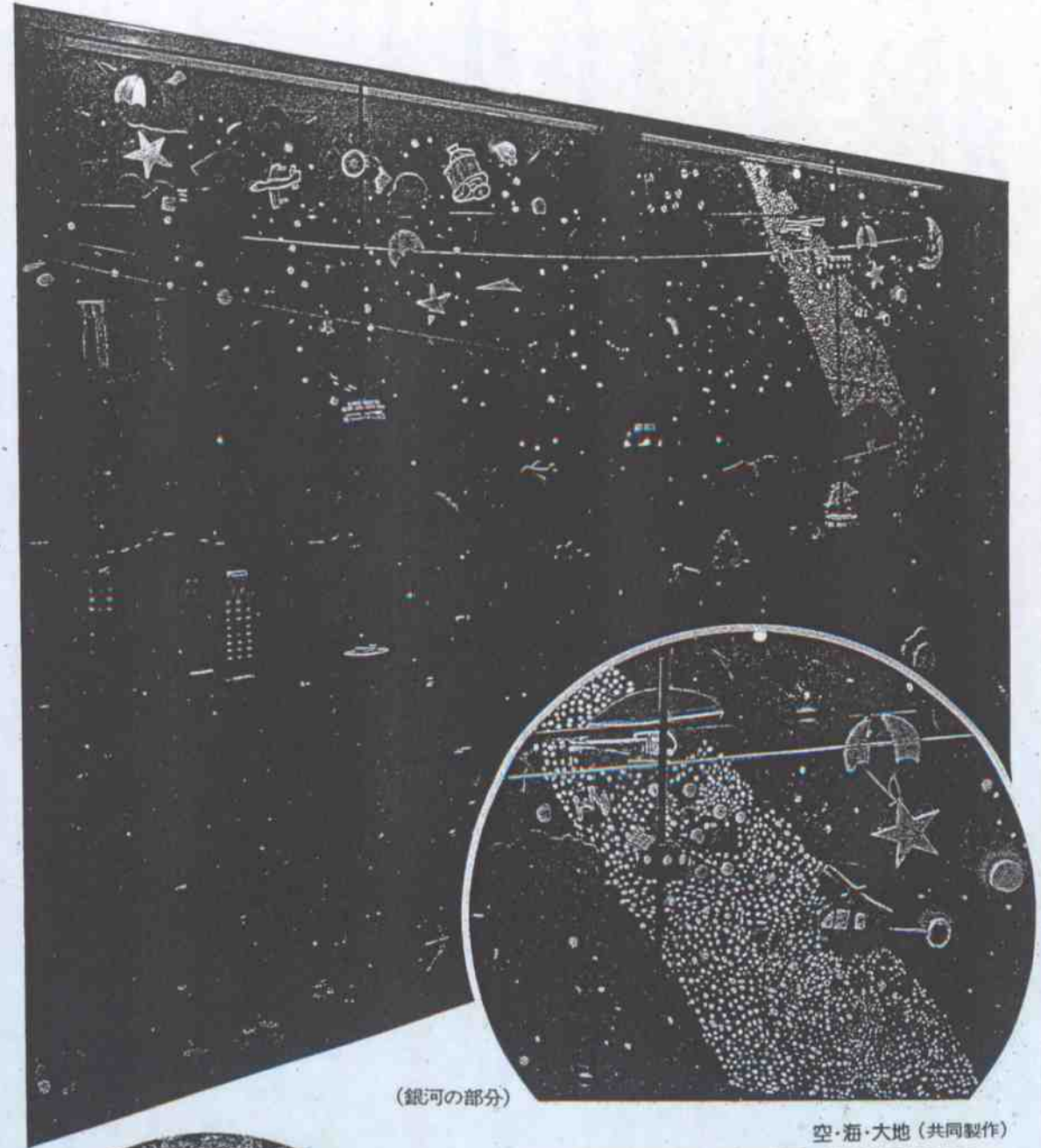
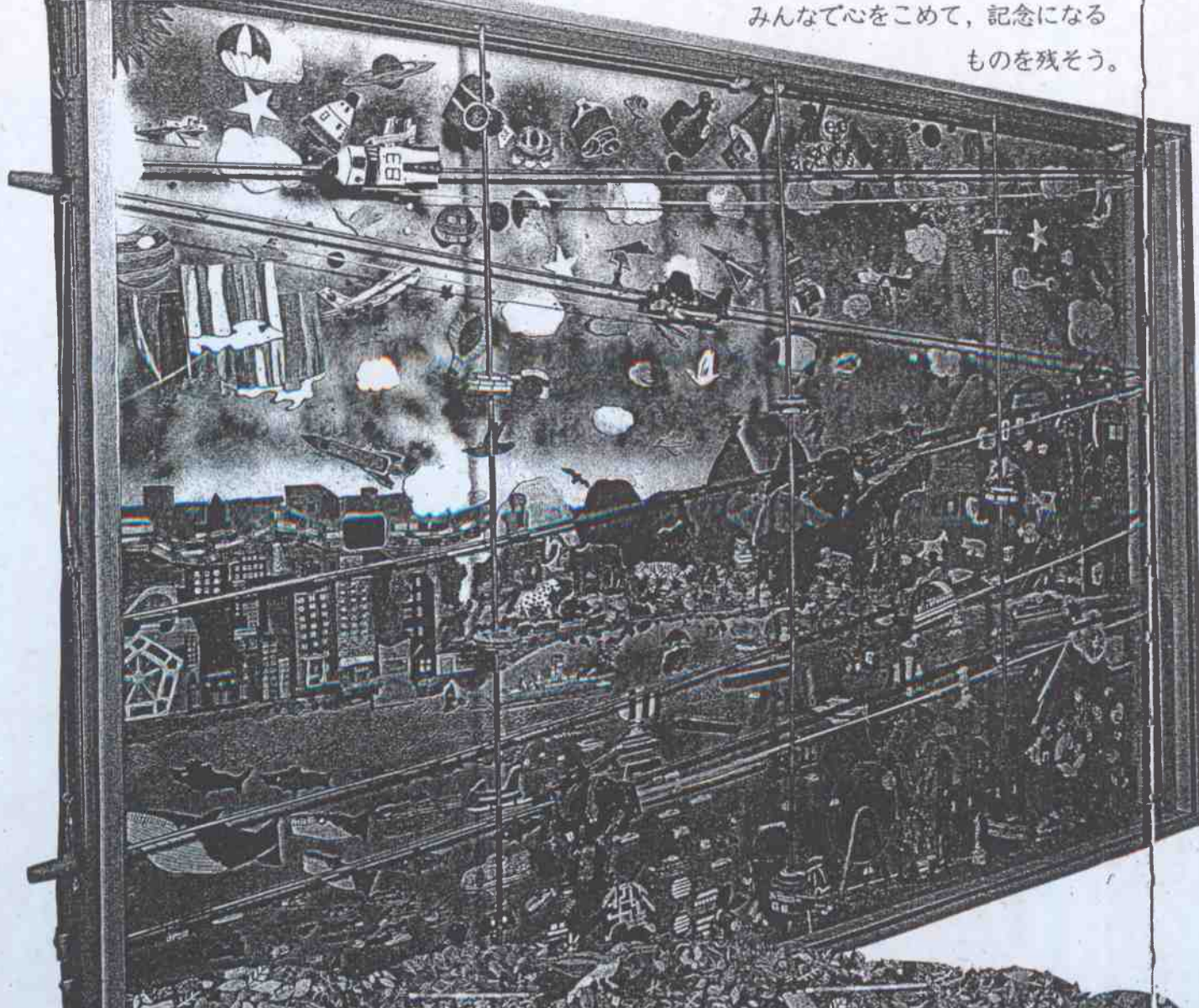
「まね」じゅんいち
上についているフィル
ムは強力パワーを出す
んだ。かみなり、台風、
なんでもへっちら。

とび立つ前に

いよいよ卒業が近づいた。思い出多い学校に、
みんなて心をこめて、記念になる
ものを残そう。

(銀河の部分)

空・海・大地 (共同製作)

ロケットがかけめぐる、空の世界。海底遊園地が楽しい、
海の世界。動物がいっぱい、豊かな大地。
星や銀河も光る。
(暗くして、ブラックライトを当てると、上のように
けい光塗料が光る。高さ180cm)

(幹の部分)

卒業生の^{卒業生}大樹 (共同製作)

かへの広さを考え、木の材質を生かして、みんなが強くたくま
しい大樹のように育つことを願ってつくった。
かつらの板をちようこく刀でほって、じゅし絵の具で着色した。
電球を取りつけ、光るようにした。

ぞうけいずかん

つくる人

星と歩く [高さ163cm 1991]
安藤 泉 [1950~]

金ぞくで動物をつくる作家の安藤泉さん

津軽風づくり [青森県]

やき物づくり [山口県萩市]

バイオリンづくり [イタリア]

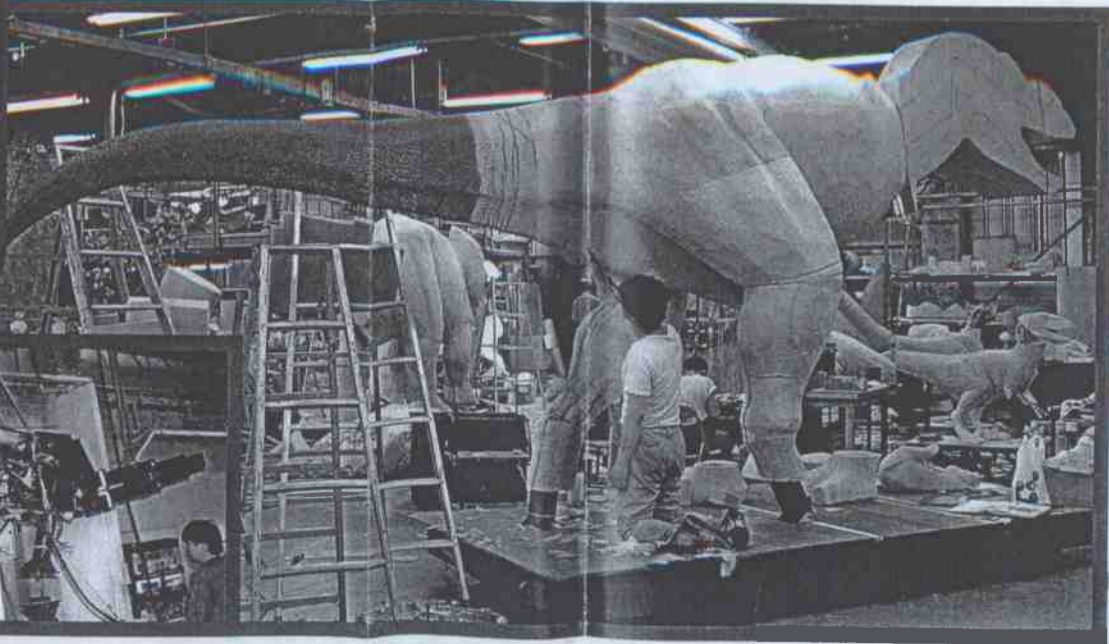
大学生のお兄さんお姉さんといっしょに
ガラスの作品づくり

ウォレスとグルミット

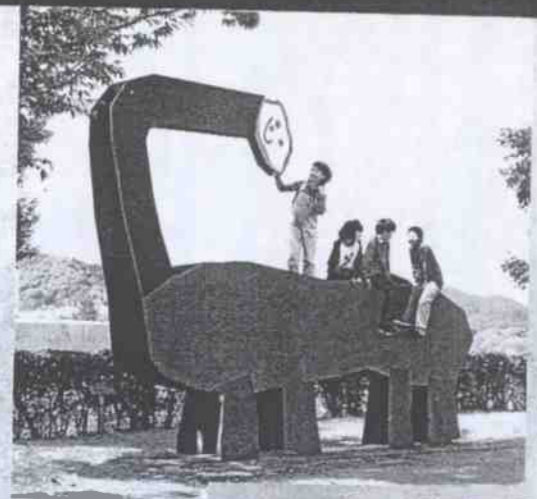
ねん土アニメをつくる人 [イギリス]

きょうかしよ
がじゅつかん

みんなの夢が 彫刻になったよ!

世界中からとどけられた子どもたちの絵が、彫刻になった。
どもたちの絵には、どんな夢やお話がつまっているのだろう。
てきな彫刻作品の森をたんけんしてみよう。

じゃぐちくん
ハバニューギニアの友だち

飲料水タンクなんだって。

鳥人間

スロベニアの友だち
「この絵は未来の人間をかいたもの
です。かれは空を飛んで運動
好き。でも、一番好きなのは絵
をかくことです。出かけるとき
も、家にいるときも、いつでも
絵をかいています。ときどきは
「画像もかきまわす。」

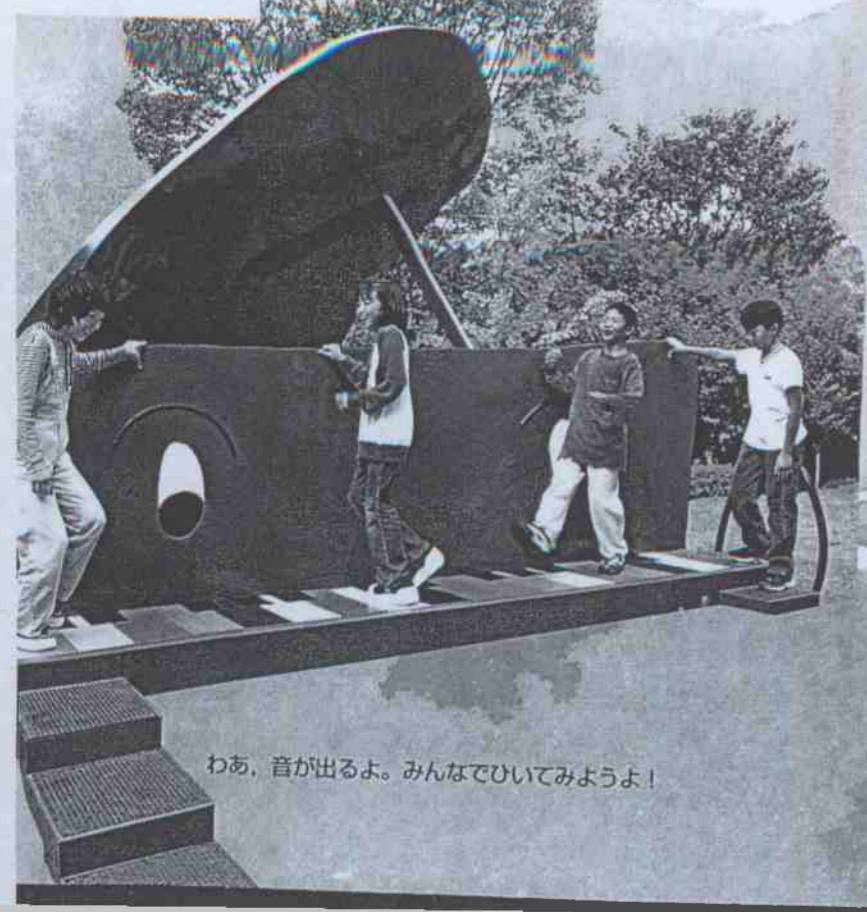
くだものきかんしゃ

日本の友だち
「あつらしいなあと思ったことを絵
にかきました。好きなくだものを順に
ならべました。絵よりうまくできてい
てびっくり。」

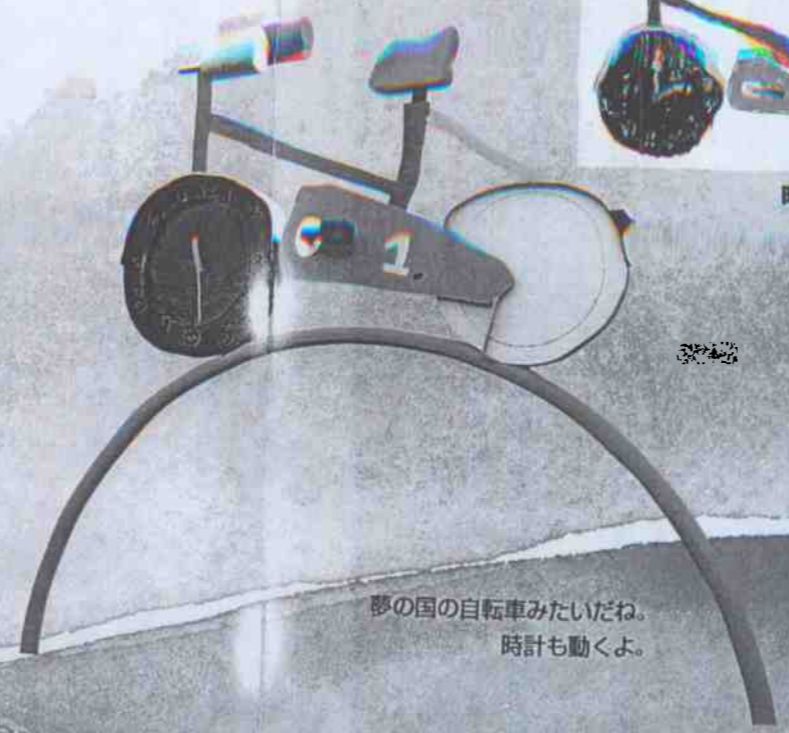
ピアノのけんぱんがにじ色になっている

日本の友だち
「この絵は楽器が生きていたらいいなあと思ってかき
ました。ピアノが、自分で自分をひいたらいいのにと
思ってたかきました。」

わあ、音が出るよ。みんなでひいてみようよ!

恐竜
フランスの友だち

夢の国の自転車みたいだね。
時計も動くよ。

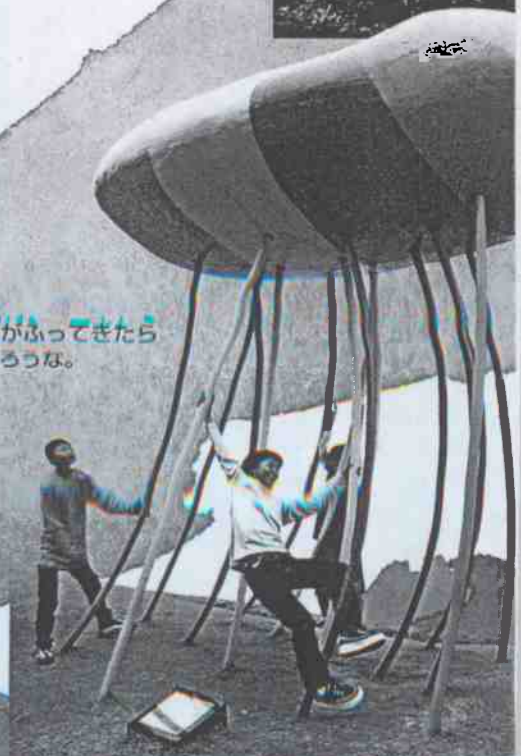

時計自転車一号
日本の友だち

世界のこども彫刻の社

兵庫県立こどもの館には、世界109ヵ国から子どもたちの彫
刻への夢やアイデアが寄せられた。
これらの絵は彫刻家の新宮晋さんによって立体作品となり、美
しい自然に囲まれたこどもの館周辺の「世界のこども彫刻の社」
に展示されている。

こんな雨がふってきたら
楽しそうだな。

新宮晋さんのアトリエに行ってお話を聞いたよ。

新宮さんのアトリエは自然に
兵庫県三田市にあります。
は、子どもの絵を立体にす
彫刻家としていろいろく
た。音が出たり、水が出た
いたり…。
でも一番たいせつにしたこと
は、子どもの気持ちだそう
です。新宮さんは、子どもに
なりたいです。

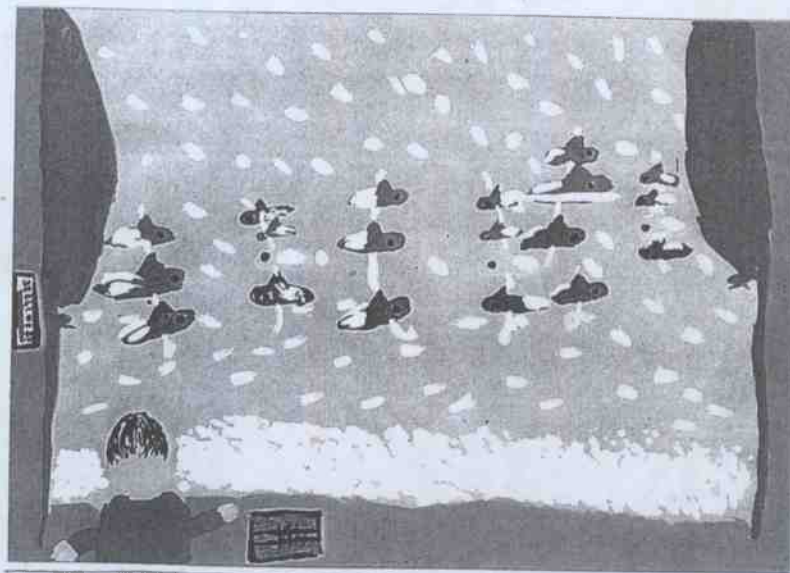
新宮晋さん

きせつのたより、わたしのたより

転校していった「りょうくん」、
今、何しているだろう。
さい後に遊んで別れたあの土手を、
ぼくは今もわすれないよ。

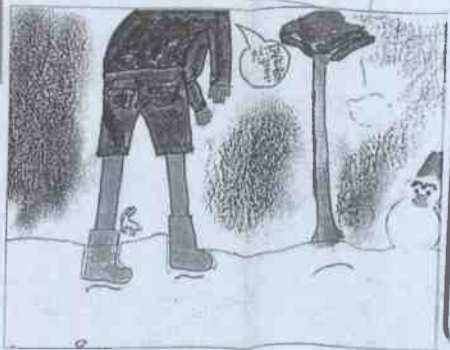
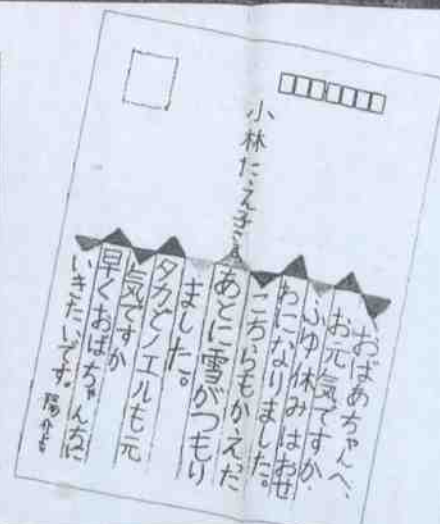

「思い出のあの場所」(15×20cm)

雪の日、ぼくがあたたかい部屋の中から
外を見ていたら、鳥たちが「いいな」っ
ていう字をつくって、とんでいった。き
っと、フシヤましかったんだろうな。

(26×36cm)

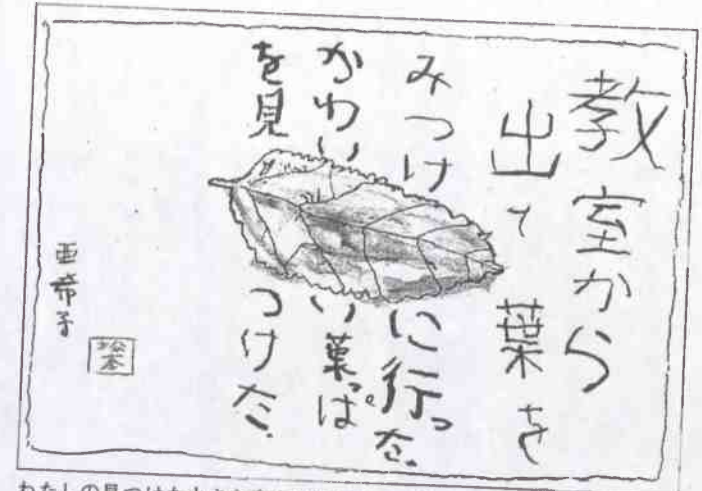

●だれに、
絵手紙かこう
かな

(15×20cm)

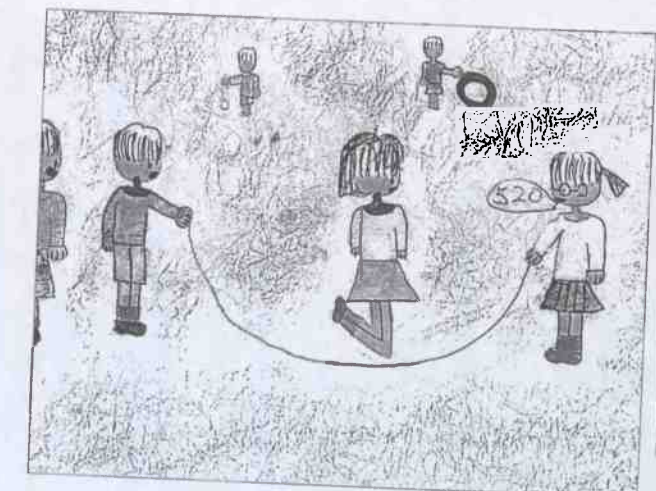

(18×12.5cm)

わたしの見つけた小さな春をだれにおたよりしようかな。(32×47cm)

さおちゃん、元気？
わたしは、とっても元気だよ。
一月十三日に書きぞめ大会があったんだよ。
「明るい心」と「元気な子」っていうのを書
いたんだよ。
さおちゃんもカゼをひかないように、
がんばってね。

(15×20cm)

めぐへ
めぐ、お手紙ありがとう。
この前、学校で二十分休みに大なわとび
をしたんだ。そうしたら、ヤッター、五百
二十回もとべたんだ。めぐは、休み時間に
何しているのかな。

外国の友だちの 絵

ぼくの国では1年中、海で泳げるんだ。
今日は、家族みんなでビーチに出かけた。
白いすがまぶしくて、お日さまもサン
グラスをしていたよ。
ぼくの国、セントクリストファー・ネ
イビスは、カリブ海にあるよ。

(セントクリストファー・ネイビス/10さい)

はまべ [ウルグアイ・6さい]

がいこくの
ともだちの え

ここに ある えは、みなさんとおなじぐらいの としの
がいこくのともだちがかいた えです。じぶんの
いちばん かきたいところを しっかり かいて います。

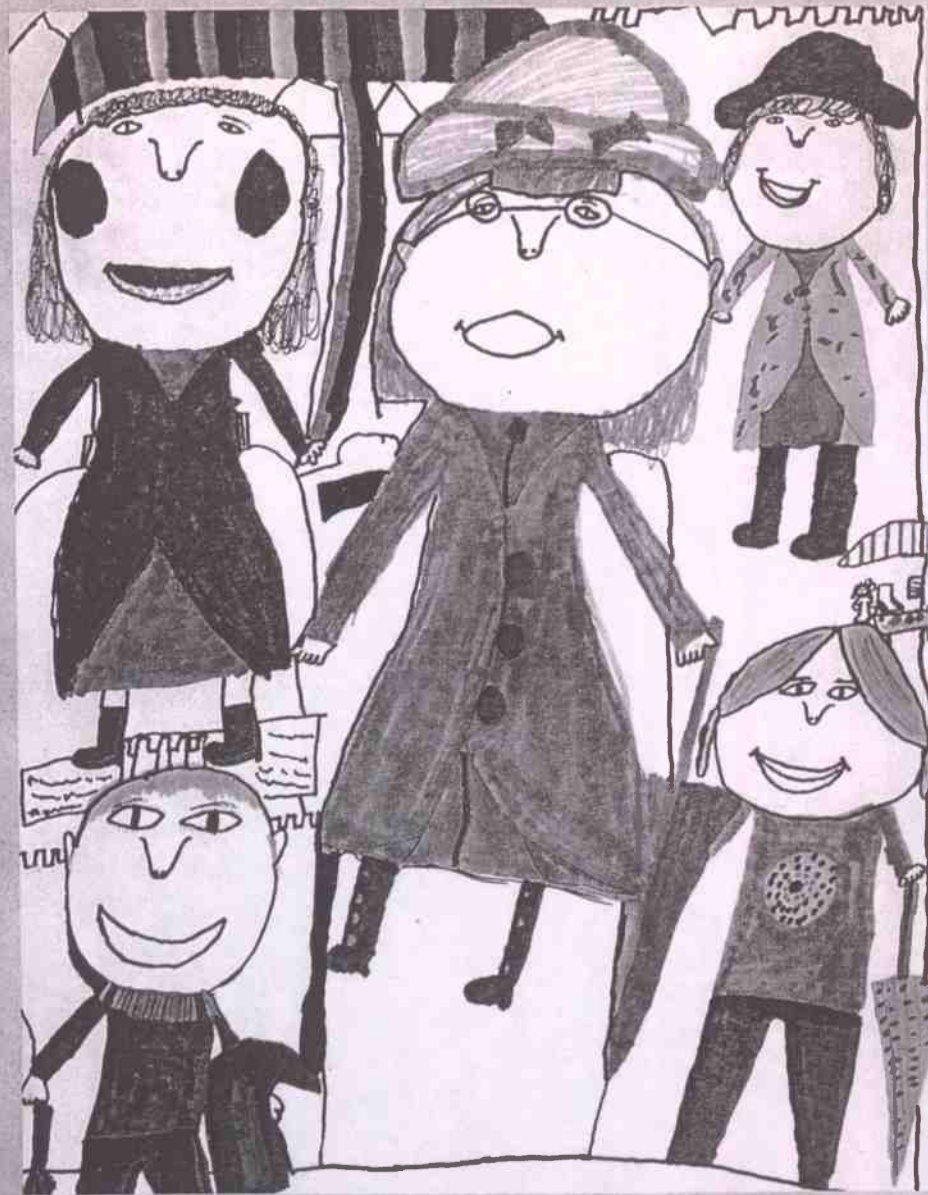
うえは、かいですいよく
の えです。なみが
うごいている みたい
ですね。

したは、おかあさんと
わたしと、あそんで
いる ぼうやの えです。
いろが きれいですね。

わたしの かぞく
[チェコスロバキア
7さい]

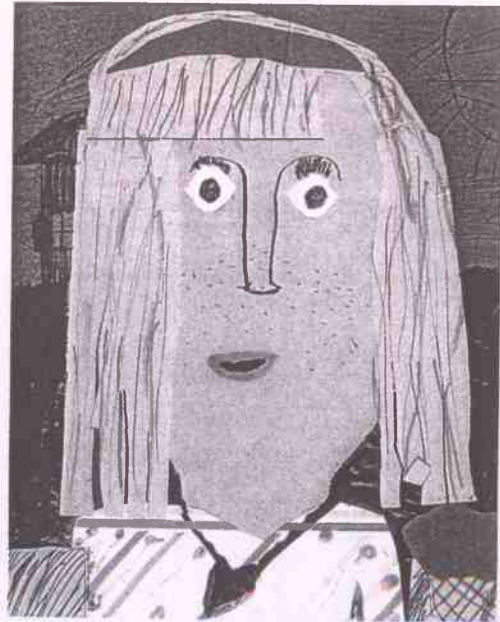
ともだちの え 左は アメリカの ともたち、右は 日本の ともだちの えです。

雨の中の人たち [アメリカ サインベン・エのぐ]

雨の日、いろいろな
のぼうしや レインコート。
そのうち 雨が やんだの
でしょう。みんな かさを
たたんで うれしそうなかあ。
いろの つかいかたが
きれいですね。

かいた人の心が、かがやいているね

メアリーベス・コックス

ナルドル・ネラミッタラム

メルセデス・ファーデ

フロリアン・アタ

アンドレア・フィッシャー

スマイヤ・ビント・サルム・ビン・サイフ

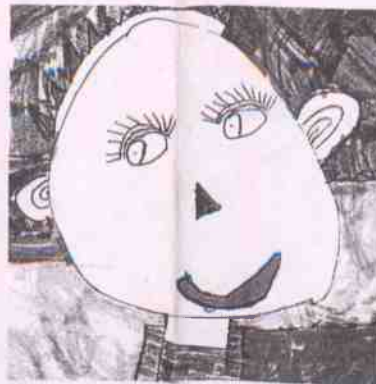
ビーンズ・ハブワンダ

ユリア・オルロバ

ユーニス・ミドリ・サトウ

ベサニー・ドルクセン

ミッシェル・ドスタル

タル

カン・キ・ソク

ワン・チェン

及川雄満

マーク・コンロン

アネッタ・ズワック

タニア・イーゼル・コロナ・カスネダ

ブリデル・ブリジット

マルゴット・ファンリエル

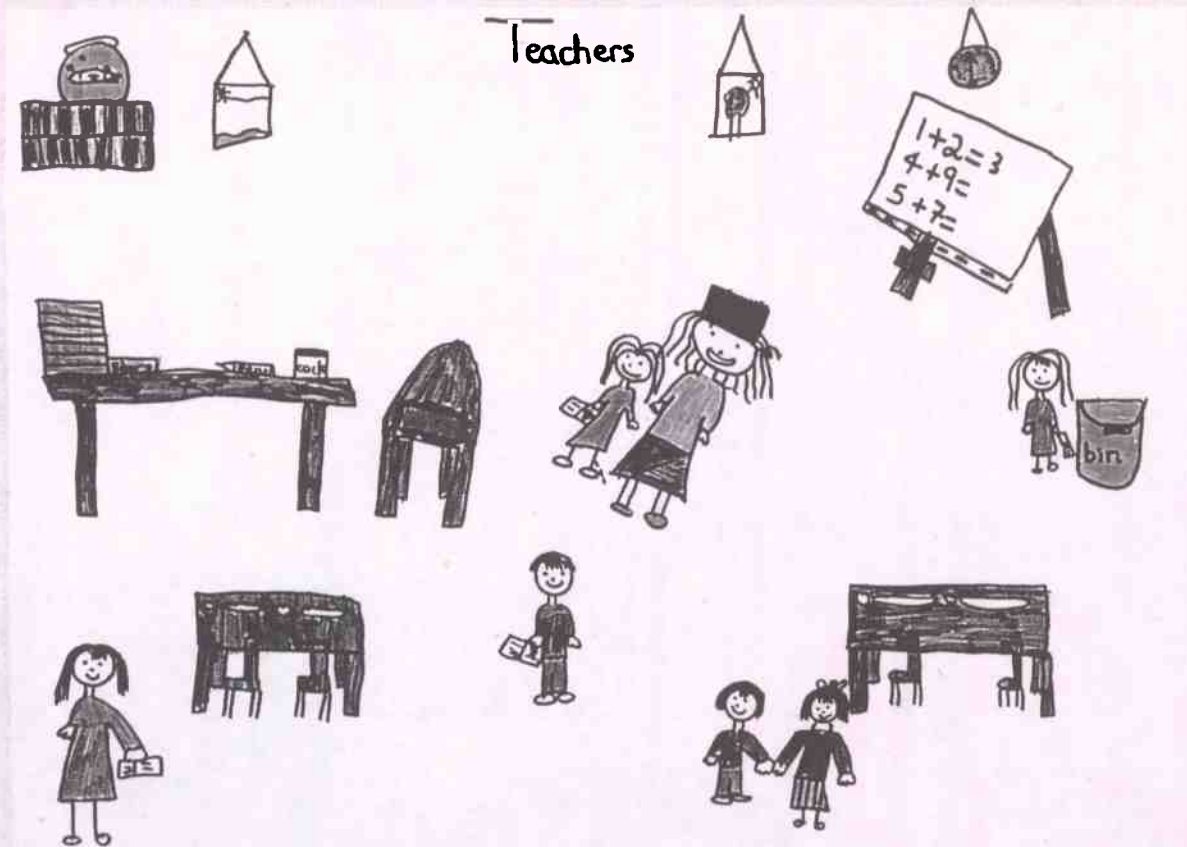
アナンヤ・シンハ・ロイ

ビクトリア・クーティリッチ

せかいのともだち

いろいろなくにのともだち。
みんなえをかくことがすきです。

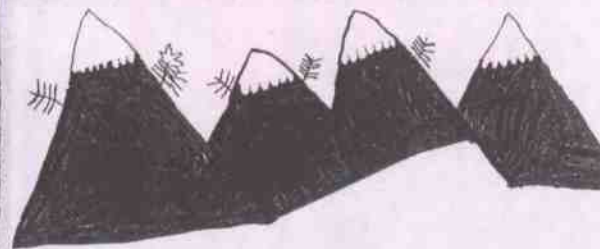

アイルランドの1ねんせいのきょうしつです。[サインペン 28×38cm]

スリランカのくだものうりだよ。
[サインペン・クレヨン・えのぐ]

とおいくに、ちかいくに。
あついくに、さむいくに。
いろいろなくにのおともだち。
みんななにをしているのかな。

カナダのハスキーけんだよ。[サインペンなど]